BÜTÜN YAPITLARINA DOĞRU

MEHMED UZUN

RUHUN GÖKKUŞAĞI

ithaki

4. BASKI

Mehmet Uzun
Ruhun Gökkuşağı

İthaki Yayınları - 330
Edebiyat - 261
ISBN 975-273-101-5

4. Baskı, Eylül 2008

© Mehmed Uzun, 2005
© İthaki, İstanbul, 2005

Yayıncının yazılı izni olmaksızın herhangi bir alıntı yapılamaz

Yayına Hazırlayan: Ahmet Öz
Grafik Tasarım ve Uygulama: İthaki
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: Yeşim Ercan Aydın
Kapak, İç Baskı: İdil Matbaacılık
Emintaş Kazım Dinçol Sanayi Sitesi No: 81 / 19
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 674 66 78

İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.
Mühürdar Cad. İlter Ertüzün Sok. 4/6 34710 Kadıköy İstanbul
Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
ithaki@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr – www.ilknokta.com

Mehmed Uzun

RUHUN GÖKKUŞAĞI

"Başkaldırının estetiği;" diyor Camus günlüklerinde, "yüce üslup ve güzel biçim, en şiddetli başkaldırının anlatım biçimleridir."

Yazarlığımı bir tür başkaldırı olarak duyumsadım hep, yüce üslup ve güzel biçimle yaratılmaya çalışılan şiddetli bir başkaldırı.

Bu anlatı, şiddetli bir başkaldırının öyküsü olarak da okunabilir.

Binbir güçlükle ve derin bir acıyla yaratılan bu öykünün, yani yaşam ve yazarlık öykümün, her basamağında her sütununda birçok insanın emeği, katkısı var. Ama özellikle birkaçının katkısı çok belirleyici. Onlar olmasaydı, büyük olasılıkla, ne bu öykü böyle olacaktı ne de bu başkaldırı.

Birer başkaldırı ustası olarak gördüğüm bu insanların üçü vahşice öldürüldü. Dördüncüsü de neredeyse bir asırlık yaşamdan sonra, doksan üç yaşında huzur içinde öldü.

Bu başkaldırı öyküsünü onlara ithaf ediyorum;

Ferit Uzun (Kucağında henüz bir yaşındaki kızı, 22 Kasım 1978'de evinin önünde öldürüldü.)

Necmettin Büyükkaya (22 Ocak 1984'te Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde işkenceyle öldürüldü.)

Musa Anter (20 Eylül 1992'de, bir gece yarısı, 76 yaşında, karanlık bir sokakta öldürüldü.)

Johannes Edfelt (28 Ağustos 1997'de, İsveç'in Skåne bölgesinde öldü.)

Bir kutsal kuş da Zümrüdüanka kuşudur. Resimleri dışında canlısını görmedim. Çok az olduğunu ve ancak Mısır'ı –Heliopolis'te anlattıklarına göre– beş yüz yılda bir, babakuş öldüğü zaman ziyaret ettiğini söylediler. Resimlerinden anladığım kadarıyla tüylerinin bir kısmı altın rengi, bir kısmı da kırmızıdır ve boy bakımından kartala benzemektedir...

Herodot

Burada, kendi kendini yenileyen, üreten bir kuş var
Sözkonusu Phoenix derler ona Asurlular, ne yemiş
Yer, ne bitki; günlükten dökülen gözyaşı, ıtır besini.
Bez yüz yıl yaşar da doldurursa süresini,
...
Sonra, söylenceye göre, çok yıllar geçer aradan,
Bir yavru Phoenix doğar babanın varlığından.

Ovidius

Büyük bilgeler, Zümrüdüanka
Beş yüz yaşına yaklaştığında
Ölür, sonra yeniden doğar derler...

Dante

Tanrının yapıtlarıyla büyük insansal yapıtları aynı ruh biçimlendiriyordu; aynı gökkuşağı parlıyordu çağlayanların köpüğünde, aynı gökkuşağı oynaşıyordu Flaubert'in satırları arasında, Rembrant'ın ışık-gölgesinde: Ruh idi bu.

Jean Paul Sartre

I

"Uzaklardan bir ülkeden yazıyorum sana..."

7 Şubat 2001;

Hayatımın ve yazarlığımın bilinen, alışıldık hayat ve yazarlıklardan oldukça farklı olduğunu artık iyice biliyorum ve yaşadığım bunca deneyimden sonra, bugün, hayatıma ve yazarlığıma çok uyan bu garip günde, bana ulaşan bu haberin de hayatımda ve yazarlığımda yeni bir sayfa açacağından neredeyse eminim. Hayatımda, bana aniden ulaşan haberlerden hiçbiri iyi olmadı, tıpkı bugün bana ulaşan haber gibi...

Evet, garip bir gün ve bu garip günde her şey garip.

Dünyadan, insanlardan, topluluklardan, insani tüm gürültü patırtılardan uzak, köydeki kır evindeyim. Bana ait bu küçücük dünyada tek başıma, yalnızım; her şeyim olan romanımı yazıyorum. Dışarda derin bir sessizlik var ve ben içerde, evin salonunda, yazdığım anlatıya uygun, hüzünlü Asuri-Süryani müziği dinliyorum. Dışarısı çok soğuk, içerisiyse şöminede yalazlanan ateşin etkisiyle sımsıcak. Dışarda karın boyu bir metreyi aştı, bense içerde sıcaktan kavrulan mekanları yazıyorum.

Ortalığın beyaza boyandığı bu kış gününde, İsveç'te, Stockholm'e yakın derin bir ormanın içinde, uzaktan ayırt edilmesi olanaksız, tüm ülkenin ulusal simgesi olan renge, koyu şarap kırmızısına boyanmış ahşap bir kır evinde oturmuş, çok ama çok uzak yerleri, Mezopotamya'nın gazaba uğramış, kavrulan topraklarını yazıyorum. İsveç'in o kendine has ruhunun derinliklerine gizlenmiş, orada İsveç'le ve İsveç ruhuyla hiçbir ilgisi olmayan bir dille, Kürtçeyle bir roman yaratmaya çalışıyorum. Bedenimle, İsveç'in ulaşılması neredeyse olanaksız, sükunetiyle ruhları ürperten ıssız, derin bir ormanındayım ama ruhumla Mezopotamya'yı, dinmeyen bir uğultuyla devamlı çalkalanan, insan, kervan ve istila dalgalarıyla devamlı altüst olan o lanetli yöreleri yaşıyorum. Yanıbaşımdaki kitaplığın raflarında, arkamdaki masanın üstünde, öteki odalarda, çalışma masamın çevresinde –gelişi güzel yere serpilmiş– sayısız kitap, dergi, harita, ansiklopedi, sözlük, broşür, gazete küpürü var ve bunların çoğu İsveççe, Türkçe, İngilizce, Fransızca, Norveççe, Danca ama ben bütün bu dillerin dışına itilmiş, serüveni bütün bu dillerden çok farklı olan, acılı, yaralı bir dille, Kürtçeyle yazıyorum. Yazdığım dil, sözlü anlatı geleneği zengin çok eski bir dil, insanlığın en eski dillerinden biri ama benim yazdığım anlatı, geleneksel değil. Uzun yıllardan beri Türkiye'de yasaklanmış ve ölüme terkedil-

miş bir dil bu, bu nedenle yazarlığım sadece bir edebi eser yaratmanın çok ötesinde bir uğraş; ağır yaralı bir dilin kurtarılması, canlandırılması çabası da aynı zamanda. Ama bu çabanın ancak çevremdeki dillerin yardımıyla etkili olabileceğini biliyorum ve şimdi yazdığım dille beni çevreleyen tüm bu dillerin diyalogunu kurmaya çalışıyorum. Yazdığım dil, zorla itildiği bu yalnızlığı aşıp, yanıbaşımdaki bu dillerle edebi bir ilişki kurduğu, onlardan biri haline geldiği onlar gibi özgürleştiği oranda kurtulacak, bunu biliyorum.

Yazdığım dilin sonsuz acıları, yazmaya çalıştığım anlatının bitmez kederi, dinlediğim müziğin ince hüznü damla damla tüm benliğime yayılıyor, ruhumu, yüreğimi bir ateş közüne dönüştürüyor; bu soğuk kış günü yüreğim yanıyor. Dilin derin hüznü ve romanda yazmaya çalıştığım mağlupların anlatımı çok güç öyküsü bu derin, ücra ormanda beni boğuyor.

Ve o haber geliyor.

Haber, o an beni içinde bulunduğum derin boğulma halinden kurtarıyor; garip ama haber, neredeyse bir kurtuluş oluyor. Kısa süreli bir kurtuluş, denizin derinliklerinden hızla yüzeye çıkmış birisinin nefes alması gibi. Ancak bu haberin beni daha derin acılara ve hüzünlere sürükleyeceğini, tekrar denizin derin noktalarına, diplerine çekeceğini çok iyi biliyorum. Haberin gerçek anlamı da zaten bu; beni daha derinlere sürükleyeceğini, bana yerimin denizin dibi olduğunu, hep orada olmam gerektiğini hatırlatmak.

Bu kır evi, benim sığınağım, inim. İnsanların bana ulaşmasını önlemek, herkesten uzaklaşıp yazdığım anlatıya yakınlaşmak, yüreğimi ve ruhumu anlatıya katmak, anlatı aracılığıyla buradan Mezopotamya'ya gitmek (ya da Mezopotamya'yı buraya, çalışma masama getirmek) için bu ıssız yerdeyim; bir roman yazıyorum

ve 28 Mart 1985 tarihinden bu güne üzerinde çalıştığım bu kapsamlı romanın ismi *Hawara Dîcleyê*. Yani *Dicle'nin Sesi*. Kürtçe *hawar*'ın birçok anlamı var; ses, haykırış, yakarış, yalvarış, inilti, imdat. Ama ben *hawar* karşılığı olarak *sesi* tercih ediyorum, çünkü öteden beri yazmayı arzuladığım bu anlatı, sesler üzerine kurulu; benim yarattığım bir ses ustası, garip bir *dengbêj*, yitmiş seslerden canlı bir anlatı yaratacak. Edebi anlatı, özellikle sesler üzerine kurulu ve seslerden yaşayan bir dünya yaratmak isteyen anlatılar yaratabilmek; dilin ve üslubun kurulabilmesi, bir estetiğin oluşması, anlatıdaki karakterlerin canlı ve özgün bir *sese* sahip olabilmesi uzun ve zahmetli bir çalışma gerektiriyor. Benim için kesinlikle böyle. Kimi yazarların birkaç ay bir yere kapanarak görkemli bir edebi yapıt yarattıklarını duyuyor ve okuyorum. Hatta bir-iki haftada bu işi becerebilenlerin bile olduğunu biliyorum. Benim de böyle dâhi yazar arkadaşlarım var; yüzlerinde hep bir sevinç ve mutluluk parıltısı, ya anlatılarını yeni bitirdiklerini ya da yeni yazmaya başlayıp en geç üç ay içinde bitireceklerini söylüyorlar bana kimi zaman. Ama ben bu dâhilerden değilim; deha, benim dünyaya gelişimden yaklaşık iki bin yıl önce doğduğum yöreleri terk etti ve bir daha da oralara uğramadı. O yörelerde doğmuş birinin kayda değer bir yapıt yaratabilmesi çok uzun zaman alıyor artık.

Ben o yoksul yörelerin çocuğuyum, büyük yoksulukların içinde doğmuş, ezilmiş, aşağılanmış, yasaklanmış, yok kabul edilmiş, hapisanelerde ve sürgünlerde kalmış, sayılamayacak kadar çok zorluğu tek tek aşarak binbir güçlükle yazarlık yapmaya çalışan, eksiklikleri fazla, olanakları az bir yazarım; bir anlatının olgunlaşması benim için çok zaman alıyor ve neredeyse bir doğum gibi acılı, sancılı oluyor.

Ama *Hawara Dîcleyê* yıllar sonra olgunlaştı işte, dil, üslup,

teknik, estetik, tema, karakterler, olaylar, mekanlar, anlatının gerisindeki konseptler nihayet belli. Yazarlığım için önemli, hatta belirleyici olan romanın nasıl biteceğini bile biliyorum artık. Bu romanı bu anlatıyı mutlaka tamamlamak edebi yapıt olarak dünyaya sunmak istiyorum; en önemli, en güçlü arzum bu şimdi.

Hayır, bu bir arzu değil, neredeyse bir ebedi tutku; eğer bitirebilirsem, bu roman, bir yazar olarak benim vasiyetim de olacak.

1985'ten bu tarafa boş durmadım elbette; ne ilham perilerini bekledim ne de bir gece ansızın gelebilecek yaratıcı güç kıvılcımlarını. Godot'nun –benim için– asla gelmeyeceğini biliyorum, Godot, bir hayal, arzulanan bir düş. Kimi zaman başka yazarların ve şairlerin hayatında gerçekleşebilen bir düş; bir gece yarısı ansızın uyanıp, düşün ilhamıyla hayatının yapıtını yazmaya başlayan ve kısa zamanda bunu gerçekleştiren yazarlar tanıyorum. Ama benim hayatım bu tür zevk dolu heyecanlı, romantik vakalara tamamıyla kapalı. Hayatım, kasvetli; benim için de iyi edebi yapıt, hayallerden ve düşlerden oluşan bir kurgu ama aralıksız, gece gündüz, yaz kış, her zaman kurulması gereken bir kurgu, ağır bir işçilik. Bir çaba, bir sebat, bir metanet, bir merak, bir şevk ve bir cesaret, çılgınlığın biraz ağır bastığı bir cesaret ürünü, –her şeye rağmen... 1985'ten bu yana şimdi yazmakta olduğum bu romanla ilgili yaptığım tam da bu; okumalar, araştırmalar, incelemeler, geziler, görüşmeler, haritalar, krokiler, seyahatnameler, resimler, desenler ve notlar, bitmez, tükenmez, sayfalar, defterler dolusu notlar. Ve hepsinden önemlisi kitaplar, kitaplar, kitaplar... Bilgiye ilişkin sınırsız çöl susuzluğumu bir nebze olsun dindiren serin pınarlar.

1985'ten bu tarafa neler yaptım, diye düşünüyorum şimdi. *Hawara Dîcleyê*'nin ilk satırlarını eski bir Fenike şehrinde, Suriye'nin Banias kasabasında yazdım. Dağlardan denize ulaşan ılık

meltemlerin gölgesine sinmiş bu şirin Akdeniz kentinin, şirin bir sahil evinin terasında yazdığım ve sonradan defalarca değiştirdiğim (en sonunda da tamamen attığım) o ilk cümlelerinin hemen ardından *Siya Evînê* (Yitik Bir Aşkın Gölgesinde) isimli bir romana başladım. Öteden beri yazmayı düşündüğüm ama nasıl kurulması gerektiğini bir türlü somutlaştıramadığım romanın anahtarını (nasıl kurulması gerektiğiyle ilgili bilgileri) yine o kentte buldum ve Akdeniz'den uzak, Kuzey ülkesindeki çalışma masama ulaşır ulaşmaz *Siya Evînê*'yi yazmaya koyuldum. Bu, benim üçüncü romanımdı. Ardından benim için bir çeşit "teşekkürname" olan bir dördüncüsünü de yazdım; *Rojek ji rojên Evdalê Zeynikê* (Evdalê Zeynikê'nin Günlerinden Bir Gün). Kürtçe edebi dilimi kurarken, sözlü anlatı ve bu anlatı türünün ustaları *dengbêjlerle* yoğun bir biçimde ilgilendim. Roman sanatımın dilinde onların fazlasıyla emeği oldu; onlara karşı kendimi hep borçlu hissettim. Dördüncü romanım, onlara ödediğim borcumdu. Beşinci romanım *Bîra Qederê*'yi (Kader Kuyusu) de yine dile ilişkin bir çeşit vefa borcu olarak görmek mümkün. Her yazar tüm yazarlığı boyunca, edebi atmosferini çevreleyen gerçek ya da kurgu sesleri yazar, 1930'lu yılların çabaları, emeği ve ürünleri olmadan, benim hiçbir zaman Kürtçe bir roman dili kuramayacağım apaçık ortada. Bu kitapta yaşamı bir kurgu romandan daha fazla roman olan talihsiz bir adamın öyküsünü yazdım; Celadet Ali Bedirhan'ın. Ve 1990'ların ortasında da en musibetli romanımı; *Roniî mîna evînê-Tarî mîna mirinê* (Aşk Gibi Aydınlık-Ölüm Gibi Karanlık).

Bugün bana ulaşan haber de bu musibetli romana ilişkin.

Bunlara, yazarlığım için önemli saydığım yirmi civarındaki deneme-öyküyü de eklemek gerekli.

On altı yıl boyunca, yapıt olarak yarattıklarım bunlar işte;

coşkulu bir bahar seli gibi durmadan, alabildiğine gür akan ve her yıl önemli bir yapıt yaratan dâhilerin yaratma eyleminden oldukça uzak, alçakgönüllü, iddiasız, küçücük bir edebi repertuar. Ama benim koşullarımda bunun bile yaratılabilmesi bir mucize. Evet, bunu vurgulamak zorundayım, bir mucize. Tüm bu edebi yapıtların yaratım sürecinde hep benimle olan, hep düşündüğüm, gerekli okumaları, araştırmaları yaptığım ve olgunlaştırmaya çalıştığım *Hawara Dîcleyê*, benim dışımdaki dünya için ne kadar önemli olduğunu tam kestiremediğim bu acılı edebi gelişimin finali olacak; böyle düşünüyorum.

Yazarlığım bir oyun değil, sadece iyi bir edebi eser yaratma edimi ya da tesadüfen karşılaştığım, keşfettiğim bir olgu da değil. Para, pul, şan şöhret, malk mülk edinmek için yaptığım bir iş değil, pazarın beklentilerini karşılayacak moda bir ses değil. Yazarlığım, bugünkü haberle de yeniden ayırdına vardığım farklı bir şey; günümüz dünyasına egemen olan tüm ölçülerin ötesinde bir şey. Belki de hayatımdaki en bilinçli seçim bu; bile bile sonu gelmez bir sürgün ortamının içinde, hep bir yabancı olarak, kendi yağıyla kavrularak, bir ipek böceği gibi, yıllar yılı kozamı örmek. Böyle bir kozayı örmenin anlamı şu; o derin yalnızlık içinde halkaları edebi eserler olan bir yazarlık zinciri yaratmak. Her edebi eser bir halka ve tüm bu halkalardan oluşan bir zincir. Zincir sözü yaratıcı eylemime çok uyuyor; bana ait bir zincir, beni bağlayan bir zincir, bana ayakbağı olan bir zincir. Hem beni özgürleştiren hem de esaretimi sonsuzlaştıran, bitimsiz kılan bir zincir. Şimdiye kadar yazdığım eserler bu zincirin birer halkası, *Hawara Dîcleyê* ise zincirin ana halkası; o olmadığında, zincirin, zamanın dalgaları karşısında, kısa sürede dağılıp yok olacağı muhkem metin halka. Çok iyi örülmesi, işlenmesi gereken çelik halka.

Sözkonusu bu halkaların oluşması bir düşünceyle başlıyor, elbette daha önce nasıl olması gerektiği iyice bilinen zincire uygun bir düşünceyle. Zincire yeni, uyumlu bir halka ekleyecek bir düşünce, ya da hayatımın kimi dönemlerinde, bir biçimde karşıma çıkan ve benim de severek kullandığım bir metaforla, sözünü ettiğim zincir aslında bir gökkuşağı; farklı renklerden oluşmuş bir gökkuşağı. Her eser, bu gökkuşağının bir rengi ve eserlerle renkler tamamlanıyor. Ancak esas renk, gökkuşağına anlam veren, onun görülmesini sağlayan ve öteki renklere de bir uyum veren ana renk henüz eksik; *Hawara Dîcleyê*.

Bu halkaları, yani renkleri yaratma süreci ise kısaca şöyle; renk, bir düşünce. Düşüncenin bir duygu haline gelmesi gerek. Duygunun bir araştırma, inceleme süreci, bu sürecin de artık görülmeye başlayan karakterler, olaylar, ilişkiler ve mekanlar haline gelmesi, sonunda da yüreğimde ve ruhumda duyacağım canlı seslere dönüşmesi gerek. Bu gerçekleştikten sonra yazacağım anlatının karakterleri artık hayatımın ayrılmaz bir parçası haline geliyor; en yakınımdaki insanlardan bile daha yakınımda olan, sadece düşlerde değil, uyanıkken de sürekli seslerini duyduğum, hep onlarla yaşadığım, çoğu zaman kavga ettiğim, anlatının mecrasına uygun biçimde ehlileştirmeye çalıştığım karakterler; bana ait olan karakterler, benim yarattığım canlılar, benim insanlarım, sırdaşlarım, sözcülerim. Her şeyimi onlarla paylaştığım haylaz yaratıklar. En çok haylaz ve dik kafalı olduklarında seviyorum onları; bu halleriyle bana direniyorlar, beni aldatmaya, beni ve anlatıyı hiç arzulamadığım yerlere çekmeye çalışıyorlar. Onlarla tatlı bir kavga halinde olmak beni sevindiriyor, anlatıya ilişkin uyanık olmamı sağlıyor. Bir tanrıdan farksız olan yazar kimliğimden uzaklaşarak onların dünyasına girmek, o dünyayı solumak, yaşamak, onlarla birlikte olmak bana huzur

ve güven veriyor. Onlar benim gerçeğim oluyor, onlar aracılığıyla hayatı yeniden keşfediyorum, günlük gürültü patırtının ötesinde hayatı ilginç yapan, hayata bir heyecan, bir coşku, bir arzu ve elbette bir umut veren hayatın sayısız çelişkisini, çatışmasını, acısını, hayal kırıklığını ve mağlubiyetini onlarla yaşıyorum; yaratıcılığımın koşulu işte bu.

Hawara Dîcleyê'ye ilişkin tüm bunlar olgunlaşmış, artık ben değil, karakterlerim anlatıyı yazmam için beni zorluyor. Hayatım, yaşadıklarım, sayısız acı deneyim, bitmez hayal kırıklıkları, insanlarımın yaşadığı sonsuz trajediler, fukaralık, olanaksızlıklar, hayatımı çevreleyen çatışmalar, çelişkiler ve daha nice zorluklar beni bitkin düşürmüş durumda; uzun zamandan beri yorgunum artık, ruhum yorgun. Yeni istekler, arzular, ilişkiler, heyecanlar istemiyorum, yeni hayaller, planlar, programlar artık yok yaşamımda. Sayısız deneyle, tüm bunların derin ve acılı bir hayal kırıklığıyla sonuçlandığını, artık iyice biliyorum. Yeni çevreler, insanlar, ilişkiler beni korkutuyor; bunların yeni acılara yol açacağını düşünüyorum. Neredeyse arzularımın hepsi ölmüş, ama bir tanıklık, bir vasiyet olarak bırakmak istediğim bu romanı, *Hawara Dîcleyê*, yaratmayı arzuluyorum. İşte beni dış dünyaya karşı koruyan, dış dünyayla ilişkime mesafe koyan, tamamıyla bana ait, beni hiç terk etmeyen yalnızlığımı ve hep benden uzak olan özgürlüğümü, orada, yoğun bir biçimde yaşadığım inime çekilmiş, arzuladığım anlatıyı yazıyorum. Pencerenin ötesindeki çoğu çam sayısız ağaç, Troia'nın surları gibi; romanımdan uzaklaştırabilecek her tür motive karşı beni koruyan, kat kat yükselen duvarlar.

Romanımla tamamıyla bütünleştiğim böyle bir güne, böyle bir ana sahip olmak, benim için, kolay değil, yığınla ekonomik, sosyal, kültürel engel var karşımda; günlük yaşam, her zaman

müthiş bir ayakbağı. Anlatmaya bile değer görmediğim ama benim için ciddi sorun olan tüm engelleri aşarak buradayım işte ve romanımı yazıyorum. Ne büyük başarı! Mutluyum.

Roman karakterleriyle yaşadığım yoğun ve karmaşık ilişki, geleceklerine ilişkin kaygılarım, onlara neyi ne kadar hissettirmem gerektiği konusundaki kararsızlığım beni fazlasıyla sıkıyor. Tam o esnada, yazdığım satırlardaki Mezopotamya'nın kızgın güneşinin yavaş yavaş yükselmeye başlayıp ortalığı kavurmaya başladığı anda, yazı masasının az ötesindeki kır evinin telefonu çalıyor.

"Allah kahretsin," diyorum.

İlk tepkim bu. Demek telefon açık. Sabah saat dokuz civarı, *Siya Evînê* (Yitik Bir Aşkın Gölgesinde) romanımı yayına hazırlamakta olan İsveç yayınevindeki editörüm ES ile konuşmam gerekiyordu. Ardından, hemen yazmaya başlamanın telaşıyla telefonun fişini çekmeyi unutmuşum. Telefon beni bir buçuk asır önceki Mezopotamya'dan alıp bugüne, İsveç'in bembeyaz derin ormanına getiriyor; zaman, ülke, sınır, kültür, dil, iklim ötesi yolculuğum aniden kesintiye uğruyor. Şaşırıyorum, hatta afallıyorum. Cevap vereyim mi? Başımı klavyeden ve bilgisayar ekranından kaldırarak bir süre çevreme, önümde uzanan olağanüstü güzel manzaraya bakıyorum. Ancak telefon ısrarlı, durmadan çalıyor. Telefonun inadı, arayanın önemli bir işi olduğunu, şimdi cevap vermesem bile tekrar arayacağını gösteriyor. Yavaşça telefonun ahizesine uzanıyor ve boğuk, yorgun bir sesle "Alo, Uzun," diyorum.

Karşıdaki ses uzak bir ülkeden, Türkiye'den; Türkçe kitaplarımı yayınlayan yayınevimin işini mükemmel yapan, ciddi, sözüne güvenilir editörlerü ZY konuşuyor. "Sizi arıyorum, köyde olduğunuzu söylediler, kusura bakmayın rahatsız ediyorum ama önemli bir şeyi size aktarmak zorundayım." Karakterlerimden

bana geçen bir yetenek olmalı, ZY'nin "önemli" dediği haberin olumsuz olduğunu hissediyorum. Herhangi bir cevap vermiyorum, sesinin üzgün olduğunu fark ettiğim editörümün konuşmasını sürdürmesini istiyorum.

"Ne yazık ki kötü bir haberim var," diyor ZY, "İstanbul 4 nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi *Aşk Gibi Aydınlık-Ölüm Gibi Karanlık* romanınız hakkında, siz ve yayınevi sorumlumuz HÖ aleyhine dava açmış."

"Hayır, olamaz," diyorum, aniden, neredeyse bağırarak, durumu tam anlamadan ve hemen ekliyorum, "en azından şimdi olmamalı, buraya çekilmiş romanımı yazıyorken!"

Ama kısa süren o sessizlik anında haberin doğru olduğunu anlıyorum. Neler hissediyorum? Bunu tam kestiremiyorum ama aklım yazmakta olduğum romanın kahramanları Biro ve Migo'nun yeni başlayan serüveninde. Birdenbire gizli dünyama ulaşan bu habere ilişkin durumu kavramak için soruyorum; "Peki, dava mı açılmış yoksa soruşturma mı?" Ne yazık ki açılan, dava. Deneyimlerimden biliyorum, eğer açılan sadece soruşturma olsa, belki avukatların çabalarıyla dava açılmadan soruşturmayı durdurmak mümkün olacak ama dava açıldığında artık bu mümkün değil; davaya başlanacak.

"Geri dönüşü mümkün olmayan bir süreç başlamış, savcı iddianamesini yazmış, hatta duruşmanın gün ve saati bile tespit edilmiş," diyor ZY, buruk bir sesle.

Yine sessiz kalıyorum, bir süre sonra "Allah kahretsin," diyorum.

"İddianameyi fakslamamı ister misiniz?" diye soruyor ZY.

Cin şişeden çıkmış bir kez, "Evet, gönderiniz," diyorum.

Kır evindeki telefon fakslı, herhangi bir iddianame değil ama acil durumlarda zorunlu şeyler bana ulaşsın diye, zamanında

böyle bir telefon tercih etmiştim, –bana ulaşan haberlerin genellikle ne türden olduğunu unutarak.

"Hepimiz üzgünüz ama önemli değil, davayı aşarız, çok geçmiş olsun," diyor ZY ve telefonu kapatıyor. Yine yalnızlığımla başbaşa kalıyorum ama bu kez tamamıyla farklı biçimde.

Birazdan iki sayfalık iddianame yavaş yavaş, tüm tarihi boyunca anlaşılması zor bir kaos ve karmaşanın merkezi olan İstanbul'dan kalkarak, bu derin ormana geliyor. Faks ağır ağır çalışırken ben makineye, neredeyse unuttuğum o resmi dilin belirmeye başlayan koyu satırlarına bakıyorum ve aniden bir şeyi hatırlıyorum; Troia'nın yıkımına neden olan, muhkem duvarları değil, İthakalı kurnaz Odysseus'un sinsi planıyla şehrin merkezine getirilen tahta attı. Çevremdeki derin ormanın, kesif ağaç kütlesinin hiçbir günahı yok, her şey bu biçimsiz makine yüzünden, bu hantal, çirkin telefon-faks makinesi küçük dünyamın merkezine yerleştirilmiş bir tahta at! Yapacak bir şey yok, at burada ve Akhalı caniler birer birer atın karnından çıkıyor; daha ilk satırından hemen tanıdığım o ceberrut resmi dille yazılmış iddianame geliyor. "T.C. İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi, Cumhuriyet Başsavcılığı" diye başlayan iki sayfalık iddianame ilkin biz *sanıklar*'ın, romanın yazarı olarak benim ve yayıncısı olarak HÖ'nün künyesini, ardından da isnat edilen suçu ve istenen cezayı yazıyor. Suç, "yasadışı silahlı terör örgütüne yardım etmek." İstenen ceza da, "TCK 169, 3713 sayılı yasanın 5. maddesi, 31, 33-36 maddeleri (Her iki sanık için ayrı ayrı)". Faks makinesinden çamur rengi simsiyah çıkan bu sözcükler beni dehşete düşürüyor. İstenen cezaya ilişkin o rakamların ne anlama geldiğini bilmiyorum ama Türk Ceza Kanunu'nun 169. maddesinin ağır bir ceza öngördüğünü biliyorum. En korkuncuysa isnat edilen suç; "yasadışı silahlı terör örgütüne yardım et-

mek." O siyah kağıtlar elimde, Türkiye'deki rejimin tahammülsüz asık suratını tüm çıplaklığıyla gösteren bu sözcükleri birkaç kez, yüksek sesle tekrarlıyorum.

Yasadışı silahlı terör örgütüne yardım eden bir roman!

Ardından DGM Cumhuriyet Savcılığı'nın kocaman siyah mührünün dolayı kağıtların altındaki ismi tam olarak okunmayan savcı Ali Yoru...'nun tümü uzun bir paragraftan oluşan, anlamadığım sayılarla dolu gerekçesini okuyorum. Savcı, romanın çeşitli bölüm ve sayfalarından söz ederek burada, "örgüt mensuplarından coşku ve övgü ile bahsederek açık bir şekilde yasadışı örgütün propagandasının yapıldığını" yazıyor. Ama özellikle savcının bir cümlesi dikkatimi çekiyor; "roman kahramanlarının mizansen olarak ele alındığı romanın..." Kırmızı kalemle bu sözcüklerin altını çiziyorum. Hiçbir hukuki dayanağı olmayan, ismi bile korku salan, verdiği kararlarla dehşet yaratan bir mahkeme olduğu tüm dünya tarafından söylenen DGM'nin bir savcısının edebiyat değerlendirmesi, roman analizi! Edebiyat düşmanı bir zihniyetin edebiyat aşkı; yapılmak istenen edebiyatı kriminalize etmek, mahkum etmek. İsmini bile tam olarak okuyamadığım, savcının derin edebi değerlendirmesini defalarca okuyorum; savruk ve kötü bir dil, alışılageldik, rutin tutucu memur üslubu, emirlerle idare edilen bir zihniyetin egemen olduğu dünyanın dışında hiç kimsenin anlaması mümkün olmayan sözler, sayılar, kısaltmalar... Otoriter, kibirli bir hava, duygulardan, demokrat ve uygar olmaktan çok uzak aşağılayıcı, mahkum edici bir yargı, anlayış, düşünce. Küçük bir tanrı, biz *sanıklar* da ondan af dilemek zorunda olan kulları.

Öfkeleniyorum. Ayağa kalkıyor, mutfağa geçiyor ve bir bardak soğuk su içiyorum, ardından bir bardak daha. Ama öfkelenmenin bir anlamı yok, Akhilleus'un öfkesiyle ölümsüz anlatısına başlayan

Homeros'tan biliyorum; ilahların arzuladığı öfkenin sonu yıkımdır. Düşünmem, kavramam, somutlaştırmam gereken şeyler var. Salona, o çirkin makineye dönüyorum, telefon defterinden numarayı buluyorum ve bu kez ben Türkiye'deki yayınevini arıyorum.

"Merak ettiğim kimi şeyler var," diyorum ZY'ye, "Duruşmanın tarihi ve saati belli dediniz, ne zaman?"

"Evet," diyor ZY, yine üzgün bir sesle, "4 Nisan 2001, sabah dokuz otuzda."

Bu bilgileri o siyah kağıtların sol üst köşesine not ediyorum. "Peki, şu TCK'nın 169. maddesi ve öteki maddelerin bizimle ilgili somut anlamı ne?" diye soruyorum.

Bir süre sessiz kalıyor editörüm ama ardından kısık bir sesle, "O sayı ciddiye almamanız gerekiyor, bir rutin onlar, avukat arkadaşlara sorduk, sanırım yaklaşık yedi buçuk yıl ile on beş yıl arası bir ceza isteniyor."

"Ne?" diyorum, şaşırarak, "Yani şimdi bir roman yazdım diye en az yedi buçuk yıl cezaevinde mi yatacağım?"

"Hayır, hayır," diyor benim iyi kalpli editörüm, "lütfen üzülmeyin, Türkiye'de pek çok yazar için bu tür cezalar isteniyor ama sonradan durum düzeliyor, merak etmeyin, davadan bir şey çıkmaz, siz romanınızı yazmaya devam edin..."

Evet, galiba en doğrusu bu, o çirkin makinenin işgüzarlığını unutmak ve her şeyin canı cehenneme diyerek anlatıya dönmek. Tekrar masaya, bilgisayarın başına dönüyorum; sözcükler, isimler, satırlar burada işte. Ancak Biro yok, Migo da yok; gitmişler. Ne seslerini duyabiliyorum ne de yüreklerindeki kıpırtıları. Beni terk etmişler. Şimdi içinde bulunduğum ruhsal atmosfer, arzularım, onların ruhuna ulaşmıyor; karşımda duran sadece ruhsuz harfler, sözcükler.

"Eyvah," diyorum, gerçeği kavrayarak, bu yeni gerçeği kabul-

lenerek, "bir an öncesine kadar benimle birlikte olan karakterlerim gitti... Artık yazamayacağım, bu durumda nasıl yazayım?"

Derin bir üzüntü çöküyor üzerime, yavaşça bilgisayarı kapatıyorum, o kağıtları elime alıp köşedeki koltuğa çöküyorum. Kağıdın en üst kısmına faksın geldiği anı gösteren tarihe bakıyorum; 7 *Feb. 01 - 11:22. Hazırlık, esas, davacı, sanıklar, suç, hazırlık evrakı, mahkeme, yargılama* gibi, saat 11:22'den önceki dünyamın çok ötesindeki korkunç bir dünyanın yıkıcı sözcükleri şimdi karşımda; benim gerçeğim bu! Ne yaparsam yapayım, nereye kaçarsam kaçayım, hangi maskelere, hangi kimliklere sığınırsam sığınayım, hep karşıma çıkan, asla değişmeyen gerçeğim işte bu; kovalanması, yasaklanması, yargılanması, cezalandırılması ve yokedilmesi gereken biriyim. Yırtıcı bir atmacadan kurtulmaya çalışan bir serçe, tazıdan kaçan bir tavşan, leopardan kurtulması mümkün olmayan bir ceylan...' Av olarak dünyaya gelmişlerin listesi çok uzun ama tüm farklılıklarına karşın kaderleri aynı; hep kendisini koruma içgüdüsü, hep kaçmak, hep av olmak. Kendimi şimdi böyle hissediyorum. Zamanın, mekanın, sınırların, mesafenin, arzuların ve duyguların hiçbir önemi yok, çarpıcı gerçek tüm bunların ötesinde kendisini olanca çıplaklığıyla hatırlatıyor. Kavafis'in şimdiki durumuma uygun ünlü bir şiiri var ama şiiri ezbere bilmiyorum. Kütüphaneden Kavafis'in kitaplarını çıkarıyorum ve o şiiri kitapların birinde buluyorum;

> Yeni bir ülke bulamazsın, başka bir deniz bulamazsın.
> Bu şehir arkandan gelecektir. Sen gene aynı sokaklarda
> dolaşacaksın. Aynı mahallede kocayacaksın;
> Aynı evlerde kır düşecek saçlarına.
> Dönüp dolaşıp bu şehre geleceksin sonunda. Başka bir
> şey umma...

Şiirin ismi, *Şehir*. Ama ben ismi, *Kader*, diye değiştiriyorum ve dizeleri kendi gerçeğime uyarlayarak sessizce yeniden okuyorum; Başka bir kader, başka bir hayat bulmam mümkün değil. Kaderim hep arkamdan gelecek. Aynı kaderin acılı yollarında dolaşacağım, aynı kaderin içinde kocayacağım. Dönüp dolaşıp bu kadere geleceğim sonunda. Başka bir şey ummayacağım.

Mutlak kaderim, doğuştan alnıma yazılmış yazı bu; av olmak, yok olmak. 1977 yılında, Türkiye'de (Ankara'da) benzer bir mahkemede, neredeyse aynı nedenlerle yargılandığım için ülkemi terk ettim ve kaçtım ama uzun, çok uzun yıllar sürgünde kalmama, çok değişmeme, aradan neredeyse bir çeyrek asır geçmesine rağmen kaderim yine peşimde, bugün yine yargılanıyorum işte. Yine aynı yerde, bir labirente benzeyen çeyrek asırlık zamandan sonra yine aynı noktadayım; suçlu, sanık.

* * *

Ne yapmam gerekiyor, öteden beri aradığım ve coşkuyla tercih ettiğim bu yoğun yalnızlığımda ne yapabilirim? Romanıma, karakterlerime dönmek istiyorum, biraz önce kahramanlarımla yaşadığım acılı ve sıkıntılı anları özlüyorum. O acı ve sıkıntı benim mutluluğum, benim varlık nedenim; hayatımın tutkusu. Aynı zamanda tutkuyla acı ve sıkıntıyı birleştirmek konusunda verdiğim bir sınav. Anlatının tamamıyla bana ait mahrem dünyasında, tutkuyla acı ve sıkıntının birliğini yaratıp başarılı bir sınav verebilirsem eğer, sürekli beni tehdit eden dış dünyanın sayısız tehlikesine karşı kendimi daha iyi koruyabileceğim. Sınav, benim için bir efsun. Bunun farkındayım ve bu nedenle sınav verdiğim çile masasına, anlatının dünyasına dönmek istiyorum. Ama olmuyor; iddianamenin meymenetsiz siyah sözcükleri bir

zehir gibi aklıma, yüreğime, ruhuma akıyor. Anlatı dünyasının dışına itilmiş durumdayım, yarım kalmış cümleyi bile tamamlayamıyorum artık.

Dış dünya beni çağırıyor, çaresiz, gitmeliyim.

Yazı masasındaki sınavdan çok farklı bir başka sınav beni bekliyor, çaresiz, o sınava hazırlanmalıyım.

Üstümdeki eşofmanları çıkarıyorum, o kağıtlardaki otoriter tanım ve deyimler aklımda, sıcak elbiselerimi giyiyor, potinlerimi bağlıyor ve dışarı çıkıyorum ama tam eşikteyken tekrar geri dönerek kitaplığın önüne gidiyorum; şiire ihtiyacım var. Zor zamanlarımda, yani hayatımın neredeyse her evresinde hep yanımda olan şiir yine bana eşlik etmeli. Raflardaki şair dostlarıma bakıyorum. Kavafis? Seferis, Ritsos? Bir Fransız şairi, Perse, Valery, Char? Yoksa bir Rus mu, Mandelstam, Pasternak, Ahtmatova? Irlandalı Yeats? Belki de Milozs ya da Neruda? Yanıma alacağım modern bir şair olmalı, doğrudan ruhuma, şimdiki ruh halime hitap etmeli. Gözüm Ekelöf'e takılıyor, tam da bu tür donduru-cu kurt kanunu zamanların edebi sesi olan İsveçli şair Gunnar Ekelöf'ün tüm şiirlerinin toplandığı kocaman cilde uzanıyorum.

Dışarda keskin bir soğuk var. Her yer kar altında, bembeyaz, bahçenin ötesindeki çok yüksek çam ağaçlarının aşağıya doğru sarkan dalları, donmuş kar taneciklerinin aydınlığıyla ışıldıyor. Gökyüzü açık, uzaklarda birkaç hantal gri bulut kümesinin ötesinde tüm gökyüzü neredeyse masmavi; güneş parıldıyor. Durumuma çok uyan karın keskin soğuğu ve uzaklardaki güneşin belli belirsiz hissedilen hafif sıcaklığı hoş bir duygu veriyor bana. Bahçedeki çiçeklikler, çim saha, bodur kır gülleri, bögürtlen çeşitleri ve ahududuyla bezeli kenardaki çalılıklar, kar yumaklarıyla süslenmişler ve sanki güneş ışınlarının dürtüsüyle kımıldıyor, dans ediyorlar. Sadece yazları çalışma yeri olarak kullandığım az

ötedeki, metruk kulübenin karla kaplı damından sarkan sivri buzul parçaları da sanki hafifçe kımıldayan çevrenin bir parçası gibi tabloyu tamamlıyorlar. Beyazın çeşitli tonlarıyla dolu bu tablonun tek farklı rengi, kulübenin bitişiğindeki odunlar. Düzenlice üstüste yığılmış gri odun yığını, karakışa karşı bir güven duygusu veriyor. Bu tablonun gerisinde de gözün alabildiğine uzun kavak ağaçları ve kolları yana sarkmış çam ağaçları görülüyor; orman, üzerine çekilmiş beyaz tülle sonsuza uzanıyor. İçerden bakıldığında cansız gibi görünen bu ıssız doğanın hareketler, ışıldamalar ve renklerle hayat dolu olduğunu fark ediyorum; sessiz ama canlı, yaşlı ama taze, tekrarlanan bilindik ama yeni kıpırtılar. Bu beyaz tül, duru ışıltı, serin hafif yel, sessizliğin derin sesi, dalgalanan tedirgin ruhuma bir huzur veriyor; her şeye rağmen hayatın engellenemez, şaşmaz bir akışı var, her zaman zorda olana, umudunu yitirene yeni bir umut kıvılcımı ulaştıran bir akış.

Kara batan sağlam potinlerimin altında, ezilen henüz buzlanmamış kuru karın çıkardığı ses bir müzik gibi geliyor bana; ruhumda duyduğum ince, bembeyaz huzur kırıntısıyla bütünleşen yumuşak bir ses bu. Yavaş adımlarla, beremi, kaşkolumu giyinmiş, eldivenlerimi takmış, bir elimde Ekelöf, öteki elim çalılardaki beyaz karın sırtında, metruk kulübenin ötesindeki arabaya doğru yürüyorum. Araba, dün gece durmadan yağan karın altında neredeyse ezilmiş durumda. Kapısını açıp motoru çalıştırdıktan sonra çıkıp karı temizliyorum. Karı temizlerken, nihayet yararlı bir iş yapmış maharetli bir çocuk gibi hissediyorum kendimi; gerçek hayatta hâlâ başarabileceğim bir iş var demek!

Bu küçük köyün ismi Källsmora. Stockholm'ü çevreleyen takım adaların kuzey bölümünde, Roslagen'deki köy, Stockholm'e yaklaşık kırk beş dakika uzaklıkta. Sekiz kilometre ötede şimdi

buzlarla kaplı Baltık Denizi, sayısız adasıyla doğuya, onları bağlayan esaret zincirlerinden yeni kurtulmuş Baltık ülkelerine, kuzeye, Finlandiya'ya doğru uzanıyor. Köyün çevresinde sayısız şirin göl ve küçük şehir var. Alışveriş ve günlük ihtiyaçlar için rahatlıkla kuzeydeki Norrtälje şehrine ya da batıdaki Rimbo'ya, güneydeki Åkersberga'ya gitmek mümkün. Evin arkasındaki geniş ormanın öte tarafında da daha büyükçe bir köy var; Riala. Yazları, derin ormanı bölerek akan küçük bir köy yolundan Riala'ya gidiyorum; benim gibi kendi düşünce dünyasının esiri birisi için bulunmaz bir nimet bu. Esasında şimdi özlediğim de böyle bir yürüyüş; yani yoğun kar nedeniyle yine imkansız bir arzu. Bulunduğum ev, köyün tam içinde değil, bana uygun biçimde, sınırda, kıyıda; ötesi sonsuz derin orman. Ağırlıkla Stockholm ya da çevredeki Norrtälje, Rimbo gibi şehirlerde çalışan, sabahları işine gidip akşamları evine dönen genç çiftlerin yerleşik olduğu köyün sakin bir yaşamı var. Ama bu sükunet aldatıcı, yazları tıpkı doğa gibi birdenbire dışarı fışkıran o olağanüstü sosyal canlılığın ötesinde şimdi bile yaşam oldukça aktif burada; evler onarılıyor, evlerin önündeki karlar küreklerle atılıyor, arsa ve evler satılıyor, yeni insanlar geliyor, boşanmalar oluyor, çocuklar doğuyor, köyün derneği toplantılar yapıyor, çakıl kaplı küçük yollar, patikalar kardan temizleniyor, akşamları da şöminelerin bacaları tütüyor. Evlerin çatılarındaki antenler, köyün dünyayla yoğun ilişkisinin göstergesi. Köyün bu yaşamına hiç girmiyorum, işime bakmayı, uzaktan gözlemeyi tercih ediyorum; zamanım yok, yeni tanışmalar beni ürkütüyor ve en önemlisi gözlemek, yabancı kişiliğime uygun. Köy sakinleri de bu kış kıyamette, bu kır evinde çok uzaklardan gelmiş garip –büyük olasılıkla zavallı– bir yabancının yaşadığını biliyorlar ama bu kadar işte; köy, benim koyduğum sınırlara saygı göste-

riyor. Benim ölçülerime uygun davranan köy ve kır evine yakın komşular belki umursamıyor bile beni ama bu ortak teamül benim için önemli; ölçülü ilişki binbir güçlükle sürdürdüğüm yaratıcılığım için zorunlu.

Arabayı yavaşça çukurlarla dolu eğri büğrü patikadan sürerek, köy yoluna çıkarıyorum ve gözüm yolun iki tarafında, birbirlerinden oldukça uzak, ağaçların arasındaki evlerde, nereye gideceğimi düşünüyorum. Baltık Denizi'nin kıyılarına, büyük bir ada olan Ljusterö'ye doğru gidebilirim ya da yakınlardaki kasabaların birine; istemeden, acımasızca dış dünyaya savruldum, nefes almam, üzerime çöken melankoliyle, çevreyi gözleyerek, bir bardak şarap ya da bir fincan kahveyle durumu algılamam ve nasıl davranacağımı düşünmem gerekiyor. Çevremdeki duygusal ağır hava, aniden yolun öte başında görünen S ve tazısı tarafından bozuluyor. Yolun kıyısında ağaçlar arasına gizlenmiş evin sahibi S'nin sadece ön adını biliyorum. S, emekli bir gazeteci; onun gibi çoktan emekli olmuş, ondan daha yaşlı hanımı ve hiç yanından ayırmadığı tazısıyla buraya yerleşmiş. Tüm bildiklerim bunlar ve bu bilgiler bana yetiyor; fazlası, mesafeyle ilgili ölçünün kaçırılması olacak. Karşılaştığımızda karşılıklı hej (merhaba) diyoruz ve eğer kendimizi formda hissediyorsak, S'nin hep çevre patikalarda dolaştırdığı tazısı huysuzluk etmiyorsa, ben de can sıkıcı düşünce dünyamın derinliklerinde değilsem, havayla ilgili kısa bir sohbet de ediyoruz. Ancak şimdi, kim olduğumu, yüzüme çarpan ağır bir tokat gibi bana hatırlatan o kağıtlardan sonra, S ile biraz konuşmak istiyorum. Buna ihtiyacım var. S ve tazısına yakın bir yerde arabayı durdurarak iniyorum. S oldukça uzun ve sıska, çevredeki ağaçlar gibi o da yükseklere uzanmak istiyor sanki. S'nin bıyıkları yok, ama uzun sakalı Vikingleri hatırlatıyor bana, hep yanında bulunan tazısıysa solgun anıla-

rımda kalmış babamın tazılarını. S, hayli ilerlemiş yaşına rağmen çok dinç, dik yürüyüşü ve hızlı adımlarıyla, aramızda en azından bir otuz yıl fark olmasına rağmen, benden çok daha genç görünüyor. Sadece ruhumla değil, hantal ve ağır yürüyüşümle de çoktan yaşlanmış, en yaşlı insandan bile daha yaşlı durumda hissediyorum kendimi; gençliğini, olgunluk dönemini yaşamasına müsaade edilmemiş, erken yaşlanmış bir yabancı işte. Elimi kaldırıp gülümseyerek S'ye "Merhaba," diyorum. S'nin bana yönelen dikkatli bakışlarından, "bu tuhaf yabancı, bu mevsimde, bu kuzey ülkesinde, bu derin ormanda ne arıyor?" diye düşündüğünü anlıyorum.

"Nefis bir hava," diyor S, gülümseyerek. S'nin gülümsemesi çok insani, tıpkı benim de neredeyse her zaman yaptığım gibi; gülümseme, hepimizin en rahat, en kolay maskesi, daha yakın bir ilişki kurana dek yüzümüze takmayı tercih ettiğimiz kar gibi yumuşak uzaklığımız.

"Evet," diyorum ben de kısaca ama bu kez havadan konuşmak yerine ona biraz önce gelen faksı, beni kovalayan kaderimi, yasaklanan dilimi, aşağılanan kimliğimi, yakılıp yokedilmek istenen kitaplarımı, niçin buralara geldiğimi, beni terk etmeyen acılarımı anlatmak istiyorum. "Biraz önce iki sayfalık bir faks geldi bana," diyorum yavaşça. Ancak cümlenin gerisini getiremiyorum; onun yüzündeki tebessümün gerisinde yabancılığımı ve alabildiğine farklı gerçekliğimi bana hatırlatan ihtiyatı görüyorum. Evet, buradayım ama benim gerçeğim çok farklı, her nasılsa buraya düşmüş ama buradaki doğal gerçeklikten alabildiğine uzak, bambaşka bir gerçeklik benimkisi; bunu S'ye anlatmak, merak ettiği yabancının yaşamını azıcık olsun ona yakınlaştırmak istiyorum, ama nasıl? Ona tüm bunları nasıl anlatabilirim? Bir roman yazdığımı ve bu nedenle on beş yıla varan ağır hapis

cezasıyla cezalandırılmak istendiğimi nasıl izah edebilirim? Källsmora'daki S'nin gerçeğinden en az iki asır geride olan bu gerçeği ona izah etmenin günlerimi alacağını, izah etsem bile yine de S'nin, bana yakın mesleği ve deneyimlerine rağmen anlamakta güçlük çekeceğini biliyorum. Yabancılığım sadece bir duygu değil, bir veri de; aşılması neredeyse olanaksız duvarlarla çevrili bir hapisane.

Yabancılık, boynumdaki boyunduruk. Tuhaf ama aynı zamanda yaratıcılığımın da kaynağı. Bunun böyle olmasını ben mi istedim yoksa benden bağımsız var olan bir gerçeği, ister istemez kabul etmek zorunda mı kaldım, tam bilmiyorum ama yabancılık sadece kabuğum değil, ruhum da; kaplumbağanın sırtındaki kabuk, aynı zamanda onun evi de. Yabancılıktan bana ait bir mekan, bir yurt yarattım ve şimdi olduğu gibi, azıcık o yurttan uzaklaştığımda rahatsız oluyorum; orada yaratabiliyorum ancak, orada ben, ben olabiliyorum. Neyi, nasıl, niçin yazmam gerektiğini bir tek o mekanda biliyorum. Biraz fazla açıldığımda, çeşitli aidiyetlerle birazcık daha yoğun ilişki kurduğumda afallıyorum, ayağımın altındaki toprak kayıyor, ölçülerimi yitiriyorum. Ortak aidiyetlerin verdiği o coşkuyu, sıcaklığı, gücü, güveni özlesem bile hızla kabuğuma çekiliyorum; yurduma dönüyorum... Ne durumumu ne bu durumu yaratan koşulları ne yabancılığımı ne de şimdi hissettiklerimi S'ye izah edecek gücüm var; her şeyden vazgeçiyorum ve S'nin yüzündeki tebessüme benzer bir tebessümle havanın harikuladeliğine ilişkin birkaç söz söyleyerek oradan uzaklaşıyorum.

Önümde, yolun öte tarafında, benim ve çocuklarımın çok sevdiği bir göl var; Largen. Bölgenin en büyük gölü olan Largen, yazları bizim sevincimiz. Tüm çevresi baştan başa çam ağaçlarıyla süslü gölün dışardan görülmesi olanaksız şirin mi şirin küçük

bir kumsalı var. Kumsalı çevreleyen ağaçlar sadece rüzgarı kırmıyor, kumsala bir gizlilik, mahremiyet havası da katıyor. Yaz başlarında çocuklar için kumsaldan göle uzanan bir iskele kuruluyor; kızımın ve oğlumun en büyük sevinci bu iskeleden göle atlamak. Atladıktan sonra başlarını sudan çıkarıp, bir şeyi başarmış olmanın mutluluğuyla, yüzlerine yayılan her türlü kötülükten uzak o doğal, temiz sevinci ve gülümsemeyi görmek beni çok mutlu ediyor. Ama Largen şimdi o mutluluktan uzak, tamamıyla ıssız, o uçsuz bucaksız aklığın üzerinde sadece güneş ışınları parıldıyor şimdi.

Largen'e paralel akan yolun batısı Riala ve Rimbo'ya doğru uzanıyor. Doğusu ise Roslags Kulla ve oradan da ya yukarı doğru Norrtälje'ye ya da aşağı doğru Åkersberga ve Stockholm'e gidiyor. Rimbo'da sevdiğim dostlarım yaşıyor, onlara mı gitsem acaba? Ancak bu fikirden hemen vazgeçiyorum; hem böyle aniden gitmek doğru olmaz hem de başkalarının gerçeğiyle karşılaşacak, onlarla birlikte vakit geçirecek kadar rahat değilim. Arabayı Roslags Kulla'ya, 1400, 1500 ve sonraki yıllarda Baltık Denizi'nin öte yakasından gelen tehlikelere karşı Stockholm'ü korumak için kurulmuş bir ön cephe olan bu kadim bölgeye doğru sürüyorum. Ancak oraya ulaşmadan, tam Wira Bruk'un önünden geçerken aniden arabayı sola kırıyorum ve Wira Bruk'a giriyorum. Wira Bruk, bölgenin en eski yerleşim yeri, söylencelere göre Vikinglerden kalma. Ancak 1300'lerden bu yana demirci atölyeleriyle meşhur olduğunu biz yabancılar bile biliyoruz; o atölyeler hâlâ korunuyor ve yazları oraya gelen turistler için açık tutuluyor. Ailece bölgede en çok sevdiğimiz yerlerden biri de burası. *Midsommar* (Yaz Şöleni) gibi İsveç'in tüm geleneksel günlerini ve zamanlarını, geleneksel kültür mirasının bu şirin merkezinde geçiriyoruz. Bir de her yıl heyecanla beklediğimiz bir Wira

Bruk müzik festivali var; Iskandinavya ruhunun geleneksel giysileri, çalgıları ve danslarıyla artık karanlık gecelerin olmadığı, sonsuz beyaz gün ve geceler boyu süren, temel sorunlarını çözmüş, gelecekleri güvenli, baskı ve esaretten çok uzak, mutlu ve özgür insanların kutladığı bir yaz şöleni. Bu yaz şölenlerine katılmak, özgürlüğün nasıl bir şey olduğunu gösteriyor bana.

Dünyanın çeşitli yerlerinden gelen dostlarımı, her halükarda buraya getiriyorum; sadece ilginç bir yer göstermek için değil, kültür mirası vahşice elinden alınarak gasp edilmiş birisi olarak, bir kültür mirasının nasıl yaşatılması gerektiğini ve ne anlama gelebileceğini de göstermek için. Ortasından çok şirin bir derenin aktığı, birer mimari şaheser olan geleneksel Isveç evlerinden oluşan on-on beş hanelik bu mekanın benim için edebi bir anlamı da var; severek okuduğum Lagerlöf'ün *Gösta Berlings Saga* (Gösta Berling'in Masalı) isimli romanının, Garbo'nun da oynadığı filminin, büyücek bir kısmı burada çekilmiş.

Ancak Wira Bruk da, öteki yerler gibi, şimdi derin bir sessizliğe bürünmüş; ne meydanda geleneksel giysileriyle dans eden selvi boylu, güzel Isveçli sarışın kızlar ve birer melek gibi görünen çocuklar var ne de açık demirci atölyeleri ve kafeteryalar; yalnızlığım sürüyor. Elimde Ekelöf, yavaşça arabadan inerek demirci atölyelerinin bulunduğu yere, küçük meydana ve oradan da aşağıya, dereye doğru yürüyorum. Gökyüzüne doğru uzanan çam ağaçları ve yaprakları çoktan dökülmüş öteki ağaçlar kardan oluşan soğuk beyaz giysileriyle, derenin her iki tarafından, sanki birbirlerini kucaklamak istiyorlarmışçasına üstüste eğilmiş durumdalar. Ince bir buz tabakasının altındaki suyun sesinden ve ruhumdaki seslerden başka hiçbir ses duyulmuyor; sükuneti bozmamak için insanın çok dikkatli adım attığı dini bir mekanın sükunetine benzer garip bir sessizlik bu. Şimdi bulunduğum

yer, hep sessiz, hep serin, hep gölgelik, hep sakin bir su şırıltısının duyulduğu, hep insanın kendi iç dünyasına döndüğü, hep insana şiiri ve şairleri hatırlatan bir yer. Omzumu bir ağaca dayamış, ayakta, yüzümde hafif yelin soğukluğu, kulaklarım suyun şırıltısında, kendi ruhumun, iç dünyamın derinliklerinden çevreye bakıyorum; ağaçların yoğun dalları arasından zorla görülen mavi gökyüzü, sağda solda bacaları tüten, köşeleri beyaz, kırmızı şarap tortusu renkle boyalı şirin evler, uzaklarda, geniş tarlalardaki karın yüzeyine vurarak kıvılcımlar yaratan güneş ışıltıları ve önümde tekdüze sesi ve şaşmaz mecrasıyla kaderinin son bulacağı, bilmediğim yerlere doğru akıp giden su.

Elimdeki kitabın kapağına bakıyorum ve orada hafifçe başını çevirip hüzünlü bir yüzle ve derin bakışlarıyla bana bakan Ekelöf'ü görüyorum. Hüzünlü ifade ve derin bakış; belki de tesadüf ama severek okuduğum yazar ve şairlerin ortak özelliği. Ekelöf'ün başında, İspanya İç Savaşı'nda, Falanjistlere karşı, Cumhuriyetçilerin safında savaşan aydınların ya da İkinci Dünya Savaşı döneminde Fransız *resistance* aydınlarının taktığı türden bir bere var. Benim şimdi olduğum yaşlarda çekilmiş olmalı bu fotoğraf, yorgun yüzü artık hayata ilişkin çoğu arzusunu geride bıraktığını, iç dünyasındaki yaratıcılığa ilişkin arzulara yöneldiğini gösteriyor; artık ölümü yakından gören ama ölümsüzlüğü arayan bir yüz. Benim dostlarımın büyük bölümü ölüler, ölülerin yaşayan ölümsüz sesleri. Ekelöf, bunlardan biri, İsveç'e geldiğimden beri hep benimle olan, yaşayan bir ses. Fotoğrafına bakarak, eğer bir gün bu garip günümü, garip yazarlığımı, garip kaderimi yazarsam, Ekelöf'ü, tedirgin ruhların, kışın soğuğuna benzer bir şiddetle üşüyen yüreklerin bu garip şairini unutmamalıyım, diye düşünüyorum. Sadece onu değil, yazarlığıma çok az yansıyan Avrupa ve İsveç'teki hayatımı ve deneylerimi de artık yazmalıyım,

diyorum; şimdi çok uzak bir ihtimal olan bir düşü gerçekleştirip, günün birinde *Hawara Dîcleyê*'yi bitirebilirsem eğer, beni Yazar-Ben yapan Avrupa-Iskandinavya-Isveç deneyimlerimi bir öykü olarak anlatan bir kitap yazmalıyım. Ekelöf'ün şiirinde yaşadığı yabancılığı devamlı yaşayabilmek için Kürtçenin dışındaki dillerimden biriyle yazmalıyım bu öyküyü, diye de ekliyorum.

Ekelöf'ün, ismi sadece *Dikter* (Şiirler) olan ve tüm şiirlerinin toplandığı kalın *pocket* kitabının sayfalarını, kimi dizeleri okuyarak, yavaşça çeviriyorum. Beni, üşüyen yüreğimi anlatan o kadar çok şiiri var ki! Ancak bir şiirinde duruyorum, sadece bir-iki dize okumak yerine tüm şiiri kısık bir sesle kendi kendime okuyorum. Şiirin ismi, *Jag skriver till dig* (Sana Yazıyorum) ve daha önce de okuduğum ve başka şairlerden duyduğum şiir, bende yine yorgunluk-arzu-gitmek-yazmak-yaratmak karışımı bir duygu uyandırıyor;

Uzaklarda bir ülkeden yazıyorum sana
...
Uzaklarda bir ülke
Herhangi bir yakınlığın olmadığı
Oraya gelindiğinde bulunan
Sadece uzaklarda bir ülke...

Yorgunum ve Ekelöf'ün şiiri soğuk yüreğimde yorgunluğumu azıcık giderecek bir sıcaklık, bir özlem, bir arzu, heyecan verici bir duygu yaratıyor; çocukluğumu özlüyorum, çok uzaklarda ismi bile olmayan bir ülkenin lanetli topraklarına gömülü çocukluğumun anılarına gitmek istiyorum. Bugünkü benden çok farklı olan o masum, çocuk Ben'e, çoktan yitmiş olan hayatımın o tek mutlu dönemine dönebilmeyi düşlüyorum. Yüreğin so-

gukluğundan ve ruhun tedirginliğinden hiçbir şey anlamayan o saf, temiz çocuk Ben'e ihtiyacım var şimdi; uzaklarda bir ülkeden ona ulaşmak, yeterince bilmediği öykümü ona anlatmak istiyorum.

II

"Ben, ben değilim artık..."

Tahammülsüz ve ceberrut bir siyasal sistemin içinde doğmuş bir insan olarak tüm hayatım boyunca sanırım hep bir şeyi gerçekleştirmeye çalıştım; kendime ait bir öyküye, bir sese, bir dile sahip olabilmek, bunu bir eser olarak varedebilmek.

İnsana ait bir öykü, bir ses, bir dil ve üslup... Tüm bunları çoktan yitirmiş olarak dünyaya geldim ve başarısızlıklarla dolu deneyimlerimle şunu öğrendim; ruh denilen şey, insana ait öykü, ses ve dildir. Ruh, o görülmeyen, elle tutulmayan insani varlığımız, özgün bir dil ve üslupla yaşanmış ve söylenmiş bireysel öyküdür. Öykü, insanın içindeki sesin uyanması, ruhun kendisini ifadesidir.

Her insanın bir yaşamı, bir öyküsü var, bir sesi, bir dili, kendine özgü bir üslubu var. Bu, her zaman, her yerde böyle. Ancak en güzel öyküler, bize ulaşan, hepimizden bir parça sesi barındıran, ruhumuza ulaşan öykülerdir. Bir biçimiyle bizim de öykümüz haline gelebilen, en insani öyküdür; böyle bir öykü, ortak, evrensel insani ruhun ifadesidir. Ortak kültür mirasımız, bizi bir dünya insanı haline getiren duygu, miras aldığımız uygarlık, bu evrensel insani ruhun ifadesidir; uygarlık, evrensel insani ruhtur. İyi öykü hem hafızamızdır hem de umudumuz. Milyonlarca belki de milyarlarca öykünün içinde ortak insani uygarlığın yaratılmasına yardımcı olan, öyküyü yaşayan ve anlatan insanın ölümünden sonra da yaşayan öyküdür. Bu tür öyküler, biz fanilerin şurada burada yaşadığı ve sonra da unutulup giden öykülerinden farklıdır. Böylesi öyküler sadece yaşanan, sadece gelişigüzel anlatılan öyküler değil, bunlara ilaveten, yaratılan, edebi bir dil, üslup ve estetikle yeniden kurulan öykülerdir de. Özgün bir dil ve sesle yaratmak ve yaşanmış olanı yeniden kurmak, ölümsüz öykünün ilk koşuludur. Ruh, yaratma gücü ve sürecidir; ruh, yaratılan sestir.

Benim kendime ait böyle bir öyküm var mı? Bunu bilmiyorum ama ben öldükten sonra da yaşayacak böyle bir öykümün, çevremi sımsıkı sarmış engelleri ve sınırları rahatlıkla aşıp her yere ulaşabilecek bir sesimin olmasını hep arzuladım; ruhum ölümsüz olsun, istedim. Kişisel nedenlerle değil ama bana reva görülen kadere bir başkaldırı, benim için öngörülen hayata karşı bir öç olarak istedim bunu.

Ben ağır mağlubiyetlerin ve yıkımların, büyük hayal kırıklıklarının ve çaresizliklerin çocuğuyum. Tesadüfen bir mekana, bir zamana doğdum ama doğduğum mekan ve zaman, tesadüf ihtimalinin çok az olduğu, umutların yokedildiği, sıkıca kontrol edi-

len ağır yıkımların mekanı ve zamanıydı. Ben doğmadan çok önce kaderimin ortak bir kaderin parçası olması gerektiği başkaları tarafından kararlaştırılmış, ben doğduğumda da önümdeki kişisel hayatın nasıl olacağı, şekilleneceği öngörülmüştü. Bu kaderin ve benim için öngörülen hayatın en önemli, hatta belirleyici özelliği, benim kendime ait bir öykümün, bir sesin, dil ve üslubun olmaması gerektiğiydi. Kaderim, devraldığım miras olan yıkım ve mağlubiyetin bir sonucu olarak yok olmak, bana öngörülen hayat da bir başkası olmaktı; benden istenen hep bu oldu.

Hep bana kim olmam gerektiği söylendi, bana atfedilen özelliklerle kim olduğum hatırlatıldı. Hayatımın hiçbir evresinde bu sorulardan uzak, rahat bir nefes alarak, sadece o günü, o anı düşünerek yaşayamadım; buna müsaade edilmedi. Ben de hep kim olmadığımı söylemek, bunu izah etmek zorunda kaldım. Kim olduğumu bana hatırlatanlar ve tembih edenler, o asık suratları, çelik disiplinleri ve demir pençeleriyle kim olmadığımı da ezik ruhuma kazıdılar hep; kim olduğum, kim olmadığımı da gizli gizli yavaşça fısıldadı hep.

Yazarlığımın da temel belirleyicisi, ana dinamizmi, büyük ihtimalle her zaman beni fazlasıyla yoran bu vahşi, aptalca çelişki oldu. Yazarlığım, başarılı olmak için değil, daha fazla yıkılmamak, daha fazla mağlup olmamak ve o derin başarısızlıklar girdabında daha fazla boğulmamak içindir. Öteki yazarlar gibi başarıdan, edebi zaferlerden söz etmem mümkün değil. Ne böyle bir olanağım var ne de hakkım; başarı, özgür doğmuş ve hayatının nasıl olması gerektiği konusunda önünde birçok alternatif olan normal insanların hakkı. Başarı, mirasında hiç olmazsa kimi başarılar olan, hiç olmazsa kimi zaman rahat bırakılan insanlara sunulan bir olanak. Bazen benim için de *başarılı* sözcüğü kullanılıyor ancak başarılı olduğum bana söylendiğinde ya da bu konu-

da yazılar yazıldığında şaşırıyorum; başarı hayatımdan çok uzak.

Yazarlığım bir iş değil, bir korunma güdüsü; edebi eserlerimse pazara sunulmuş metalar değil, bir öyküye, bir ses ve dile sahip olma çabasıdır. Yazarlığım bir yanıyla söz konusu bu çabanın da öyküsüdür. İçimdeki sesi canlandırmak, ruhumu yaratmak, kendimi keşfetmek, o yıkım ve mağlubiyetin ortasında kendimi hep yeniden kurmak; yazarlığımın öyküsü bu işte.

Belki de hiç kimseyi ilgilendirmeyen bu öykünün yarattığı, dayattığı bir soru var; *nasıl*? İç dünyanın sesi nasıl canlandırılır, bir kişisel öykü nasıl oluşur, ruh nasıl yaratılır, insanın kendini keşfi nasıl gerçekleşir, yıkım ve mağlubiyet ortamında kurgu nasıl oluşturulur? En az *ne* sorusu kadar bu *nasıllar* da hayatımı ve yazarlığımı hep meşgul etti, hep bu sorularla da yüzleştim. Kimi yerde zaman zaman bana soruluyor; ama niçin bu kadar çok *nasıl*? Basit bir nedenden dolayı; fazlasıyla baskı, zulüm, yasak, yıkım, mağlubiyet, engel, sansür, eziklik, horlanmışlık, utanç, tedirginlik ve mahçubiyetin egemen olduğu bir öyküyü anlatmak kolay değil. En fazla anlatılması gereken öyküler, boş zamanları geçirmek için oluşturulmuş öykülerden çok uzak, bu türden öyküler elbette, –tıpkı dini anlatılar gibi belki "kıssadan hisse" olur, belki evrensel ruhun sesi olur, diye. Ancak bu tür öykülerin önündeki tuzaklar öteki türden öykülerden çok daha fazla; farkına varmadan bayağı olma, didaktik olma, kasvetli bir havayla bezdirici olma, çok duygusal olma tehlikesi her zaman var. Bu nedenle *nasıl* sorusu öykünün ayağına vurulmuş pranga, o çözülmeden ruhun sesini yaratabilmek ve başkalarına sunabilmek çok zor.

*Nasıl*larla dolu, sürekli olarak kendisine ait bir öykü, bir ses, bir dil yaratmaya çalışan bir yazarlık işte.

* * *

Bu yazarlıkta, kimi romanlarda oldukça mesafeli ve çok değiştirilerek yazılmış kimi dönemlerin ve kimi denemelerdeki kimi fragmanların ötesinde Mehmed Uzun'a ait neredeyse hiçbir şey yok. Yazarlığımda çoğunlukla başka öyküleri, başka sesleri, başka insanları yazdım. Ancak tüm o yazdıklarımın kendi öykümü de yaratma süreci olduğunu şimdi daha iyi anlıyorum. O öykü ve seslerin sürekli değişmesi, benim değişikliklerimdi, o ses sahiplerinin bir karakter olarak olgunlaşması için yaptıklarım, benim olgunlaşma çabamdı, her şeye rağmen yaratıcı olabilmek için verdiğim uğraş, kendimi yaratmak içindi.

Şimdi artık kendime dönüp, kendi öykümü, bana ait ses ve üslupla anlatmanın zamanı; yazarlığım ve edebi eserlerim başkaları tarafından yargılanıp cezalandırılmak istendiğine göre ben de artık tıpkı beni yargılayanlar gibi acımasızca kendime dönebilmeli, kendi muhasebemi yapabilmeli ve öykümü anlatabilmeliyim.

Bu öykünün söylenmesi gereken ilk acımasız gerçeği şu; ben, ben değilim. Bu cümleyi ne yazık ki edebiyat dünyasında bilinen haliyle, bir metafor olarak kullanmıyorum. Dünya edebiyatının asi dâhisi Rimbaud'nun bize kazandırdığı olağanüstü bir cümle var; *Je est un autre*. Yani, 'Ben, bir başkasıdır.' Rimbaud'dan günümüze dek, yaratıcılığa ilişkin duyguları hemen harekete geçiren bu mükemmel cümle sayısız yazar, şair ve sanatçı tarafından, şiir, deneme, kitap isminden akla gelebilecek her şeye kadar, her biçimiyle kullanıldı. Bu cümlenin sunduğu olanaklar müthiş; siz hem sizsiniz hem de değilsiniz, hem yazar-şair-sanatçı Ben'siniz hem de birey Ben. Hem yaratıcı sürecin mucidi hem kahramanı hem de bireyisiniz. Hem somutsunuz hem soyut; bir Ben'in içinde birçok Ben'siniz ve bu Ben'ler size yaratıcılığa ilişkin tasarladığınızdan da fazla olanak sunuyor; istediğinizde yaratansınız, istediğinizde de yaratılan.

Ancak benim Ben olmamam, böyle ulvi ve hoş bir nedenden dolayı değil. Neden, daha bayağı, daha ilkel, daha alçakça; benim Ben olmama müsaade edilmedi. Keşke ben de bu dâhiyane cümleyi yaratıcılık sürecimde edebi bir metafor olarak kullanabilseydim, böyle bir olanağım olsaydı, Rimbaud'nun izleyicileri gibi metinlerimi böyle bir metaforun verdiği haz, coşku, heyecan ve asilikle nakışlayabilseydim. Böyle bir özlemim hep oldu ama bunun gerçekleşmesi için yeniden, başka koşullarda, özgürce dünyaya gelmem gerektiğini biliyorum. Bu arzu, benim için bir lüks, çevremdeki vahşi ve ilkel gerçekler, çelişkiler bu arzunun gerçekleşmesine hep engel.

Söylemem gereken sadece şu; kim olmadığımı söylemek, kim olduğumu izah etmenin en kolay yolu. İsmim, Mehmed. Soyadım, Uzun. Doğum tarihim, 01.01.1953. Herkes beni böyle biliyor. Tüm kitaplarımda, denemelerimin yayınlandığı dergi ve gazetelerde, kitaplarımın yayınlandığı ülkelerdeki kitap kapaklarında bu bilgiler var. Kimlik kartlarımda, pasaportlarımda, başka işlemlerde böyle yazıyor. Her yerde benim kim olduğumu anlatan bilgiler bunlar. Ama bunların hiçbiri gerçek değil; ismim, Mehmed değil, soyadım, Uzun değil, doğum tarihim, bu rakamlar değil.

Mehmed Uzun, ne yazık ki, dünya edebiyatında sıkça görülen, özellikle totaliter rejimlerin baskı, yasak ve sansürlerinden kendilerini korumak için yazar ve aydınların ister istemez başvurdukları türden bir müstear isim de değil. Takma isim edebiyat dünyasının neredeyse olmazsa olmaz bir özelliği. Asıl ismi Henri Beyle olan Stendhal'ın, sayılamayacak kadar çok müstear isim kullandığını biliyoruz. Pessoa, Perse, Gary, Borges, Türkiye'den Hikmet, Kemal, Türkali gibi birçok önemli yazarın da çeşitli nedenlerle müstear isimler kullandıklarını bildiğimiz gibi.

Bu tür müstear isimlere öteden beri alışkınım, doğduğum ve büyüdüğüm yörelerde herkesin birden fazla hayatı vardı ve bu hayatların birçoğu gizliydi. Gizli hayatların da kendine özgü kodları, isimleri vardı ve özellikle rejime muhalif insanların birden fazla ismi, unvanı vardı; neredeyse tüm Kürt yazarlarının ismi takmaydı, Cîgerxwîn, Hejar, Hêmin gibi. Hatta dört, beş ismi olan ve zamanla artık bunları birbirine karıştıran, hangi ismin nerede kullanılması gerektiğine ilişkin ölçüyü yitiren muhalif aydınlar bile tanıdım. Ama Mehmed Uzun, böyle bir isim değil. Mehmed Uzun, aynı zamanda benim de, ancak Ben'i esir almış bir ben.

İsmime ilişkin öyküm kısaca şöyle; esas ismim yasak olduğu için Mehmet oldum. Esas soyadım yasak olduğu için Uzun oldum. Bir insan olarak hiçbir değerim olmadığı, sadece ehlileştirilmesi gereken bir sürünün mensubu olarak görüldüğüm için de, en rahat şekliyle, künyeme 1.1.1953 yazıldı. Tüm edebi, şiirsel metaforların ötesinde olan gerçek işte bu; hep çok zalim, çok vahşi olarak algıladığım ve hiçbir insana layık görmediğim bir gerçek. İnsan, ismini sevmeyebilir, büyüklerin bir muzurluğu olarak görerek ismiyle kendi arasına bir mesafe koymak isteyebilir hatta kötü şeyler çağrıştırdığı için isminden nefret bile edebilir. Ama bir ismin esiri olmak, o ismin içerdiklerinin ağırlığı altında sürekli ezilmek, ismin öngördüğü *başkası olmak* duygusunu hep ama hep yaşamak çok farklı bir şey.

Önadım Mehmed, dedemin ismi *Hemê*'den geliyor. Babam, dedemin tek çocuğu, ben de ailemizin en büyük çocuğuyum; hem saygın bir büyüğün anısını yaşatmak hem de aileye ilişkin bir süreklilik sağlamak kaygısıyla, ben doğduğumda dedemin ismi bana veriliyor. *Hemê*'nin iki kaynağı var; Nuh Nebi'nin oğlu Hem (Ham) ve İslam dininin peygamberi Muhammed. *Hemê*'nin

bir diğer versiyonu da *Mem. Hem* de *Mem* de, tıpkı Nuh, İbram, Ishak, Süleyman, Yusuf, Yunus, Eyüp gibi İslamdan çok önce bölgede var olan, kullanılan isimler. Ayrıca çok eski bir tarihi olan, Kürtlerin ulusal destanı olarak bilinen destanın ismi de *Memê Alan*. Ancak *Hemê*'nin bu kaynaktan türdeğini kesin olarak iddia etmek güç. Kim olduğumu sorgulamaya başladığım yıllarda artık bu ismin sahibi göçmüştü ve ismin kökenine ilişkin çevreme sorduğum soruların da bir yanıtını alamadım. Her halükarda, *Hemê*'nin Muhammed'den türediğini varsaysak bile isim, sadece *Hemê. Hemê, Memê*, doğduğum yörelerde gündelik yaşamda en çok kullanılan isimlerden. Ama bu isim, resmi hayatta yasak; bu ismi alamazsınız, bu isimle nüfus kaydı yaptıramazsınız, bu isimle hiçbir resmi kuruma başvuramazsınız. Bu isim ancak kendinize ait o küçücük sosyal hayatınızın ya da gizli hayatınızın ismi olabilir, o kadar. O küçük dünyanızın ötesinde sizi bekleyen resmi, ekonomik, kültürel ve kamusal yaşamdaysa yasalarla düzenlenmiş başka isimler almak zorundasınız. Çünkü *Hemê* ya da *Memê*, Türkiye'nin, isimlere ilişkin koyduğu yasaklara, yasalara, genelgelere ve gizli emirlere uygun değil. Çünkü Türkiye'de her şey gibi isimler de çok sıkı bir takip ve kontrol altında. Çünkü resmi Türkiye'nin esas yasası *Türkifikasyon* ve her şeyin buna uygun olması zorunlu.

Ben'in Ben olmaktan çıkma süreci, masum gibi görülen bir isimler yasasıyla başlıyor. Ve ismim de *Hemê, Memê* ya da *Muhammed* iken Türkiye'nin kurnazca, çok bilinçli biçimde yasalarla öngördüğü *Mehmet* oluyor. (Avrupalılar Türkçenin t sesini daha yumuşak söyledikleri için de *Mehmet*, Avrupa'da *Mehmed* oldu.)

Soyadım *Uzun*'a gelince, bu da yine dedemden geliyor. Baba tarafımın soyağacı kısaca şöyle; ilkin bir aşiretler konfederasyonu olan *Milî* aşireti geliyor, ardından onun bir kolu olan *Kûrî'ler, Kû-*

ri'lerden sonra da yine bir kol olan *Sermast*'lar ve en sonunda da *Sermast*'ların bir kolu olan *Birodirêj* sülalesi. Bu sülale bölgede hep *Birodirêjler* olarak biliniyor ve resmi Türkiye'nin gizli emniyet ve istihbarat raporlarında da bu isimle anılıyor. Ancak sadece bu tür gizli raporlarında... *Biro*, bir isim, İbram'dan (İbrahim'den) gelen çok eski bir isim, dedemin dedesinin ismi. *Dirêj* de onun lakabı, yani uzun. *Biroyê Dirêj*, yani Uzun Biro. Ama yine isimlere ilişkin yasalara göre hem *Biro* "Türk örf ve adetlerine" uygun değil hem de *Dirêj* Kürtçe olduğu için yasak. Bu nedenle resmi kurumlar tarafından *Biro* tamamıyla atılıyor, *Dirêj* de Türkçesiyle *Uzun* haline getiriliyor ve "sizin soyadınız Uzun olsun" deniliyor.

Bir hafızanın yok oluşu, çoğu zaman böylesine dikkat çekmeyen küçük değişikliklerle gerçekleşiyor işte; *Uzun* soyadının gelmesiyle *Birodirêjler*'in çok uzun tarihleri, geçmişleri, gelenekleri ve kültürel hafızaları birdenbire yok kabul ediliyor ve tüm *Birodirêjler*'e yepyeni ama çok farklı ve yabancı bir gelecek dayatılıyor; *Birodirêjler* artık *Birodirêj* olmayacak, onlar yeni gerçeklerin bir parçası olarak *Uzun* haline gelecekler.

Benim kaderim işte bu; *Dirêj* olarak değil, *Uzun* olarak doğmuş talihsiz bir çocuk. *Mehmet* ve *Uzun*, benim isimlerim değil, tüm ağırlığıyla omuzuma bindirilmiş boyunduruklar, benim hapisane gardiyanlarım, beni kontrol altında tutan bekçiler; doğduğum cehennemde beni gözetleyen zebaniler.

Ancak insanlığın şaşmaz bir gerçeği ve gelişimi var; her talihsizliğin içinde kimi talih kırıntıları da mevcut ve bu kırıntılar, eğer tesadüfler de yardım ederse, bir yeni talih yaratabiliyor. Benim talihsizliğimin içindeki talih kırıntısı da yazarlığım; *Mehmed Uzun* adına yaratılan yazarlık *Mehmet Uzun*'a karşı bir başkaldırıdır.

* * *

Eğer Mehmed Uzun'a ilişkin acımasız gerçeğin izini sürmeye devam edersem, isimle birlikte köklerimi de anlatmam gerekli; ben bölünmüş, tamamıyla birbirinden farklı iki dünyanın çocuğuyum. Duygu, düşünce, kişilik ve kimlik olarak bölünmüşlük daha doğduğum gün hayatımın bir parçası oldu. Yoksul bir ülkenin, Siverek isimli yoksul bir kasabasında, farklı yöre ve geleneklerden gelen bir anne ve babanın, yoksul bir Kürt ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldim. Annem, Zaza (Dimilî), babamsa Kurmanc. Annem, dağların, yüksek yaylaların ve derin vadilerin çocuğu, babamsa altın sarısı sonsuz ovaların ve bozkırların çocuğu. Annemin kökleri doğrudan Fırat ırmağına ve Doğu Toroslar'a, babamın kökleri ise Yukarı Mezopotamya'nın bereketli kutsal topraklarına uzanıyor. Annemin köklerinde, bana ait olduğuna kuvvetle inandığım, görkemli uygarlıkların hâlâ çok canlı izleri, babamın köklerindeyse yine bana ait olan, hâlâ çok canlı, eski dini anlatılar, aşiret *stranları,* kanlı çatışmalar var.

Annemden başlayayım; anne tarafından dedem, Fırat kıyılarının önemli yörelerinden olan Katine'den. Ninem de aynı yörelerden, Ağaçhan'dan. Nehrin doğu yakasındaki Katine, Nigit, Tekoran, Kelehan, Ağaçhan, Karahan, Bab, Bahser, Kırwar, Kalender, Çermik, Çüngüş ve daha nice, sırtını dağlara vermiş, yüzünü Fırat'a çevirmiş meyve ağaçlarıyla dolu yemyeşil mekanlar, anne tarafımın yurdu. Dağlar arasından kendisine yol açarak tüm ihtişamıyla akan Fırat'ın yukarı yörelerinin, dağlardan ovalara doğru, aynı hat üzerinde, birbirini izleyen birçok kalesi var; Fırat'ın ana kollarından olan Nymph kıyısındaki kartal yuvasını andıran eski Arsemia Kalesi (Kahta), Fırat'ın kıyısındaki geçmiş zamanların yönetim ve direniş merkezi Samsat Kalesi, gökyüzünün içindeki yüksekliklerinden muhteşem Fırat'ın en güzel manzarasının görüldüğü asi ve asil yeni Arsemia (Gerger) Kale-

si, Fırat'ın kıyılarındaki dünyanın en güzel nar bahçelerinin ötelerine gizlenmiş Katine Kalesi ve Fırat'tan Dicle'ye doğru akan güzergahın ucu olan Siverek Kalesi. Artık ovalara doğru açılan Siverek Kalesi'nin dışında, tümü de dağların doruklarındaki kartal yuvası yalçın kayaların üzerine inşa edilmiş ve ortak bir tarihe, mimariye, amaca sahip bu kaleler, burada tek tek anlatmaya gerek görmediğim öteki kalelerle birlikte, çoktan yitmiş uygarlıkların merkezleri. Yokedilmiş bir hafızanın hâlâ ayakta duran kalıntıları, harabeleri. Bin yıllardan bu yana hep unutulmak ve yok edilmek istenen görkemli bir tarihin izleri.

Bu harabelerin görkemini anlatabilmek için öyküsü hem çok öğretici hem de alabildiğine hüzünlü olan bir heykelden söz etmem gerekiyor; Kral I. Antiokhos'un kesik başı. Heykeller genellikle başarılı olmuş, zafer kazanmış hükümdarları, kralları, liderleri ölümsüzleştirir; heykel, muzafferlerin hakkı. Mağlupların ölümsüzleşmiş heykelleri ise neredeyse hiç yok; mağlubiyet, sadece bir savaşın ya da mücadelenin kaybedilmesi değil, topyekün bir yıkım, bir yok oluştur, mağlupların asla heykel, anıt dikme hakkı yoktur, ölseler bile rahat ve serbest bırakılmaları mümkün değil, yıkılmaları, yokedilmeleri zorunlu. Kral Antiokhos'un, Babil Kulesi gibi gökyüzünün egemenliğine ortak olmak isteyen, dağların zirvesindeki heykeli ve yarattığı görkemli eseri olağanüstü bir istisna; Kral Antiokhos'un hüzünlü bakışı, iki bin yılı aşkın bir zamandan bu yana, Fırat'ın hırçın sularının üzerinden dünyaya ulaşan mağlubun ölümsüz gülümsemesidir. Talihsizliğin içindeki talihin her şeye rağmen hâlâ yaşayan bir örneği gibi Kral Antiokhos, Doğu Toroslar'ın zirvesinde, Nemrud Dağı'nın tepesinde yaşıyor. Heykel gerçekten çok canlı, çok taze, sanki iki bin yıllık bir tarihe sahip değil de yeni yapılmış; ne zamanın felaketleri, ne kar ve bora ne yağmur ve fırtına ne de ışık

ve ısı o tertemiz, genç ve parlak yüzdeki derin bakışları, hâlâ görülebilen hüznü yok edebilmiş.

Benim hayattaki en büyük mutluluklarımdan biri, zirveye çıkmak için çekilen tüm o sıkıntı ve yorgunluktan sonra, zirvede, her zaman esen o hafif yelin eşliğinde, yorgunluktan ve heyecandan hızla atan yüreğimin sesini duyarak o yüze dokunmak, onu okşamaktı. Ayin diye de tanımlayabileceğim bu dokunuş, genellikle yazın (ancak yazın dağın doruklarındaki karlar erimiş oluyor), bir akşam üzeri, zirvenin 'batı terasında' gerçekleşiyor; oradan bakıldığında, insanlığa ait uygarlıkların atar damarı Fırat, uzaklarda muazzam görünüşüyle dağların arasından kıvrımlar çizerek akmaktadır, dağların ötesinde de güneş kıpkızıl bir ateş topu gibi yavaş yavaş batmakta ve güneşin hâlâ çok sıcak ışınları Kral Antiokhos'un bölgede köylüler tarafından bugün de kullanılan kafasındaki koni biçimli beresine, açık alnına, temiz yüzüne vurmaktadır ve ben; tere batmış halde, alnımda ter damlaları, gözümde gizlemeye çalıştığım gözyaşlarımla, hafifçe, özenle o yüze dokunmakta, o yüzden karmakarışık duygularla dolu yüreğime akan canlı bir ruhu hissetmekte, Kral Antiokhos'un ruhuma ulaşan öyküsünün sesini duymaktayım. Benim boyumdan uzun devasa kesik başın önündeyim, o güzel yüzü hem okşuyor hem de dikkatle ona bakıyorum ve o an çok ama çok uzaklardan, uğultu halinde gelen bir ses içime doluyor, kendimden geçiyorum.

Bu ziyaret, elbette sadece antik bir tarihi mekanın ziyareti değil, bugünümün ve geleceğimin ziyaretidir; o bölgenin trajedisi, doğduğumda kendimi içinde bulduğum şahsi trajedim, Kral Antiokhos'un esaretiyle başladı ve heykelinin kafasının kesilmesiyle bugünlere ulaştı. Benim mirasım, Kral Antiokhos'un yüzündeki o mağlupların hüznü. Ama o mağlupların vakarı, sabrı, ih-

tişamı, özgürlük ve ölümsüzlük tutkusu da benim mirasım.

Kral Antiokhos'u anlatmaya devam etmek zorundayım, "Son derece güzel ve insanın içini açan bir manzara," diye yazıyor Otto Puchstein, 1882 yılında, Nemrud'un zirvesine çıkıp, hayretler içinde Kommagene heykellerini gördüğünde, "nihayet sayısız tepelerin, bazen tabanlarında bir derenin suyu parıldayan, iç içe girmiş vadilerin ötede Gerger Çayı vadisinin korkutucu derinliğinin ve Fırat'ın ötesindeki sonsuz düzlüğün görünümü – bütün bunlar, doruğa tırmanan yolcunun ruhunda öyle bir sarsıntıya yol açıyor ki, tepeye ulaşıldığında birden gözler önüne çıkıveren o şaşırtıcı insan eserini, bambaşka, huşu veren bir muhabbetle dolu görüyor ve onu gerçekten de kolayca, öylesine yakın göklerle bağlıyor."

Uzun ve derin bir unutulmuşluğun ardından Kommagene uygarlığını yeniden dünyaya duyuran bu Alman bilim adamının tasvirini, keşfi birlikte yaptıkları başka bir Alman arkeoloğun, Karl Humman'ın, tapınağa ilişkin tasviriyle tamamlamak gerekiyor; "İlk izlenim gerçekten olağanüstü sarsıcıydı. En yüksek kayalık tepenin üzerinde, sanki bir dağın üstüne binmiş bir dağ gibi, mezar tepesi yükseliyordu, aslında tırmandığımız terastan 40 metre kadar yukarda. Kayadan yapılmış yüksekçe bir bank üzerinde, mezara sırtlarını çevirmiş ve oturur vaziyette, dev büyüklükte beş tanrı heykeli yer alıyordu; bunlardan sadece biri sağlam durumdaydı... Burada Toros Dağları'nın karları parıldayan dorukları vardı. Vadiler ve boğazlar kıvrılarak da olsa uzayıp giden hatlar şeklinde birbirini izliyor gibiydi, fakat bize her şey vahşi bir karışıklık içindeymiş gibi görünüyordu... Kayalık denizi güneye doğru inerek uzanıyor, arada bir Fırat'ın suyunun pırıltıları yükseliyordu. Öte yanda da ufuk, görünmez uzaklara, Mezopotamya içlerine kadar uzanıp kayboluyordu... Önümüzde, heykellerin yere yuvarlanmış, her biri bir adam büyüklüğünde başları,

taş bloklardan bir dağ vardı; yerlerde alçak duvarların önünde kabartma levhaları yatıyordu, bu kabartmalar vaktiyle duvarların üst taraflarındaki yuvalara yerleştirilmiş olmalıydı. Bütün alan, kayalar yontularak ve düzleştirilerek teras haline getirilmişti..."

Günün birinde, bir edebi anlatı biçiminde yazmayı arzuladığım, Kral Antiokhos'un babası Mithradates'in geliştirdiği ve Kral Antiokhos'la en görkemli zamanını yaşayan Kommagene uygarlığının, savaşlarının, yaşam mücadelesinin ve yıkımının öyküsü çok uzun. Ancak kaderi, benim kişisel kaderimi de içeren bölgenin bugünkü kaderiyle tıpatıp aynı olduğu için Kral Antiokhos'un kimi özelliklerinden söz etmem zorunlu; demir, altın, gümüş, su, ağaç ve hayvansal kaynaklar açısından çok zengin ama hep Helen, Roma, Pers gibi çok güçlü imparatorlukların gölgesi ve tehdidi altında yaşayan küçük bir devletin kralı Antiokhos. Çeşitli halk gruplarını, kültürleri, uygarlıkları, inanışları harmanlayarak oluşturulan dünyanın en görkemli uygarlıklarından birinin sahibi ama hep bağımlı, hep güçlü imparatorlarla aşağılayıcı antlaşmalar yapmak, onlara vergi vermek zorunda. Asur Kralı Sargon'un istilasıyla yenilen, Helen Kralı Büyük Iskender'e boyun eğen, Pers hükümdarlarının emirlerini yerine getiren ama yarattığı zenginliklerle onurlu bir yaşam sürdürmeye çalışan bir geleneğin mirasçısı.

Kral Antiokhos, hem Doğulu hem de Batılı, bugün çokça tartışılan çokkültürlülük, uygarlıklar çatışması ve birliğinin ilk temsilcisi; kökleri hem Perslere gidiyor hem de Helenlere. "Soyunun mutluluk veren kökleri" annesi Laodike tarafından Makedonyalı Büyük Iskender'e, babası Mithradates tarafından "krallar kralı" Darius'a uzanıyor ve bunu gökyüzünde, "göksel tahtların yakınında" kurduğu tanrılara ait tahtların her iki tarafına diktiği kabartma kaidelerle gösteriyor; bir tarafta baba tarafının Darius'la

başlayan ataları, bir tarafta da anne tarafının Büyük İskender'le başlayan ataları. Kral Antiokhos, devraldığı mirasa son derece sadık ama o mirastan, tüm ölümsüz yaratıcılığa sahip insanlar gibi geleceğini, soyunun kapkaranlık kaderini görebildiği için, kendisine ait ölümsüz bir gelenek yaratan bir insan. Yaklaşık iki bin yüz elli yıl önce o dağların tepesine kurduğu devasa tahtlara, kendisiyle birlikte, Doğu'nun ve Batı'nın tanrılarını da yerleştiriyor, –en yükseğe Zeus-Oromasdes'i koymayı ihmal etmeden. Zeus kadar Orosmasdes ismine de dikkat etmek gerekli; Zerdüşt dininin büyük efendisi Ahura Mazda isminin Helence versiyonu.

Ancak tüm bunlara ek, bence, Kral Antiokhos'un, yaratıcılık ve bir öyküyü ölümsüzleştirmek konusunda ilahi bir cesareti, enerjisi, kapasitesi, duyarlılığı ve gücü olan tüm dâhiler gibi, başka bir özelliği daha var; çocuksu masumiyeti ve naifliği. Heykellerin arkasına Helence yazdırdığı kitabede "gerçekten tanrılara layık bu heykelleri ben diktirdim: Zeus-Oromasdes'in, Apollon-Mithras-Helios-Hermes'in, Artagnes-Herakles-Ares'in heykelerini ve vatanımın sembolü olarak, her şeyi besleyen Kommagene'nin bir suretini. Aynı taştan yontulmuş olarak ve onunla birlikte tahtta oturur şekilde, kendi şahsımın bir suretini de, duyan tanrıların yanına diktirdim," diyen Kral Antiokhos'un, bir şeyi unuttuğu belli; başkaları tarafından göklerdeki tahtların yanına kurulan tahtlar, sadece göklerdeki ilahları değil, yeryüzündeki ilahları da kızdırır. Mazlumların ve itaat etmesi gerekenlerin böyle bir hakkı yok! Bu hak, sadece büyük ilahların ve hükümdarların! Kurulan o tahtlar, Kral Antiokhos'tan sonra Doğu ve Batı'daki iki büyük güçle kurulan uygar ve dostça ilişkilerle ayakta kalmaya çalışan Kommagene'nin yıkımı oldu; o zamanın yeryüzü ilahı Roma İmparatoru Marcus Antonius, Julius Caesar'ın yapmadığını yaptı. Antonius, Kommagene'nin son bağımsız kralı II. Antiokhos'u Roma'da idam

ettikten sonra Kommagene'yi yakıp yıktı, büyük mücadeleye rağmen daha güçlü ordulara karşı başarılı olamayan Kommagene'nin silahlı güçlerini "Cohortes Comagenorum," diye geniş ordularına dahil ederek tarihin bir sayfasını kapattı; göklere yakın o tahtları devirip, Kral Antiokhos'un başını gövdesinden koparararak, bölge için sonsuz bir karanlığa açılan yeni sayfayı açtı. Sonrası, sonu gelmeyen istilalar, katliamlar, yangınlar, yıkımlar, mağlubiyetler zinciridir; Persler, Romalılar, Bizanslılar, İslam orduları, Osmanlılar, zalim, vahşi paşalar, generaller, liderler, reisler.

Ve dağların zirvesinden olup bitene tanıklık eden o kesik başın yüzündeki derin hüzün.

Anne tarafından bana ulaşan mağlubiyet mirasının kökleri böylesine derin, böylesine katmerli; iki bin yıl boyunca durmadan süren bir yıkım. Akşamları, Nemrud'un tepesinden, uzaklarda, dağları kesen boğazlar arasında, ateş böcekleri gibi yanıp sönen bir ışık kümesi olarak görülen ve tüm bu anlattığım tarihten artık çoktan habersiz, derin uykulara yatmış Siverek'te doğduğumda devraldığım miras, şimdi burada sadece bir örneğini verdiğim sayısız mağlubiyetler ve esaretlerin tarihiydi bir bakıma. Bu mirasın en önemli özelliği hüzündür; ninemin Zazaca ağıtlarına sinmiş hüzün, annemin kendisini ifade etmekte güçlük çektiği o dilsiz halinde görülen hüzün ve elbette hüznün dili olan şiirde, çok uzaklarda, çok başka zamanlarda, Kommageneli şair Iason Kleander'in üzüntüsünü, yazdığı olağanüstü dizelerle ruhuma ulaştıran İskenderiyeli bir şairin, Kavafis'in tarifinde, binlerce yıl sonra, yeniden canlanan hüzün:

Gövdemin ve yüzümün yaşlanması
Korkunç bir hançerin yarası.
Dayanılır gibi değil.

Sana dönüyorum ey şiir sanatı,
Merhemlerden az çok anlayan,
Düşlerle, sözcüklerle avutmasını bilen
Korkunç bir hançerin yarası.
Getir merhemlerini,
Ey şiir sanatı,
Hiç değilse bir süre sızıları dindiren.

Baba tarafıma gelince, ondan devraldığım mirasta da fazlasıyla mağlubiyet ve hüzün var ama Fırat yörelerindeki hüzün gibi çok eskilere uzanmıyor; Osmanlı paşalarının kanlı kılıçlarına kadar gidiyor. Baba tarafının hüznü daha yeni, daha taze, yaraları henüz yeterince kabuk bağlamamış. Baba tarafımın kökleri Siverek, Viranşehir, Karacadağ, Kızıltepe, Mardin, Nusaybin ve aşağıdan Suriye'nin Halep şehrine, yukardan Irak'ın Şengal Dağları'nın içlerine doğru uzanıyor. Dicle ve Fırat, bu cennetin nehirleri, uçsuz bucaksız Mezopotamya ovaları, bereketli topraklar, buğday, arpa, pirinç depoları, baba tarafından atalarımın mekanları. Bu yanımın birkaç güçlü özelliği var; sıkı bir aşiret duygusu, *dengbêjler*, *kilam*, *stran* ve doğal bir dini mesel geleneği.

Dini mesel geleneği, Islamiyetten çok önce bu mekanlarda yaşamış ve ölmüş peygamberlerden geliyor; doğduğum şehrin biraz ötesinde (yaklaşık 30-40 km.), geniş aşiretin merkezi Viranşehir'e yakın, zamanında *Biroyê Dirêj*'in sahibi olduğu ve hâlâ *Kürt* aşireti mensuplarının elinde olan Eyüp Nebi isimli köyde sabır ve vefanın evrensel sembolü Eyüp Peygamber'in mezarı var, onun biraz ötesinde sadakatin ve inancın sembolü olan, tüm dinlerin peygamberi İbram'ın yaşadığı Harran var, Harran'ın biraz doğusunda hepimizin, tüm insanlığın atası Nuh Nebi'nin Cudi Dağı'nın eteklerinde, Cizre'deki mezarı var ve daha aşağılarda,

Dicle kıyısında Mezopotamya'yı bekleyen felaketleri insanlara ulaştıran Ninovalı Yunus Peygamber var. Ve daha nice evliya, ermiş, bilmiş, kahin meselleriyle, canlı bir biçimde, o mekanlarda yaşıyor; tüm bölge bir mesel küpü, bir sözlü anlatı hazinesi.

Ben hiçbir zaman dindar olmadım ve dini fanatizmden de hep korktum. Hiçbir zaman dini duyguları güçlü birisi gibi hissetmedim kendimi. Annemin dışında, ne babam, ne dedem, hiç kimse de kendisini böyle hissetmedi. Ancak hiçbir zaman dini anlatılardan uzak durmadım; onların içinde doğdum, -dini bir inanış olarak değil, bölgedeki zengin sözlü anlatı geleneği olarak. Dini anlatıları, *Tevrat*'ı, *İncil*'i, *Kuran*'ı, Zerdüşt'ün Gataları'nı, Yezidilerin *Mîshafê Reş* gibi dini metinlerini, çoktanrılı dinlerin destanlarını, hadisleri, ayetleri hep sevdim, devamlı onları okudum.

Tüm dini anlatılar, gerçeklerle karşılaştırılması mümkün olmayan rivayetler elbette, ama bunların insani gerçeklerden kaynaklanmadığını kim iddia edebilir? Her anlatıda mutlaka bir insani vaka, deneyim, duygu olduğuna, anlatıların ne kadar değiştirilirse değiştirilsinler yaşanmış bir insani köke, kaynağa dayandıklarına inanıyorum. Dini anlatıların o yalın, arı ve doğrudan dilini, üslubunu ve tonunu çok önemsiyorum; insani ders ve deneyimleri tekrar insana aktarmanın en mükemmel yolu olarak görüyorum bunu. Tanrısal felaketleri ve musibetleri betimleyen dini anlatılar, bence, çok yoğun biçimde insanların ders alması gereken insanlık vakalarını ve hepimiz için çok zorunlu olan insani erdemleri içeriyor; yani hepsi, hepimiz için kıssadan hisse. Dini anlatı, bugün tüm Doğu dünyasını kasıp kavuran o faşizan, kapkaranlık dini fanatizmin savunduğu gerekçelerden değil, tersine birlikte yaşama, tahammül ve hoşgörü gibi insani erdemleri insanlara ulaştırmak için doğdu.

Hiçbir zaman hiçbir dini medreseye, kursa, meclise, derse,

okula gitmedim ama hep dini mesellerin sesleriyle yaşadım; bunlar, hayatımın doğal parçaları oldu. Evde, sokakta, köyde, pazarda hep peygamberlerin isimlerini, ilişkilerini, öykülerini ve öğütlerini duydum, ait olduğum doğal sosyal hayatın bir parçası olarak. Söze ve sese ilişkin sevdamın ilk embriyonu, sanırım, baba tarafımın yaşam mekanlarından bana devredilen bu duygu oldu.

Baba tarafımın temel özelliklerinden bir diğeri olan aşiret bağıysa ne yazık ki *dengbêj stranları* ve dini anlatılar kadar masum ve yalın değil; çok daha karmaşık, sancılı ve kanlı. Birbirinden ilginç olaylarla dolu, fazlasıyla trajik bu aşiret bağı eskilere, 1200-1300'lere kadar gidiyor. Ancak silik, solgun ve bölük pörçük olmasına rağmen en çok hatırlanan ve sözü edilen sancılı ve kanlı zaman, dedelerimin aşireti, tam bilmiyorum ama büyük olasılıkla *Yezidilikten* dönme bir Müslüman sünni aşireti olan ve büyük bir aşiretler konfederasyonuna öncülük eden *Milî* aşireti lideri İbram'ın (İbrahim) 1800'lerin sonunda, koyu Müslüman ve sünni Osmanlı Sultanı Abdülhamit'le kurduğu ilişkilerle başlıyor. O zamanlar tüm Kürdistan'ın en büyük birliklerinden olan, öteki büyük aşiretlerle ve Şemir gibi büyük Arap aşiretleriyle kimi zaman dost olup, kimi zaman kavga eden, geniş ve düzenli bir silahlı güce sahip *Milî*'ye Kürtler *Milan* da diyor, yani Milîler. *Mil*, bir yanıyla dağın sırtı, bir yanıyla da omuz, destek, dayanışma anlamına geliyor ve gerçekten de bu isim, en önemli duyguları dayanışma olan bir aşiret konfederasyonuna çok uygun ama *Milan* aşireti Osmanlı Devleti'yle de dayanışmaya girince her şey bozuluyor.

Bin sekiz yüzlü yıllar, Avrupa'nın olağanüstü gelişme ve devrim yılları, Osmanlı İmparatorluğu'nun ise gerileme ve zayıflama yıllarıdır. Bu yüzyılın sonlarıysa anlamıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun en zayıf, en karanlık yılları; başından itibaren kültür ve

uygarlık olarak köksüz ve ruhsuz olan İmparatorluk, hem Doğu'da hem Batı'da durmadan toprak kaybediyor, Balkanlardaki mazlum halklar, Batı devletlerinin ve Çarlık Rusya'sının açık ya da gizli desteğiyle ayaklanıyor ve başarılı oluyorlar. Doğu'da da Araplar, Ermeniler, Asuriler, Kürtler büyük sorunlar yaratıyor ve daha fazla özgürlük talep ediyorlar. İmparatorluğun kalbi İstanbul'daki Sultan'ın sarayı ve idari, askeri merkez *Babıali* ise her zamanki gibi iç kavgalar, çelişkiler, tuzaklar, tasfiye ve cinayetlerle meşgul; İstanbul'un İmparatorluğun sorunlarına, huzursuzlukların nedenlerine, mazlumların talebine ayıracak zamanı yok!

Bu karmaşa ve ağırlaşan yıkım döneminde Osmanlı sultanlarının en kurnazlarından olan Sultan Abdülhamit dâhiyane bir fikir ortaya atıyor; Rus Çarı'nın Kazaklardan oluşturduğu atlı silahlı birliklere benzer biçimde, neredeyse tümü Müslüman ve sünni olan Kürt aşiretlerinden, ordunun denetiminde, silahlı alaylar oluşturmak ve bunları ayaklanan, huzursuz, baskı altındaki öteki halklara karşı bir mızrak ucu olarak kullanmak. Tarihte *Hamidiye Alayları* bilinen kanlı ve zalim Kürt silahlı birlikleri, 1891'de böylece kuruluyor ve Kürt tarihinde Kürtlerin hep utanmaları gereken günahkar ve zorba bir sayfa böyle açılıyor. Mensubu olduğum sülalenin lakabı olan *Birodirêj* isminin sahibi dedemin dedesi *Biroyê Dirêj*'in yakın akrabası *İbram Begê Milî*, bu kanlı sayfanın en önemli isimlerinden. Ama bu sayfanın hem mazluma yönelen mızrak ucu hem de sonraları kurbanı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun *Kürdistan Eyaleti*'nde kurulan bu alayların en büyük hüneri, kendileri gibi Osmanlı'nın baskısı ve zulmü altında olan öteki mazlumları ezmek ve asla unutulmaması gereken en büyük insani cürümleri ise hak ve hukuklarını arayan mazlum Ermenileri öldürmek. *İbram Begê Milî* de kendi güçlü alayıyla Ermeni avına çıkıyor ve pekçok Ermeni öldürüyor. Bu

hünerlerinin karşılığı olarak da Sultan tarafından ödüllendiriliyor; İstanbul'a çağrılıyor, orada saygı ve sevgi görüyor, "*Sultan Abdülhamit'in manevi oğlu*" oluyor ve "Mirliva" yani paşalık unvanı alıyor. Mızrak ucu olmanın ödülü işte bu; tüm tarih boyunca uyguladıkları korkunç zülüm ve baskıyla anılan, isimleri insanların yüreğinde dehşet uyandıran, devletin mekanizmasından başka hiçbir kökleri, yerleri, yurtları olmayan ve neredeyse hepsi de devşirme paşalar silsilesinin bir mensubu olmak. Böylelikle *İbram Begê Milî*, İbrahim Paşa oluyor. Benim ismime benzer biçimde onun isminde de ufak bir değişiklik gerçekleşiyor ama bu ufak değişiklik onun artık tüm tarih boyunca, tıpkı öteki paşalar gibi, şu şekilde anılmasını sağlıyor; "İbrahim Paşa'nın ismi, Fırat ve Dicle nehirlerinin uzandığı bölgelerde yaşayan Hıristiyan ve Araplar için ürperten bir isim olarak biliniyor." Bu ortak yargıyı, o zaman bölgeyi dolaşan Avrupalı seyyahlar tarihe kaydediyor.

Ancak İbrahim Paşa Milî'nin de, Kral Antiokhos gibi kimi şeyleri unuttuğu belli. Bu kez unutulan, İbrahim Paşa Milî'den iki bin yıl önce, merkezi Viranşehir'e de egemen olan, o zamanlar sesi Viranşehir kalesine de ulaşan Kommagene kralının en çok önem verdiği şey; mekanın gücü, düşünebileceğimizden çok daha fazla etkin olan mekanın kudreti. İbrahim Paşa Milî ve öteki Hamidiye Alayı reisi Kürtler, paşalık payelerine rağmen öteki paşalar gibi olmadıklarını tamamıyla unutuyorlar; onlar devşirme değil. Onları sımsıkı sarmalayan bir soyları, geçmişleri, tarihleri, dilleri, kültürleri, gelenekleri ve en önemlisi toprakları, yurtları var. Mekan, insanlığın vicdanıdır; mekanın atan bir yüreği, duyulan bir sesi ve belli belirsiz insanın içine akan bir ruhu var. Hamidiye paşalarının cürmüne mekan isyan ediyor ve paşaları cürmün müsebbibi Osmanlı Sultanı'na ve paşalarına karşı isyan etmeye zorluyor; İbrahim Paşa Milî ve öteki paşalar,

tıpkı dün katlettikleri Araplar, Ermeniler ve Asuriler gibi kendi topraklarının, dillerinin, kültürlerinin hakkını, hukukunu aramaya başlıyorlar. Ama artık çok geç, Osmanlılar hilelerinde başarılı olmuşlar ve Avrupa ülkeleri ya da Avrupa ve Rusya'nın desteklediği başkaldırılar karşısında güçsüz olan paşaların, her koşulda, Batı'nın bu desteğinden ve ordu disiplininden uzak, Osmanlıların deyimiyle "çapulcu güruhlarını" mağlup etmeleri işten bile değil. Üstelik koyu dindar Sultan Abdülhamit artık iktidarda değil. Sultan Abdülhamit'i 1908'de askeri bir cuntayla deviren, cinayet ve komplolarıyla ünlü, gözü kara, koyu Türk milliyetçisi İttihat Terraki Cemiyeti'nin liderleri iktidarda şimdi. Herhangi bir dış destekten, birlikten ve sıkı düzenden yoksun bu alaylar ve sahte paşalar, İttihatçı paşalar tarafından tek tek yok ediliyor. İbrahim Paşa Milî'nin hazin hayatı da 1909'da, binlerce yıldan bu yana sayısız savaşa tanıklık eden Toroslar'ın eteğinde, zalimliğiyle ünlü Necdet Paşa'nın komutasındaki güçlü Osmanlı ordularının, 5000 kişilik Milî silahlı gücünü mağlup etmesiyle yine hazince son buluyor; İbrahim Paşa Milî savaş meydanında öldürülüyor ve silahlı güçleri kılıçtan geçiriliyor. (Kimilerine göre de Şengal Dağları'na doğru kaçarken yolda ölüyor.)

Son derece öğretici olduğu için İbrahim Paşa Milî'nin de kimi özelliklerinden söz etmem gerekiyor; aşiretinin ve kendisine bağlı sülalelerin çıkarını her şeyin üstünde tutan bir reis, köklerinden dolayı dini duyguları güçlü olmayan ama devletin empoze ettiği inanışın sadece sözcüsü değil, fedaisi de olan bir bölgesel lider; hiçbir zaman o güçte, kapasitede ve bilinçte olmadığı halde gelişmelerin bir sonucu olarak Kürtlerin ulusal hakları için, hizmet ettiği İmparatorluğa başkaldıran bir asi; uzun bir aradan sonra kaderi tekrar, yıllarca Osmanlıların Diyarbakır zindanlarında kalan babası *Mehmûd Begê Milî*'nin kaderiyle çakışan

ve sonu ölüm, kaderi mağlubiyet olan bir ata... Avrupalı seyyahların çektiği fotoğraflarla ölümsüzleşen ve genellikle göçer çadırların önünde ya da çevresindeki süvarilerle, yağız atının üstündeyken çekilen o fotoğraflarda uzun mintanının içinde, siyah sakalıyla bir Arap bedevi şeyhini andıran İbrahim Paşa Milî, esasında karmakarışık bir kişilik. Savaşları, katliamları, kıyıcılığı kadar başka özellikleri de var. Sözgelimi 1892'de onu ziyaret eden İngiliz seyyah Nolde, şunları yazıyor; "Romantik ve bir o kadar da iyi yürekli olan İbrahim Paşa, 30 yaşlarında oldukça yakışıklı biriydi. Şark'ta sıkça görülen terbiyeli, abartısız, şık ve bir o kadar da zengin giyinmiş, silahlı, mükemmel görünüşlü bir atlı süvari görünümü yansıtıyordu."

İbrahim Paşa Milî, çok güçlü, çok zalim, çok baskıcı bir rejimin soluğunu ve korkusunu yürekte hissetmenin nasıl bir şey olduğuna ilişkin çok iyi bir örnek; karmakarışık bir ruh, düşünce ve davranış hali.

1909, tüm *Milîler* için sonu gelmez bir yıkımın başlangıcı oluyor, aşiret konfederasyonunun çekirdeğini oluşturan aileler, Osmanlı paşalarının gazabından kurtulmak için, gerçekten ismi gibi binlerce yıldan bu yana hep yabancı güçler tarafından viran olan merkez Viranşehir'i terkediyorlar; İbrahim Paşa Milî'nin ailesi Suriye topraklarına göç ediyor, yakın akraba aşiretler ve sülaleler de, ağır mağlubiyet ve yıkımın verdiği derin sessizlik içinde, çevreye dağılıyorlar. *Birodirêjler*'in de Viranşehir'e çok yakın Siverek'e tamamıyla kök salmaları o sıralar oluyor.

Milîler, Kurîler, Sermastlar, Birodirêjler, bunların kavgaları, göçleri, yabancı diyarlardaki hayat serüvenleri, sevdaları, umutları, derin kederleri, çaresizlikleri, tüm zenginliklerini yitirmeleri, yoksullukları ve sefaletleri... 1980'lerin başlarında *Siya Evînê* (Yitik Bir Aşkın Gölgesinde) ve *Bîra Qederê* (Kader Kuyusu) roman-

ları üzerinde çalışırken, romanlarla ilgili Suriye'ye yaptığım seyahatlerde İbrahim Paşa Milî'nin orada, sürgünde doğmuş çocuklarını, torunlarını gördüm, onlarla sohbet ettim, zaman zaman *Milîler*'in her tarafa dağılmış ve artık aşiret duygularını yitirmiş mensuplarını şurada burada gördüm ve tüm bu tarihe, vakalara, insanî kaderlere ilişkin anlatacak o kadar çok şeyim var ki! Ama binlerce kilometre ötedeki derin yalnızlığımda, iç dünyamda yaptığım muhasebede, dönüp bunlara baktığımda, hep aynı sonuçla karşılaşıyorum; başarısızlık, mağlubiyet, ihanet, yıkım, hayalkırıklığı, çaresizlik, hüzün ve insanoğlunun çok şaşırtıcı dayanma ve direniş gücü, arzulama, hayal etme, umut etme yeteneği.

Baba tarafından devraldığım mirasın da önemli bir bölümü bunlar işte. Hâlâ yaşayan bir miras; dedem *Hemê*'nin iki kardeşinin isimleri *İbram* (İbo) ve *Paşa*'ydı, bugün benimle yaşıt iki kuzenimin ismi İbram ve Paşa. İbram ve Paşa; mağlubiyet, yıkım ve sürgünün günümüze ulaşan anıları, izleri, isimleri.

Burada kendimle ilgili bir başka acı gerçekten söz etmem gerekiyor; çok uzun yıllar sonra, çok uzaklardan, şimdi kendi köklerimle ilgili yazdığım bu bilgilerin neredeyse hiçbiri ben doğduğumda yoktu. Birkaç isim ve bilgi kırıntısından başka her şey, zamanın ölümcül unutkanlık perdesi altında yok olmuştu. 1950'lerin ortalarında doğduğumda her şey bitmiş, her türlü defter dürülmüş, sözünü ettiğim kanlı felaketler çoktan geride kalmış, korkunç bir baskının egemen olduğu yeni bir dönem başlamıştı. Bu yeni dönemin en önemli özelliği unutmaktı; her şeyin unutulması, zihinden, yürekten, ruhtan, günlük ilişkilerden, geleneklerden, mekandan, hayattan sökülüp atılması gerekiyordu. Unutmak, hayat ve gelecekti. Tam da benim doğduğum dönemlerde zamanın ne anlama geldiğini bilen, geçmişi

bugün ve yarınla ilgili de dinamik bir güç olarak gören Amerikalı bir yazar, Faulkner, dünyanın öteki ucunda "Geçmiş asla ölü değildir, hatta geçmiş bile değildir," diyordu ama benim yörelerimde geçmiş çok tehlikeliydi ve mutlaka unutulması, katledilmesi gerekiyordu.

Niçin?

Bunun nedenlerini izah etmek uzun zaman alır ama çok kısaca, şöyle özetleyebilirim, 1950'lerin ortalarına kadar o bölgelerde şunlar olmuştu; Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra o hiç yok olmayacakmış gibi davranan mağrur ve zalim Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, yerine sadece Anadolu ve Trakya'nın küçük bir bölümünü kapsayan yeni bir devlet, Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Cumhuriyeti kuranların bir bölümü, Avrupalılardan, özellikle Almanlardan öğrendikleri çılgın milliyetçi düşünceler uğrúna Osmanlı İmparatorluğu'nu batıran paşaların yaverleriydi. O çılgın paşalar şurada burada ölmüş ya da öldürülmüştü ama halefleri aynı minval üzerine yollarına devam etmişti. Yeni devletin ismi cumhuriyetti ama demokrasiden uzak özgün totaliter bir askeri rejim sözkonusuydu. Yeni askeri liderler de, ne yazık ki aynı çılgınlığı, dış dünyaları fethetme sevdasından vazgeçerek, daha küçük ve dar çapta sürdürmeye karar vermişlerdi; ülkenin gerçeklerine uymayan bir Türkçülük, ulus-devlet anlayışı, tek dil, tek lider, tek kültür, tek amaç hülyası, zor ve baskıyla oluşturulacak bir *Türkifikasyon* hedefi.

Kendisine sonsuz güveni olan, büyüklük taslayan, mağrur insanın onurunun kırılması ve rencide edilmesi çok tehlikelidir. Bu tür insanlar kafesteki yaralı panterler gibidir, salıverildiklerinde mutlaka çevrelerine saldırırlar; rencide edilmiş ruh, eğer uygar ve demokratik bir geleneğe sahip değilse, başkalarını rencide ederek kendisini tatmin edebilir ancak. Bu ruh hali, zama-

nında rencide edilmiş devletler için de geçerli, onlar da yaralı panter gibi en yakınlarında olanlara saldırırlar; onların da her zaman *barbarlara* ihtiyacı vardır.

Yeni Türkiye'de bu olmuştu işte; her şeyi Türkleştirmek için baskıcı bir strateji izlenmeye başlanmıştı. Büyük bir savaştan ve yenilgiden yeni çıkmış liderlerin baskıcı stratejisinin ilk hedefi de her zaman farklılıklarını bir biçimiyle gösteren ve hep bir tehdit olarak görülen, geniş topraklara ve büyük bir nüfusa sahip Kürtler olmuştu; Kürtlerin tüm hakları ellerinden alınmış, dil dahil, onlara ait ne varsa her şey yasaklanmış, şiddet ve baskıyla bir asimilasyon politikası izlenmeye başlanmıştı. Kürtler buna direnmiş ama her defasında mağlup olmuşlardı. Türkiye'nin resmi kayıtlarına göre 1925 ile 1950 yılları arasında Kürtler yirmi sekiz kez "ayaklanmışlardı" ve devamlı kırılmışlardı. Bence "ayaklanma" sözü gerçeği yansıtmıyor, Kürtler ayaklanmamış, herkes kendi bölgesinde, merkezi bir örgütlenme ve kumanda olmadan, yeni stratejiye karşı direnmişti; ama hep başarısızlığa uğrayarak, mağlup olarak.

Bu mağlubiyetlerin bilançosu çok yüksek; yüzlerce liderin idam edilmesi, yüz binlerce insanın göçü, on binlerce insanın katledilmesi ve hiçbir hakka sahip olmadan topyekün bir kabul, bir itaat. Sayısız hayalkırıklığı, ihanet, eziklik, çaresizlik, esaret, onur ve güven duygusunun kaybolması, korku ve belki de en önemlisi büyük sevinçlerden, mutluluklardan, yaratıcı şevk ve güçten uzak bayağı bir hayat.

Bunlar olmuştu işte.

1950'lerde iki korkunç topyekün savaş yaşamış dünyaya paralel, bölge de tamamıyla yaralı ve yorgundu; artık direnişler ve felaketler de son bulmuştu ve rejim, yarattığı korku atmosferi ve baskıyla kurum ve kuruluşlarıyla, her şeye egemen hale gelmiş-

ti. Kürtler mağlup olmuş, tamamıyla yorulmuş ve sinmiştiler; bir salyangoz gibi kendi kabuğuna çekilmiş, hiçbir şeyi hatırlamak istemiyorlardı, hatırlamak onları yeni felaketlere sürükleyebilirdi. Kürtler deneyim lerinden biliyorlardı; hatırlamak direnişti ve artık direnecek güçleri yoktu.

Resmi Türkiye'ye gelince, onlar da yalanlarla dolu yeni gerçeklerini topluma kabul ettirmek için her konuda, her şeyin unutulmasını şart koşuyorlardı; unutkanlık, onların başarısının koşuluydu. Unutkanlığı gerçekleştirmek, hafızayı yok etmek ve günün resmi gerçeklerini ebedileştirmek için de geçmişi, tarihi, gelenekleri hatırlatabilecek her şeyi, dili, kitapları, alfabeyi, isimleri, yapıları, bayramları, ayinleri, törenleri, müziği, dansı, oyunları, giyimi, akla gelebilecek her şeyi yasaklıyor, değiştiriyor, cezalandırıyor ve yok ediyordu.

İçinde doğduğum ve büyüdüğüm koşullar işte bunlardı ve benim 'kendim' olarak hayatımı sürdürmeme yardımcı olabilecek her şey bana yasaktı; ben, bir başkası olmak için doğdum. Ekelöf'ün bir şiirindeki dizeleri gibi;

"Ben, ben değilim artık... Zaman durmuş, mekan yok artık. Düşüncemin düşüncesi uzaklarda renksiz uzay boşluklarında yitiyor, her şeyi yansıtarak."

Hayat alabildiğine daraltılmış, toplumun dünyayla ilişkisi kesilmiş, zamanın akışını başka mecralara yöneltmek ve yeni ilahları ebedileştirmek için her şey dondurulmuştu. Zorla, sımsıkı dar bir çemberin içine alınan hayat, sadece o günü kazasız belasız geçirmek için yaşanılan, anlamsız bir meşgale haline getirilmişti. Bir nevi *ars memoriae* (hatırlama hüneri) ustası olan *dengbêjlerin* destan ve *stranlarının* dışında, geçmişi 1950'lere getirebilecek hiçbir şey yoktu; yeni gerçeklerden farklı olan geçmişle ilişki kurabilecek, onu çağrıştırabilecek her şey, derin bir korku yaratan şiddet-

li bir davranışla koparılıp atılıyordu. Hayat öyle bir hale getirilmişti ki sadece bir adım ötemizde olan Nemrud Dağı'ndaki Kral Antiokhos ve yarattığı insanlık harikaları sanki Mars gezegenindeydi, Kral Antiokhos'un ebediyeti amaçlayarak yarattığı o muazzam kültür mirası ve heykellerin arkasına yazdırdığı kitabesindeki şiirsel dili, zekası, bilgeliği, öyküsü sanki iki bin yıl geçmişte değil, tam tersine, iki bin yıl gelecekteydi; evet, hayatım, zamanım ve mekanlarım, Kral Antiokhos'tan iki bin yıl geriye itilmişti. Bana sunulan resmi geleceğin ötesinde, esas geleceğim, geçmişe gömülmüştü. Hayatıma ve geleceğime baktığımda bana beni hatırlatacak bir şey bulamıyordum; bütün isimler, insan, sokak, cadde, mahalle, okul, köy, yöre isimleri Türkçeleştirilmişti. Sadece Türkçeleştirilmemiş, resmi gerçeklere göre yeniden kurgulanmıştı. Sözgelimi ilkokulların isimleri, bana vaat edilen resmi geleceği gösteriyordu; Cumhuriyet İlkokulu, Gazi Paşa İlkokulu, Atatürk İlkokulu, Şair İbrahim Rafet İlkokulu. Bu okulların içinde bir tanesi vardı ki, ismi yeni resmi gerçeklere uygun, ben de dahil, tüm toplumun ve hayatın nasıl olması gerektiğini çok iyi ifade ediyordu; Türközü İlkokulu.

Gelecek buydu işte; karanlık tünelin sonunda görülen ışık, umut, mutluluk, refah, uygarlık, kültür, akla gelebilecek her türlü olumlu, iyi şey o ismin ifade ettiği Türkün Özündeydi.

Bu şiddet ve baskı sisteminde benim kendime ait bir dilimin, sesimin, öykümün olması asla mümkün değildi; ben, Türkün uygar özüne doğru akması gereken bir barbardım.

Camus'nün notlarında sık sık altını çizerek vurguladığı bir tanım var; *yoksul çocukluk*. Kendi çocukluğu için kullandığı bu tanım, benim için de fazlasıyla geçerli; ekonomik yoksulluk, maddi-manevi yoksulluk, kültürel yoksulluk, entelektüel yoksulluk, sosyal yoksulluk, ruhsal yoksulluk. Ama tüm bu yoksul-

luklar denizi içinde en önemli yoksulluk, bilgi yoksulluğuydu, acısını ve ezikliğini tüm hayatım boyunca yaşadığım bilgi yoksulluğu.

Evet, bir cehennemin içinde doğdum ve büyüdüm –Dante'nin *İlahi Komedya*'sında betimlediği türden kurgusal değil, içinde yaşadığım gerçek bir cehennem– ama cehennemin farkına varmadan önce, acı deneylerle gerçeği öğrenmeden ve bu bilginin, bilincin ağır yükü altında ezilmeden önce, saf, temiz bir cennetim de oldu; dedem Kurmanc *Hemê*'nin ve ninem Zaza *Fatê*'nin kapılarını koruduğu ve benim bütün hayatım boyunca hep özlediğim zengin, renkli, coşkulu ve mutlu bir cennet.

III

"Non Serviam"

21 Şubat 2001;

Şimdi saat sabahın 09:10'u ve ben bu tertemiz, bembeyaz soğuk günde Stockholm'ün Gamla Stan semtinde, şirin mi şirin bir eski kahvehanede oturmuş, yoğun duygular ve farklı düşünceler içinde, pencereden dışarıya, şehrin en güzel meydanlarından Stortorget'e bakıyorum. Bugün, önemli bir gün; yazı masasındaki sınavdan çok farklı kır evindeki çirkin faks makinesinin bana ulaştırdığı fermanla hazırlanmam gerektiği bildirilen yeni sınavın ilk adımını bugün atıyorum. Bugün, saat 10:30'da, İsveç Ya-

zarlar Birliği'nin toplantı salonunda, İstanbul DGM'lerinin eserlerim hakkında açtığı davalara ilişkin bir basın toplantısı yapılacak. Toplantıyı, İsveç'teki yayınevim Ordfront'un koordinasyonuyla İsveç Yazarlar Birliği, İsveç Pen Kulübü, İsveç Yayıncılar Birliği ve İsveç Helsinki Komitesi birlikte düzenliyor. İsveç Akademisi'nden, öteki kültür, edebiyat organizasyonlarından ve İsveçli dostlarımdan da katılanların olacağını biliyorum. Ben de, toplantının baş aktörü olarak, o saatte, orada olacağım ve ne düşündüğümü, ne yapacağımı basına ve gelenlere anlatacağım. Beni çağıran dış dünyanın zoraki davetine uymak zorunda kaldım bir kez; o derin yalnızlığımdan, yazı masasından, romanımın kahramanlarından ve yaratıcı dünyamdan koptum, mecbur, bugün bu ilk adımı atmalıyım ve nasıl olacağını kestiremediğim son adıma kadar gitmeliyim artık.

Ancak toplantının yapılacağı yere gitmeden önce, İsveç'teki sürgün hayatımda, hüzün ve kederimi, sevinç ve mutluluğumu hep paylaştığım yerde, yine çok sevdiğim Gamla Stan'dayım işte. Her zaman yaptığım gibi, hayatımda yeni bir dönemeç olacağını hissettiğim bu yeni adımın da nasıl olması gerektiğini, uzun zamandır ihmal ettiğim şehrin bu en eski semtinde kararlaştırmak istiyorum. Çok eski, –birkaç asırlık bir ömrünün olduğu kesin– kafe, meydanı, aşağıda turistlerin kaynaştığı cadde Västerlånggatan'a bağlayan daracık Kåkbrinken Sokağı'nın köşesinde. Kafeye nefis bir taze kahve ve fırından yeni çıkmış çeşit çeşit pasta, tatlı, çörek kokusu egemen. Buğulu pencere camları, içerdeki mahmur sıcaklığın aksine dışarısının çok soğuk olduğunu gösteriyor. Sabahları, çok erken saatlerde, genellikte bu semtte çalışan temizlik ve inşaat işçilerinin gelip oturduğu ve *grör* denilen pirinç lapası yedikleri kafe, şimdi oldukça tenha; lezzetli pasta ve tatlılarla dolu tezgahın arkasındaki yaşlı bayan, eski ma-

sa ve sandalyelerden oluşan salonda servis yapan garson kız ve benim bulunduğum köşenin öteki ucunda, arkada, tek başına oturmuş, başı önünde sigara içen yaşlı bir işçi. Ve ben, Gamla Stan'ı, yani eski şehri seven, bir kahve ve pasta eşliğinde saatlerce buralarda oturup düşünen ya da çok uzaklardaki dünyaların içinde gündüz düşleri gören ya da bir gazete, dergi, kitap, mektup okuyan ya da elinde dolma kalemi, önündeki küçük deftere bir şeyler yazan sığınmacı garip yabancı. Boş olduğunda mutlaka gelip oturduğum o bildik yerimdeyim yine, köşede, pencerenin önündeki geniş masada, yüzüm meydana yönelik, önümde hep yanımda bulundurduğum not defteri, siyah dolma kalemim, bana gönderilmiş birkaç faks, Ekelöf'ün *Non Serviam* isimli şiir kitabı, İsveç'e geldiğim günden bu yana mutlaka her sabah en az iki büyük fincan içtiğim, beni canlandıran, ufkumu açan, lezzetli kahvem ve çok severek yediğim bir tür tatlı çörek olan *vienerbröd*, oturmuş ve düşünüyorum; yaklaşık bir buçuk saat sonra başlayacak toplantıda neler söylemeliyim?

Dışardaki meydan bomboş, tek bir insan görünmüyor, gidip gelen de yok. Meydan, meydanın ortasındaki çeşme, çevredeki binalar, binaların çatıları bembeyaz; kar yağıyor ve kar taneleri hafifçe, ağır ağır yere düşüyor. Oturduğum yerden tam karşıma düşen, meydanın sol tarafındaki geniş bina, İsveç Borsası. Borsa'nın tam arkasında, orada zaman zaman düzenlenen okuma akşamlarında, benim de kitaplarımdan parçalar okuduğum İsveç'in en görkemli kiliselerinden Storkyrkan var. Borsa'ya bitişik, borsayla hiç ilgisi olmayan başka bir önemli kurum var; İsveç Akademisi. Birkaç yakın yazar dostumun da üyesi olduğu Akademi, İsveç dil, kültür ve edebiyat dünyasının kâbesi. Sadece İsveç'in değil, belki dünyanın da; çünkü Akademi, her yıl, 10 Aralık'ta Nobel Edebiyat Ödülü'nü, çoğunlukla, dünyanın bu en

önemli edebiyat ödülünü gerçekten hak etmiş ve iyi edebiyatın nasıl olması ve nasıl yaratılması gerektiğini eserleriyle ispatlamış bir yazara veriyor. Akademi'nin, benim de sık sık ziyaret ettiğim, dergilere baktığım ya da ödünç kitap aldığım, edebiyat dünyasında akla gelebilecek her tür kitap, dergi ve araştırmanın bulunduğu olağanüstü zengin bir kütüphanesi var. Akademi'nin çift kanatlı kadim kapısının açıldığı, bir ucu meydana bakan küçücük Källargränd'in (Mahzen Sokağı) öteki ucuysa İsveç kralının devasa sarayına uzanıyor. Meydanın çevresinde de hepsini yakından bildiğim, hepsiyle ilgili anılarımın olduğu sayılamayacak kadar çok dar ara sokak, küçük meydan, içinde kuyuların, çeşmelerin olduğu şirin bir bahçe var.

Çevremdeki bu yoğun sessizlik, içimdeki depremlere uygun; insanı insan yapan büyük erdemlerin ve korkunç kötülüklerin içiçe olduğunu, bir paranın iki yüzü gibi bitişik olduğunu biliyorum. İyilik ve kötülük, yücelik ve alçaklık, hüzün ve sevinç, acı ve mutluluk, bilgi ve cehalet, dış dünya ve iç dünya, tahammül ve tahammülsüzlük, sessizlik ve deprem, birbirinin karşıtı olan her şey arasındaki mesafe, sadece bir kıl kadar –ve en önemlisi, çoğu zaman neyin nerede başlayıp nerede bittiğine ilişkin bir ölçü de yok. Derin bir sükunetin yine derin bir depremin habercisi olmadığını kim iddia edebilir? Şimdi, bu tenha kafede duyumsadığım, sanırım tam da bu; içimdeki depremi duymak, bu depreme bir yol, yordam bulmak, kimseye zarar vermeden depremi olumlu bir mecraya doğru akıtabilmek, yani neredeyse her zaman yapmaya çalıştığım şeyi yapabilmek, bir musibetten herkesin yararına olabilecek bir şey yaratabilmek. Duygularım, düşüncelerim, bunlar.

Ancak istemediğim halde gözüm durmadan arkalarda oturan yaşlı işçiye de kayıyor; onu da merak ediyor ve düşünüyorum.

Masasında birkaç gazete, kendi iç dünyasının ulaşılması olanaksız vadilerinde, bizim varlığımızdan habersiz, boynunu eğmiş, kalın camlı gözlükleriyle bir gazeteye gömülmüş, durmadan sigara içen, beyaz sakalı azıcık uzamış, üstünde eski hatta yamalı işçi tulumu olan, ince yüzündeki dinginlikten ve hafif burukluktan kederli olduğunu hissettiğim bu yaşlı adam kim? Onun içinde ne tür zıtlıklar savaşıyor? Aralarındaki mesafenin bir kıl kadar olduğu karşıtlıkların hangileri onun hayatını sarmalamış durumda? Benim ülkemde normal bir yaşam sürdürdüğüm yıllarda hayatının en olgun, büyük ihtimalle en yoğun dönemini yaşayan bu yaşlı adamın sevinç ve mutluluğu, hüzün ve kederi neler? Şimdi artık yolun sonunu gören bu yaşlı adam, hayatının bir döneminde, herhalde gençliğinde, yüreğinin ilk aşkın coşkusuyla çarptığı yıllarda, hayatın nasıl da sonsuz bir şölen olduğunu düşünüyordu! Nasıl da bedeninin pörsümeyen bir çelik olduğunu, önünde zaptedilmesi işten bile olmayan ebedi bir gelecek olduğunu duyumsuyordu! Nasıl da her şeye muktedir olacağını, her şeye zamanla sahip olacağını umut ediyordu! Ama şimdi? Ama zaman?

Hayat, budur işte, diye düşünüyorum; yaşlılıktan, hayal kırıklığından, eziklikten, keder ve hüzünden ve ölümden, hele ölümden, insanlığın en acımasız gerçeği olan bu yalın gerçekten kurtuluş yok. Hayat denilen yolun, karanlık tünelden çıkan bir başlangıcı var ama yine o karanlık tünele ulaşan bir sonu da var. Bunu, beni yargılayacak savcı ve hakimlere söylemeliyim, diye düşünüyorum; hepimize ilişkin sonun böyle olduğunu bildiğimiz halde, niye bunu görmüyoruz ve alabildiğine birbirimizi üzüyor, yargılıyor ve yok ediyoruz? Şimdi, kahvemi yudumlarken duyumsadıklarımın fazlasıyla *simple*, fazlasıyla duygusal hatta bayağı olduğunu elbette biliyorum ancak ötemde, kendi

köşesinde, kendi dünyasının derinlerinde, hiçbir zaman öğrenemeyeceğim şeyleri yoğun olarak yaşayan, duyan bu yaşlı, sakalı sigaradan sararmış, iki büklüm adam, nedense, bana bu tür duyguları yaşatıyor. Ama her halükarda onun benden daha şanslı olduğuna da neredeyse eminim, hiç olmazsa yaşlı adam özgür bir dünyaya doğmuştur, kimliğinden, dilinden, içinde doğduğu kültür ve tarih mirasından dolayı ezilmemiştir, baskı görmemiştir, kendisini, kendi özellikleriyle ifade ettiğinde cezaevine tıkılmamıştır, dili yasaklanmamıştır ve kendi diliyle bir roman yazdığı için yargılanmamıştır; yaşlı adamın yerinde olmayı arzuluyorum. Birden, köyde yaşlı gazeteci S'yi gördüğümde hissettiğime benzer bir duyguyla, bu yaşlı işçiden de çok daha yaşlı olduğumu duyumsuyorum; çocukluğunu, gençliğini, olgunluk dönemini yaşamamış bir yaşlılık bu; insanı insan yapan özelliklerin hiçbirisini hiçbir zaman özgürce yaşamamış, hep baskı altında yaşamış, hep horlanmış ve doğduğu yörelere ait özelliklerinden dolayı hep bir suçlu, bir günahkar olarak görülmüş birisinin tüm hayatı boyunca yaşadığı ezikliğin, utancın, tedirginliğin, çaresizliğin, yabancılığın ve müthiş yorgunluğun yol açtığı bir yaşlılık bu. Doğarken yaşlanmış doğmak, dünyaya 'yaşlı' gelmek...

Ama itiraf etmek zorundayım; bu, her zaman böyle olmadı, kimi dönemler, beni hiçbir zaman terk etmeye niyeti olmayan bu ağır duyguyu üzerimden atabildim. Sözgelimi İsveç'e, sürgüne geldiğim ilk yıllarda. Yaklaşık bir çeyrek asır önceydi, beni kovalayan ceberrut bir dünyayı ardımda bırakmış, özelliklerimden dolayı beni yadsımayan çok farklı bir dünyaya gelmiştim; Doğu'dan Batı'ya uzun bir yolculuk yapmıştım. Yeni, uygar bir dünya; yeni bir dil, yeni insanlar, gelenekler, görenekler, olanaklar, alternatifler, arzular, umutlar, insana yepyeni bir heyecan ve enerji verebilecek her şey. Merak etmek, keşfetmek, öğ-

renmek, bilmek, yenilenmek, o topyekün yoksulluğu (en önemlisi bilgi yoksulluğunu) aşabilmek. Stockholm, İsveç, İskandinavya, Avrupa, tüm Batı dünyası, keşfetmem, zaptetmem için önümde uzanan yepyeni ufuklar...

Sürgün insanı, yitmiş insandır; sürgün insanı, kendisine ait dünyayı yitirmiş insandır. Sürgün insanın, sürgün ülkesindeki ilk ruh hali de, bulmaktır; kendini bulmak, kendisine ait olabilecek bir dünya bulmak, kendisini yenileyerek, Zümrüdüanka (ya da Asurluların deyimiyle Feniks) kuşu gibi, kendisini yeniden yaratmak. O ilk yıllarımda bu heyecan ve duygularla tüm Stockholm'ü, İsveç'i, İskandinavya'yı ve Avrupa'yı arşınladım, adım adım her tarafı keşfetmeye çalıştım ve yine o yıllarda Gamla Stan'ı, bana ait bir dünya olabileceğini tahmin ettiğim bu gizemli eski şehri buldum, –ya da kendime göre yeniden yarattım.

Sürgün insanı yeni bulduğu mekanları, ister istemez, kendi eski mekanlarıyla karşılaştırır ve yeni mekanları kendisine göre yeniden yaratırken, onları eski mekanlara benzetmeye çalışır. Gamla Stan, benim için, arkamda bıraktığım ve bir daha ne zaman göreceğim meçhul olan Yukarı Mezopotamya'nın kadim şehirleri Diyarbakır, Urfa, Mardin'di. Ama özellikle Diyarbakır'dı, özellikle Diyarbakır'ın çokdilli, çokdinli, çokkültürlü mahalleleriydi. Yitirdiğim Diyarbakır'ımı esasında küçük bir ada olan tarihi Gamla Stan'da bulmuştum; elimde bu eski şehre ilişkin kitaplar, haritalar, krokiler ve yeni yeni sökmeye çalıştığım yeni dilim İsveççe sözlükler, gece gündüz, yaz kış demeden, küçük caddelerini, dar ara sokaklarını, kemerli, küçük bahçeli evlerini, şirin ve her zaman serin olan küçük meydanlarını, mahzenlerdeki loş kahvehanelerini, Ortaçağdan kalma kırmızı kiremitlerle kaplı restoranlarını, gürültülü barlarını, jaz kulüplerini, kitap kokusunun sindiği sahaflarını, eski dükkanlarını, parke taşlarla özenle örülü

yaya kaldırımlarını, her biri beş yüz, altı yüz yıllık bir geçmişe sahip evlerin taş duvarlarını, geçmiş zamanların simgesi işlemeli, geniş tahta ve demir kapılarını, denize ulaşan balkon ve terasları-nı, kimi zaman bana ulaşan mutlu bir haberin sevinciyle, çoğu zaman da varlığımın ve durumumun verdiği hüzün ve acıyla, farklı durumlarda, farklı etkilerle, hep dolaştım; tüm bunları, kendi durumuma uygun olarak, hep yeniden yarattım.

* * *

Onu, yeni hayatımda tanıdığım ilk kadınlardan olan CÖ'yü, o gezilerimden birinin sonunda, yorgun argın, şimdi oturduğum kafede, köşeye çökmüş, kahvemi içerken tanıdım; gündüz düşümden uyanıp, kahvemi içmek için gözlerimi açtığımda, biraz ötemde, parlak, engin bir deniz gibi masmavi gözlerle bana baktığını gördüm. O büyük gözlerde, bir sıcaklık kadar öteden beri çok iyi bildiğim bir merak da vardı; her şeyin, cennetin de cehennemin de başlangıcı olan bir merak. Derin bir bakışın insanın ruhuna ulaştırdığı bir merak. Merak ve gençliğin hemen tutuşan heyecanı, arzusu, tutkusu. Elinde *Kris* isimli geniş, büyük bir sanat, edebiyat dergisi olan CÖ, kafeye bitişik bir evde yaşıyordu. Hâlâ öyle mi bilmiyorum ama o zamanlar bitişikteki ev bir öğrenci yurduydu ve üniversitede okuyan CÖ, bir öğrencinin hayal edebileceği en güzel yerde, eski şehrin ortasında, meydana bakan evin üst katlarından birinde, penceresi meydana bakan bir odada kalıyordu. Kendisiyle ilgili çok ketum olan ama şehrin dışında, genellikle zenginlerin yaşadığı bir adada, büyük bir malikhanede yaşayan ve asla görmek istemediği annesinden ve ailesinden nefret ettiğini özellikle belirten, giyimine, makyajına ve yemesine içmesine fazla önem vermeyen bu uzun boylu,

kısa saçlı, hülyalı bakışlı kızın çok disiplinli bir terbiye ve iyi bir eğitim aldığı ilk bakışta anlaşılıyordu. Konuştuğu dili anlamakta güçlük çekiyordum, Fransızca, Almanca, İngilizce ve İsveççe okuduğu kitapların ve yazarlarının bir bölümünün ismini bile bilmiyordum. İsveç'te bile farklı bir dünyanın insanı olan bu gizemli kızın, çok sonraları, aristokrat bir aileden geldiğini, İsveç sosyal demokrat hareketinin önemli liderlerinden olan ve uzun yıllar izlenen dış politikanın mimarlığını yapmış bir şahsiyetin torunu olduğunu, tesadüfen öğrendiğimde, doğrusu şaşırmadım, –ailesine karşı uzaklığı ve nefreti bana çok yabancı olsa da.

CÖ'nün o küçük odası ve o kattaki tüm öğrencilerin kullandığı ortak mutfağı, yeni bilgilerin, görgülerin, heyecanların ve deneyimlerin peşinde olan benim için, kısa zamanda, aradığım şeylerin küçük bir merkezi haline geldi. Hep sessiz, sakin ve kendisine yeten, yalnızlığı seven, huzurlu bir tefekkür dünyasının içindeki, gösterişten uzak kızın sade mekanı, Batı Uygarlığı denilen şeyin küçücük bir prototipiydi. Odasında Brahms, Schumann, Humberdinck, Vivaldi, Debussy, Prokofiev, Rossini, Bizet gibi Batı müziğinin modernistlerinin plakları, sürekli hafifçe çalınıyordu, duvarlardaki o derme çatma raflarda Kafka, Proust, Joyce, Mann, Musil gibi Batı edebiyatının gururu modernistlerin külliyatları, orijinal dillerinde, dağınık olarak duruyordu, kızın, elinde sarı keçe kalemlerle, dikkatle okuduğu *Kris L'esprite* ve öteki Avrupa dergileri de, Batı'nın çok önem verdiği edebiyat teorileri, edebi metin analizleri, estetik tartışmaları ve felsefe değerlendirmeleriyle doluydu. Baudelaire ve Rimbaud'yu Fransızca, Novalis ve Trakl'ı Almanca, Eliot'u İngilizce okuyan kız, kimi zaman, sessizliğimizi bozarak, okuduğu dergilerin kimi yazılarını bana da gösteriyordu. Ben de, isteyerek, heyecanla, çoğunlukla isimlerini bildiğim, belki kimi yazılarını kötü Türkçe çevirilerinden okudu-

ğum ama yakından bilmediğim yazar, şair ve felsefecilerin anlaşılması zor uzun yazılarını, sözlükler eşliğinde sökmeye çalışıyordum; Benjamin, Adorno, Bloom, Foucault, Lacan, Bakhtin, Todorov, Derrida, Blanchot, Beckett, Barthes, Habermas ve Batı edebiyatı, estetiği ve felsefesi için çok önemli olan daha yığınla isim.

Devamlı dinlediğimiz müzisyenler içinde en çok Satie'yi, modern zamanların en önemli sanatçılarından ve hayatıma çok uyan şu sözlerin sahibi Fransız kompozitörü dinlemeyi seviyordum; *Je suis venu au monde tres jeune dans un temps tres vieux* (Çok yaşlı bir zamanın içinde çok genç dünyaya geldim.) Satie'nin piyano parçalarını, özellikle de Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Fransa'daki kübist sanat hareketinin önemli isimleri Cocteau ve Picasso'yla birlikte yarattığı *Parade* kompozisyonunu neredeyse kendimden geçerek dinliyordum ve ilginçtir bu modern kompozitörün parçalarını dinlediğimde, müzik beni alıp, modern dünyanın çok ötesindeki çocukluğumun dünyasına, o dünyanın vahşi Fırat nehri yörelerine, beyaz yeleli rahvan atların süzüldüğü kadim sarı ovalarına, yükseltilerinde kartalların süzüldüğü yaylalardaki aşiretlerin kara kıl çadırlarına götürüyordu. Satie'nin modern müziği yüzyıllardan, belki de bin yıllardan bu yana hiç değişmeyen o geleneksel kapalı dünyaya ulaşan rengarenk bir gökkuşağı oluyordu.

Çoğu zaman, beni artık bir düş haline gelen o dünyamın derinlerine götüren bu müziğin eşliğinde, o, çoğunlukla çıplak (odasında çıplak durmayı seviyordu), yerdeki yatağının bir köşesine uzanmış, ben de kapıya yakın köşede bir mindere uzanmış, elimizde kitaplar, dergiler, saatlerce sessizce oturuyorduk. O saatlerde, en çok, bana sunulan ve öğrenmek için can attığım bu modern değerlerin, estetik teorilerin ve edebiyat analizlerinin kendi özgün gerçeklerime nasıl uyarlanabileceğini düşünüyor-

dum; genç, çıplak bir kadın, ruhumu okşayan bir müzik, ilham veren modern şiir dizeleri, edebiyatın görkemli yapıtları, yaratıcı eylemin muazzam örnekleri, estetik analizin *nestorları*, sessizlik, huzur ve ben, benim gerçeğim. Şimdi yaşadığım gerçeklerden farklı olan kendi gerçeğim; derin bir uykuda olan Doğu, karanlıklara doğru çekilmiş İslam âlemi, sert, haşin aşiret geleneği, acımasız ve saldırgan bir totaliter rejim, anti-demokratik değer yargıları, yaratıcılıktan uzak dar, sıkışmış, izole ve bölünmüş bir dünya, yasaklanmış dil ve kimlik, yaşanan acılar, yok olan özlemlerin burukluğu, hayatın ayrılmaz bir parçası olan çaresizlik, totaliter bir rejimin ayrılmaz parçası olan sansür, engel, yargılama, hapisane, sürgün ve sürgünlüğün yarattığı yabancılık, keder, eziklik, hasret. Kızın dünyasında yaşadıklarımla, dünyamın derinliklerinde duyduklarım nasıl birleşebilirdi? Satie'nin müziğiyle Kürt aşiretlerinin destanları nerede buluşabilirdi? Proust'un, Joyce'un yoğun bir yaratıcılıkla kurulmuş görkemli üslubu ve anlatı tekniğiyle Kürt *dengbêjlerinin* insanda hiç bitmeyecekmiş duygusu uyandıran doğal ve sade sözlü anlatıları nasıl birleştirilebilirdi? Mann, Benjamin, Adorno'nun estetiği, Doğulu bir modern anlatıyla nasıl bütünleştirilebilirdi? Batı'nın felsefe geleneği Doğu kültür mirasının neresindeydi, neresine yerleştirilebilirdi? Yazar olmaya karar vermiş ancak kendi cehaletinin farkında olan, Batı'daki hayatıyla yenilenmesinin zorunlu olduğunu bilen Doğulu, sürgün bir gencin, tüm o mutluluğu ve heyecanı yaşarken, ruhunda şekillenen sorular bunlardı işte.

Daha o zamanlar tüm bu görkemli edebi yapıtların, estetik teorilerin, olağanüstü analizlerin tamıtamına bana uygun olmadığını, onlar gibi, onlara uygun biçimde yazamayacağımı, yaratamayacağımı biliyordum. Onlar, zaten en mükemmel biçimde yaratılmışlardı; onların kopyası ya da onlara benzer yeni bir yaratıcı

çaba, kötü bir Doğulu şaka olacaktı. O estetik, o biçim, o teknik, tamamıyla Batı değer yargılarına ve zengin geleneklerine uygun bir tarihi süreçti ve ben o sürecin doğal bir parçası değildim. Ancak onlardan öğrenecek çok şeyimin olduğunu da biliyordum; sözgelimi iyi bir anlatı için estetik, biçim ve tekniğin neden zorunlu olduğunu, bunun nasıl yaratılabileceğini, o Batılı sürecin, tüm referansları ve ayrıntılarıyla, nasıl geliştiğini öğrenebilirdim.

Bana gerekli olan estetik, biçim ve teknik, acılı tarihime, ezik kimliğime, yasaklanmış dilime, acımasız-vahşi geleneklerime uygun olmalıydı; binlerce yıllık kanlı bir geçmişe sahip bana ait yüksek dağların, derin vadilerin, durmadan çağıldayan nehirlerin, zaman ve sınır tanımaksızın ovalarda süzülen at sürülerinin, aşiret kavgalarının, yalanlarla değiştirilmiş bir tarihin, tarihten sökülüp atılmış başkaldırıların, yok olmakla yüzyüze, zengin bir kültür mirası ve sözlü anlatı geleneğinin, bu geleneğin virtüözü olan *dengbêjlerin*, unutulmuş insani kaderlerin ve hiçbir zaman birey olmamış bahtsız bireylerin bir yeri olmalıydı bu yeni estetikte. Hayır, bir yeri olmalı, değil, bu estetik, tamamen onların olmalıydı. Bana gerekli olan, benden çok önce, çok mükemmel biçimde uygulanmış, ölümsüz yapıtlar yaratmış bir estetik değil, belki ona da bir katkı, bir zenginlik sunabilecek, mutlaka sözünü ettiğim bana ait dünyanın anlatısını dile getiren bir stil, teknik ve estetikti. Biraz ötemde uzanmış bir şeyler okuyan, hafif dolgun, alımlı bedenin ve şehvetli tenin sahibi kızın o küçük mekanında, Batı dünyasına ait seslerin içinde, ruhumun sesinin bana ulaştırdığı soru buydu işte; Doğu ve Batı'nın, gelenek ve modernitenin, yerellik ve evrenselliğin bu sanatsal, estetik birliğini nasıl yaratabilirdim?

Bugün Türkiye'de yargılanan *Roni mina evînê-Tari mina mirinê* (Aşk Gibi Aydınlık-Ölüm Gibi Karanlık) romanım tam da bu kaygıyla, bu soruya roman sanatı olarak cevap verebilmek için

yazdığım bir roman. (Ama bu kaygılar, bu sorular ve cevap verebilmek için harcanan bunca emek, çaba, DGM savcılarının sorunu değil, onların sorunu romanın sayfaları arasında "terörist, bölücü" bulmak! Edebi kaygı ve çabayı anlamak değil, yargılamak, cezalandırmak, binbir güçlükle yaratılmış eseri yok etmek!)

O zamanlar, o odadaki zevklerimden biri de, sürekli kapalı odanın penceresinin basit bir bezden yapılmış perdesini birazcık aralayarak, şimdi bomboş olan karşımdaki bu meydana bakmak, gelip geçen insanları ya da bahar aylarında, güneş yüzünü gösterdiğinde, banklara ve karşıdaki Borsa binasının taş basamaklarına oturmuş insanları seyretmekti. Özellikle Noel zamanları o pencereden meydanı seyretmek gerçek bir mutluluktu. Yanındaki, anlamaya ve keşfetmeye çalıştığı yabancıya bilgiler vermeyi de seven kız, Kral Gustav Vasa'nın zamanından günümüze kadar, yüzyıllar boyu süren bir geleneğe uygun olarak Noel zamanı kurulan ve çeşitli ev yapımı oyuncakların, çöreklerin, tatlıların, şekerlerin, sosislerin, şarapların satıldığı küçük kulübelerle ve meydanın her tarafında yakılan mum ve kandillerle bir mahşer gününe dönen meydanın tarihine ilişkin de, kulağıma önemli bilgiler fısıldıyordu. Şimdi mutlak bir huzur, barış ve sükunet içinde olan meydanın tarihinin hep böyle olmadığını da o fısıltılarla öğreniyordum; o yumuşak, sıcak sözcüklerle bana aktarılan bilgiler, sözgelimi 1520 yılının kasım ayında, Danimarka-İsveç kralı II. Kristian (namı diğer Zorba Kristian) tarafından üç gün boyunca bu meydanda, durmadan insanların kafasının kesildiğini ya da asıldıklarını söylüyordu. Bu bilgilerle insanlığın ortak özelliklerini de, yeniden duyumsuyordum; tüm tarihlerin kanlı sayfalarının olduğunu yeniden öğreniyor, vahşet, kıyım, şiddet, tahammülsüzlük, iktidar hırsı ve her şeye egemen olma arzusunun ezeli ve ebedi olduğunun ayırdına varıyordum.

* * *

Çok ilginç; şimdi yine buradayım işte ve ruhumda, tenimde, sevgi ve coşkunun büyüsüyle ısınan geçmiş günlerin o heyecanını yeniden duyarak, içinde bulunduğum duruma çok uygun biçimde, o geçmişten bana miras kalan ve zamanla hep benimle olan bir yazarı, Benjamin'i, o kalın gözlüklerinin arkasından her şeye boş veren efkarlı ve tedirgin bakışlarla bakan ve ömrü Pirene Dağları'nda, ıssız bir köyde, Port-Bou'da, mecburi bir intiharla son bulan bu aykırı aydını düşünüyorum. Musevi olduğu için nazilerden kaçan ama tam da İspanya sınırındaki o meşum köyde, artık dayanabilecek gücü kalmayan ve kendisini kapana kısılmış hissederek, 1940 yılının 26 Eylül'ünde intihar eden Benjamin'in yaşamı, esasında estetiğin niçin zorunlu olduğunu ve herkesten fazla kimler için gerekli olduğunu da gösteriyor; estetik, en fazla kıstırılmış olanlar için gerekli; kovalanan, hep baskı ve tehdit altında olan kapana kısılmış bir kader, ancak iyi bir estetikle anlatılabilir.

Çok uzaklara gitmeme, derin felsefi düşüncelere dalmama gerek yok, bu bahtsız kısa ömür, benim bugün, basın toplantısında ne söylemem gerektiğine ilişkin de ipuçları veriyor; bugün söyleyeceklerim ve bu davalara ilişkin yapacaklarım, mutlaka Benjamin ve hep benimle olan öteki sevdiğim yazar ve şairlerin saygın anılarına uygun olmalı. Hayatımın, hiçbir zaman arzuladığım gibi olmayacağını, hayatıma ilişkin çoğu şeyin arzularımın dışında gelişeceğini çoktandır biliyorum ama hâlâ, her şeye rağmen benim karar verebileceğim, muktedir olabileceğim şeyler de var; sözgelimi hep benimle olan sevdiğim yazarların, şairlerin anısına sahip çıkmak için çabalamak, onu kirletmemek için uğraşmak.

Benjamin'i ve Benjamin'i anlatan kitapları huşuyla okuyan o

kız şimdi nerede, ne yapıyor?, diye düşünüyorum ve önümdeki, bugün için özel olarak yanıma aldığım Ekelöf'ün şiir kitabına uzanıyorum. Ekelöf'ün kitabının ismi, tıpkı Benjamin'in ömrü gibi, bugün nasıl konuşmam ve davranmam gerektiğine ilişkin en kısa özet; *Non Serviam*. Yani asla hiçbir egemen gücün hizmetinde olmamak; mutlak özgürlüğü ve serbestliği her şeyin üstünde tutmak; hizmeti çağrıştıran her şeyden uzak olmak. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, 1945'te yayınlanan kitabın, kitaba ismini veren şiirini yavaşça okumaya başlıyorum;

Bir yabancıyım bu ülkede
Fakat bu ülke herhangi bir yabancı değil içimde!
Kendimi evde hissetmiyorum bu ülkede
Fakat bu ülke evindeymiş gibi davranıyor içimde!

Kendisini her yerde, her zaman bir yabancı olarak gören, tüm iktidar odaklarıyla arasına bir mesafe koyan, kendisini hep en alttakilerle ama özellikle Museviler, Zenciler ve Kürtlerle özdeşleştiren, en önemli yapıtları sayılan (bir üçleme) son üç kitabının merkezine Bizans'ın son dönemlerinde, Bizanslılar tarafından gözlerine mil çekilmiş Van yörelerinden bir Kürt mirini yerleştiren Ekelöf, bugün, dili yasaklanmış, kitapları hakkında davalar açılmış ve susturulmaya çalışılan bir yabancıya, gerçek bir Kürde yol göstermeli, diye düşünüyorum ve Ekelöf'ün zamanında Joyce'un *Sanatçının Bir Genç Adam olarak Portresi* romanından ödünç aldığı veciz Latince sözcükleri, ben de Ekelöf'ten ödünç alarak, defterime büyük harflerle yazıyorum; *Non Serviam*. Her şeye rağmen non serviam, düşünceye, edebi söze, anlatıya, yazara saygı, özgürlük, serbestlik, diye ekliyorum. Anı, saygı, temiz tutmak, kirletmemek...

Tüm bunları yavaş yavaş, eğri büğrü harflerle yazarken, anılarına saygılı olmam gereken yazar ve şairlerin sadece Benjamin ve Ekelöf olmadığını da fark ediyorum; Ovidius, Dante, Mandelstam, Pasternak, Ahmatova, Celan, Sachs, Tcholsky, Camus, Char, Lorca, Asturias, Neruda, Faiz, Hikmet, Bedîrhan, Sabrî, Cigerxwîn, Kızılcî, Anter ve daha birçok isim. Yalnızlığımın ayrılmaz dostları yazar ve şairlerin tahminimden de fazla olduğunu şimdi daha iyi anlıyorum. Farklı zamanlarda, farklı yerlerde yaşamış, birbirlerinden de çok farklı olan tüm bu yazar ve şairlerin kimi ortak özellikleri var. İlk ortak özellikleri, fotoğraflarındaki bakışları; Ovidius ve Dante'nin dışında hepsinin fotoğrafı var ve fotoğraflarında, yüzlerinde hafif bir tebessüm ve gözlerinde derin bir kederle objektife bakıyorlar. Bakışlarında kendi zamanlarına ilişkin kaygılı ve mutsuz oldukları görülüyor ve yaratıcılıklarının sıkıntı, zorluk, kaygı ve tedirginlikle dolu olduğu anlaşılıyor. Bir diğer özellikleri de yazarlıklarında yoğun bir acı ve kederin olması; acı ve kederden iyi bir edebiyat yaratmaya çalışan insanlar bunlar. Belki de en önemli ortak özellikleri, hepsinin de *non serviam* yazarı olması, edebi sözü, dizeyi, anlatıyı her şeyin üstünde tutmaları, zorba iktidarların, totaliter rejimlerin, anti-demokratik sistem ve ideolojilerin buyruklarına, büyük acılar ve kimi zaman da hayatları pahasına, boyun eğmemeleri. Sibirya'nın ulaşılması olanaksız steplerinde sürgünde olan Mandelstam'ın gözlerindeki o çılgın bakış, tek başına bir banka çökmüş Pasternak'ın gözlerindeki o korkunç yorgunluk, Celan'ın o güzel yüzündeki derin keder, Sachs'ın o ufak yüzündeki ebedi mahçubiyet, hasta yatağında art arda gelen kötü haberlerle (Amerikan destekli askeri bir cuntanın Şili'deki seçilmiş yönetimi devirmesi, arkadaşı olan Cumhurbaşkanı Allende'nin makamında öldürülmesi, halkının katledilmesi) sarsılan Neruda'nın yüzündeki ölüm acısı, daha

sonra bir gece yarısı, sokak ortasında öldürülecek olan Anter'in yüzündeki bitmeyen hüzün ve ötekilerin bakışları, o bakışların gerisindeki ilginç ve öğretici tarih, kader, öykü...

"Aman Allahım!" diyerek irkiliyorum, "Ne kadar saygın, onurlu bir miras, ne kadar ağır bir yük!"

Tam da bunları düşünürken beni şaşırtan bir şey oluyor; öteden beri dikkatimi çeken ve gizlice kendisine baktığım yaşlı işçi yerinden kalkıyor, paltosunu giyiyor, kalın beresini takıyor ve kapıya doğru gidiyor ancak kapıya varmadan dönüp bana bakıyor ve umduğumdan daha canlı ve tok bir sesle "Seni tanıyorum," diyor, "sen, gazetelerin yazdığı şu yargılanan yazar olmalısın?"

"Evet, doğru," diyorum ve yaşlı işçiyle ilgili yanıldığımı da anlıyorum; düşündüğümden daha dinç, daha diri, daha dikkatli. Onunla ilgili düşüncelerimin esasında kendi duygularım olduğunu, onu ve neredeyse her şeyi kendi ruh halimle algıladığımı kavrıyorum; onları oldukları gibi değil, olmalarını arzuladığım gibi gördüğümü fark ediyorum.

"İşin zor," diyor işçi, yüzünde bir acıma duygusuyla, "bu tür yasakları, baskıları anlamakta güçlük çekiyoruz ama bilesin, yüreğim seninle, sana başarılar diliyorum," diye ekliyor ve benim cevabımı beklemeden, yavaşça kapıdan süzülerek kayboluyor. Hiç beklemediğim bu sempati ve dayanışma beni sevindiriyor. Hafifçe gülümseyerek saate bakıyorum; evet, benim de artık kalkmam gerekiyor. Önümdekileri yavaşça siyah çantama yerleştiriyorum. Fakat dün gece bana gönderilmiş, henüz okumadığım ve toplantıdan önce bakmamda yarar olan iki faks metni var, biri yayınevimin davalara ilişkin iki sayfalık basın açıklaması, öteki de bugünkü toplantıyı düzenleyen kuruluşların kısa metni. Yayınevinin metnine hızla baktıktan sonra, öteki kısa metni okuyorum;

"1977 yılından beri İsveç'te yaşayan Kürt yazarı Mehmed Uzun, Türk yayıncısıyla birlikte, İstanbul'da bir mahkeme tarafından, ceza yasasının 15 yıla kadar hapis cezası öngören paragraflarından yargılanıyor. Uzun'un suçu, genel insani geçerliliği olan iki edebi kitap yazmış olmasıdır. Davalar, basın ve düşünce özgürlüğüne karşı ciddi bir saldırıdır, ki İsveç'te ve uluslararası planda güçlü biçimde protesto edilmesi gerekiyor. Bu nedenle aşağıda isimleri olan kuruluşlar bir basın toplantısı düzenliyor."

Metnin altında da basın toplantısının yeri, günü, saati ve kuruluşların isimleri yazılı. Gideceğim toplantı bu işte; hesabımı masaya bırakıyor, kalın pardösümü giyiyor, kaşkolumu, eldivenlerimi takıyor, çantamı alarak, bembeyaz karın egemen olduğu dışarıya, soğuğa çıkıyorum. Fazla zamanım yok, acele etmeliyim. Meydanı, meydanın köşesindeki kiliseyi ardımda bırakarak Västergatan'a çıkıyorum ve oradan da Drottninggatan'a, Yazarlar Birliği'nin lokaline kadar uzanan caddeye çıkarak yürüyorum.

Yolda, tam da İsveç Parlamentosu'nu geçip, Drottninggatan'a çıkan köprüde, davalara ilişkin bugüne kadar yaşanan gelişmeleri de düşünüyorum; evet, davalar. Çünkü açılan dava sayısı şimdi iki, o kır evinde bana ulaşan haberden birkaç gün sonra başka bir haber daha aldım; yine İstanbul DGM (ama bu kez 5 nolu) bir başka kitabım, *Nar Çiçekleri* isimli deneme kitabım hakkında da dava açmış. Ancak bu kez sadece yayın yönetmeni HÖ hakkında dava açılmış ve kitabın yazarı olarak benim de ifade vermem istenmiş. (Benim hakkımda da dava açılıp açılmayacağı ifadeden sonra belli olacakmış!)

Türkiye gibi resmi otoriter ideolojilerle yönetilen ve sansüre, yasağa, engele, cezaya çok önem veren, bunların düzenli ve sis-

temli işlemesine özen gösteren ülkelerde, iki davanın art arda açılması, sadece bir şeyin göstergesi; planlı bir saldırı sözkonusu. Hukukun, devleti bireye ve farklı düşüncelere karşı korumak ve bireye, topluma haklarını değil, görevlerini hatırlatmak için işletildiği bu tür ülkelerde, devletin öngördüklerinden farklı düşünen ve bunu eserleriyle gösteren bir yazara karşı iki davanın birden açılması asla tesadüf değil. Bugünkü toplantının amacı da zaten bu; planlı saldırıya karşı koyabilmek.

Davaların açılması hemen basın tarafından da duyuldu ve tüm medya (gazeteler, radyo, televizyon) durumu geniş biçimde İsveç ve İskandinavya kamuoyuna iletti. Şimdiden davalara ilişkin yoğun bir tepki var; kültür bakanı, dışişleri bakanı, kültür, sanat ve edebiyat kuruluşları davaları sert biçimde protesto etti. Dışişleri bakanı Anna Lindh Türk meslektaşıyla telefonda görüştü, Türkiye'nin İsveç'teki büyükelçiliğine protesto metinleri gönderildi. Ancak yaşlı işçinin dediği gibi gerçekten de bu tür yasak ve engellere hiç alışkın olmayan İsveç ve İskandinavya kamuoyu haklı olarak bir şeyi daha merak ediyor; bu davaların sanığı olarak ben ne yapacağım?

Ne yapmam gerektiğine ilişkin Türkiye'de pek çok insan ve kuruluşla telefon konuşmaları yaptım; avukatlar, baro birlikleri, yazar örgütleri, yayıncılar, çevirmenler, gazeteciler, diplomatlar, arkadaşlarım, dostlarım. Itiraf etmek zorundayım, çoğunun beni üzmeme kaygısıyla söyledikleri şeyler üzücüydü; bu davaların önemli olmadığı, herkesin aleyhine bu tür davaların açıldığı, sindirmek için açılan bu davaların sonuçta ortadan kalktığı, avukatların davalarla rahatlıkla ilgilenebileceği, benim davalarla hiç ilgilenmemem, sessiz kalarak romanımı yazmaya devam etmem gerektiği söylendi. Hepsi de rejimin baskısına uğramış, bir biçimiyle mağdur olmuş insanların beni, uzun yıllardır uzaklarda

yaşayan ve biraz yabancılaşan dostlarını teselli etmek için bunları söylediklerini biliyorum ama yine de üzülmemek elde değil; bu kayıtsızlık, bu kabullenme, daha doğrusu bu kanıksama korkunç. Totaliter rejimlerin zaferi, uyguladıkları baskı, yasak, ceza ve terör değil, tüm bunların kanıksanması, insanların bunlara alışması ve bunların normal kabul edildiği bir kültürün, terbiyenin, değer yargısının toplumda yer etmesidir. Fazlasıyla acı çekmiş, baskılardan fazlasıyla yorulmuş, rejimin zalimliğini sayısız örnekle görmüş ve sinmese bile daha dikkatli hareket etmeyi öğrenmiş bir toplum ve her şeyi kontrol eden, insanların başında demoklesin kılıcı gibi hep asılı duran saldırgan, ceberrut bir sistem. Telefon konuşmalarıyla, demokrasiden uzak, askeri bir disiplinle, vatandaşlarını "hizaya getirmek" için, idam dahil, her türlü şiddeti uygulamaktan çekinmeyen Türkiye'deki rejimin bu konuda epey mesafe katettiğini anladım.

Ancak o telefon konuşmalarının içinde bana güç verenler de vardı, sözgelimi kendisi de bir yazısından dolayı birkaç yıl önce İstanbul DGM tarafından yargılanan ve benim de bulunduğum bir duruşmada yirmi ay koşullu cezaya çarptırılan Kemal ve daha başka birkaç dostumun söyledikleri. "Bu davaları kabul etmek mümkün değil, bunları protesto etmek gerekli. Her konuda senin yanında olacağım, bunu bil," diyen Kemal, sadece yapmayı düşündüklerimin haklı olduğunu göstermedi, onları yerine getirmek için de gerekli desteği ve gücü, her zamanki cömertliğiyle sundu.

Bıçak gibi keskin soğuk bir havada, başım önümde, hızlı adımlarla Yazarlar Birliği'ne doğru giderken tüm bunları düşünüyorum ve birden yüksek sesle, "Sessiz kalmam mümkün değil," diyorum. Dili yasaklanmış, kimliği baskı altına alınmış, kendisini ifade etmesine hiçbir zaman müsaade edilmemiş bir yazar olarak hep dil, din ve düşünce özgürlüğünü savundum ve

bireyin kendisini ifade etme hakkı için mücadele ettim. Yasaklanmış, ceza almış, sürgün edilmiş, cezaevine tıkılmış tüm aydın, sanatçı ve yazarlarla her zaman, her yerde dayanışma içinde oldum ve aktif olduğum tüm edebi, kültürel örgütlerde onlar için çaba sarfettim. Şimdi sözkonusu olan kendi yazarlığım, kendi kitaplarım; kendime karşı, bunca zorluk, engel ve çaresizliğe rağmen yarattığım bu tamamıyla mağdur yazarlığa karşı nasıl sessiz kalabilirim ve hiçbir şey olmamış gibi davranıp, durumu avukatlara havale edebilirim? Yazarlığım, en kutsal varlığım, yoksul dünyamın, çocuklarımı saymazsam, en önemli zenginliği ve şimdi, moda yazarlıkların şaşaasından, ihtişamından alabildiğine uzak bu yazarlığa saldırılıyor, susturulmak, yokedilmek isteniyor. Nasıl sessizce kabul edebilirim bunu?

Tam Yazarlar Birliği binasının kapısının önünde yine yüksek sesle "Ne yapmam gerektiği belli," diyorum ve kapının kodunu, burada yönetim kurulu üyeliği yaptığım yıllardan bildiğim, Lagerlöf'ün doğum tarihi olan rakamları, 1858'i, tuşlayarak giriyorum. Basın toplantısının yapılacağı binanın ikinci katındaki dört yanı üyelerin kitaplarıyla dolu toplantı salonuna ulaştığımda herkesin orada olduğunu görüyorum; gazeteciler, radyo, televizyon muhabirleri ve dostlarım. Toplantıyı düzenleyen kuruluşların genel başkanları ve yayınevinin şefi JEP, ayrıca tüm sanatçı örgütlerini çatısı altında toplayan federasyonun başkanı PC, Haag İnsan Hakları Mahkemesi'nde savcılık yapmış, Helsinki Komitesi yönetim kurulu üyesi EÖ, İsveç'in en büyük gazetesinin uzun yıllar kültür şefliğini yapmış AR, İsveç Pen Kulübü eski sekreteri ME, İsveç Akademesi üyesi BT, İsveç Akademisi eski üyesi KE ve daha birçok şahsiyet. Benim için ayrılmış yere geçip otururken, yüzümde hafif bir gülümsemeyle hepsini selamlıyorum; hepsi de İsveç'teki en yakın dostlarım, hepsi de çalışmalarıyla, eserleriyle

saygınlıklarını ispatlamış önemli aydınlar. Sabahın bu erken saatinde, benim yüzümden ta buraya kadar geldiklerini düşünerek üzülüyorum. Sözgelimi BT'nin İsveç'in güneyi Lund'tan, KE'nin Roslagen'in Hallstavik'inden geldiğini biliyorum. "İstemediğim bir şeyin tam ortasına düştüm, arzulamadığım bir olayın kahramanı oldum," diye düşünüyorum, "Yapacak bin tane işi olan bu insanları rahatsız ediyorum, zamanlarını çalıyorum!"

Utanıyorum. Sıkılıyorum. Yüzümün kızardığını hissediyorum.

Neyseki yüzlerindeki tebessüm ve gözlerindeki samimiyet ve sıcaklık, bu insanların kim olduklarını bana yeniden hatırlatıyor; bunlar, o yaşlı işçiden farklı olarak, bu ülkede benim yaşadığıma benzer şeyler yaşanmasa bile benim niçin tüm bunları yaşadığımı iyi biliyorlar, bu tür baskıların nedenini çok iyi kavrıyorlar. Bu insanlar, yalanlarla dolu, neredeyse kesintisiz bir baskı, ayrımcılık ve sahtekarlığın egemen olduğu, felaketlerin membası yaşlı dünyamızın çaresizler ve kendisini ifade etmekte güçlük çekenler için ne anlama geldiğini çok iyi biliyorlar ve yaratıcı eylemleriyle, egemen ölçülerin, değer yargılarının dışında olduklarını, farklı düşündüklerini, çaresizin yanında olduklarını hep gösteriyorlar. Yanımda oturan ve bugünkü toplantıyı da idare edecek olan AR, birçok uluslararası düşünce özgürlüğü, insan hakları organizasyonunun yöneticisi, birkaç yıl önce kurulan Salman Rushdie ile dayanışma komitelerinin organizatörü. ME, İran'daki kökten dinci rejimin fetvasına karşı Rushdie'yi savunan o komitenin İsveç'teki yöneticisi. Birkaç yıl önce, birlikte Ankara'ya giderek Beşikçi'nin davasını izlediğimiz ve ağır cezalara çarptırılmış bu yazar-sosyoloğu hapisanede ziyaret ettiğimiz KE'nin İsveç Akademisi'ni terk etmesinin nedeni tam da bu konu; yazdığı *Şeytan Ayetleri* isimli romandan dolayı hakkında ölüm fetvası çıkarılan Rushdie ile ilgili Akademi'nin sesini yete-

rince yükseltmediğini söyleyerek tüm görevlerini bıraktı. Uzun yıllar Paris'te, yabancı bir dil ortamında yaşayan ve Celan gibi sürgün yazarlarının acılı serüvenlerini yakından bilen BT, uzun ömrü boyunca hep baskı altındaki yazarları, özellikle Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerindeki mağdur aydınları savunmuş bir yazar. Yıllar önce Yazarlar Birliği yönetim kurulunda birlikte çalıştığımız (o zaman başkandı) ve tam bir dünya vatandaşı, şairi olan PC, dünyanın neresinde olursa olsun zor durumda olan yazar ve aydınların İsveç'teki en yakın dostlarından. Öteki arkadaşların durumu da böyle. Üzülmeme, kızarmama gerek yok, kendimi sakin ve güven içinde hissedebilirim; dostların arasındayım, dostlarım benim için gelmiş. Niye yargılandığımı, niye desteğe ihtiyacım olduğunu, bu desteğin ne anlama geldiğini, niye önemli olduğunu, benden daha iyi biliyorlar.

Ben de geldiğime göre toplantı artık başlayabilir, AR, toplantıyı açıyor ve kısaca konuya ilişkin bu güne kadarki gelişmeleri aktararak, bu durumun kabul edilemeyeceğini, mutlaka protesto edilmesi gerektiğini belirtiyor. Ardından da sözü bana bırakıyor. Dostların içinde olmama rağmen rahat değilim, konuşmakta güçlük çekiyorum ve kendimi yorgun hissediyorum; tüm bunların bir aptallık olduğunu, tümünün anlamsız, gereksiz olduğunu, İsveç gibi uygar bir ülkede düşünce özgürlüğüne ilişkin bu tür çalışmalar yapmanın çok gülünç olduğunu düşünüyorum ama bunların hiçbirini söylemiyorum. Yorgun bakışlarımla ağırca salona, salondakilere baktıktan sonra, biraz önce o kafede not aldığım şeyleri tamamen unutarak, o anki ruh halimle gelişi güzel, zor duyulur bir sesle, "Bu davalar, çok çirkin, çok ayıp, uygar ve demokratik olduğunu iddia eden hiçbir ülkeye yakışmaz. Edebiyatı kriminalize etmeye çalışmak, bizzat kriminal bir düşünce ve davranıştır," diyorum, "Suç olan edebiyat, ya-

zar, edebi söz değil, bunları suçlu hale getirmeye çalışmaktır. Bana, kitaplarıma, yazarlığıma yönelik ithamları, iddiaları kabul etmiyorum. Bunların tümünü protesto ediyorum."

Başka ne söyleyebilirim? Defterim, kağıtlarım önümde ama onlara bakmak içimden gelmiyor. Fazla olur kaygısıyla, *Non serviam,* demiyorum. Arzulamadığım bir durum bu, ifade edecek çok fazla duygum, düşüncem olduğu halde daha fazla konuşmak istemiyorum. Susuyorum, benden ziyade oradaki dostlarımın konuşmasını istiyorum. Ancak Norveçli bir gazeteci, söylediklerimi yeterli bulmamış olacak ki, "Peki, davalarla ilgili Türkiye'ye, duruşmalara gidecek misin?" diye soruyor.

"Evet, gideceğim," diyorum kısaca, "dilimi, edebiyatımı, yazarlığımı savunmak zorundayım."

"Peki, gittiğinde seni neyin beklediğini biliyor musun?" diye ısrarla yine soruyor gazeteci, "Neler olabilir?"

"Neler olabileceğini bilmiyorum ama İstanbul'a, mahkemeye gidip kendimi savunmak istiyorum."

IV

"Söyle bana o sözü, ruhumun ruhu"

Doğduğum yöreler, bireyin, bireysel çaba ve yaratının, bireysel öykü ve anlatının var olmadığı, her şeyin ortak, total düşünceler ve değer yargılarıyla yönetildiği mekanlardı; oralarda esas olan, birey ve bireysel ruh hali değil, kolektif hayat ve kolektif ruh haliydi. Bireysel yaratıcılık, bireyin o var olan kolektif sistem içinde yaşayabilmesiyle sınırlıydı. Hayat nasıl kazasız belasız sürdürülebilirdi, yara bere almadan nasıl öngörülen geleceğe doğru adım atılabilirdi? Yaratıcılığın ölçüleri, bunlardı, bunların ötesindeki yaratıcılık (entelektüel, kültürel, edebi, ekonomik) ulaşılması olanaksız yerlerdeydi. Birey neredeyse tamamıyla yok

edilmişti, tüm topluma, dünyaya ulaşabilecek değerli bireysel yaratı, bilgi, görgüyse insanların hayal bile edemeyecekleri kadar uzak olan ufukların gerisine atılmıştı. İnsanlar, var olanı kabullenmek, her halükarda var olanın en iyisi olduğuna inanmak durumundaydılar.

Rejim, son derece ceberrut ve zorba, sistem kapalı ve dünyadan uzak, değer yargıları da totaliter ve demokrasiden uzaktı. Rejimin hedefi, o topraklara ait bireyi, bireysel tarih, öykü ve varlığı yok etmek, rejimin yalanlarla dolu yeni gerçeklerine uygun olarak, yalan ve sahte bir bireysel tarih ve öykü yaratmaktı. Sayısız ağa, bey, şeyh ve aşiret reisiyle dolu geleneksel yerel sistemin hedefi ise, yakın geçmişteki tüm o mağlubiyetlerin ve felaketlerin deneyimiyle, artık rejimi ve yalanlarını kabullenmek, rejimle işbirliği içinde sistemi sürdürebilmekti. Çeşitli farklılıklar ve çelişkiler olmakla birlikte rejimin totaliter karakteri ve ideolojisiyle geleneksel sistemin değer yargıları bir konuda mükemmel bir uyum içindeydi; toplumsal yaşamda ve kamu hayatında bireyi yok etmek, bireye ait bir tarihi, öyküyü, anlatıyı, yeniden canlanmayacak biçimde, ortadan kaldırmak. Bireyi bir hiç haline getirmek için Dante'nin cehennemine benzer, çeşitli katlardan oluşan korkunç bir mekanizma oluşmuştu; her şeyden önce, her şeyin teminatı olan kutsal devlet vardı, ardından ulu önder, ardından tüm kurum ve kuruluşlarıyla ebediyeti sağlayan rejim, ardından yerel egemenler, ağalar, beyler, şeyhler, ardından bunların yönettiği topluluklar, aşiretler, tarikatlar, ardından bunların vazgeçilmez varlık şartı olan mal mülk, köy toprak, tarım hayvan ve hepsinden sonra da, eğer akla gelirse birey.

Rejim, bireysel yaratıcılığın bir toplum için ne kadar önemli olduğunu, bireysel yaratıcılığın toplumları nasıl geliştirip değiştirdiğini, topluma bir dinamizm kazandırdığını, hayata bir anlam ver-

diğini ve insanın en eski, en saf, en temiz hasletleri olan özgürlük ve eşitlik duygularını okşadığını çok iyi biliyordu. Bunun için de resmi yalanların ötesindeki farklı bireyi yokeden resmi bir bireysel yaratıcılığın önemini durmadan, tüm gücüyle vurguluyordu; *Türkifikasyon*. Bireysel yaratıcılık, daha fazla Türk olmak, Türkçe öğrenmek, Türk tarihini bilmek, Türkün şanlı varlığını korumak ve zenginleştirmekti. Mutlu gelecek ve bireysel varlık, böyle bir bireysel yaratıcılığa bağlıydı; bireyin dilini, kökenini, kimliğini ve tarihsel kültür mirasını katleden bir bireysel yaratıcılık.

Musil, *Niteliksiz Adam*'da "Gerçeklik duygusu varsa, o zaman olasılık duygusu da var olmalıdır," diyordu ama doğduğum yörelerde, o mekanlara ait gerçek yokedilmiş, yerine sahte, yalan bir gerçek, zor ve şiddetle, topluma kabul ettirilmişti. Bu nedenle herhangi bir başka olasılıktan da söz etmek mümkün değildi; insanların önünde, her konuda, her alanda, bir tek olasılık vardı, yalan gerçeklere uygun davranmak, hayatı ve hayata ilişkin her şeyi –tarih ve geçmiş de dahil– yalan gerçeklere uygun hale getirmek.

Kapalı ve totaliter toplumlarda bireysel yaratıcılık, toplumun nefes borusudur. Geleceğin teminatı, onurlu bir hayatın önkoşuludur. Bireysel yaratıcılıkla, her şeyden önce birey kendisini yaratır, kendisiyle toplum, tarih, kültür mirası ve dünya arasındaki dinamik ilişkiyi, alışverişi yaratır; kapalı ve durağan toplumun en çok ihtiyaç duyduğu şeyi, yeni bir görüşü, düşünceyi, duruşu, tarzı ortaya koyar. Bireysel yaratıcılık, toplumsal yaratıcılığın tohumudur, yaratıcı dönemler, süreçler, akımlar, bireysel çabaların bir ürün, bir eser, bir zenginlik olarak somut biçimde görülmesiyle başlar.

Bireysel yaratıcılık, ruhtur; ruhun yaratılması, inşa edilmesidir.

Doğduğum yörelerde ruh, birey, bireysel yaratıcılık, toplumsal değişim ve dönüşüm olarak yokedilmişti; ne tüm insani de-

neyimlerin tanığı Dicle ve Fırat'ın bin yıllardan bu yana akıp duran sesi duyulabiliyordu ne de biraz ötedeki dağların zirvesindeki Kral Antiokhos'un yüzündeki hüzün topluma ulaşabiliyordu. On beş bin yıldan bu yana insanı ve insanlığı besleyen, insanlığa ait uygarlıkların, dinlerin, kültürlerin ilk adımlarını atan, ilk ürünlerini veren Yukarı Mezopotamya'nın bereketli toprakları, akıl almaz biçimde yoksullaşmıştı ama hepsinden önemlisi ruhun yaratıcı sesi, nefesi kaybolmuştu. Sesi duyulan, askeri potinlerin ve marşların çıkardığı katı ses, topluma ulaşan da bireyi yokeden zorba sistemin sayısız fermanıydı. Bireye güç verebilecek, ona destek olabilecek her şey yokedilmişti. Rejim tüm direnişleri çok kanlı biçimde ezmişti, topluma örnek olabilecek bireyler (aydınlar, yazarlar, liderler) ya idam edilmiş, öldürülmüş ve hapisanelere tıkılmıştı ya da ülkeden uzaklaştırılarak sürgüne gönderilmişti. Dil, kimlik, kültür mirası yasaklanmış, Kürtçe okuma-yazmanında biricik merkezi olan medreseler kapatılmış, sınırlı sayıdaki kitap, dergi, gazete ve entelektüel eser yokedilmişti; bireyin ve toplumun atar damarları tümden kesilmişti. İnsanlar, şiddetin acımasız zoruyla, kendilerine, mekanlarına, dünyalarına, kültür miraslarına yabancı hale getirilmişti. Korkuyla, kendilerine emredilen yeni gerçekleri kabul etmek, kendilerine ait olanı bir yabancı, yabancı olanı da kendilerine ait bir varlık gibi görmek zorunda bırakılmışlardı. İnsanların hiçbir hakkı yoktu ama yeni gerçeklere uygun, yerine getirmeleri zorunlu sorumlulukları, görevleri vardı. Kendilerine ait olanı düşünmek, hele düşünceyi bir çaba, bir ürün haline getirmek en büyük suçtu; bu nedenle de insanlar düşünmemeyi, kendilerine ait olanı bilmemeyi tercih ediyordu. Hayat, büyük heyecanlardan, yaratıcılıklardan, düşüncelerden ve başarılardan uzak, günübirlik olmalıydı; yenilmeli, içilmeli, o mekanlarla sınırlı, edilgen ve yara-

tıcı olmaktan çok uzak bir sosyal hayat sürdürülmeli, sevmeli, sevişmeli, çocuk yapılmalı, ihtiyatlı bir neşe ve sevinç, görülmez bir keder ve hüzün ve çocuksu, çoğu zaman oldukça naif, saçma, anlamsız gürültü ve patırtılarla bir ömür tüketilmeliydi. Hayat, dolu dolu yaşanmamalı, tüketilmesi gereken bir süreç olarak görülmeliydi. Hayatın ölçüleri, dünyayla birlikte, dünyayla zengin bir bilgi alış verişi içinde, büyük erdemler, hareketler, değişimler değil, dünyanın dışındaki o kapalı toplumun haddü hesabı olmayan anlamsız ve değersiz günlük lafları, dedikoduları, çekişmeleri, kıskançlıkları ve doyumsuzlukları olmalıydı; iyilik ve kötülük, başarı ve başarısızlık, günah ve sevap, her şey ama her şey, herhangi bir şevk ve heyecan vermeyen, başkalarını asla etkilemeyecek şekilde, böylesine basit ve bayağı yaşanmalıydı.

Bu kadar. Ne yazık ki bu kadar.

O yöreleri ve o günleri düşünürken, ister istemez, hep bir metafor, daha doğrusu ruhumu ve yüreğimi sıkıştıran bir kabus aklıma geliyor; cehenneme ait bir ateş çemberinin içinde kıstırılmış bir akrep. Akrep, ateş çemberinden kurtulmak için can havliyle kendisini sağa sola atıyor, çabalıyor, alevlerin arasından bir çıkış yolu bulmak istiyor ancak kurtuluşu yok, her taraf ateş. Sonunda, artık her şeyin bittiğini anlayan, güçten düşmüş, umutlarını yitirmiş akrep, her şeye son verecek bir şey yapıyor; zehirli iğnesiyle kendisini sokuyor.

Böylesi bir ateş çemberinin içinde bulunan o geleneksel toplumun ruh hali de akrebin hazin sonuna çok benziyordu; toplumun hele bireyin herhangi bir çıkış noktası, kurtuluş umudu yoktu ve güçten düşmüş, umutlarını yitirmiş bir halde durmadan kendisini sokuyordu. Öfkesi, nefreti, kini, cehaleti ve çaresizliği, zehirli iğnesiydi ve soktuğu da en yakınındaki aile ferdi, akrabası, komşusu, hemşerisi, köylüsü ya da memleketlisiydi.

Her türlü uğraş, arayış, direniş, savunma ve çıkış çabasında başarılı olamayan ve sonunda artık boş vermek, kabul etmek ve gelişmelere karşı kayıtsız kalmak zorunda bırakılan toplum, kendi içine çekilmiş, en yakınındakine yönelmişti. Dışardan gelen o zorba tahakküme karşı, "Ben ne yapabilirim? Biz ne yapabiliriz?" sorularının cevabı kocaman bir hiçti ve bu hiç çaresizliğin ve sıkışmışlığın bir sonucu olarak, içe, en yakında olana yönelik sınırsız bir öfke yaratıyordu.

Her zaman, her yerde, herkesin kendi egosu için bir barbara ihtiyacı var. Güçsüz barbar, güçlü ötekinin kendini daha kudretli, erdemli, haysiyetli ve uygar hissetmesinin teminatıdır. Tıpkı Kavafis'in o mükemmel dizelerinde olduğu gibi;

> Peki, biz ne yapacağız şimdi barbarlar olmadan?
> Bir çeşit çözümdü onlar sorunlarımıza...

Evet, barbarlar, sorunların çözümüdür; Osmanlı döneminden kalma ağır bir mağlubiyet travması yaşayan Türkiye'deki yeni rejimin barbarları, Türkleştirilmesi gerekenler ama özellikle de Kürtlerdi. Hep mağlup olmuş Kürtlerin barbarlarıysa kendi içlerindeki öteki azınlıklar ve daha zayıf akrabaları, komşuları, yakınlarıydı. Kürtler saldırılarla ezilmiş, sindirilmişti ama en yakınlarında olanlara saldırarak da o eziklik ve sindirilmişlik halini atmak, kendilerini güçlü ve varlıklı hissetmek istiyorlardı. Korkunç saldırılar onları paramparça etmiş, birlik ve bütünlük duygularını yok etmişti, onlar da en yakınlarındaki daha zayıf topluluklara saldırarak, parçalanmayı daha çok derinleştirmeyi hedeflemişti. Günahkar rejimin günahları alabildiğine çoktu ancak bu günahların en önemlilerinden biri, zulmünü ve zalimliğini, saldırgan askeri mentalitesini, şizofrenik ruh halini yaygın-

laştırarak, bir mikrop gibi mazluma da bulaştırması ve mazlumların içinde de daha küçük fermandarlar yaratmasıydı. Doğduğum yöreler, zulmün egemen olduğu yerlerdi; oralarda mazlumların bir bölümü de çoğu zaman zalim olabiliyor, zalimin ruh haliyle, onun tarzıyla hareket edebiliyordu.

Zulüm, kendisini en sarsıcı, en çıplak biçimde ölümle ifade ediyordu ve ölüm, o yörelerin kesintisiz geleneğiydi; cinayet, asla vazgeçilmeyen bir kesin yargı, bir yaşam tarzıydı. Doğduktan sonra beni dünyayla tanıştıran ilk duygu ölümdü; benden önceki ölümlerin sözleri, anlatıları, benim tanık olduğum ölümler ve çevremde hep konuşulan ölümler. Cinayet, bir istisna değil, hayatın doğal bir parçasıydı; garip olan, ölüm değil, kazara herhangi bir gün bir ölümün, bir cinayetin olmamasıydı. Gözlerimi hayata değil, ölüme açtım; kesintisiz bir ölüm olgusu toplumu ve bireyi esir almıştı. Herkes birbirine karşı, birbirine düşmandı; herkesin bir ötekiyle sorunu vardı ve herkes çaresizliğin yarattığı öfkeyi ötekinin üzerine kusmak için fırsat kolluyordu. Her allahın günü toplum bir ya da birkaç cinayetle sarsılıyor, biraz daha içine kapanıyor, biraz daha bireyi yok ediyordu. Çatışmalar, çelişkiler sınırsızdı ve en küçük aile biriminden başlayarak aileler, sülaleler, aşiretler, köyler, yöreler arasında genişleyerek sürüyordu. Tıpkı Habil ile Kabil gibi çoğu zaman kardeş bile kardeşe düşmandı, kimi zaman kardeş bile kardeşi öldürüyordu. Zamansız ölüm, hepimizin alnına yazılmış kaderdi; doğduğumda birkaç akrabam cinayetten cezaevlerindeydi, sülalenin birkaç başka sülaleyle kanlı çelişkileri vardı, akrabaların büyük bir bölümü birbirleriyle ve yakınlarıyla kavga ediyordu.

Henüz küçük bir çocukken birçok vahşi cinayete tanık oldum ve kitaplar okumaya başladığım yaşlara geldiğimde de yakınlarıma yönelik beni derinden sarsan cinayetler serisinin ilki

yaşandı ve birbirleriyle yakın arkadaş iki kuzenimden biri diğerini bıçakla öldürdü; bir başka akrabam, geniş bir aşiret kavgasında, yanlışlıkla, kavgayla ilgisi olmayan bir komşusunu öldürdü. Sebep? Hiç, yine o *hiçlik* duygusu; saçmalık, cehalet, aptallık, basitlik, bayağılık, yoğun eziklik duygusunun çılgınca dışavurumu. Tüm bunlar, toplumu esir almış ölüm sarmalının küçücük bir örneğiydi. Bir keresinde, terzi dayımın yanında küçük bir çırak iken bir cinayete tanık oldum; silah seslerine koşup olay mahaline gittiğimde maktulün kaldırımın kenarında kanlar içinde yığılı olduğunu, onu vuranınsa arka sokakta, elinde tabancası, yaralı, duvara dayalı, boynu düşmüş, ölmek üzere olduğunu gördüm. Ölen de öldüren de o yörelerin güçlü ailelerinden birinin fertleriydi; amca çocuğu ve yakın arkadaştılar ama ne olmuşsa o sözünü ettiğim öfke onlara egemen olmuş, tabancalarını çekerek birbirlerini vurmuşlardı. Ve o cinayet birkaç kuşağı etkileyen bitmez tükenmez bir kan davasına, kan davası da kırk civarında yakın akrabanın ölümüne yol açtı. Bir keresinde de, oruç zamanı, bir akşamüstü şehri sarsan silah sesleriyle olay yerine koştuğumda, mahallenin camisine bitişik bir fırının önünde ömürlerinin baharında, bir pusuda öldürülmüş üç kişinin kanlar içindeki cesediyle karşılaştım; bir kan davasından dolayı yakın akrabaları onları orada kıstırmış ve öldürmüştü. Bir defasında da, sabahın erken saatlerinde, evimizin kapısı önünde patlayan silah seslerinden sonra, ihtiyatla kapıyı açtığımda, biraz ötede, siyah taşlarla döşenli yolun ortasında, giyiminden kuşamından son derece yoksul olduğu anlaşılan birinin yattığını gördüm; eski, basit ayakkabılarından biri ayağından çıkmış, yamalı siyah şalvarı yandan yırtılmış ve boynundan oluk oluk kan akan yoksul köylüyü, aynı köyden bir akrabası, yine saçma bir nedenle öldürmüştü. Yapacak bir şey yoktu, ölümün fermanı kesindi,

içerden, o sabah babamın pazardan getirdiği ete ve sebzelere sarılı buruşuk gazete sayfalarını alarak o yoksul, biçare köylünün üzerine attım; kefeni o yırtık, pırtık gazete parçaları oldu. Ve bunlara benzer daha birçok örnek...

Ateş çemberinin içindeki akrep, zehirli iğnesiyle devamlı kendisini sokuyordu ve toplumla birey, durmadan, yaratıcılığın çok çok uzağındaki o cehennemin derinliklerine doğru çekiliyordu. Cehennemi cehennem yapan esas özellikleri daha sonra anlatacağım ama böyle bir cehennemde yaratıcılığın bir tek ölçütü olduğunu yeniden vurgulamak zorundayım; hayatta kalabilmek, ne türden olursa olsun bir yaşam sürdürmeyi başarabilmek! Birey olmadan, bireyi birey yapan özelliklerin tümünü yitirerek yaşamak. Dış baskıların mucidi devlet kuruluşlarının, polisin, ordunun, açık-gizli vurucu timlerin, istihbarat örgütlerinin, muhbirlerin, memurların, mahkemelerin, hakim ve savcıların, okulların, kütüphanelerin ve iç baskıların mucidi yerel egemenlerin, geleneksel sosyal ilişkilerin, değer yargılarının, kolektif ruh halinin, hep birlikte, elele, bireyi alçaltan, onu bir sürünün isimsiz, önemsiz, anlamsız bir "unsuru", bir öğesi haline getiren bir yaşamı, olabildiğince az zararla, gidebileceği yere kadar götürebilmek.

Tüm bunları şimdi niçin anlatıyorum?

Uzun yıllar sonra, doğduğum o yörelerden çok uzaklarda, bireyin, bireysel yaratıcılığın ve bir bireysel öyküye sahip olmanın önemini daha bir kavrayarak, bireye daha fazla saygı duyarak, bireyin, bireysel öykü ve yaratıcılığın sadece toplumsal değişimi sağlayabileceğine değil, aynı zamanda yaşadığımız dünyanın ve toplumun ihtiyaç duyduğu insani özgürlük ve eşitlik duygularını da geliştireceğine daha bir inanarak, edebi ve sanatsal eserler, yaratıcı ve zenginleştirici ürünler, estetik yenilikler oluşturarak

bir dünya kurmaya, yani edebiyat yazarı olmaya karar verdiğimde, doğduğum zamanlardaki o cehennemi, tüm ayrıntılarıyla, hep düşündüm. O cehennem neyin nesiydi, benim için ne ifade ediyordu? Evet, yazar olmaya ve yasaklanmış, aşağılanmış, gelişmesi tümüyle engellenmiş, kapalı bir toplumun kadim diliyle modern bir roman sanatı yaratmaya karar vermiştim ama benim özgünlüğüm neydi, neredeydi? Birbirinden oldukça farklı birçok ülkenin, kültürün, dilin, dinin, değer yargısının tam ortasında yaşıyordum; bir yanım Mezopotamya'da, Anadolu'da bir yanım da Avrupa'da, Iskandinavya'daydı ve çevremde, yığınla, hatta binlerce, onbinlerce edebi ses, yazar, eser, roman vardı. Bir yazar, edebiyatçı için zorunlu koşulların en azından çoğuna sahip tüm bu farklı seslerin, tarzların, tekniklerin, estetiklerin, üslupların, stillerin ve temaların içinde, sözkonusu koşulların hiçbirine sahip olmamış, sürekli aşağılanmış, rencide edilmiş, yasaklanmış, cezaevine tıkılmış, bir yabancı sığınmacı olarak sürgünde yaşamış, çaresizliği her zaman çarelerinden daha fazla olmuş birisi olarak benim yerim neydi, neredeydi? Daha doğrusu, kayda değer bir edebi eser yaratsa bile çevresini sımsıkı kuşatmış koşullardan dolayı bunu nasıl ve nerede yayınlayacağını bile bilmeyen bir yazar adayı olarak, tüm bunların içinde saygın bir yerim olabilir miydi, böyle bir olasılık var mıydı, vardıysa bu nasıl olacaktı? Devamlı yeni güçler, ilginç sesler ve eserlerle dalgalanan ve giderek daha çok piyasa koşullarına göre hareket eden bu uçsuz bucaksız edebiyat denizinin içinde nasıl bana ait özgün bir ses ve üslupla, nasıl var olabilirdim?

Çevremde birçok dil vardı ancak bunların içinde üçünü, Kürtçe, Türkçe ve Isveççe'yi entelektüel, edebi dilim olarak kabul ediyordum ve anadilim Kürtçe ile modern bir roman sanatı yaratmaya, ötekilerle de denemeler, edebi makaleler yazmaya

karar vermiştim. Yazarlığımın temeli, romancılığım olacaktı ve denemeciliğim de bu temeli güçlendiren, onun arka planını izah eden, ona teorik bir çerçeve kazandıran öğe olacaktı. İsveççe ve Türkçe roman yazmayışımın çeşitli nedenleri vardı ancak bunlardan biri, dönüp bana ait olana bakmamı sağlayan nedendi; İsveççe ve Türkçe yazan yazarların benzeri olmak istemiyordum. Onların yazdıklarını tekrarlayan, onların etkisinde ya da gölgesinde, o dillerin öngördüğü öyküleri yazan ve o dil dünyalarında bir yama gibi duran birisi olmayı asla arzulamıyordum. Her dilin kendine özgü bir mantığı, tarihi, referanslar sistemi, değerler dünyası, mirası ve geleneği var ve İsveççe ya da Türkçe roman yazdığımda, ister istemez o dünyaların içine çekileceğimi, dilin farkında olmadan beni arzulamadığım yönlere doğru sürükleyeceğini, bir özgünlük yaratamayacağımı, en iyi ihtimalle o dillerle yazılmış eserlere, onlara benzer yeni bir eser ekleyeceğimi, en kötü ihtimalle de onların basit ve bayağı bir kopyası olacağımı düşünüyordum ve bu düşünce, yani ciddi bir iş yapamama kaygısı beni korkutuyordu. Ayrıca o dillerde o kadar çok şey yazılmış, o kadar önemli eserler yayınlanmıştı ki benim var olanlara ekleyecek yeni bir şey yaratmam son derece kuşkuluydu. Kendi deneyimlerimi, o dillerin vurgusu, tınısı ve referanslarıyla, egzotik bir biçimde yazabilirdim ama bunun o sürekli çalkalanan ve müthiş bir rekabetle gelişen kitap denizinde ne önemi olabilirdi?

Oysa bireysel yaratıcılığın en önemli özelliği, bu tür yaratıcılığı evrensel bir erdem, bir zenginlik haline getiren en önemli yanı, bir yenilik yaratmaktı; var olana yeni bir şey katmak, yeni bir şeyi ortaya çıkarmak, onu var etmek. Özgünlük, kendime has bir ses, bir duruş geliştirebilmek, yapılanları yapmamak, ötekilerin yarattığını taklit etmemek, moda akımların sunduğu

olanaklara itibar etmemek, cazibe merkezlerinin (ideolojik, siyasi, ekonomik, kültürel) ayartmalarına kanmamak, o tür akıntılara kapılmamak. Her şeyin esası buydu işte; yazarlık yapacaksam, roman yaratacaksam, her şeyi bu kaygılarla, bu hedeflerle yapmalıydım.

Ama, söylemesi kolay, yapması zor bu işi nasıl gerçekleştirebilirdim? Tüm uzaklığa ve yaşadığım felaketlere rağmen kendime, bana ait olana, dilime dönmem gerektiği açıktı ancak engelleri aşarak oralara döndüğümde neyle karşılaşacaktım; bana ait ne vardı, anadilimin mantığı, tarihi, referanslar sistemi, değerler dünyası, mirası ve geleneği nelerdi? Bunlar, 1980'lerin başında hayatımı tamamıyla işgal eden sorulardı ve bu sorular doğrudan doğruya beni, çoktan geride bıraktığım bir dünyaya, sözünü ettiğim o cehenneme götürdü.

Hayatım ve tüm zamanım, hatta rüyalarım bile artık ucuz ve bayağı Türkçü marşların, askeri potinlerin, polis sirenlerinin, silah ve kurşunların, kanlı hançer ve bıçakların, aşiret kavgalarının, aile çekişmelerinin, ilkel ve çirkin küfürlerin, önyargılı ve saçma taassubun, vahşi ve dehşet verici cehaletin sesleriyle dolmaya başladı. O cehennemin ateşleri yeniden alevlenmeye, yeniden tüm şiddetiyle ruhumu, yüreğimi yakmaya başladı. Ancak başka çare de yoktu; yaratıcılık, her şeyden önce yaratıcılığın boy verebileceği, kök salabileceği bir dünya yaratmayı, en azından böyle bir dünyanın kimi verilerini hissetmeyi ya da var olabileceğini umut etmeyi öngerektiriyor. Ruhum ve yüreğimdeki yalazlardan dolayı hiç kimseyi suçlayamazdım; böyle bir çılgınlığa ben karar vermiştim ve kararım beni yaşadığım gerçek dünyadan alıp, yazmaya karar verdiğim dilin görülmez dünyasına doğru götürüyordu. Evet, dünyam, artık yaşadığım ülkeler değil, içinde yaşamadığım dilimin dünyasıydı ama o dünya, neresinden bakarsam bakayım,

hangi karesini yeniden yaşarsam yaşayayım, hep bir cehennem olarak karşıma çıkıyordu.

O cehennemin deneyimleri, özellikleri, sesleri ve ölçüleri miydi peşinde olduğum? Bunlarla arzuladığım türden bir yazarlık yaratmam mümkün müydü? Bunlar, belki, Avrupalı edebiyatçıların bir Doğulu edebiyat bilimcisi, Said'ten ödünç alarak dedikleri türden, Batı dünyasına ilginç gelebilecek egzotik, folklorik bir *orientalist* edebiyat yaratmanın malzemesi olabilirdi. Ama benim peşinde olduğum gerçekten böyle bir edebiyat mıydı? Bu, anadilimin yaşadığı acılara, benim tüm hayatım boyunca yaşadığım keder ve hüzne yakışır mıydı? Arzuladığım yazarlığı, pazarın ihtiyaçlarına cevap vermek, başarılı olmak, mal ve mülke, şan ve şöhrete doğru koşmak için değil, dilimin acılarına, yaşadığım keder ve hüzne bir anlam verebilmek, bunları edebi olarak ifade edebilmek için istemiyor muydum? Yazarlığımda sadece edebiyat teorilerinin öngördüğü kurallara uygun, kapalı ve insani deneyimlerden uzak bir edebi eser yaratmayacağımı, kaderime uygun biçimde, edebiyatı ve insani deneyimleri, tanıklıkları, duyguları birleştirmek istediğimi biliyordum. O halde?

O halde öteki yazarlıklardan farklı böylesi bir yazarlığı besleyecek, motive edecek güç ve inanç verecek kaynaklara ulaşmam gerekiyordu; o halde sorusu, beni daha gerilere, cehennemden önceki zamana götürdü ve orada, cehennem ateşlerinin ötesinde, yıllar yılı, büyük bir sabırla benim geri dönmemi bekleyen ufacık bir cennet buldum. Dini kitaplardaki cennetin ilk nüvesi, kafamdaki sorulara ve ruhumdaki, yüreğimdeki alevlere de bir cevap olan, tamamıyla bana ait, kapılarını dedem Kurmanc Hemê'nin ve ninem Zaza Fatê'nin koruduğu, kolladığı bir cennet. Bir zamanlar çocuksu ruhumla, doğal akışı içinde yaşadığım, sonra da çocuk hafızamla neredeyse hemen unuttuğum ve büyü-

düğümde de büyüsünü bozmamak için kimi fragmanlarını bile hep kendimden uzak tuttuğum bir cennet. Artık bu cennetin kapılarını yeniden açma zamanı gelmişti; evet, her cehennemin bir cenneti de olmalıydı.

Bir zamanlar içinde yaşadığım ama artık bütünüyle, geriye dönüşsüz biçimde kaybettiğim o cennetimi, ama bu kez bir duygu, bir kurgu olarak yeniden yarattım. Sürgünlüğü ve hasreti en yoğun yaşadığım 1980'lerin başında, Stockholm'ün kar ve buzlarla kaplı, upuzun soğuk gecelerinde, küçücük salondaki, pencereye yakın pörsümüş kadife koltukta, derin bir yalnızlık ve sessizlik içinde, sabahlara kadar oturup, başucumdaki loş, zayıf ışığın gölgesinde, pencereden, karşıdaki, çatıları çinko kaplı ama şimdi buzdan bir beyaz tülle üstü örtülmüş şirin evlere ve ötelerde bir ışık huzmesi içinde uzanan köprüye bakarak, yorgun hafızamın karanlık dehlizlerinde, birbirine zıt sesler, gölgeler ve silik resimlerle dolu o karmakarışık hafızanın ötelere itilmiş bölük pörçük anılarıyla, o kayıp cennetimin kapılarını tekrar araladığımda, tam da tahmin ettiğim gibi, hayatımın en kısa özeti olan bir acı gerçekle karşılaştım; tüm hayatım boyunca mutlu olduğum, kendimi güvende hissettiğim, utanmadığım, sıkılmadığım, korkmadığım, her şeyi dolu dolu yaşadığım tek dönem, bir yudum su gibi içilmiş, bir göz kırpımında yaşanmış o küçücük cennet dönemiydi. Şunu gördüm; benim ve benim durumumda olan öteki çocukların hayata ilişkin sakatlığı (buna mutsuzluk ya da hayata karşı kuşku, tedirginlik de denebilir), cennetimizin bizden koparılarak alınmasıyla başladı. Sürgünün o soğuk gecelerinde, cennetimi kaybederek, bir kolumu, bacağımı, gözümü, düşünme melekemi kaybetmiş gibi, nasıl hayat boyu sakat kaldığımı daha iyi anladım. Kaybettiğim, yaşanmış kısa bir dönem değil, beni ben yapan bir duygu, düşünce, ses ve deneyim dün-

yasıydı. Ama aynı zamanda kayda değer bir edebi yaratıcı eylem içinde olacaksam niçin mutlaka tekrar o kaybettiğim cennete dönmem gerektiğini de o zaman anladım.

O cennetin en önemli özelliği, her türlü hesap ve kitaptan, kurnazlık ve oyundan, tuzak ve pusudan uzak olmasıydı; orada henüz *–dengbêjlerin* deyimiyle– feleğin tokadını yememiş bir çocuk ve feleğin her türlü tokadını ardında bırakmış iki yaşlı, henüz hiçbir maskeye gerek duymayan bir çocuk ruhu ve her türlü maskeyi atmış iki çocuksu ruh vardı. Çocuklarla yaşlıların çok iyi anlaşmasının nedeni de sanırım bu; onların ilişkilerini belirleyen, kazanmak, kaybetmek, başarmak, zafer kazanmak, alt etmek, üstün gelmek gibi kurnaz dünyanın ayrılmaz hasletleri değil, sevgi, mutluluk, huzur, sevinç ve hayata ilişkin coşku ve arzudur. Bu ilişki, hayatı artık geride bırakmakta olanların hayata henüz yeni başlamış olana, karşılıksız sunduğu bir yürek ve ruh cömertliğidir. Bu ilişki, tamamıyla insani sıcaklık, dürüstlük ve samimiyet üzerine kuruludur; orada sadece sade, berrak ve temiz duygular vardır, çocukluğun saflığı, bilinçsizliği, enerjisi, masumiyeti ve yaşlılığın bilgeliği, deneyi, hoşgörüsü, sevecenliği, uzakgörüşlülüğü vardır.

Tüm bunlar, güç koşullarda, pazarın ve egemen dünyanın olmazsa olmaz koşulu kazanmak, başarmak, üstün gelmek gibi kaygıların ötesinde, kayda değer bir edebi eser yaratmak isteyen kişi için bulunmaz değerler, ölçütler değil mi?

Benim o küçük cennetimde huriler, periler, iblisler, ikircikli ruhlar yoktu, onların yerine alabildiğine sade, sıcak ve doğrudan doğruya yüreğime işleyen, ruhumu terbiye eden ses ve söz vardı; bereketli Mezopotamya ovalarının çocuğu, Eyüp Nebi'nin köyünden, Eyüp Nebi'nin sabır taşına yüzünü sürmüş ve onun sabrıyla yaralarını sağaltmış, Sefer'in oğlu, Biro'nun torunu He-

mê ve Toros'un asi dağlarının, Fırat'ın derin vadilerinin çocuğu, o dağlardan kopan rüzgar, bora ve tipinin, çehresine, dağların zirvesindeki o heykeller gibi, sert, bronz bir suretin havasını verdiği, alnındaki derin kırışıklıklarda *kahır* yazılı Haco'nun kızı, Bengza'nın torunu Fatê vardı.

Ben doğduğumda, günlük yaşamın hayhuyunu artık geride bırakmış Hemê, hâlâ yaşayan üç kardeşin en büyüğüydü ve bu nedenle tüm sülalenin de en büyüğü, en saygını olarak görülüyordu. Doğduğum ev, sülaleye ismini veren Biro'nun eviydi; o ağır felaketlerden sonra mekanını terkeden Biro, gelip o geniş eve yerleşmişti. Şimdi de sülalenin en büyüğü olarak Hemê, yegane çocuğu olan babam Remo, annem Asê ve küçük bir çocuk olarak onun ismiyle büyüyen benimle ve küçük kardeşimle birlikte o evde yaşıyordu. Ev mekan olarak küçülmüştü, sülaleden yeni evlenen gençlere de ev, bark ayarlayabilmek için evden parçalar duvarlarla ayrılmış, yeni evler kurulmuştu ancak bu haliyle bile fazlasıyla genişti; evin birkaç odası, içinde birkaç nar ve şeftali ağacı ile çeşitli güllerin olduğu bir küçük bahçesi, dış kapıya bitişik geniş bir *eyvanı* vardı. Dedemin odası ayrıydı, o bizden biraz uzak, bahçenin öte tarafındaki, daha düzgün, uzun ve arkasında bir kileri olan *meclis* denilen ve misafirlerin ağırlandığı odada kalıyordu. Yazın da serin eyvana taşınıyor, orada dostlarıyla günlerini ve akşamlarını geçiriyordu. Hemê hüzünlüydü; "evinin direği" eşi Ezê birkaç yıl önce aniden vefat etmiş ve onu "çilelerle dolu teres dünyada" yalnız bırakmıştı. Ben doğduktan sonra vefat etmesine rağmen hiç hatırlamadığım Ezê, öykülerinin, kıssadan hisselerinin konusuydu. Ama "hep kötü şeyler göstermiş teres dünyanın haline bakın ki" ben vardım artık; Ezê'nin boşluğunu dolduracak, Hemê'nin ilgi ve sevgisini çekecek, ona sabır verecek küçük Hemê'ya da onun deyimiyle Memo.

Orta boylu, oldukça zayıf Hemê, ak-pak yüzü, şefkatli tebessümü ve ağır ağır ağzından çıkan ve vecizeleri andıran sözcükleriyle sadece sülalenin değil, tüm mahallenin hatta şehrin *Apê Hemê*'si (Hemê Amca), *rûspî*'siydi (güngörmüş yaşlı). Şehirde oturmalarına rağmen hem Apê Hemê'nin hem de öteki sülale büyüklerinin hayat tarzı köylüceydi; köy, toprak, hayvan, hayatlarının merkeziydi. Baba ve dededen Apê Hemê'ye ve kardeşlerine sınırsız mal mülk, toprak arsa kalmıştı ama Apê Hemê tüm hayatı boyunca hep hayvancılık yapmış, özellikle de koyun, keçi, at ve tazılarla ilgilenmişti. Bir dokunduğu, dişlerine baktığı, kuyruğunu salladığı koyunu, aradan yıllar geçse de, bin koyunun içinde hemen tanırdı; bu onun gizemli gücüydü, insanlardan ziyade tabiatı, toprağı, hayvanları tanıyordu. Saftı, alabildiğine saftı, yığınla felakete tanık olmasına rağmen iyiliğe, insanların iyi olduğuna inanıyordu ve insanlarla ilişkilerine hiçbir mesafe, koşul koymuyordu. İnsanların söylediklerine inanıyor, yaptıklarına güveniyordu. Bu saflığından dolayı evde, sandıkta duran mal, mülk, toprak ve arsalarla ilgili bütün tapuları, okuma yazması olan ve şehrin egemenleriyle ilişkileri düzgün, dış dünyaya daha yakın, daha kurnaz bir başka amcaya kaptırmış, sadece kendisinin (bizim) değil, sülalenin öteki fertlerinin de yoksullaşmasına neden olmuştu. Buna rağmen o akıl almaz tevekkülüyle, "Önemli değil," diyordu gülümseyerek, "tapular ha bu evde olmuş ha o evde, Allah herkesin rızkını verir..."

Ben Apê Hemê'nin "sabrıydım," onun umuduydum; onun ismini taşıyordum ve onun varlığını, geleneğini, mirasını geleceğe taşıyacaktım. Hep benimleydi, hep benimle olmak istiyordu ve ben de, babamdan, annemden ziyade onunlaydım, onun yanında olmaktan mutlu oluyordum. Temiz gabardin şalvarının, kaçak malı ceketinin, kurşundan yapılmışçasına ağır kalın gri pal-

tosunun cepleri her zaman benim için alınmış çeşitli şekerler ve küçük hediyelerle doluydu. Çocukluğun o yaman kurnazlığıyla ne yapmam gerektiğini çok iyi biliyordum; her gün, öğleye doğru onun şehirden eve geleceği saatlerde kapının önüne çıkıyor, bazen de sokağın ucuna kadar gidiyor, onu bekliyordum. Artık hayvancılık yapmamasına rağmen, alışkanlıktan dolayı, her sabah, ezan vakti şehre iniyor, mutat, küçük kahvehanelerden birinde oturuyor, bir dilim ekmek eşliğinde çayını, acı kahvesini içiyor, kaçak tütünden sigaralarını sarıyor, birkaçını içerek *mezata* gidiyor, orada dostlarıyla sohbet ediyor, koyun, kuzu, keçi ve oğlakları okşuyor, ardından tekrar şehre iniyor, *cambazların* (koyun tüccarı) gittiği Cımo Abobülbül'ün kahvesine uğruyor, mezatta bağlanan alışverişin orada yapılan hesaplarını keyifle izliyor sonra da benim için şekerler, hediyeler ve ev için de meyve alarak eve dönüyordu. Eşiğe ulaştığında yorgun oluyordu ama gözü bana iliştiğinde birden diriliyor o hep eğik olan omuzlarını kaldırıyor, yüzünde, gözlerinde olağanüstü bir sevinç ve mutlulukla bana bakıyordu. Ben de koşuyor, ona yardımcı olmak için, kuşak olarak da kullandığı, meyve dolu, Suriye işi kaçak ipek işlemeli geniş mendilini elinden almak istiyordum. O, bunu engelliyordu, benim için hazırladığı diğer elindeki şekerleri ağzıma tıkıştırıyor, mendilin bir ucunu bana veriyordu. Birlikte eve giriyorduk, mendili anneme teslim ettikten sonra hemen onun mekanına, *meclise* geçiyorduk. Bana biraz daha şeker veriyor, elini yüzünü yıkıyor, elbiselerini çıkarıyor, uzun ve beyaz saten don ve fanilasıyla, yerdeki yatağa uzanıyor ve bana *were* (gel) diyordu. O çeşitli şekerlerin içinde en çok badem, leblebi ve delikli akide şekerini sevdiğimi bilen Apê Hemê, yatağa uzandığında bu şekerlerle dolu küçük bir keseyi de başucuna yerleştirmeyi ihmal etmiyordu. Ben de usulca yanına sokuluyor, başı-

mı onun beyaz kıllarla dolu göğsüne koyuyor ve can kulağıyla, onun o gün mezatta gördüğü koyun ve kuzuların, keçi ve oğlakların rengine, alımına, güzelliğine, gözlerinin parlaklığına ve haylazlıklarına ilişkin anlattıklarını dinliyordum; biliyordum, birazdan o melek yüzlü ihtiyar sözlerinin ortasında uyuyakalacak, ben de kesemi alarak usulca oradan sıvışacaktım.

Günümüz böyle bitmiyordu elbette, tüm bunlar sadece bir başlangıçtı, günün öğleden sonraları ve akşamları da vardı; her gün, benim için bir şölendi. Öğleden sonraları, bir şeyler yemiş (genellikle bir kase yoğurt ve biraz ekmek) ve uykusunu almış ve şimdi artık daha zinde olan Apê Hemê'yle birlikte ya şehre iniyorduk ya da şehrin dışına, üzüm bağlarına gidiyorduk. Genellikle elimden tutuyordu ve şehre indiğimizde, adım adım, durarak, elle işaret ederek, bana bakarak, önünden geçtiğimiz evlerin tarihini, kimlere ait olduklarını anlatıyordu. Şehre iki yoldan iniliyordu ve o, hiç şaşmadan, bir gün düz yoldan, öteki gün de sokaklar arasından eğikçe şehre varan diğer yoldan gitmeyi ihmal etmiyordu. Düz yoldan gittiğimizde, henüz yolun başında, yavaşça, tek tek sözcüklerin üzerine basarak, anlatmaya başlıyordu; "Bu evler, müziğin, sazın, sözün ve kemanın ustası olan ve yıllar önce Irak Kürdistan'ından gelip buraya yerleşen, Kürtçenin Sorani lehçesiyle konuşan, iyi insanlar, Delialiler'in evleridir. Şu çıkmaz sokağın ucundaki geniş bahçeli ev, iyi insanlar, dostlarımız Hacbozlar'ın evidir, şu köşe başındaki ev, tüm Kürtler içinde en lezzetli, nefis kokulu ekmekleri pişiren, iyi insan, Fırıncı Kado'nun evidir, şu sol taraftaki geniş ev, yakınlarımız, iyi insanlar, Kamişekler'in evidir, şu camiye yakın bir kasrı andıran büyük ev, dostlarımız, iyi insanlar, Goliler'in evidir." Ertesi gün, öteki yoldan gitmeye başladığımızda, o yine izah etmeye başlıyordu; "Şu beton, bahçesi parke taş döşeli ev,

sesi güzel, dini bilgisi tam, iyi insan, Molla Cuma'nın evidir, şu evler, kirvelerimiz, iyi insanlar, Karahanlar'ın evleridir, büyükçe olanı Ferit Karahan'ın, siyah taşlarla örülü geniş olanı da Mihemedê Şêxo'nundur. Şu caminin arkasındaki iki katlı, kemerli, geniş bahçeli, serin kuyulu güzel ev de, bizim Mahmut'un (Apê Hemê'nin vefat etmiş kardeşi İbo'nun oğlu) kaynvalidesi, Minût köyünün sahibi, iyi insan, Amojna Asa Evdo'nun evidir, şu bol ağaçlı, şirin park da senin annen tarafından akrabalarımız olan, iyi insanlar, Ağaçhanlar'ın parkıdır..."

Tekrar etmek, döne döne anlatmak, onun devraldığı anlatı geleneğinin özelliğiydi ve henüz hayata yeni başlayan benim gibi bir çocuğun –belki– bir hafıza yaratabilmesi için, fazlası olan, eksiği olmayan bu yöntem önemliydi ama benim en çok dikkatimi çeken, tüm anlattığı o insanların "iyi insan" olmalarıydı; ona göre kötü insan yoktu, sadece kötü talih, kötü tesadüfler, kötü olaylar vardı. Bazen kiminle konuştuğunu unutur, insanların özündeki iyiliğin, şefkat ve sevginin varlığından, erdeminden söz etmeye başlardı ve ben de, acımasızca, sıkıldığımı bir biçimde göstererek, sabırsızlıkla gitmek istediğim şehirdeki leblebici, şekerci dükkanlarını ona hatırlatırdım. Şehirde en çok sevdiğim güzergah, Kale Boğazı'ndan başlayarak, sabahları, köylülerin getirdiği ayran, yoğurt, peynir, kaymak, yumurta, bal ve pekmezin satıldığı daracık sokaktan belediyenin sebze haline inmek ve oradan da tüm Mezopotamya şehirlerinde aynı mimariyle yapılmış, daracık sokaklarla birbirine bağlanmış küçük dükkanlardan oluşan pazarların bulunduğu Şeytan Küçesi'ne çıkmaktı. O daracık, yıkılacakmış gibi üstüste, yanyana duran dükkanlar, tam bir karnaval yeriydi; en lezzetli leblebi ve şekerci dükkanları oradaydı, terziler, ayakkabıcılar, marangozlar, kumaşçılar, kalaycılar, demirciler, aktarlar, baharatçılar, kuruyemişçiler, kü-

çük kahvehaneler, aşevleri, buğday pazarı, semerciler, her şey ama benim peşinde olduğum her şey oradaydı. Şeytan Küçesi, tam bir ses, renk, koku mahşerinin merkeziydi.

Dedemle şehirdeki gezimiz, Mezopotamya kültür mirasının ufacık bir panoraması gibiydi; yemek yediğimiz tabakları "bir ay gibi parlatan," atların ayaklarına "narin bilezikler takan" Ermeni kalaycı ve nalbant amcalar, "Halepli ustaların bile yapamadığı," tadına doyum olmaz kebapların mucidi muhacir amcalar, küçücük dükkanlarına kocaman bir dünyayı yerleştirmeyi beceren ve "Zîna Zêdan'ın (Memê Alan destanı'nın kadın kahramanı) sürdüğü misk û amber kokularını bile bulunduran" Musevi aktar amcalar, "Allah'ın bahşettiği hünerlerini," pirinci, meyveyi, yağı, yoğurdu satmak için şehre inmiş Fırat, Kahta, Gerger, Hilvan, Viranşehir, Karacadağ yörelerinden Zaza, Kurmanc, Türkmen, Ermeni, Arap amcalar. Farklı lehçeleri, şiveleri, üslupları, giyim kuşamlarıyla bunların hepsi, dedemin dostları, "iyi insanlar dünyasının" üyeleriydiler; bunlarla sohbet etmek, hal hatırlarını, çocuklarını, bir şeye ihtiyaçları olup olmadığını sormak, mümkünse yardımlarına koşmak, pekmezlerinden bir parmak, taze peynirlerinden bir parça, incirlerinden bir tane, kuru yemişlerinden bir *parî* (azıcık) tadmak, bir narlarını kırarak yemek ve daha uygun bir zamanda oturup güzel sohbetler yapmak üzere, güleryüzle, "hakkını helal et," demeyi ihmal etmeden ayrılmak, *Apê Hemê*'nin bu dünyaya ait olmayan zamansız, hesapsız, önyargısız, her şeyiyle o toprakların geleneklerine bağlı dünyasının özellikleriydi.

Şehre inmediğimiz zamanlarda da, akşamları, güneşin Batı Toroslar'ın üstünde kızıllaşmaya başladığı bir vakitte, akraba ya da komşulardan temin edilmişse bir eşek ya da at sırtında, temin edilmemişse yaya, "bağlara" gidiyorduk. Tüm şehrin çevresi

üzüm bağları, incir, nar ve fıstık ağaçları ve karpuz, kavun, hıyar ve acurlarıyla ünlü bostanlarla doluydu ve bağlar aşiret evinin bulunduğu mahallenin hemen ötesinde başlıyordu. Genellikle bir at, katır ya da merkep sırtında gidiyorduk; mahalleden çıkıyor, bizim olan ama tapusu kayıp, *ziyaret* denilen, çarşamba günleri, öğleden sonra, mahalle sakinlerinin gelip piknik yaptıkları, içinde bir ermişin mezarının bulunduğu taşlık, kayalık alanı geçerek, üzüm bağlarına ulaşıyorduk. Orada sülalenin tüm fertlerinin üzüm bağları vardı ve bize ait geniş bağ, tam bağların sonundaydı. İnce, taşlarla dolu uzun yolun ismi *Riya Babê*'ydi, yani Bab Yolu, Fırat Nehri yörelerine ait Bab Köyü yolu, Fırat Nehrine giden yol. Baharda, bağların ve ağaçların artık yeşermeye başladığı, badem çiçeklerinin açtığı zamanlarda, bağ yolculuğumuz iyice sıklaşıyordu; atın sırtında, ben, Apê Hemê'nin önüne oturmuş, onun yumuşak elleri kah saçlarımda, yüzümde kah göğsümde, ağır ağır yol alıyorduk ve o, şehre gidişimizde yaptığı gibi, tek tek tüm bağların tarihini (eski ve şimdiki sahiplerini, hangi aile ya da aşiretten olduklarını, bağda kaç asmanın olduğunu, asmaların hangi tür üzüm verdiğini) anlatıyordu.

Bizim bağa varmadan önce, sabahın erken saatlerinde ürünlerini satmak üzere köylerinden inen köylülerin, başında mola verip kahvaltı yaptıkları, kadim bir dut ağacının altındaki kuyuya ulaşıyorduk. Uzaktan dut ağacının dalları göründüğünde, heyecanla kolumu ileriye uzatarak "*Kalo*," diyordum, "bak, peygamberlerin ağacı göründü." O da, gülerek, mutlu biçimde, "*Erê, erê,*" diyordu, "peygamberler bizi bekliyor, bizi kolluyor"; ona göre dut, nar ve incir ağaçları, peygamberlerin ağacıydı. Her zaman o kuyunun başında duruyorduk, ilkin elimizi yüzümüzü yıkıyor, ardından Apê Hemê orada mola vermiş köylülerin geride bıraktığı kabukları, meyve, sebze artıklarını topluyor, kuyu-

nun çevresini, birkaç kova suyla temizliyordu ve "Kuyu ve çevresi insana huzur vermeli," diyordu, "Bir an önce şehre ulaşıp ürünlerini satmak telaşında olan köylülerin buraları temizlemek için zamanları yok ama bizim var. Kuyunun serin suyu, ağacın rahatlatıcı gölgesi ve lezzetli dutu, hepimiz içindir. Herkesin huzurunu düşünmek bizim görevimizdir."

Eğer dut zamanıysa, Apê Hemê aşağıya doğru sarkan dalları sallıyor, yere düşen, baş parmak büyüklüğünde, etli beyaz dutları topluyor, yıkıyor ve bana ilginç bir şeyler anlatarak, onları, tek tek, hafifçe ağzıma dolduruyordu; *bixwe, berxê mın.* Ben, onun kuzusuydum, ye, kuzucuğum, diyordu bana.

Kuyunun başındaki moladan sonra, biraz ilerde sağa dönen bir dar patikayla artık bağların sonuna ve bizim bağa yöneliyorduk. Çevredeki bağların tümü Biro'dan kalma, yakın akrabalarındı, bağa ulaşana kadar onlarla ilgili de çeşitli bilgiler veriyordu. Bağda yaptığı ilk iş, bağın köşesindeki büyük incir ağacından bir iki yaprak koparıp, o geniş, kalın yaprakları ve üzüm bağlarına özgü *felhan* denilen kırmızı toprağı avuçlarına alıp koklamaktı; topak topak toprak alıp avuçlarında eziyor ve derince kokluyordu. İncir yaprağının da, kırmızı toprağın da kokusu çok özeldi, sanki ilahi, mukaddes, ruhani bir kokuları vardı. Bereketli, sabırlı, cömert, tüm hayat ve ölümlerden sonra geriye kalan tabiatın kokusu... Sonra da tek tek tüm o sayısız üzüm asmalarını geziyor, kontrol ediyor ve hangi asmanın ne kadar üzüm vereceğini ya da üzümlerinin nasıl olacağını tahmin ediyordu. Asmalar çeşitliydi, siyah, beyaz, kırmızı üzüm asmaları... "Bak bu *şiredir*, bu da *axbankîdir*," diyordu bana, asmaların dallarını, yapraklarını okşayarak, "bu *tanebî*, bu da *simoredir*..." Asmaların köklerindeki toprağı elleriyle düzeltirken, "Toprağı seveceksin, inciri, incir yaprağını seveceksin, üzümü, üzümün asmasını,

yaprağını seveceksin," diyordu, elindeki incir ya da üzüm yapraklarını bana uzatarak, "Canlı olan her şeyi sevecek, saygı duyacaksın, onu ruhunda duyacaksın."

Apê Hemê, bir ruh insanıydı; yani var olan, "Allah'ın yarattığı" her şeye karşı, insana, tabiata, toprağa, hayvana, kuşa, çiçeğe, yemişe karşı sınırsız bir sevgisi olan, felaket ve musibetlerle dolu hayatında, o felaket ve musibetlerde bile bir iyilik arayan, dış dünyadan, yabancılardan tamamıyla uzak, sade ve yoksul dünyasında, iyiliğin kötülükleri sağaltacağına, kötü kalpleri temizleyeceğine inanan bir adam.

Kürt destanlarından öğrendiği bir deyimi hep tekrarlıyor, sözlerinin başında hep onu vurguluyordu; *dilê min dibê*. Yani gönlüm diyor, ruhum diyor... Ruh, ruhun söylediği, duyduğu, arzuladığı. Kimi zaman bana söyleyeceği önemli bir şeyi –anlamam için– bir *stran* (türkü) haline getiriyor ve *dilê min dibê*, diye söylemeye başlıyordu. *Dilê min dibê*, diye anlatmaya başladığı mesellerin, nasihatların ve tembihlerin sayısı sınırsızdı ama birini, özellikle o birini hep yüreğimde, ruhumda hissettim; bir keresinde, toprağın ve tabiatın yine uyandığı bir zamanda, bir sağanak yağmurun ardından tüm tabiatı sarmış o ağır kırmızı toprak kokusunun içinde, bazen yaptığımız gibi, bağa değil de, *Riya Babê*'den önümüzde görülen, Fırat Nehri'ni kucaklamış, derinliklerinde ona yol veren heybetli Doğu Toros Dağları'na doğru, at sırtında yol alırken, uzaklarda ama tam karşımızda, o görkemli manzaranın içinde, göklere doğru uzanan olağanüstü duru ve güzel, renkleri tüm detaylarıyla ışıldayan bir gökkuşağı gördük. O dağların, vadilerin, yalçın kaya ve uçurumların, vahşi hayvanların, zirvelerdeki kartalların, Fırat'ın, Fırat'ın kıyılarında ya da daha iç bölgelerindeki köylerin, köylerde Zazaca konuşan tanıdıklar, akrabalar, dostlar ve kirvelerin, onların tabiatla

içiçe hayat ve sözlerinin Apê Hemê'yi hep nasıl heyecanlandırdığını iyi biliyordum ama şimdi o yoğun toprak kokusu ve gökkuşağıyla heyecanı doruktaydı; tüm bunlara ek, şimdi bir tabiat harikası olan ve insanın ömründe ancak kimi zaman tesadüfen görebildiği o gökyüzünü canlı renklerle kaplayan gökkuşağına doğru gidiyorduk. Birkaç kez "*Memo, mêze ke, Memo mêze ke,*" dedikten sonra, defalarca dinlediğim ama her keresinde de hiç bitmesini istemediğim, onun çok sevdiği *Xecê û Siyabend* destanından kimi dizeleri, bir *stran* olarak söylemeye başladı;

Dilê mın dibê...
Ez Siyabend im, Siyabendê Silivî me
Xwediyê tîr û kevanê zêr û zîvî me...

Ruhum diyor ki...
Sıyabend'im, Sılivi'li Sıyabend,
Altın ve gümüş ok ve yayın sahibi Sıyabend...

Orada gördüğümüz, yaşadığımız, onun dünyasıydı, o heyecanla, bir süre sonra birden durduğunu, atı da durdurduğunu, ellerimi ellerinin arasına alıp sıkıca okşadığını ve sözcükleri tane tane telaffuz ederek, "*Keskûsor,* gökkuşağı," dediğini hatırlıyorum, "Bu tabiat harikasını görüyor musun, bizden ne kadar uzak. *Erê,* uzak, çok uzak ama beni iyi dinle ve şimdi söyleyeceğimi asla unutma, senin şu karşımızdaki gökkuşağına, o canlı renklere ulaşman lazım. Ben ulaşamadım, babana hep söylüyordum, heyhat o da ulaşamadı, fakat sen... Senin mutlaka ona ulaşman lazım."

Gökkuşağına ulaşmak? Bu da, Apê Hemê'nin *dilê min dibê,* diye başlayan gizemli sözlerinden, duygularından biri miydi?

Ama hayır, söylediği, anlaşılır bir arzu, bir vasiyetti; "Gökkuşağı, ilim, irfan, okuma yazmadır, unutma, senin, ilim irfan, okuma yazma sahibi olman lazım. Bu, benim sana vasiyetimdir."

Her şeyini yakından bildiğimiz, bize ait o mekanda Apê Hemê'nin ruhunun söylediği buydu işte; gökkuşağı. Ve o gökkuşağı, tam bir tesadüf, benim o zamanlar elbette bilmediğim ve büyük ihtimalle Apê Hemê'nin de bilmediği bir gerçeğin üzerinde yükseliyordu; Zazaca lehçesinin ilk yazılı eserini yaratan Osman Efendiyo Babij'in köyü Bab ve Fırat'ın çevresindeki köylerin üzerindeki gökyüzünü süslüyor, o topraklardan gökyüzüne doğru renkli bir yay çiziyordu.

Uzun yıllar sonra, çok uzak yabancı diyarlarda, İskandinavya'nın en önemli ve anlaşılması oldukça zor modernist şairlerinden Ekelöf'ün dedemin kültür mirasından ve anlatı geleneğinden birini, Bizanslıların ceza olarak gözlerini kör ettiği fiktif (kurgu) bir Kürt mirinin öyküsünü anlattığı üçlemesinin ikinci kitabı *Sagan om Fatumeh*'te (Fatumeh Efsanesi) dedemin sözlerini ve o sade, doğal söyleyiş biçimini gördüğümde çok şaşırdım; orada sanki dedemin sesi, nefesi vardı;

Kuzeye dönük bir kafes dilinden bir bakış
Öğretti bana kuşların dilini de
Ruhlar olduğu söylenir kuşların
Söyle bana, söyle bana kuşların dilinden
Hiç olan bir sözü, hiçten gelen
Söyle bana o sözü, Ruhumun ruhu

O kırmızı toprak kokusunun sindiği zamanda hiç olan, hiçten gelen gökkuşağıydı; ismi kuşların şairi anlamına gelen ve sade, duru dizeleriyle tüm Kürtlerin edebi söyleyiş biçimini etkile-

miş onaltıncı yüzyıl şairi Feqîyê Teyran'ın terbiye ettiği Apê Hemê'nin Doğulu ruhu, yazıdan çok uzak sözlü anlatı geleneğiyle *keskesor* diyordu. Apê Hemê'nin okuması yazması yoktu, babamın, annemin okuması yazması yoktu, onların kuşağından neredeyse hiç kimsenin okuması yazması yoktu; her şey sözle, sesle söyleniyor, anlatılıyor, izah ediliyordu. Benim doğduğum evde, annemin kimi zaman çıkarıp anlamadan, ne dediğini bilmeden ezbere okuduğu Arapça *Kuran*'ın dışında hiçbir kitap yoktu. Onların o kapalı zamanında belki okumaya, yazmaya, kitaba ihtiyaç da yoktu ama benim doğduğum zamanlarda dış dünyanın saldırısı ve işgali alabildiğine yoğunlaşmıştı ve bunu yoğun biçimde gören, yaşayan Apê Hemê hem beni uyarıyor hem de demoklesin kılıcı gibi üzerimizde sallanan bu gerçeğe karşı hazırlıyordu; artık gökkuşağına, yazıya, yazılı bilgiye ihtiyaç vardı.

Apê Hemê'nin dünyası, sözlü kültür üzerine kuruluydu ve ben o dünyanın en çok gecelerini seviyor ve yoğun olarak yaşıyordum; evet, günlerimizin bir de akşamları, geceleri vardı ve o gecelerde yasaklanmış söz, kültür mirasının bilgi dağarcığıyla, bir bülbül gibi şakıyordu. Evde radyo, televizyon ya da modern zamanların herhangi bir başka eğlence aleti yoktu. O evde söz ve söze ilişkin yoğun bir tutku vardı, hayat, sözün merkezinde olduğu geleneksel dünyanın alışkanlıklarıyla sürüyordu. Apê Hemê bizimle akşam yemeğini yiyor, çayını içiyor, sohbet ediyor ve sonra da odasına gidiyordu, eğer beni alıkoyacak daha ilginç bir neden yoksa, çoğu zaman ben de onu izliyordum. Köy, toprak, tabiat, hayvancılık ve çoban geleneği onu bir anlatı ustası yapmıştı; sesi, bir dengbêj sesi kadar güzel değildi ama güzel kaval çalıyor ve güzel anlatıyordu. Henüz bir çocukken, çobanlarla geçirdiği sayısız gecenin de etkisiyle sınırsız bir sözlü anlatı repertuarına sahip olmuştu ve neredeyse tüm destanları, efsaneleri,

masalları ve *stranları* biliyordu. Ama bunların içinde en çok birkaç destanı seviyordu; *Memê Alan, Xecê û Siyabend, Cembeliyê Hekarî û Binevşa Narîn* ve *Milan*'ların destanı olan *Derwêşê Evdî*. Anlatılması günlerce süren bu destanların dünyasında yaşayan ve günlük hayatındaki sözlerin çoğu da bu destanlara ait olan Apê Hemê, söyleyecek, anlatacak başka bir şeyin olmadığı akşamlarda bunlardan birini bana, yeniden, anlatıyordu. Anlatımı sade, duru, doğrudan ve sıcak, sözleriyse yalın, öz ve samimiydi; en korkunç olayı ya da felaketi bile rahatça, merak ve ilgiyi azaltmayacak, tersine belki de daha da artıracak biçimde anlatıyordu. Kimi zaman eğlendiren, kimi zaman bilgilendiren, şaşırtan, başka mekanları, dünyaları, zamanları o küçük odaya getiren, o kapalı hayatın nefes borusu, Fırat gibi akan hafıza nehri olan sözlü anlatı, onun için, zaman zaman icra ettiği bir iş, anlatının sözleri de bir işin icra aletleri değildi; onun doğal hayatı, hayatının ayrılmaz öğeleriydi.

Bazen Areş, Dindar, Tesqiraf, Gevendirîs gibi yakın köylerden, "çalışan, üreten, yaratan ve söyleyen insan, dürüst ve haysiyetlidir, çünkü o, *zexel* (sahtekar) değildir," dediği iyi insanlar grubundan –kimisi dengbêj de olan– dostları onu ziyarete geliyordu ve özellikle kış aylarında, eğer işlerini erkenden bitirmemişlerse, o gece evde kalıyorlardı; ben en çok o geceleri seviyordum. Yemek yenildikten, çay ve kahve içildikten sonra sigaralar sarılıyor, döşeklerin üstünde, arkalarındaki minderlere yaslanmış "cemaat", önlerindeki tepsi ve tabakların içindeki çeşitli kuru yemişler eşliğinde, ilkin insanların, köylerin, toplumun ve dünyanın hali ve ahvaliyle ilgili konuşmaya başlıyor, ardından da sıra destan ve *stranlara* geliyordu. Ben de Apê Hemê'nin yanında uzanmış, onun yaşlı yumuşak eli saçlarımda, kimi zaman bildik insan, mekan ve olayların isminin de geçtiği o sihirli, gizemli söz-

leri dinliyor ve onların verdiği huzur, güven ve mutlulukla destanlar dünyasına gidiyor, o sözleri yavaş yavaş ruhumda duyarak, onların iksiriyle gevşeyerek, istemediğim, sonuna kadar onları dinlemek arzusunda olduğum halde uyuya kalıyordum; benim cennetim buydu işte, dış dünyaya karşı beni koruyan ve ruhuma huzur, güven ve mutluluk veren bir anlatı ve söz dünyası.

Dış dünya, totaliter ideolojisinin rehberliğinde, durmadan diktiği heykeller, büstler, anıtlar ve yapılarla yeni ve yalan bir hafıza yaratmaya çalışırken, benim cennetim olan söz ve anlatı dünyası, tüm tevazusu, sadeliği ve maddi yoksulluğuyla, insanlığın doğal gelenekleriyle, binlerce yıllık bir hayatın zengin ve renkli hafızasını korumaya çalışıyordu.

* * *

Ninem Fatê'ye gelince, o da, uzun boyu, zayıf bedeni, bir şahinin bakışına benzer derin bakışı, solgun yüzü, gizemli sözleriyle, bu dünyanın doğal bir parçasıydı, ancak çok farklı bir biçimde. Birçok erkek çocuğa sahip olan ve bizden birkaç sokak ötede, en büyük iki oğlu ve aileleriyle yaşayan Fatê'nin bir tek kız çocuğu vardı; annem Asê. Asê, onun "gözünün nuru, gözbebeğiydi" ama nasıl olmuşsa Asê'yi bir yakın akrabaya vermek yerine, fazla tanımadıkları, dağlı değil, ovalardan gelen ve aynı mahallede yaşayan geniş bir Kurmanc aşiretinin çocuğu Remo'ya vermişlerdi. Bir güvercin gibi bir daha dönmemek üzere evden uçup giden Asê'yi hep merak eden, onun için kaygılanan Fatê, ilk fırsatta, genellikle babamın olmadığı zamanlarda, soluğu bizim evde alıyor, gözlerinde birkaç damla yaş, kızını kucaklıyor, öpüyor ve yardımına koşuyordu. Sayılamayacak kadar çok torunu olan Fatê, benim için değil, kızı için eve geliyordu ve kızına

yardımcı olmak, bitmez tükenmez ev işleriyle ilgili yükünü hafifletmek için benimle oluyordu. Dedem gibi bana herhangi bir şey aldığını, annemin günlük işlerini rahatça yapabilmesi için bazen götürdüğü evlerinin dışında, beni bir yerlere götürdüğünü hiç hatırlamıyorum ama buna rağmen onu seviyor ve gelişini hep bekliyordum; Fatê, benim için, bilmediğim ama bana ait olduğunu hissettiğim başka bir dünyanın gizemli bir sureti, bir gölgesi gibiydi.

Dedem, çok tanıdık, bana ait bir varlıktı ama günlerce, kimi zaman haftalarca bizde kalan ve aniden yok olan Fatê öyle değildi, o, bilinmesi, keşfedilmesi gereken bir dünyaya aitti. Dedem, bir anlatıcı, Fatê ise dedemin anlattığı o gizemli dünyanın bir sesi, bir insanıydı. Sanırım bu da, onun konuştuğu Zazaca lehçesinden dolayıydı. Evde, baba ve dedemin lehçesi Kurmanci konuşuluyor, annem de dahil herkes kendisini Kurmanciyle ifade ediyordu ancak bu gelenek Fatê geldiğinde bozuluyordu; o, Zazacanın dışında başka bir dil, lehçe bilmiyordu. Zazaca, hepimiz için Fırat demekti; o vahşi nehrin, nehirdeki –o çılgın akıntılara inat– hep çoğalan alabalıkların, inilmesi olanaksız derin vadilerin, ulaşılması olanaksız yüksek dağların, yükseltilerinde kartalların uçtuğu, uçurumlarında ayı, kurt, yabani keçi, geyik ve ceylanların dolaştığı zirvelerin, mizacı sert, gönlü cömert insanların, çok kanlı aşiret kavgalarının, renkli nar, erik, kayısı, şeftali bahçelerinin, güneş ışınlarının geçmesine bile zor müsaade eden kesif çınar, meşe ve ceviz ormanlarının, pusu ve tuzaklarla dolu yalçın kayaların ve çok yakında olduğu halde hep uzak, farklı bir dünyanın diliydi. Çok az konuşan, kendisinde bir şey sorulmadan cevap vermeyen hatta konuşmayan Fatê, kızıyla konuşmaya başladığında, ben de usulca yanlarına gidiyor, onları rahatsız etmeden, Fatê'nin sınırlı ama sihirli sözcüklerini duyma-

ya, hissetmeye, anlamaya çalışıyordum; Fatê, bir merak, bilme, öğrenme membasıydı, merakı canlandırıyor, ilgiyi yoğunlaştırıyordu. Dedemin bir çağlayan gibi akan sözleri, öğreticiydi, Fatê'nin derin bir sükunet veren sözleriyse öğrenmenin kapısıydı, o sadece kapıyı aralıyordu; o kapıdan geçip, onun dünyasına ulaşmam için benim çaba sarfetmem gerekiyordu. Çoğu zaman, sabahın erken saatlerinde, anneme yardımcı olmak için bizimle birlikte üzüm bağına da gelen Fatê'nin dedem gibi sınırsız bir söz ve anlatı dünyası yoktu ancak seçerek, düşünerek kullandığı o az ve öz sözün inanılmaz bir etkisi vardı. Söylemekten ziyade yapıyordu ve yaptığını da söylemek, dile getirmek için herhangi bir zorunluluk duymuyordu. *Kerge* denilen, artık üzümlerin kaldırılacağı, üzümden pekmez ve kuruyemişlerin yapılacağı zamanlarda, merkep, at ve katırların sırtında üzüm sandıklarıyla ev ve bağ arasında durmadan gidilip gelindiğinde, Fatê, bazen bağda, aşağıdaki incir ağacının çılgınca etrafı sarmış kalın, yeşil yapraklarının altında gölgeye serilmiş çul ve kilimlerin üstünde, bazen de evde, dış kapıya bitişik serin *eyvan*daki sedirin üstünde, çoğunlukla benimle oluyordu ve Zazaca, *istanik* dediği o az sayıdaki öykü ve türkülerini söylüyordu.

Ez pîrkeka delala pîrkekana...

Ninelerden değerli bir nineyim...

Söylediği tüm öykü ve türküler, onun küçük, naif dünyasının deneyimlerinden oluşuyordu ve yaşlı nineyi anlatan türküsünün ismi de *Pîra Hedroy* (Hedro'nun Ninesi) idi. Hedro, Fırat yöresinin sözü, anlatısı ve direnişiyle önemli bir köyüydü ve *Pîra Hedroy* da o köyde yaşanmış bir olayı, çocuklara söylenen bir

türkü, bir tekerleme olarak anlatıyordu. Fatê, çoğu korkunç anlatıyordu Fırat yöresinin deneyimlerini, özlü ve gizemli sözleriyle ilginç bir öykü, bir masal gibi anlatıyordu; *Rojê jew dewij û jew sûkijiya rayo raştê pê yenê* (Günün birinde bir köylü ve bir şehirli yolda karşılaşıyorlar), diye söze başlıyordu ve derin sesini, duygudan uzak, tekdüze üslubunu bozmadan, adım adım kanlı bir kavgaya doğru giden, yaşanmış bir olayı, gerilimli bir masal gibi anlatıyordu. Dedem gibi sese, makama, ahenge değil, anlattığı şeye önem veriyordu ama o şey, yaşanmış olsa bile benim dikkatimi çekecek, beni öteki her şeyden uzaklaştıracak bir *istanik*'ti. Fatê'nin uzaklığı, mesafesi, onun çekiciliğiydi, yalınlığı, az ve öz konuşması, asla sesini yükseltmeden düzgün bir hat çizerek söylemesiyse etkisinin merkeziydi; bilmediğinden değil, bildiğinden dolayı ihtiyatlı ve ketumdu, o sade sözlerin gerisinde bir deneyim olduğu hep anlaşılıyordu. Bu da hayalgücümü kamçılıyor, beni onun içinden çıkıp geldiği *istanik* dünyasına götürüyordu. Fatê'nin o dikkati, özeni, uzaktan kollayan davranışı, bana her zaman sonsuz bir güven veriyordu; büyük dış kapıdan adımını atarak eve girip, siyah ipek çarşafının içinde, başına bağladığı işlemeli beyaz tülbentin ucunu çekip gülümsemeye başladığında, ruhuma sıcak bir güven duygusu doluyordu. Evdeysek ve odamda uyuyorsam, renkli yastığımın düzeleceğini, saten yorganımın boynuma kadar çekileceğini, yazları bahçedeki *taht* denilen, tahtadan yapılmış ve bir terası andıran yerde uyuyorsam, güneş vurmasın diye, cibinliğe ek, başucuma siyah bir perde çekileceğini, bağda incir ağacının altında onun *Na Xumxuma* diye söylediği Fırat çocuk tekelerlemesiyle, o bağa ait bir kelebek kadar hafif ve tasasız, toprağın, incir ağacının nefis kokuları içinde daldığım uykudaysam, beni arı, böcek, sinek ve sivrisineklerden korumak için ince bir tülbentin üstüme örtüle-

ceğini, uyandığımda başucumda, kesif kokulu incir yapraklarının süslediği bir sepetin içinde dallarından yeni koparılmış incir, üzüm, acur ve çok özel, derin bir lavanta kokusundan daha yoğun, unutulması olanaksız bir kokusu olan sarımtırak, siyah çizgili *şemamokları* bulacağımı, gözlerimin, genzimin ve duyularımın taze, canlı renkler, kokular ve tatlarla dolacağını, o incirlerin içinde olağanüstü bir tadı olan kuşların gagaladığı birkaç incirin de olacağını, çevremde sonradan tekrar yuvalarına bırakılacak olan bir ya da iki kaplumbağa yavrusu dolaşacağını, acıktığımda onun açtığı yufka ekmeği, onun yaptığı özel peyniri, susadığımda bir tasa doldurulmuş, onun bağa taşıdığı, serin bir testi su ya da ayranı bulacağımı, o bunların sözünü asla etmese de, hep biliyordum ve bu bilme duygusu, bir başka duyguyu, bir daha hayatımda hiçbir zaman yaşamayacağım bir mutluluk, sevinç, güven ve rahatlık duygusunu veriyordu bana; benim cennetim buydu işte.

Benim özel bir çaba sarfetmeme, yorucu bir şey yapmama, tedbir almama, ihtiyatlı olmama, bir şeyler bilmeme, korkmama, tedirgin olmama, şaşırmama, üzülmeme hatta en küçük bir şeyle ilgili bile hayal kırıklığına uğramama gerek yoktu; saf, temiz, sevecen, sıcak duygu ve ilişkilerin egemen olduğu yeryüzündeki cennetim olan o hayal dünyası beni hep koruyordu.

Hemê ve Fatê. Ben öldükten sonra da ruhumun *stranını, istranikini* söyleyecek bir öykü olarak yaşamasını hep arzuladığım, esasında ne kadar kendimden uzaklaştırırsam uzaklaştırayım, istesem bile izlerini asla silemeyeceğim bedenimin, yüreğimin, beynimin, ruhumun duyduğu, yaşadığı o ilk sözler, sesler, duygular, deneyimler. Yani hayatım olan cehennemden önce, hiçbir şey bilmeden, sınırsız bir mutlulukla yaşadığım cennetim. Uzun yıllar sonra, Stockholm'ün soğuk beyaz gecelerinde, gökkuşağı-

nın öteki tarafından, yüzyıllardan bu yana yazılı kültür, edebiyat ve anlatı geleneğinin egemen olduğu Batı dünyasının önemli edebiyat merkezlerinden birinden, sonsuz cehaletini bir nebze gidermek için çok çaba sarfeden, kim olduğunu ve kim olmadığını anlatmak için çok yorulan, kendisinden esirgenmiş bilimi, tarihi bir parça bilmek ve öğrenmek için hep bir şeyler yapan, korkunun, tedirginliğin, şaşkınlığın her türlüsünü sayısız kez yüreğinde duyan, neredeyse her zaman güven duygusundan uzak yaşayan, hep yoksul, kaderinden ve çevresindeki ölümlerden dolayı hep derin bir üzüntü içinde, en küçük şeylerle ilgili olsa bile hep hayal kırıklıklarına uğrayan, hayatının hiçbir döneminde kedersiz ve hüzünsüz yaşayamayan, defalarca rencide edilmiş, horlanmış, dışlanmış, gururu kırılmış, çaresiz kalmış, kendisini ifade etmekte güçlük çekmiş, işkence görmüş, tutuklanmış, vatandaşlıktan atılmış, sansürlenmiş, yasaklanmış, reddedilmiş, bir isimden ziyade bir kimlik numarası olan sürgündeki garip bir yabancı olarak dönüp geriye baktığımda, eğer bir yazar olarak, Apê Hemê'nin arzuladığı bir biçimde değeri olan *yazılı* bir edebi eser yaratacaksam, tekrar gökkuşağının öteki tarafına, sözlü anlatı dünyasına geçmem, benden koparılan ve benim de vicdansızca terk ettiğim o çocuğun duygularına, özelliklerine kavuşmam, Apê Hemê ve Fatê'nin koruduğu o cennetin seslerine, sözlerine, nefeslerine ulaşmam gerektiğini, çok geç de olsa anladım.

Buna, o dünyayı yazarlığımda bir malzeme olarak kullanmak gibi bayağı bir nedenle değil, sözünü ettiğim türden farklı bir yazarlık anlayışını yaratabilmek, Doğu ve Batı, sözlü ve yazılı gelenekler arasında bölünmüş ruhuma uygun bir özgün edebi ses oluşturabilmek için ihtiyaç duyduğumu gördüm. Yaşadığım dünya, sınırsız, yüzeysel bir yazılı enformasyon bombardımanına maruz, son derece rasyonel, her şeyi en ince detayına kadar

ölçüp biçen pragmatist bir mantığın (mühendislerin, hesap uzmanlarının, teknokratların) egemen olduğu, edebiyatın da, çoğunlukla, bu ölçülerle, bu ruh haliyle, bu atmosfer ve ilişkilerle yaratıldığı bir dünyaydı. Bu dünyaya sonradan gelmiş birisi olarak, sadece bununla yetinmem ya da gerilere, çocukluğumun ve gençliğimin cehennemine giderek orada durmam mümkün değildi, bu dünyadan ve o cehennemden öğrendiklerimle, gökkuşağının öte tarafındaki dünyayı, o dünyanın deneylere dayalı sözlerini, tekrarlarla özgün mükemmeliyete ulaşan geleneğe dayalı, doğrudan doğruya dinleyiciye seslenen öz ve sade edebi anlatısını, hayatın içindeki meselelerle ilgilenen ve hep bir kıssadan hisse, bir nasihat, bir ders içeren *stran* ve *istanik*lerini, bir öyküyü anlatırken ya da yeniden kurarken bir hafızayı, tarihi ve mirası da güncelleştiren, onu yeni kuşaklara ulaştıran *dengbêj* geleneğini, Apê Hemê'nin söze ilişkin doğal sadakatini, samimiyetini, vakur Eyüp Nebi sabrını, Fatê'nin her şeyi kendi yaşanmış deneyimleri haline getiren, her sözüne kendi yerel mekanı Fırat'ın özelliklerini veren, bir merak uyandıran, duyguya nüfuz eden ve böylelikle Fırat'ı başkalarına da aktaran naif ve ebedi tevekkülünü birleştirmem gerekiyordu. Her biri birkaç dil bilen, okuyan, yazan, yüzyıllardan bu yana babalarından, atalarından yazılı bir edebiyat kültürü ve geleneği almış olan, neredeyse hepsi de kitap ve kütüphanelerle büyüyen, sayılamayacak kadar çok yazar, edebi ses ve eseri bir miras olarak devralan, yarattığı edebi eseri arzuladığı biçimde dünyaya ulaştırmak için yayınevlerine, edebiyat ve kültür kurum ve kuruluşlarına, enstitü ve akademilere, basına, kütüphaneye, üniversitelere, uzmanlara, eleştirmene, okuyucuya, çoğu zaman devletlerin kültürel olanaklarına sahip olan, teşvik edilen, yardım gören yazarlar denizinin içinde, bunların hiçbirine sahip olmayan, üstelik olmama-

sı için de devamlı engellerle karşılaşan birisi olarak, benim de mütevazı bir yerimin, kendimi ifade edebileceğim bir mekanımın, ruhumu yaratacak, onu anlatacak bir öykümün olmasını istiyorsam, hayatımın şaşmaz özelliği olan gecelerin alacakaranlığından gökkuşağına doğru uçmam, yazının olmadığı öteki tarafın derinliklerine dalmam, yaşadığım hayatta bir daha asla bulamayacağım o ak-pak ve soluk yüzlere, o sevgi ırmağı, çok şey ifade eden ışıltılı gözlere, kimi zaman mırıldanan, kimi zaman anlatan, kimi zaman söyleyen o alımlı dudaklara, o hayal çehrelere ulaşmam, onları yeniden yaşamam, düş dünyamda yeniden kurmam ve onlara ait o dünyayı –her şeye rağmen– yazılı yaratıcı eyleme dayalı yazarlığımın temellerinden biri haline getirmem gerektiğini, bunun bir zorunluluk olduğunu, yazarlığın daha ilk adımında kavradım işte –gökkuşağının şimdi bulunduğum tarafına, yazı dünyasına geçerken yaşadığım ve ilerde anlatacağım o cehennem azabını elbette hiçbir zaman unutmadan.

V

"Gitmek, gitmek, her zaman gitmek"

2 Mart 2001, Perşembe;

Yine köyde, inimdeyim. Yine dış dünyadan, beni çeşitli sürprizlere, çoğunlukla hayal kırıklığıyla biten yorucu ilgi alanlarına davet eden o gürültülü hayattan kaçtım ve kendimle, romanımın karakterleriyle başbaşa kaldığım mekanıma geldim. Buraya geldiğimde sanki sırtımdan büyük bir yük kalkıyor, hafifliyorum; burada, dünyadan tamamıyla kopmuş, dünyaya yabancı biri olarak kendimi güvende hissediyorum. Hiçbir şey yapmasam bile burada rahatlıyorum ve bu *hiçlik* duygusuyla kendimi hazırlıyorum.

Geldiğim yerlere ait yakın çevremde henüz yaptıklarımla ilgili belirgin, anlaşılır bir değer yargısı, ölçü yok; modern anlamda edebiyat, yazarlık, yaratıcılık, bir öykü, bir anlatı oluşturma henüz bir kavram olarak onlarda yer etmemiş, böyle bir gelenek henüz yok. Entelektüel uğraş, en iyi ihtimalle, yoğun bir siyasal angajman, yazarlık da genellikle bu angajmanın propagandası, ajitasyonu olarak biliniyor; modern edebiyata ilişkin süregelen gelenek bu. İlk başlarda ne yaptığım sorulduğunda, günü birlik propaganda ve ajitasyonun ötesinde bir anlatı yaratmaya çalıştığımı söylüyordum. "Peki ama esas olarak ne yapıyorsun, nelerle meşgulsün?" türünden, ifadesiz bir bakışla durmadan tekrarlanan sorulardan sonra, şimdi artık ne yaptığım sorulduğunda, "Hiç," diyorum, "esas olarak hiçbir şey yapmıyorum."

Benim için çok şey ifade eden bir *hiçlik* bu ve hiçliği en yoğun biçimde burada yaşıyorum; yazma ve yaratma sürecinin ötesinde bir de kendimle, yaptıklarımla, yazdıklarımla hesaplaşıyorum, yıllar yılı beni bekleyen ve çoğunlukla yazdığım şeylerle ilgili şuradaki buradaki o kitap yığınlarına bakıyorum, öncelikle okunması gereken kitapları ayıklıyor, okuyorum, notlar alıyorum, ilerde yazmayı tasarladığım edebi projelerimle ilgili alıştırmalar yapıyorum, birikmiş dergileri, gazeteleri, makaleleri gözden geçiriyorum, sakin bir zamana sakladığım mektupları, yazışmaları gözden geçiriyorum, çevirmenlerimle, yayınevlerimle yapmam gerekenleri planlıyorum, hafta sonu çocuklar geldiğinde onlarla ormanda uzun yürüyüşlere çıkıyorum, küçük sepetlerimiz elimizde, onlarla çeşitli çiçek, böğürtlen ve mantarlar topluyorum, akşamları onlarla televizyon izliyorum, onlara masallar, çocuk kitapları okuyorum, Kürtçelerini geliştirmeleri için çalışıyorum, tek başıma ormanın içinden, elimde yürüyüş değnekleri, Riala'ya gidip geliyorum. Burada yaşadığım hiçlik, en

verimli zamanım, yarattığım edebi metinlerin dinamosu oluyor. Bu hiçlik olmasa, içimdeki dalgalara bir set çekmesem, her taraftan üzerime üşüşen birbirinden çok farklı sayısız bilgi, duygu ve düşünceye bir disiplin vermezsem kayda değer hiçbir şey yaratamayacağım kesin. Ayrıca, burada her şey sade, giyimim kuşamım, yemem içmem, hareket ve davranışım sade, ve belki de tüm bunların bir sonucu olarak düşünce ve duygularım dış dünyada hiçbir zaman ulaşamayacağım kadar berrak ve yalın... Söze ve anlatıya ilişkin de, burada alabildiğine yalın ve berrak yazma, doğrudan doğruya okuyucuya ulaşabilecek tarzda anlatma itkisiyle doluyorum.

Kış aylarında, öteki hayatlarımdan farklı bu hayatımda en yakın arkadaşım bembeyaz, yumuşacık kar; şimdi İskandinavya'nın ünlü kışının doruğunu yaşıyorum ve salonun penceresinin önüne yerleştirdiğim çalışma masamın ötesinden, bilgisayarı açmış ama beni tatmin edecek bir şey yazamadan, dün öğleden sonra şiddetlenerek tüm gece boyu yağan ve bugün de hâlâ hafifçe savrulan kara bakıyorum. Kar, karın sonsuz beyazlığı ve hafifçe yere inen lapaları buranın sükunetini daha da yoğunlaştırıyor. Burası, bu haliyle dedemin, ninemin, asla buraları düşünmeden, buraların varlığından bile haberdar olmadan, bana anlattığı masal ülkesine benziyor; kötülüklerden, taleplerden, beklentilerden uzak, insana huzur ve güven veren, insanın içindeki şairlik duygularını depreştiren ve kendisinden bile uzaklaşmış apayrı bir şair gözüyle, duygusuyla çevreye, dünyaya bakmayı sağlayan olağanüstü bir yer. Burada kar, filmlerde görülen haliyle bir felaket değil, tabiatı sarmalayan bir beyaz tül, çevreyi nakışlayan bir beyaz örgü, içimdeki sonsuz eziklik ve yabancılık duygusunu benden uzaklaştıran bir merhem.

Dün akşam, bir şeyler atıştırdıktan sonra, elimde dolu viski

bardağı, dışarda, kapının önündeki üstü kapalı, kuru verandada, başımda berem, sırtımda kalın parkam, ayaklarımda potinlerim, altıma bir minder çekerek, basamaklara oturdum ve uzun bir süre, belki de bir saatten fazla, yağan kara baktım. Karşımdaki manzara eşsizdi; şimdi Türkiye'de yargılanan romanımın ismi ve teması gibi karşımdaki manzarada da zifiri karanlık ve huzmelerle dolu aydınlık içiçeydi. Hafif rüzgarın etkisiyle sağa sola savrularak aşağıya inen kar tanecikleri o yoğun karanlığın içinde birer kıvılcım, birer ateş böceği, birer ışık huzmesi gibi yanıp sönüyordu. Işıldayan kar taneleri düzenli olarak, art arda, yoğun karanlığın içinde yavaşça aydınlanıyor, aydınlığı ufak ama güçlü bir huzme haline getiriyor sonra da kayboluyordu. Kimi zaman da kar taneleri kapının üstündeki yanan lambanın ışığına geldiğinde, ani, etkileyici bir refleksle parlıyor, karanlığın içinde dolanarak aşağıya, kar taneciklerini yutan ya da bir ana kucağı gibi onları sarmalayan sonsuz kar taneciklerinden oluşmuş beyaz tülün üzerine iniyordu. Kapkaranlık gökten inen aydınlık taneler, zifiri karanlık gökyüzü, karın aydınlığıyla azıcık renk değiştirmiş gri yeryüzü, zemindeki kardan bembeyaz tül ve sonsuz, her şeye egemen sessizlik. Bu sessizliği bir tek içerde, mutfakta çalınan, kimi zaman uzayarak içli, kederli bir hava yaratan, defterlerimdeki çevirilerden öte anlamlarını bilmediğim İsa Nebi'nin dili Arami sözcüklerle söylenen binlerce yıllık bir geleneğin sesleriyle dolu kadim bir Asuri-Süryani müziği bozuyordu. Ancak müzik de sanki sessizliği bozmuyor, o ağır, derin melodisiyle sessizliği tamamlayan, sessizliğin sesi olan bir öğe haline geliyordu.

Çevremdeki her şey öylesine bir sessizlik içindeydi ki çevrede dolanan, uçan hayvan ve kuşların sesi bile duyulmuyordu; eğer ağzımı açar ve herhangi bir ses çıkarırsam, büyünün bozulacağından, manzaranın kaybolacağından ve yaşadığım o yoğun duygu-

ların yok olacağından, beni esir almış o ebedi duygulara geri döneceğimden korkuyordum. Yaşadığım o yoğun duygular yok olmamalıydı, çevremdeki manzara, benim hayatımdı, hayatımın tuhaf aynasıydı; zifiri bir karanlık ve o karanlığın içinde yanıp sönen zayıf umut kıvılcımları. Karanlığa direnen, karanlığı alt etmeye çalışan ya da karanlığın tümden her şeyi yok etmesine engel olmaya çalışan umut ışıkları. Yazarlığa ilişkin her zamanki ruh halimle, her defasında kalemi elime aldığımda ya da bilgisayarın başına geçtiğimde yaşadığım duygularımı, şimdi, o kar tanelerinin çevreme üşüşmesiyle daha yoğun duyumsuyordum; yasak bir dille yazan, yargılanan ve mahkum edilmek istenen bir yazar olarak o kar taneciklerinin aydınlığına, ferahlığına, çağrıştırdıkları duygulara şimdi her zamankinden daha fazla ihtiyacım vardı.

Büyü bozulmamalıydı, günlük yaşamın o bayağı haleti ruhiyesine geri dönmemeliydim; bu kez sadece hiçliği yaşamak için değil, romanıma dönmek, terk etmek zorunda kaldığım karakterlerimle tekrar birlikte olmak için inime gelmiştim ve yazmam, karakterlerimin sesini duymam, yeniden onları benimle yaşayan varlıklar haline getirmem gerekiyordu. Yazma süreci, yaratma eylemi, gücümün ve edebi direnişimin kaynağı, umuduydu. Yeniden o acılı ortama dönmeli, o acının yavaş yavaş damarlarıma, tüm bedenime yayılmasını, ruhumda bir güç, bir umut haline gelişini hissetmeliydim.

Kararımı vermiştim; Türkiye'ye gidecek, 4 Nisan günü, sabah erken, birkaç yıl önce yargılanan Kemal'in davalarından bildiğim İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin askeri bir barakayı andıran çirkin binasının önünde olacak ve ismim okunduğunda mahkeme heyetinin karşısına çıkacaktım.

Ama gitmeden önce tekrar *Hawara Dîcleyê*'ye, Biro'ya, Migo'ya ve öteki karakterlerin unutulmuş (söylenmemiş, yazılma-

mış) öykülerine dönmem gerekiyor. Sadece onlar için değil, kendim için de; davanın açıldığına ilişkin o faksın gelmesinden sonra onlarla ilişkim kesildi, ne öykülerine geri dönebildim ne de seslerini duyabildim. Bu durum, bana tarif etmekte zorluk çektiğim bir sıkıntı, bir vicdan azabı veriyor. Onlara büyük bir kötülük yapmış gibi hissediyorum kendimi; güce ve umuda en fazla ihtiyacım olduğu bir dönemde kendimi güçsüz ve umutsuz hissediyorum. Yeniden onların sesini duyarsam, onları cansız bilgisayarın ekranına oldukları ve duydukları gibi aktarabilirsem, yaşayan insanlar haline gelecekler sanki. Onların canlanması sanki beni de canlandıracak, yola çıkmak üzere olan bana bir güç, bir umut verecek. Bir nevi hastalık bu; romanın tarihi arka planına rağmen neredeyse tüm karakterleri ben yarattım! Ama yarattığım karakterlerin canlanmasını, canlı seslere sahip olmasını arzuluyorum şimdi!

Dünden beri buradayım ve onların sesini duyabilmek, onlara ait o sıcak Mezopotamya topraklarının, kanlı olayların, ilginç insani öykülerin tekrar bana, İskandinavya'nın bu "kuş uçmaz kervan geçmez" derin ormanına döndüklerini görebilmek için bilgisayarın önünde neredeyse pinekliyorum. Çevremde ortalığı kaplamış sayısız kitap, dergi, gazete küpürü, bilgisayar çıkışı metin, not defterleri, bir şeyler yazıyor, notlar alıyor, okuyor ve durmadan onları düşünüyor, onların öyküsünü nasıl edebi olarak ifade edeceğimi tasarlıyorum. Yazdıklarımı tekrar okuyor, değiştiriyor, yeniden yazıyorum. Ama nafile, ne yaparsam yapayım, onların sesini ruhumda duyamıyorum, onlara ait mekanlar buralara gelmiyor. Onlara yakın olabilmek, gizlendikleri yerlere biraz daha sokulabilmek için davayı, davaya ilişkin yoğun gelişmeleri, beni saran günlük sıkıntı, tasa ve uğraşları kendimden uzaklaştırmaya çalışıyorum. Cep telefonu kapalı, o meşum tele-

fon ve faks makinesi kapalı, televizyon kapalı, günlük gazeteler yok, posta yok, internet ve mail yok, ziyaret, ziyaretçi yok, günlük bir plan, program yok, zaman alacak yeme, içme, yemek yok; her şey en kısa yoldan, doğrudan doğruya öyküme dönmemi sağlamak üzere ayarlanmış. Ama yine de olmuyor, karakterlerim bir türlü canlanmıyor, anlatı o sıcak mekanların ve acılı olayların duygularıyla dolmuyor; ne ben onları ruhumda duyabiliyorum ne de onların ruhuna doğru bir yolculuk yapabiliyorum. Yazdıklarım, sadece beyaz kağıt üzerindeki kimi edebi alıştırmalar, egzersizler, cansız, ruhsuz sözcükler, bir edebi anlatı değil, edebi anlatının parodisi. Tüm çabama rağmen benim için çok önemli olan samimiyeti, sıcaklığı, içtenliği, yalınlığı metinde yaratamıyorum. Bu da sanki ahlaki olmayan bir şey yapıyormuşum duygusu veriyor bana ve üzülüyorum; kendimi güçsüz, çaresiz, umutsuz hissediyorum.

Oysa yazmak zorundayım; sık sık başıma gelen bu tür durumlarda hep yaptığım gibi, yine, "ben, yazmak mecburiyetinde olan bir yazarım" diye kendi kendime söyleniyorum. Yazarlığım, bir iş, bir meslek değil, bir mecburiyet. Mecbur olduğum için yazar olmaya, edebi anlatılar yazmaya başlamadım mı? Her şey değişse de, dünya şimdi çok farklı bir yerde olsa da, benimle ilgili değişen bir şey yok; yine sözcüklerimden dolayı yargılanıyorum, yine yazmaya mecburum, bu kadar. Ama şimdi yaşadığım da bu sözkonusu mecburiyetin bir başka yüzünü, hep boğuştuğum ve alt etmeye çalıştığım bir başka şeytani problemi gösteriyor; her mecburiyet, ne kadar haklı olursa olsun, kendiliğinden iyi bir edebi anlatı yaratmaya yetmiyor.

Daha ilk kitaplarımı yazdığım günlerden bu yana, hep, şimdi yazmakta olduğum *Hawara Dîcleyê*'nin (Dicle'nin Sesi) benim yazarlığım için çok önemli olacağını hissettim. Flaubert, "Karta-

ca'yı yeniden canlandırmak çabasının ne kadar hüzne mâl olacağını çok az kişi takdir edebilir," diyordu zamanında ve tam da onun söylediği biçimde, yaratmaya çalıştığım bu roman da mazlumlar tarafından tamamıyla unutulmuş, egemenler tarafından sa tamamıyla yeni yalan gerçeklere uygun ters-yüz edilmiş bir tarihi yeniden canlandırmanın hüzün dolu çabasıdır. Biro'nun daha romanın ilk satırında dediği gibi, bu anlatı, unutulmuş mağlupların anlatısıdır; her şeyi bir yana bıraksam bile, en azından bu yönüyle yazılması zorunlu bir anlatı bu.

Evet, bugün tekrar bilgisayarın önündeyim, pencereden, dışarda yağan kara bakıyor ve Biro'nun öyküsüne dönmeye, aldığım notlarımı romanın birer cümlesi, fragmanı olarak düşünmeye, anlatıyı kurmaya çalışıyorum.

Yazdığım anlatı, bir aşk öyküsü; tahammülsüzlüklerin neden olduğu iki farklı katliamdan, farklı yerlerde, farklı biçimlerde tesadüfen kurtulmuş ve nasılsa yolları kesişmiş iki mazlumun imkansız hüzünlü aşkı. Yarattığım hayali kahramanlarım, tüm Mezopotamya'nın en eski, en önemli ama sürekli katliamlara uğramış ve yok olmakla karşı karşıya olan en mazlum iki topluluğuna aitler; kadın kahramanım Ester (ya da Stêr) Keldani (Nasturi), erkek kahramanım Biro ise bir Yezidi. Tüm roman, tuhaf bir *dengbêj* olan, diğer dengbêjlerden farklı tuhaf üslubuyla bilinen, ölüm döşeğindeki Biro'nun ağzından anlatılıyor; yani öykünün bittiği yer, romanın başlangıcı.

Biro, bir hafıza, unutulan mağlupların sesi. Gılgameş'ten, Homeros'tan günümüze gelen sözlü anlatı geleneğinin, *dengbêj* üslubunun mirasçısı olan Biro, gevezeliğine ve rahatsızlık veren gereksiz tekrarlarına rağmen, basit çoban döşeğinin çevresindeki Mezopotamya'nın farklı yedi dil, din ve etnik grubuna ait yedi dengbej adayına kendi öyküsünü ve aşkını anlatıyor. Biro'nun

öyküsü, aynı zamanda Mezopotamya'nın kaderi olan insani felaketlerden de bir kesit; son özerk Kürt emirliği Cizre Botan'ın miri Bedir Han'ın 1846'larda Osmanlı otoritesine karşı başkaldırısı, mağlubiyeti ve ölümle biten mutlak sürgünü.

Ama başkaldırılara, savaşlara, yıkım ve mağlubiyetlere, sürgün ve yok oluşlara daha çok var; henüz romanın çok başındayım ve kahramanım Biro, henüz başına geleceklerin neredeyse hiçbirini bilmiyor. Bir tek ben biliyorum bunu ve bu durum bana sıkıntı veriyor; daha önce yazdığım sayfalarda, kimi zaman Biro'ya karşı şefkatli olduğumu ve şefkatli olduğum o anlarda yazdığım tüm satırları sonradan attığımı, şimdi yeniden anımsıyorum. Roman şefkatle değil, acıyı kalbe gömerek, acımasızca yazılabiliyor ancak. Şefkatin sırıttığı tüm satırlar, her zaman en yavan, en ucuz, en bayağı satırlar oluyor. Evet, acıyı yazıyorum ve bu bana acı veriyor ama acımla öyküm arasına mutlak bir mesafe koymak zorunda olduğumu sayısız başarısızlıkla öğrenmiş durumdayım. Bir de yine deneyimlerimden, özellikle sürgün hayatımda, acıdan bir dünya edebiyatı yaratan ustalarımdan, yazarlığım için olmazsa olmaz bir başka şey öğrendiğimi sanıyorum; acıyı evrensel bir anlatı haline getirmek ancak bir edebi dil ve edebi estetikle mümkün. Ötesi bayağı bir 'mazlumlar' edebiyatı.

Herhalde bu nedenle, her seferinde, bilgisayarın başında, Biro'nun anlatısında, sürekli, acı, keder ve hüzün ile anlatının mesafesini sorguluyorum, hep alabildiğine ölçülü olmaya, Biro'nun aşırılıklarını törpülemeye, kabak tadı veren tekrarlarını, yavan şikayetlerini, bayağı gevezeliklerini ayıklamaya ve izahtan ziyade tamamıyla anlatıya konsantre olmasını sağlamaya çalışıyorum. Anlatı, sözkonusu edebi dil ve estetikle akmalı, acı alttan alta anlatıyı belli belirsiz, hafif bir gölge gibi izlemeli. Bunu sağlayabilmek için Biro'nun anlatısına hep bir "hafiflik" vermeye ça-

lışıyorum; ince bir ironi, Mezopotamya'ya özgü, bölgenin kültür mirasıyla yoğrulmuş, esprili bir ton.

Anlatının şimdi yazmaya çalıştığım bölümleri buna çok uygun. Biro henüz çok genç, benim yaşadığım hayal kırıklıklarının henüz hiçbirini yaşamamış, yüreği henüz yanmamış, ruhu örselenmemiş. Benim gibi henüz dış dünyaya karşı ürkek ve çekingen değil, tersine gençliğin o olağanüstü güçlü merak, arzu ve tutkularıyla yeni yerler, ülkeler, diller, dinler, kültürler, anlatılar ve insanlar tanımak istiyor. Benim gibi yorgun değil, her şeyi bilmek, öğrenmek istiyor; o faksın gelişinden önce yazdığım satırlarla, yani onun deyimiyle, Biro iyi bir anlatının ana koşulu olan şeyin peşine düşüyor, "hayatın çeşitli biçimleri, hayatın ses ve sedası, hayatın zenginliği, çekiciliği, ders ve tecrübeleri." Yukarı Mezopotamya'nın önemli merkezlerinden biri olan kadim şehir Cizre'den, bir kelek üstünde, arkadaşlarıyla yola çıkarak, Dicle'nin aşağıya doğru aktığı yörelere Ninova, Asur, Bağdat, oradan Fırat'a, Babil'e ve Basra'ya doğru gidiyor.

Faksın geldiği gün yazdığım ve bugün tekrar yazmayı arzuladığım bölümlerde Biro, yine kendisi gibi mazlum bir halkın çocuğu olan, çocukluk ve kader arkadaşı Ermeni Migo ile Laleş, Ninova-Musul, Babil, Bağdat'ta. Romanın, ne zaman yazacağımı kestiremediğim ilerki sayfalarında, Biro ile Migo'nun gelecekleri, o kıyımları, yıkımları, katliamları, sürgünleri ve uzak diyarlarda kimsesiz ölümleri, onlara hissettirmemeye çalışarak yolculuklarını ve yolda yaşadıklarını anlatmak istiyorum. Biro ve Migo'nun onlara ait olağanüstü kültür mirasının artık harabeye dönmüş bu kavruk, yanık topraklarında her şeyi coşku ve heyecanla, çok yoğun yaşamlarını istiyorum. Tufanların ve felaketlerin bu kanlı, kavrulmuş toprakları, Gılgameş, Nemrud, Nuh, İbrahim ve Yunus'un mekanı, Asurbanipal'in kütüphaneleri, San-

herip'in bağları, Semiramis'in bahçeleri, Sargon'un sarayları, Sardanapal'ın caddeleri, Nabopolasar'ın sur ve burçları, Nabukadnezar'ın yazlıkları, Yezidi pirlerinin kelamları belki onlara bir ders olur, belki onların kendi geleceklerini değiştirmelerini sağlayan bir fırsat olur diye, yumuşakça, hafifçe, Biro'nun ironik üslubuyla yazmayı hedefliyorum.

Ama Biro ile Migo, ikisinin de, henüz ben de onları yeterince tanımasam bile, tasarladığımdan daha zeki olduklarını hissediyorum; tüm çabama rağmen sanırım onlar geleceklerini neredeyse görüyorlar. Şimdiden o kızgın topraklarda duydukları ve yaşadıkları geçmiş, geleceklerine ilişkin ipuçları veriyor, tıpkı yazdığım anlatının bugüne tutulmuş bir ayna olması gibi; tam da yüz yetmiş yıl öncesini anlatan bu bölümleri yazmaya çabaladığım şu sırada, o toprakların yine yıkım, savaş, felaket ve yangınlarla kavrulması gibi.

Ben ne yaparsam yapayım, Biro ve Migo'nun, Yunus Peygamber'in topraklarında, ister istemez kanlı şehir Ninova'ya ilişkin *Tevrat*'ın sesini duymaları kaçınılmaz; masanın biraz ötesindeki kitaplığa uzanıyor, oradan *Tevrat*'ı alıyor ve daha önceden işaretlediğim sayfayı açıyorum.

> Kanlı şehrin vay başına! Hep yalanla ve soygunculukla dolu; şikar ortadan kalkmıyor. Kamçının sesi ve koşan atlar ve sıçrayan cenk arabaları, saldıran atlar ve yalabık kılıç ve parıldayan mızrak ve vurulmuşlar alayı ve büyük ölüler yığını ve leşlerin sonu yok; leşlerine ayakları takılıyor...

Yunus Peygamber'den Biro ve Migo'nun günlerine kadar bölgenin kaderi bu işte, aklımdan bunlar geçiyor şimdi; cenk arabaları, büyük ölüler yığını ve sonsuz leşler. Biro ve Migo, ruhları hem

Doğu'nun hem de Batı'nın edebi sesleriyle terbiye edilmiş bahtsız karakterlerim, bu kaderin onların da kaderi olabileceğini hissetmeyecek kadar aptal değiller. Karakterlerimi olduklarından başka türlü göstermeye hakkım yok; onlara karşı dürüst olmalıyım!

Yarattığım karakterlerin hiçbiri sadece sözcüklerden oluşan, kağıt üzerinde tipler değil, olmamalı, diye kırmızı kalemle bir not düşüyorum masadaki açık defterin bir kenarına. Onların benden bir parça olduklarını şimdi, yazmakta zorlandığım şu anda, daha iyi anlıyorum; onlar, yaşayan, alınteri, göznuru ve sıcak duygularla yaratılan varlıklar. Benim üzüntüme ve sevinçlerime, hüznüme ve umutlarıma ortak oluyorlar; duygularımı benimle paylaşıyorlar ve bana güç veriyorlar. Evet, onları yaratan benim ama çoğu zaman onlar da benim duygularımı terbiye ediyorlar, bana hayatın anlamına ilişkin yeni duygular, düşünceler ve deneyimler sunuyorlar; onları aldatamam, geleceklerine ilişkin felaketler konusunda onlara kimi duygular, kimi bilgiler vermeliyim, diye düşünüyorum.

Şimdi kar altındaki bu ıssız yerde dinlediğim kadim müzik bana o kanlı, lanetli toprakların hüznünü aktarıyor ve benim de bu duyguları, anlatının ritmini ve tonunu bozmayacak biçimde, bir nebze de olsa, onlara aktarmam gerekiyor; şu an yazmayı arzuladığım sayfalar, bir yaz gününün şafak vaktini anlatacak, Biro ve Migo Musul Kalesi'nin burçlarından birinde oturmuş, Dicle Nehri'nin öte yakasındaki yanmış, birkaç harabenin dışında artık var olmayan Ninova'ya bakacaklar ve Ninova'nın kaderi olan o binlerce yıllık eski sesleri ruhlarında duyacaklar. Ruhları daralacak. Deneyimlerimden biliyorum, onların sıkıntısı bana da geçecek, sıkıntıları beni boğacak, sanki okyanusların karanlık sularında, diplerindeymişim gibi bir duygu yaşayacağım; bu da beni sakinleştirecek, bana güç verecek.

Henüz arzuladığım yoğunlukta yazmadım bile ama bu düşündüklerim ve bir anlatı olarak ruhumda duyduklarım, neredeyse nefesimi kesiyor. Her şeyi bir yana bırakıp masadan, bilgisayardan uzaklaşmalıyım, diye düşünüyorum ama hayır, anlatıyı düşünmeye, kurmaya devam ediyorum, yoğun sıkıntıya rağmen, yazmaya devam ediyorum.

Yazmak, anlatının o labirente benzeyen dünyasına girmek, o nefes kesen derinliklere dalmak zorundayım; yolcu olduğumu unutmamalıyım, kimbilir ne zaman mutlak yalnızlıktan ve sessizlikten oluşan böylesi bir fırsat elime geçer? Daha anlatının çok başındayım, en kapsamlı romanım olacak bu anlatının daha yazılması gereken o kadar çok bölümü var ki! Uzaklaşmam, anlatıyı unutmam mümkün değil; karakterlerimi buraya getirmeliyim ve onlar beni kendi dünyalarından kovana kadar yazmalıyım.

Elbette arzulamıyorum ama elimde değil, yazmak benim için olağanüstü zor ve acılı. En kötüsü de giderek daha sıkıntılı hale geliyor, giderek daha hassas, daha kırılgan, daha ürkek, daha çekingen oluyorum. Oysa ben kolektif ortamlarda doğmuş, büyümüş, neredeyse her zaman kalabalıklarla yaşamış, o ortamların ruh haliyle terbiye olmuş, geniş, büyük hapisane koğuşlarında kalmış ve o kalabalık ortamlara rağmen yazmış, "kendime ait bir ranza" yaratmış biriyim. 1976 yılında, Ankara Kapalı Cezaevi'nde, hiç güneş görmeyen, rutubetli ve bugünkü hastalıklarımdan bir bölümünün sebebi o küf kokan koğuşta, 22 Mart 1976 tarihinde bir başka hapisaneye nakledilen film yönetmeni, aktör Güney'den bana yadigar kalan ranzada oturup, yine ondan kalan rahleyi önüme çekerek hep okuduğumu, defterlere notlar aldığımı, yargılandığım davalara ilişkin 70-80 sayfalık savunma metnimi o kalabalık ve gürültü içinde yazdığımı anımsıyorum. Kalabalık ve gürültünün içinde olmama rağmen kendimi her na-

sılsa onlardan uzaklaştırmayı becerip çalışabiliyor, yazabiliyordum eskiden. Ancak şimdi olmuyor; kesin bir yalnızlık, sessizlik, *hiçlik* ve başkaları tarafından olur olmaz kesilmeyen ve bana sonsuzluk duygusu veren bir zaman zorunlu koşul.

Yazmak ve yaratmak eylemini başka türlü yaşayan yazar dostlarıma gıpta ediyorum. Kimi yaratma sürecini bir çeşit oyun, kimi sıkıntısız, zevkli bir uğraş, kimi kendi benliğini tatmin etmek için yapılan bir hobi, kimi de para kazanmak için yapılan bir iş olarak görüyor. Sözgelimi hep neşeli olan, jöleli altın sarısı saçlarını hep düzgünce arkaya tarayan ve yakası uzun beyaz gömleğini azıcık açarak, sadece kitap yazmayan, bir kitap gibi de konuşan İsveçli bir yazar dostum, yazma eylemini bir orgazm olarak görüyor. Bu dostum da daha önce sözünü ettiğim dâhiler grubundan, her yıl, üç ayda, önemli bir edebi yapıt yaratıyor. Yani üç ay süren kesintisiz bir orgazm hali; İda Dağı'ndaki sefih tanrıları bile kıskandıracak oranda müthiş. Ardından da reklamlarla pazara sunulan ve geniş okuyucu kitlelerine ulaşan nurtopu gibi bir edebi yapıt ve sonra da tüm yıl boyu, kitabın telifinden çok daha fazlasını getiren ücretlerle, şurda-burda verilen ödüllerle, o edebi yapıtın toplantılar, konferanslar ve edebi akşamlarla sürekli anlatımı, açıklanması, –noktasına, virgülüne kadar. Gıpta etmemek mümkün mü?

Ya devletin, üniversiteleri, akademileri, enstitüleri, kültür ataşeleri, büyükelçileri, kültür adamları, gazetecileri aracılığıyla yardımcı olduğu, kendi ülkesinin tanıtım kampanyası dahilinde, tanıtmak, çevirmek, dünyaya ulaştırmak için uğraştığı kısa boylu, tıknaz, bir yazardan ziyade Shakespeare'in oyunlarından çıkıp gelmiş bir tüccarı andıran, modern anlatılar yazan dağınık saçlı, asabi ve kibirli yazar tanıdığıma ne demeli? Bu yazar da modern sözcüklerini bir edebi anlatının samimi örgüsü olmak-

tan çok bir hisse senedi olarak görmekte ve pazarda ne kadar çok kazanacağını hesaplayarak yazmakta. Hangi sözcükler, ifade biçimleri, anlatı türleri daha çok para eder, borsada alıcı bulur, borsayı yükseltir? Kurnaz olduğunu göstermek için burnuna düşmüş kalın gözlüklerinin altından hınzırca gülümseyen, pazarın bu yöndeki arzularını da ihmal etmeden, zaman zaman sert sayılabilecek muhalif şeyler de söyleyen ve hem kendi ülkesinde hem de dünyada okuyucu kitlesinin giderek genişlemesinden işlerinin iyiye gittiği, pazarının şen olduğu belli yazar için de ölçü bu; pusuya yatarak sözcüklerin pahasının artmasını beklemek ve bunu hissettiğinde de, pazarın en uygun olduğu zamanlarda, en küçük radyo istasyonu ya da internet sitesini bile ihmal etmeyen muazzam bir pazarlama mekanizmasıyla, New York, Londra, Paris, Barcelona, Amsterdam gibi borsa merkezlerinin hoşuna giden yeni bir anlatı piyasaya sürmek.

Her türlü övgü ya da yergiden uzak, bir gerçek olarak, benim durumumun böyle olmadığı ortada, daha yazarlık kariyerimin ilk cümlelerinden bugüne, bildiğim kendi gerçeğim oldukça farklı; o şaşaalı, destekli, imkanları bol yazarlar kategorisinde değilim, kitap pazarlarının yıldızı olmaktan uzağım, moda ilgi odaklarının beklentilerini hesaba katmadığım ve pazarların dinamosu olabilecek kitaplar yazmadığım için, yazarken, eserlerimin ne kadar dağıtılacağını düşünmüyorum; ilk yazmaya başladığımda, yasaklanmış dilimden dolayı, neredeyse hiç okuyucum yoktu ve eğer bugün beni canı gönülden okuyan beş okuyucum varsa, dünyalar benim olacak.

Gülümseyerek tersini söylesem bile somut gerçeğim şu; her sözcüğü, her satırı bin bir güçlükle yazıyorum, karakterlerimin duygularını onlardan daha yoğun yaşıyorum, şimdi olduğu gibi. Eserlerimin Türkiye'de yargılanmaya başlamasıyla, durumumu,

niçin böyle zorlukla yazdığımı, tüm çıplaklığıyla yeniden anlamaya başlamam gibi.

* * *

Benim şimdiki durumum, Füssli'nin şu aforizmasına ne kadar da benziyor; hayat hızlı, sanat yavaş, fırsat seyrek, tecrübe aldatıcı, yargı taraflıdır. Dışarda hızla akan hayat aşağılamak, ezmek, yargılamak için beni sabırsızlıkla beklerken, ben, burada, elime geçen böyle nadir bir fırsatın heba olmaması kaygısıyla fakat bir salyangoz yavaşlığıyla, yeni sözcükler, cümleler, tasvirler, ruh halleri yazdığımı sanarak ama esasında beni aldatan deneyimlerimle kendimi tekrarlayarak bir şeyler yazıyorum. Ve yargı, ah o yargı! Hep taraflı olan ama Türkiye gibi resmi ideolojilerin egemen olduğu totaliter ülkelerde sadece taraf değil, egemen tarafın muhafız gücü, kılıcı, mızrağı gibi işleyen yargı!

Masadan uzaklaşıyorum; şöminenin ateşini düzeltiyor, birkaç odun parçası daha atıyor, mutfağa geçiyor, boşalmış kahve fincanımı tekrar dolduruyor, şimdi artık duyulmayan müziği tekrar başa alıyor, salona dönüp, koltuğun şömineye yakın bölümüne oturarak yargıyı, Türkiye'deki yargı sistemini, daha önceki yargılanmalarımı düşünüyorum. Nasıl olsa Biro'ya ve öteki roman karakterlerime ulaşamıyor ve kayga değer bir şey yazamıyorum, bari yakında yola koyulacağım kasvetli yolculuğumda bana yararı olabilecek kayda değer şeyler düşüneyim! Açılan bu yeni davalar her şeyimi altüst etti ve büyük ihtimalle hep bunlarla meşgul olduğum, hızla akan zamana paralel, kendimi duygu ve düşünce olarak davalara hazırlamaya çalıştığım için de bir türlü romanıma dönemiyorum. Yargı, davalar, mahkemeler, ge-

ride bıraktığımı sandığım adaletsiz, vicdansız bir dünya, tüm acımasızlığıyla tekrar geri gelen gerçek.

Daha önce Türkiye'de iki kez yargılandığımı anımsıyorum, ilki 1972-73 yıllarında, Ankara'da, o zamanki askeri cuntanın kurduğu sıkıyönetim askeri mahkemesinde, öteki de 1976 yılında, yine Ankara'da, şimdi beni yargılamaya başlayacak olan Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin bir benzeri, ismi de aynı olan, asker, sivil hakim ve savcılardan oluşan bir mahkemede. Dilim, kimliğim, benliğim, normal mahkemelerde yargılanmama engel; devletin güvenliğini tehdit eden birisi olarak dünyaya geldiğim ve değişerek bir başkası olmak yerine beni ben yapan özelliklerimde ısrar ettiğim için olağanüstü mahkemelerde yargılanmak zorundayım; bu benim kaderim.

Daha önce yargılandığım, iki yıldan fazla cezaevlerinde kaldığım, savunmalar yaptığım ve cezalandırıldığım için Türkiye'deki hukukun ne olduğunu biliyorum; orada hukuk, bireyin, vatandaşın hak ve hukuku için değil, devletin mutlak egemenliği için var. Orada hukuk, Kafka'nın *Dava* romanının kahramanı Josef K.'nın deyimiyle, kuş avlamaya çıkmış bir kafes! Türkiye'de devlet, başından beri, ülkenin ve bireylerin gerçeklerine asla uymayan, bu gerçekleri zorla değiştirmeyi hedefleyen saldırgan, militarist bir milliyetçiliği esas alarak biçimlendi ve hukuk da bu yapının ayrılmaz, önemli bir parçası olarak resmi bakışı savunmak, korumak üzere oluştu, olgunlaştı; Türkiye'de hukuk, tarihi, kültürel gerçeklerin değil, bunlara uymayan yapay resmi gerçeklerin koruyucusu.

İlk yargılanmamda hukuk, askeri süngünün ucundaydı; generaller bir askeri cunta gerçekleştirmiş, seçilmiş hükümeti ve öteki tüm kurumları lağvetmiş, sıkıyönetim ilan etmiş, sıkıyönetimin içinde de atadığı askeri savcı ve hakimlerle on binlerce

muhalifi yargılamaya başlamıştı. Hukuk, o zaman askeri cuntanın emirlerini yerine getirmek için kullanılan bir kararnameler bütünüydü. Sivil bir hükümeti silah zoruyla devirmek, parlamento gibi halkın oylarıyla şekillenmiş, oluşturulmuş kurumları feshetmek, emir-komuta sistemi içinde askeri mahkemeler oluşturmak, keyfi kararlar almak, işkence yapmak, idam etmek ve daha sayılamayacak kadar çok vaka suç değil ama zorla gerçekleştirilen, insan hak ve özgürlükleriyle ilgisi olmayan bu emrivakilere karşı olmak suçtu; hukuk, askeri potin ya da tank paletiydi ve görevi, buna uymayanı, farklı olanı ezmekti.

İkinci yargılanmamda da, farklı sisteme rağmen, aynı mantık, aynı uygulama, aynı trajikomik durum sözkonusuydu. Şimdiki davaya benzer biçimde 1976'da da, Ankara'da yayınlanan Kürtçe-Türkçe bir siyasal, kültürel derginin sorumlu yönetmeni olduğum için "bölücülükten" yargılandım; dergide son derece basit Kürtçe okuma parçaları ve şiirlerle resmi gerçekleri eleştiren yazıların olması, benim anında tutuklanarak yargılanmama ve derginin yayınlanan sayılarının da hemen toplatılmasına yetti. O zaman da hukukun mantığı ilginçti; bir dili, kimliği, tarihi, kültürel varlığı yasaklamak ve zorla yok etmeye çalışmak suç değil ama beni ben yapan bu özellikleri savunmak suçtu! Bunları yasaklamak bölücülük değil, varlıklarını ifade etmek, savunmak bölücülüktü! Oysa bu özellikler, istesem de istemesem de, benim doğal varlığımdı ve gerçekten bu doğal varlığımı savunmaktan başka bir şey yapmıyordum ama rejimin kati, bırakalım tartışılmasını, konuşulmasını bile asla kabul etmediği kuralları vardı ve bu kurallar devletin sayısız organıyla korunuyordu; hukukun görevi de bir demokles kılıcı gibi bunları insanlara hep hatırlatmak ve bunlara uymayanları cezalandırmaktı.

Şimdi gözüm şöminede harlanan ateşte, kahvemi yudumlar-

ken, tekrar, Ankara'yı, yargılamayı, peşimi asla bırakmayan o günleri düşünüyorum. O yargılama günü, orada tam da Kafka'nın *Dava*'sındaki durumla, kahramanı Josef K.'nın yaşadıklarıyla karşı karşıyaydım; Kafka'nın mutlak, sınırsız bir gücü temsil eden bir mahkemeyi anlatan uzakgörüşlü parodisi yıllar sonra, büyük ihtimalle onun aklına bile gelmeyen bir yerde gerçekleşmişti. Varlığıma yönelik duygusuz, gülünç ve bayağı ithamları dinleyerek iliklerime kadar işleyen bir güçsüzlük ve çaresizlik duygusuyla ezildiğimi anımsıyorum. Yaz sıcaklarının hâlâ devam ettiği, insanların terden sırılsıklam oldukları bir günde, dışardaki muazzam güneşli havaya rağmen alabildiğine loş, sadece bir kişiyi değil, yüzlerce kişiyi yargılayabilecek kadar geniş, devasa bir mahkeme salonunda, karşımda ama elbette birkaç metre yüksekte, askerlerden ve sivillerden oluşmuş beş kişilik bir heyetin önünde yargılanıyordum.

Yumuşak, uygar yüzlü savcı, görünümünün tam tersi biçimde, alabildiğine sert bir ifadeyle beni itham ediyor ve mutlaka cezalandırılmam gerektiğini söylüyordu. Ama ilginç olan ithamları değil, sürekli tekrarladığı şu cümleydi; Kürt dili diye, Kürtçe diye bir dil yok! Gerçekten de böyle mi düşünüyordu?, bunu bilmiyordum ama böyle söylemek zorunda olduğunu biliyordum: görevi, gerçeği, resmi gerçeğe göre yorumlamak ve o gerçeğe uymayanı itham etmekti. Resmi gerçeği savunmak zorunda olan, yüzüme bakarak dilimin olmadığını söyleyecek kadar resmi kurallara bağlı olan birisine, bu dili benim yaratmadığımı, benden önce de var olduğunu, özel olarak tercih etmediğimi, doğduğumda anadilim olduğunu nasıl anlatabilirdim, kendimi nasıl ifade edebilirdim, böylesi beton bir mantığın karşısında suçsuz olduğumu nasıl gösterebilirdim? Önümdeki alternatiflerin sayısı fazla değildi; ya ben de yalan söyleyerek, "evet, haklı-

sınız, böyle bir dil yok, yanlış yaptım," demek ya da inadımda ısrar ederek kralın çıplak olduğunu söylemek ve cezayı kabul etmek durumundaydım. Orada hukukun görevi, beni anlamak, benim doğal hakkımı savunmak değil, mutlak gerçeği savunarak, zorla, cezayla bunu bana da kabul ettirmek, beni doğru olmayan, sahte bir ideolojik duruma inandırmaktı. Tüm o yumuşak görünümüne, uygar giyimine rağmen savcı, bireyin hakkını, hukukunu, özgürlüğünü savunan biri değil, evini barkını, çoluğunu çocuğunu ve ay sonunda alacağı cüzi maaşını düşünen, üstlerin buyurduklarını yerine getirmek zorunda olan bir ast, bir memurdu, durmadan dönen karmakarışık, sonsuz bir çarkın isimsiz, kimliksiz bir dişlisiydi.

O sıcak yaz günü, orada yaşadıklarım, o mahkeme salonu, yükseklerdeki heyet, onların yanıbaşında oturmuş savcı, üstümdeki kibirli, mağrur bakışlar, benim çaresizliğim, ezikliğim, söylenen o sözler, her şey, Kafka'nın anlatısındaki gibi saçmaydı; şanssızdım, doğmamam gereken bir yerde doğmuş ve büyümüştüm, ne yazık ki ben, ben olarak yaşamakta ısrar etmiştim, ben vardım ve var olduğum için de ne dersem diyeyim, ne tür savunma yaparsam yapayım, yargılanacak ve cezalandırılacaktım. Orada hukuk, beni inkar etmek, benim ben olmamı engellemek için vardı. Ben, avlanması gereken kuş, hukuk da beni hapsetmek zorunda olan kafesti.

Şimdi yine aynı hukukun, siyah takım elbiseli, kolalı gömlekli ve ipek kravatlı ve farklı zamanlara, durumlara ait olmalarına rağmen hep birbirine benzer şeyler söyleyen resmi siyasetçilerin yüzlerinde pişkin bir gülümsemeyle "bağımsız, tarafsız, adil" dedikleri o yargı sisteminin pençesindeyim, diye düşünüyorum ve kendi kendime, "yaklaşık bir ay sonra tekrar oradayım" diyorum. Ama benim o yargıya, o sisteme inanmam, gü-

venmem için herhangi bir sebep yok. O yargıya göre, ben ve romanım, gerçekten suçluyuz; ben ve romanım bireyin eşitlik ve özgürlük tutkusuna sevdalıyız, o hukuk ise bu tutkuyu yok etmeye. Evet, gideceğim ama orada, başıma nelerin geleceğini bilmiyorum ve telefonla görüştüğüm arkadaşlar, dostlar, avukatlar, diplomatlar, yazarlar, gazeteciler, akademisyenler de, kendi farklı konum ve deneyimlerine uygun olarak farklı şeyler söylüyorlar. Ama herkesin söylediği ortak bir şey var; farklı iktidar odaklarının, çıkar gruplarının olduğu, hep dalgalı, hep felaketlerle dolu karmakarışık Türkiye'de neyin nasıl olacağı belli olmaz, hazırlıklı gitmek zorundayım.

Hazırlıklar... Bu hazırlıkların bir parçası olarak, ben de avukat arkadaşlarımla konuştum ve beş farklı avukat dostumun beni savunmasına karar verdim; Türkiye'deki hukuku, yargı düzenini çok iyi bilen, saygın ve deneyimli bir avukat olan AY, uluslararası hukuku, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni, hak ve özgürlük ihlallerine ilişkin davaları ve durumları iyi bilen HK, çalışkanlığı, dinamizmi ve dava süreçlerini iyi planlamasıyla bilinen kadın hukukçu ÜA, kendisi de bir edebiyat yazarı olan EK ve yeni kuşak genç, yetkin hukukçulardan DO. Avukat dostlarımla yargılamada izleyeceğimiz strateji üzerinde de anlaştık; ben dilimi, yazarlığımı, romanımı savunacağım, onlar da davanın hukuki, teknik boyutunu ve hukuk adına yapılan saçmalıkları masaya yatıracaklar. Benim o hukuk sistemini kabul ederek, o sisteme uygun biçimde suçsuz olduğumu savunmam, o sistemi çağdaş, demokratik bir hukuk olarak görmem mümkün değil. O yargı sistemi karşısında çaresiz kalabilirim, yargılanabilirim, hatta cezalandırılabilirim de ama hiçbir zaman o sistemi kabul edemem. Aşırı militanca tutkularım yok, her zaman yaptığım muhasebelerde ölçüyü kaçırmamaya dikkat eden birisiyim ama Türki-

ye'deki resmi gerçeklerin muhafızı hukukla ayrılığım, farklılığım mutlak. Hele beni şimdi yargılayacak olan bu DGM'lerle.

1976 yılındaki yargılanmamdan hemen sonra fesh edilen bu mahkemeler, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle, tıpkı daha önceki darbede olduğu gibi, darbeyi yapan generaller tarafından, asker ve sivillerden oluşmuş olağanüstü bir mahkeme olarak yeniden kuruldu ve adaletsizliklerle dolu modern Türkiye tarihinde yeni bir adaletsizliğin, hukukdışılığın ibret verici örneği oldu. Bağımsız yargıyı, uluslararası yasaları ve yargılama ilkelerini, adalet ve vicdanı tümden boş veren, astığı astık, kestiği kestik, bireye, vatandaşa karşı resmi gerçeklerin engellerini, sansürünü ve yasaklarını koruyan ve en masum muhalif bir sese bile akıl almaz oranda cezalar yağdıran bu mahkemeler, insanlardaki adalet ve hukuk duygularını, mefhumlarını tümden yok etti; çeşitli açık, gizli güvenlik güçlerinin raporlarına uygun olarak, rejimin hak ve özgürlükleri için vatandaşın ve toplumdaki bireyin hak ve özgürlüklerini tümden ayaklar altına aldı. Ve ben şimdi yine böyle bir mahkemede yargılanacağım, böyle bir mahkemenin savcıları, hakimleri benim romanımın nasıl bir roman olduğuna karar verecek! Romanımı okuyacak, analiz edecek, dilini, üslubunu, tekniğini, temalarını değerlendirecek ve sonra da bir edebiyat otoritesi olarak, edebiyat dünyası için önemli yüksek düşüncelerini söyleyecek bir otorite!

Oysa ben *Ronî mîna evînê-Tarî mîna mirinê*'yi (Aşk Gibi Aydınlık-Ölüm Gibi Karanlık), doğrudan okuyucunun ruhuna ulaşmayı arzulayarak, şiddet, vahşet ve ölümü ve insanın bu olgular karşısındaki çaresizliğini ve ezikliğini anlatan, okuyucunun tedirgin ruhunda bir yumuşaklık, bir insani sıcaklık yaratmak isteyen bu bahtsız romanımı bu tür mahkemeler, muhakemeler için değil, yeni bir yüzyıla, yeni bir binyıla giren çağdaş

dünya için yazdım. Ben, cani, vahşi bir yüzyılın tam ortasında doğmuş, savaşların, soğuk savaşların, kırımların, yıkımların, uygarlık adına dünyayı kasıp kavuran milliyetçiliğin, militarizmin, askeri cuntaların, totalitarizmin her çeşidinden fazlasıyla nasibini almış, kanlı yüzyılın özellikleriyle benliği, ruhu örselenmiş biriyim. Benim için sadece acıdan ibaret olan o yüzyılı nihayet geride bırakıyorduk ve ben de, bir yazar olarak, yeni yüzyılı yeni binyılı karşılamak için bir edebi eser yaratmak, yüzyılın özelliklerini anlatan, zamanı ve mekanı belirsiz, tüm dünya için geçerli olabilecek, hem çok gerçek hem de çok kurmaca olan, okuyucunun ruhunda merhamet, vicdan, sevgi, aşk, tedirginlik, kuşku, kaygı duygularını güçlendirecek bir roman yaratmak istiyordum; roman, bu arzunun bir ürünü. Okuma yazması olmayan dedem ve ninemin sözlü anlatı geleneği ve Avrupa'da öğrendiğim yüksek edebiyat teorilerinin birleştirilmesiyle, bir masal havasında, yaşanan gerçeklerden daha gerçek olan edebi gerçekleri yaratmak kaygısıyla yazılmış roman, şimdi ilk yılını yaşadığımız yeni yüzyıla, yeni binyıla sunulmuş bir armağan. Eski yüzyıldan çok farklı, uygar, demokratik ve özgür bir yüzyıl olmasını arzuladığım yeni yüzyıl, tüm beklentilerimin aksine, eskinin sadece bir devamı olduğunu hemen gösterdi; benim ona sunduğum armağana karşılık bu davaları sundu bana.

Ama niçin ben, niçin şimdi bana karşı bu davalar? Romanın ve deneme kitabının içeriğinden öte bir nedeni olmalı, diye düşündüğüm bu soruların cevabını da İstanbul'daki avukat arkadaşların araştırmaları sonucu yavaş yavaş almaya başlıyorum; hukuk, yargı, adalet vb. kelimelerin ötesinde davaların arka planı da ortaya çıkıyor. Her şeyin geçen yılın başında Diyarbakır'a, çocukluğumun yazlarının geçtiği, tarihi kalesiyle ünlü, mazlum-

ların kalesi o boynu bükük, onurlu şehre yaptığım ziyaretle başladığı anlaşılıyor. Yeni yüzyılın ilk günlerinde *Ronî mîna evînê-Tarî mîna mirinê*'nin Türkçesini (Aşk Gibi Aydınlık-Ölüm Gibi Karanlık) yayınlayan yayınevim, romanın yaratılma sürecine uygun olarak, romanla yeni yüzyılı karşılamak üzere, benim ve romanım için önemli bir merkezde birkaç etkinlik yapmak istiyordu; Kürtçe, Türkçe kitaplarımı yayınlayan yayınevlerinin editörleri AÖ, MK ve AK romanın Türkçe çevirmeni MK ve o ara Türkiye'de bulunan Uluslararası Pen Kulübü'nün Tutuklu Yazarlarla Dayanışma Komitesi'nin başkanı Norveçli yazar dostum ES ile birlikte 14 Ocak 2000 tarihinde Diyarbakır'a gittik. 15 ve 16 Ocak günleri, Diyarbakır'daki demokratik, sivil örgütlerin birliği Demokrasi Platformu ve Avesta Kitabevi'nin inisiyatifiyle hem Dil-Kimlik-Edebiyat konulu bir konferans verdim hem de kitaplarımı imzaladım. Bu Diyarbakır seyahati, her şeyin başlangıcı oldu; ben, bir Feniks kuşu gibi yeniden küllerimden doğdum ve tamamıyla keskin bir antagonizmanın egemen olduğu Kürt ortamında, siyasi örgütlerle ilişkisi olmayan, hayatı edebi söz ve anlatı haline gelmiş, sürgünden yeni dönmüş bir yazar olarak, yarattığım edebi eserlerle ne yaptığımı, öteden beni izleyen eden rejim de yaptığımın ne olduğunu, ne anlama geldiğini gördü. O iki gün boyunca konferansın yapıldığı Belediye Sarayı'na, kitaplarımı imzaladığım Avesta Kitabevi'ne akın akın gelen o binlerce insanın ilgisini, heyecanını, sevgisini sözcüklerle ifade etmem mümkün değil. Yoğun bir dikkat, merak, sevgi, mutluluk, coşku. Konferans günü tüm salonları, katları, ara koridorları ve içeri sığmayan, dışarı taşan o mahşeri kalabalığı gördüğümde hem çok şaşırdım hem de çok korktum. İskandinavya'da çok önemli edebi toplantılara bile ancak yirmi, otuz kişinin geldiği bir zamanda, dünyanın başka bir yerinde, benzer bir toplantıya bin-

lerce insan katılıyordu. Dünya edebiyatını ve tarihini çok iyi bilen, görevinden dolayı sürekli dünyayı dolaşan dostum ES'nin de benim gibi çok şaşırdığını ve Neruda'nın günlerinden bu yana artık dünyada bu tür örneklerin yaşanmadığını kulağıma fısıldadığını anımsıyorum. Edebiyatın, anlatının, romanın ve edebi sözün artık öldüğünü, yazarın artık hiçbir işlevi ve misyonu kalmadığını dünyaya anlatan edebiyatın ölüm tellallarının iyice seslerini yükselttiği bir zamanda, edebiyata, anlatıya, romana, söze ve yazara koşan, bunları bağrına basan sınırsız bir insan seli. Şaşırmış biçimde kulağıma fısıldayan dostuma, "İşte dostum," dediğimi de anımsıyorum, "yok olduğu söylenen edebiyatın, anlatının, edebi sözün gücü, kuvveti. İşte ispat..."

Konferans günü, kürsüde, dakikalarca, ağzımdan bir tek söz çıkmadan, sevincim ve hüznüm boğazımda bir yumruk gibi, sessizce, gözlerimde gizlemeye çalıştığım birkaç damla gözyaşıyla, gözün alabildiğine uzanan ve neler söyleyeceğimi merak eden o topluluğa baktım; evet, yıllar önce, 1977 yılının bir yaz gecesi, suçlu olduğuna karar verilmiş, kırgın, ezik, aşağılanmış ve tepesinde ağır ceza tehditleri olan, yargılanan ve var olan yasalara göre cezalandırılacağı kesin, geleceğin ne vaat ettiğini asla bilmeyen, kim olduğu ve ne olacağı meçhul, en yakınlarına bir hoşçakal bile diyemeden belirsiz bir dünyaya doğru giden, daha doğrusu kaçan, erken yaşlanmış bir genç olarak bu toprakları terk etmiştim ve aradan yirmi üç yıl geçtikten sonra, yıllar yılı, sürgündeki o korkunç yoksulluk ve yalnızlığımda, kozasını ören bir ipek böceği gibi sessizce, şimdi karşımda duran insanların diliyle romanlar yazmış, onların bir yazarı olarak geri dönmüştüm. Onların haberi olmadan, verdiğim sözü tutmuş, onları düşünerek, onların acı ve hüzünlerine layık olmaya çalışan romanlar yazmış ve yazdıklarımı bizzat onlara sunmak üzere geri dön-

müştüm; onlar da, belki hiçbir yazara nasip olmayacak biçimde beni, onları unutmayan ama unutmamak için hep acı çeken oğullarını karşılamışlardı.

Dilin ve sözün sihriydi bu; onlar gerçekte benden çok, benim şahsımda, yasaklanmış, aşağılanmış, durmaksızın beş paralık değerinin dahi olmadığı söylenmiş dillerini ve o dille yaratılmış modern edebiyatlarını karşılıyorlardı. Dilin ve sözün gücüydü bu; dünyaya uygun modern bir biçimde yeniden yaratılan edebiyat, edebi dil ve söz, tahayyül bile edemeyeceğimiz kadar muhkem bir kuvvet, bir güç, kolektif bir ruh hali yaratabiliyordu hâlâ. Edebiyatın, sözün ve yazarın artık hiçbir gücünün olmadığı savı, belki onu söyleyenler için doğruydu ama dili, edebiyatı, sözü, kimliği, tarihi yasaklanmış olanlar için asla.

Tüm bunları o iki gün boyunca doya doya yaşamak, benim için büyük bir mutluluk oldu; çok uzaklarda, yıllarca kendi yağımda kavrularak, dışlanmaya, aşağılamalara, tehditlere, yalanlara aldırmadan, sessizce, neredeyse herkesin, "artık Türkiye'de canlanması mümkün değil, boş bir hayal" dediği bir dille, çaresizlik ve hüzünlerini ruhumda duyarak yarattığım, yeniden canlandırmaya çalıştığım kahramanlarımın, nasıl ölümsüz hale geldiğini, beni sabırla dinlemeye gelen, bana gönderdikleri yüzlerce soruyla sürgünün o çorak topraklarında nasıl yeniden doğduğumu, beni onların dilinden uzaklaştıracak o kadar çok sebep varken niçin benim onların diline bu oranda tutkun olduğumu merak eden, bir kitap imzalatmak için saatlerce kuyrukta bekleyen o insanların yüreğine ulaştığını gördüm ve yaşadım. Ben sadece bir aracıydım aslında, dil, yarattığım eserler, canlandırdığım kahramanlar, anlattığım öyküler onlara aitti ve tüm bunlar tekrar onlara dönüyordu. Bir yazar olarak, beni hiçbir zaman terk etmeyen sıkıntıların sonunda, aldığım en büyük ödül buydu iş-

te; bir yazar için bundan daha büyük bir mutluluk olabilir mi?

Ama aynı zamanda o iki gün boyunca çok korktum, bu coşku ve sevginin gerisinde muazzam bir beklenti de vardı; tümü, istisnasız tümü de acılı ve hüzünlü olan, işkence görmüş, cezaevinde yatmış, köyü yakılmış, oğullarını, kızlarını ya da yakınlarını kaybetmiş, her gün yeni bir acıyla dehşete düşmüş, tüm hayatı boyunca hep aşağılanmış ve tehdit edilmiş bu insanların acısına, hüznüne layık olmak, o acı ve hüznün vakarına uygun biçimde yaratıcı olmak. Bana sundukları o tertemiz heyecan, coşku ve sevginin ötesinde o insanların benden istedikleri hiçbir şey yoktu ama gözlerindeki heyecan, sevgi ve umut, yüreklerindeki arzuyu bana iletiyordu; acıya, hüzne layık olmak, acıyı hüznü hem yerel hem evrensel değeri olan bir edebi eser haline getirmek.

Benim Diyarbakır'da yaşadığım bu tablo elbette gerçeğin sadece bir yüzüydü, bir de öteki yüz, rejimin olaya bakışı vardı; herkesten daha muktedir, daha deneyimli, daha zeki olan rejimin, biz normal fanilerin bile anladığı bir olayı anlamaması mümkün müydü? Tüm tarihi boyunca, kontrol edemediği sözü ve anlatıyı hep ezmek, yok etmek istemiş bir rejimin, onca deneye rağmen, söz ve anlatının yaratabileceği gücü göremeyeceğini, anlayamayacağını sanmak, rejimin değil, sadece aptalların işi; benim Diyarbakır'ı terk etmemden hemen sonra, Diyarbakır'a indiğim andan oradaki son dakikama kadar hep beni izleyen, her davranışımı, söylediklerimi kameraya alan, tuvalete gittiğimde bile uzaktan beni izleyen güvenlik güçlerinin hiddetli raporlarıyla, Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından, var olan yasalara bile uygun olmayacak biçimde, *Ronî mîna evînê-Tarî mîna mirinê*'nin Kürtçe ve Türkçe baskıları da dahil, yedi kitabım, birden, apar topar yasaklandı ve bu kitaplara karşı bir sürek avı başlatıldı. Polis ekipleri kitabevlerini basarak bu kitapları topla-

maya ve daha vahimi bölgede kitabevi yöneticilerine bu kitapları asla bir daha bulundurmayacakları, eğer bulundururlarsa "cezai müeyyidesine" katlanacakları konusunda belgeler imzalatmaya başladılar. Topyekün bir saldırı ve yok etme kampanyasının ilk adımı olan bu gelişmeler, neyse ki Avrupa Birliği, İsveç ve diğer İskandinav ülkelerinin hükümetleri, uluslararası yazarlar ve yazar örgütleri, Helsinki Komiteleri, düşünce özgürlüğü kuruluşları, Türkiye'deki kişi ve örgütlerin yoğun protestosuyla önlendi; deneyimli avukatım HK'nın ölçülü, sağlam itirazı üzerine karar feshedildi. Rahat bir nefes almış, tekrar yazmakta olduğum romanıma dönmüştüm ama Kemal ve daha birçok dostum tarafından da uyarılmıştım; hep mutlak ve buyurgan bir geleneğe sahip, otoriter ama aynı oranda da kindar bir mentalitenin bu kararı sineye çekmesi mümkün değildi, yeni sürprizlere karşı hazırlıklı olmalıydım. Sürpriz, bu yeni gelen davalardı işte; onca uğraşmalarına rağmen, o sinirli haliyle fazla düşünmeden aldığı kararın feshinden sonra Diyarbakır mahkemesi, vakayı İstanbul'a havale etmişti.

"Yine gittin" diyorum kendi kendime, yeni uykudan uyanmış gibi sesimi yükselterek, "yine nerede olduğunu unutarak İstanbul'a, Diyarbakır'a uzandın." Hayretle, Kallsmora'ya, çok farklı gerçeğime dönüyor ve çevreme bakıyorum; zaman akmış, kahve fincanı boşalmış, müzik susmuş, az önce şömineye attığım odunlar köz olmuş, bana bakan ruhsuz bilgisayar ekranındaki yazılar çoktan silinmiş ve zaten pek görünmeyen Biro, Migo, tümden ulaşılması olanaksız meçhul yerlere kaçmış. "Gel de bu durumda yaz!" diyorum yine kendi kendime ve bedenimi uyuşturmuş koltuktan asabice kalkarak dış kapıya yöneliyorum; her şeyi olduğu gibi bırakıp Norrtälje'ye gideceğim. Sıcak elbise ve

potinlerimi giyerken sinirli olduğumu ve öteden beri düşündüğüm ama fırsat bulamadığım Norrtälje'ye gitme fikrinin o sinir anında birdenbire aklıma geldiğini farkediyorum. "Buradan uzaklaşırsam belki sakinleşir, tekrar roman dünyasının kapılarını aralar, dönüşte de dişe dokunur bir şeyler yazarım," diye kendimi avutuyorum.

Norrtälje, beni gerçekten sakinleştiren, gerçekleşmesi neredeyse olanaksız olsa bile bana hülyalı düşler sunan küçük bir şehir; oradaki sevimli, zengin sahaf dükkanında bulmayı umduğum birkaç kitap var. Dışarda neredeyse tipi var, rüzgar hantalca aşağılara inen büyük kar tanelerini savuruyor. Arabayı temizledikten sonra, biniyor, motoru azıcık ısıtıyor ve yola koyuluyorum; her taraf ıssız, çevrede bir tek insan bile yok. Källsmora'nın şurda burda, düzensizce inşa edilmiş, bacaları tüten şarap kırmızısı ahşap evlerini, buz tutmuş ağaçların arasından bembeyaz görünen Largen Gölü'nü, şimdi tamamıyla ıssız olan Wira Bruk'u geride bırakarak Roslags Kulla'ya, yolun öte tarafında bölgenin tarihi kilisesinin göründüğü, güneyden Stockholm'e, kuzeyden Norrtälje'ye uzanan kavşağa geliyorum. Arabayı kuzeye yöneltiyor ve Baltık Denizi'ne paralel akan yola giriyorum; yolun her iki tarafındaki, kardan kolları aşağıya sarkmış çam ağaçları, beyazlığın da etkisiyle ortalığı masallara ait aydınlık bir dünya haline çevirmiş. Soğuğa rağmen ışıldayan sonsuz aydınlığın verdiği ısı hafifçe ruhuma doluyor; yıllar önce *Bîra Qederê* (Kader Kuyusu) romanımı yazarken hep dinlediğim Khachaturian'ın müziği eşliğinde, çoğunu bildiğim, tanıdığım çiftlikleri, küçük yerleşim birimlerini geride bırakarak Norrtälje'ye giriyorum.

Norrtälje, Skärgården denilen, Stockholm'ün çevresindeki binlerce adadan oluşan takım adaların kuzey bölümü Roslagen bölgesinin kalbi; küçük, şirin, Vikingler döneminden günümü-

ze kalan tarihi bir şehir. Roslagen, takım adaların pırlantası ve özellikle yazları binlerce sanatçı, yazar, gazeteci, müzisyen, ressam, heykeltraş, akademisyen, tiyatrocu, sinemacı buraya akın ediyor ve hepsinin mutlaka bir biçimde uğradığı merkez de Norrtälje. İki, en fazla üç katlı ahşap evlerden oluşmuş tarihi şehir, taş döşeli dar sokakları, birer resim, tekstil, demirci, marangoz atölyesi olan dükkanları, restoran ve kafeterya haline getirilmiş eski evleri, şehrin içinden geçen kanalı, Baltık Denizi'ne açılan minik limanı ve küçük meydanlarıyla tastamam bir müze görünümünde ama aynı zamanda modern sanat eserlerinin de sergilendiği bir yer. Norrtälje'nin çevresinde, hep okuduğum Ekelöf'ten şimdi bana karşı açılan bu davalarda beni destekleyen KE, AP, AR'ye kadar İsveç edebiyatının sayılamayacak kadar çok ve önemli yazar ve şairinin kaldığı, yaşadığı, biri birinden güzel birçok irili ufaklı ada ve yerleşim birimi var.

Baharın gelmesi, karların erimesi ve çiçeklerin, ağaç yapraklarının açmasıyla tam bir cennet haline gelen, denizin yanında göller, ormanlar, dereler mekanı Roslagen, bizim de aile olarak tutkun olduğumuz bir yer; tüm bahar ve yaz boyu, çocuklarla birlikte adaları dolaşmak, çeşitli çiftliklerde düzenlenen müzayedelere katılmak, çilek tarlalarında çilek toplamak, yol kenarlarından dürbünle günbatımında ormanlardan çıkıp açık alanlara gelen ceylanları ya da göllerin ve denizin üstünden ama çok alçaktan süzülüp uçan kartalları seyretmek ve günü Norrtälje'de, kısa bir şehir gezisinden sonra, kanaldaki restoranda pizza yiyerek noktalamak, eşsiz bir zevk.

Ama şimdi yalnızım ve kış, iklim soğuk, her taraf kar. Şehrin girişinde kütüphanenin önünde arabayı park ediyorum ve oradan aşağıdaki meydana, Tegner, Heidenstam, Fröding, Stringberg, Lagerlöf, Lagerkvist gibi İsveç edebiyatının modern klasik-

leri sayılan yazarların eserlerini temin ettiğim Yakub'un sahaf dükkanına yöneliyorum; ama hayal kırıklığına uğruyorum, dükkan açık değil. "Adam haklı, benim gibi bir çılgının dışında bu iklimde, bu saatte kim gelip kitap sorar" diye kendi kendime söyleniyorum. Durumum oldukça ilginç şimdi; İsveç ruhunun kaynağında, artık İsveçlilerin bile neredeyse unuttuğu ve zorunlu olmadığında okumadığı İsveçli yazarların peşinde koşan yabancı bir çılgın.

Bir süre bomboş meydanın karşısında, yazları dolup taşan turistik otele bitişik dükkanın vitrinlerindeki kitaplara bakarken, ne yapmam gerektiğini de düşünüyorum. Dükkanların, restoran ve kafeteryaların çoğu kapalı, kütüphaneye gidebilirim ama okumak, kitaplara, gazetelere dalmak istemiyorum; hiçliği yaşamak istiyorum. Gelirken, yolda açık olduğunu gördüğüm postanenin azıcık altında, köşedeki kafeteryaya gidiyorum; mis gibi kahve ve pasta kokularının yayıldığı sıcak kafeteryada fazla insan yok, arka köşede üç yaşlı bayan ve onların biraz ötesinde de kalın gözlükleriyle önündeki gazeteyi okuyan uzun boylu, uzun sarı saçlı, zayıf genç bir kız oturuyor. Henüz taze olan kahveden bir fincan ve Norrtälje'nin ünlü çöreği *kannelbolleden* de iki tane ısmarlayarak, dışarıya bakan pencere kenarındaki masaya oturuyorum. Açım; çöreğimi yiyip, sıcak kahvemi yudumlarken, "günün birinde buralara geleceğimi, buralarda yaşayacağımı kim tahmin edebilirdi" diye düşünüyorum, "tesadüfün şaşmaz yargısı işte, geldim, gördüm, yaşadım, öğrendim ve sevdim, evet, geldiğim yörelerden olağanüstü farklı olan buradaki bireyselliği, sükuneti, tenhalığı sevmeye başlayalı çok oldu."

Varlığımdan habersiz, gazetesine gömülmüş karşımdaki genç kıza dikkatle bakıyorum; bana birini, yıllar önce, sürgün hayatımın ikinci yılında tanıdığım ve uzun süre birlikte yaşadığım

EE'yi hatırlatıyor. O yıllarda EE de bu kız gibi gençti, kalın gözlüklerini çıkarıp, uzun saçlarını arkaya atarak, hülyalı bakışlarla bana bakıyor ve beni yeni dillere, edebiyatlara, yazarlara, mekanlara, ülkelere davet ediyordu. EE, yeni ülkemdeki yeni hayatımın rehberlerindendi, hem Stockholm Üniversitesi'nde dil okuduğum sıralar hem de özel hayatımda. İsveççeyi kısa zamanda kolayca öğrenmemde, İsveçli yazarları anadillerinden okumamda sonra da İsveççe makaleler yazmaya başlamamda onun payı çok büyük. Kışları Stockholm'ün varlıklı bir semtinde, büyük bir kütüphaneye sahip geniş bir villada, yazları da İsveç'in içlerinde, güzel bir gölün kenarındaki geniş bahçeli bir yazlıkta yaşayan, bir devlet kuruluşunda şef olan kültürlü bir baba ve şefkatli, köylü bir annenin kızı olarak büyüyen EE, dilbilimciydi; sadece dilbilimine ilişkin araştırmalar yapmıyor, içlerinde eski ve yeni Yunanca da olan birçok dili biliyor ve konuşuyordu.

Sinemalara, tiyatrolara, kitabevlerine ve kütüphanelere yakın, kitap ve müzik plaklarıyla dolu mütevazı iki odalı öğrenci evimizde dil, merkezdeydi, EE, o mesleğin içinde olmayanların fazla anlamadıkları ince akademik araştırmalarının ötesinde bana İsveççe sözlükler, rahat okunan romanlar, ilerde bir yazar olarak işime yarayabilecek dergiler getiriyor ve benim Kürtçeyi öğrenme, araştırma çabalarıma yardımcı oluyordu. Sadece bu kadar değil, İsveç'in sürgünler tarihinde, benden önceki halkayı oluşturan Yunanlı aydınlarla ilişkilerinden yeni sürgüne gelmiş birinin neye ihtiyaç duyduğunu biliyor, ve yorucu olmayacak, bende bir merak, bir coşku uyandıracak şekilde, beni yeni ülkemle de tanıştırmak için çabalıyordu; yaz aylarının başında onunla İsveç'in kuzeyindeki Lapon bölgesine gidiyor, orada hiç batmayan güneşi seyrediyor, çağlayanlar ve ren geyiği sürüleriyle dolu yüksek dağların yaylalarında günlerce süren yürüyüşler yapıyor,

dağların yükseltilerindeki suyu buz gibi soğuk küçük göllerde yüzüyor, küçük köy lokantalarında bol geyik etli köy yemekleri yiyor, geceleri ucuz kırmızı şaraplar eşliğinde şiirler okuyor, kimi zaman da İsveç sınırını aşarak, nazi işgali döneminde tam bir direniş kalesi olan Kuzey Norveç'e geçiyor, baskının, işgalin, zulüm ve yasakların ne olduğunu bilen o insanlarla birlikte oluyorduk. Stockholm'deki hayatımızda ise neredeyse her haftasonu, kahve termosları, sandviçler, meyveler, bisküviler, Fransız şarapları ve peynirleriyle dolu sırt çantalarımızla Stockholm'ün çevresindeki adalara ama özellikle de Roslagen'deki adalara vapur turları gerçekleştiriyorduk. Vaxholm, Värmdö, Vindö, Runmarö, Svartsö, Ljusterö, Arholma, Väddö ve Roslagen'e ait daha birçok ada. Elbette takım adaların güney bölümündeki adaları da ihmal etmiyorduk. Norrtälje'ye de, o yıllarda, ilk onunla geldiğimi dünmüş gibi hatırlıyorum; Stockholm'ün Gamla Stan'ında yaşadığım duyguyla, Norrtälje'yi, geride bıraktığım dünyama ait Kuzey Mezopotamya'nın küçük şehirlerine benzettim ve bu şirin, rahat, uygar, harika şehri çok sevdim.

Yoğun bir hasretle yaşadığım sürgünün o ilk yıllarında EE, beni geride bıraktığım topraklarıma yakınlaştıran insan da oldu; ülkeme gidemiyordum ama ülkeme en yakın yerler olan Yunan adalarına gitmek mümkündü. Yunanistan'daki 1967 Albaylar Cuntası'ndan kaçıp İsveç'e sığınan aydınlarla dayanışmada bulunmak üzere, onların dayanışma komitelerinde, kültür derneklerinde, sürgün çevreler için teksirle çoğaltılıp yayınlanan ve gizlice ülkeye sokulan dergilerinde aktif çalışan ve ülkedeki muhalafetle ilişkileri kuran kuryelerden birisi olan EE, defalarca Yunanistan'a gitmiş, aydınların direniş merkezi olan adaları dolaşmış ve oralardan edindiği deneyimlerle, şimdi de Yunan aydınları gibi onu kovalayan rejimden kaçmış bir başka sürgünü, Me-

zopotamyalı, Anadolulu birini oralara götürmeye başlamıştı. EE, Yunancayı yazabilecek kadar iyi biliyordu, sürgün Yunan aydınlarının bitmez tükenmez iç çelişkilerinden yorulan ve bıkan EE, kendisini dile ve edebiyata vermiş ve bunları iyi öğrenmişti. Her yıl, yazın sonlarına doğru, balık istifi turist taşıyan seyahat acentalarının yolculuklarından farklı biçimde, bir Yunanlı gibi, Yunanistan'a gidiyorduk; Atina, Pire, Selanik, Kavala, Taşoz, Samos, Kos, Girit, Karpathos, Rodos, kimi yerde iki üç gün, kimi yerde üç, dört hafta, köylerin küçük pansiyonlarında, balıkçı köylerinin sahildeki ucuz otellerinde ya da denize nazır zeytin bahçelerinin içindeki aile evlerinin balkonlu odalarında kalarak topraklarıma yakın yerlere sokuluyorduk. Akşam üzerleri, küçük teybimizde Elitis'in *Axion Esti*'sini besteleyerek, şarabın, denizin, karanlığa karşı aydınlığın, baskıya karşı özgürlüğün, yalana karşı şiirin, her şeyi unutmaya eğilimli güncel vasatlığa karşı tarihin ve hafızanın tutkusunu Ege ve Akdeniz'in rüzgarları gibi güçlü melodisiyle tüm dünyaya ulaştıran Theodorakis'in şahane müziği, önümde küçük meze tabakları, rakı kadehinde çok özlediğim rakının Yunanca benzeri Ege'nin köpükleri gibi bembeyaz olan Ouzo, içimde dayanılması olanaksız bir keder ve hasretle, Ege'nin öte taraflarına bakıp, oralarda bıraktığım ömrümü, dostlarımı, yakınlarımı düşünürken, EE de bana şiirler okuyordu; şiir söylemek için yaratılmış Yunan diliyle, şair olarak dünyaya gelmiş Yunanlı şairleri, Homeros, Sapho, Kavafis, Sikelianos, Kazancakis, Palamas, Seferis, Elitis, Ritsos'un şiirlerini. EE'nin farklı bir telaffuzla okuduğu o sözcükleri anlamıyordum ama ne gam, tıpkı iyi müzik gibi, hep dinlediğimiz Theodorakis'in senfonisi gibi, o sözcükler de ruhuma ulaşıyor, beni teskin ediyor, bana dayanma gücü veriyordu.

Tedirgin ruhumu hep sıkan, sonunun nerede, nasıl biteceği-

ni bilmediğim bir sürgün yolculuğuna çıkmıştım ve dans, müzik, söz, şiir, anlatı ve aşktan oluşan o uçan, isyankar Yunanlı ruh haline, tabiatı benim terk ettiğim yörelerin tabiatına çok benzeyen o toprağa, her zaman ipekten bir mavi çarşaf gibi hafifçe sallanan Ege'nin berrak sularına, üşüyen ruhumu ısıtan, Elitis'in deyimiyle "özgürlük için sevinç gözyaşları döken" sımsıcak güneşe, sadece şiirlerinde değil, günlük hayatlarında da Yunanlıların en çok kullandıkları o sihirli sözcüklere, *eleftería* (özgürlük), *elpídha* (umut), *elladha* (memleket) ve diğerlerine çok ihtiyacım vardı.

Çoğunlukla tesadüflerin örerek yarattığı kader herhalde buydu; tamamıyla kapalı ve zamanın çok ötesine itilmiş bir mekanda doğmuş; bırakalım Avrupa'nın kültür dillerini kendi dilini bile doğru dürüst bilmeyen, ülkesinden kaçmış ve İskandinavya'ya, İsveç'e sığınmış genç bir Kürde, Avrupa kültürü ve uygarlığının sunduğu bilgi, görgü ve terbiyeyle donanımlı İsveçli genç bir kız, Ege Denizi'nin ortasındaki adalarda, Kürdün ağır yaralar almış ruhuna ulaşan Yunanca şiirler okuyor, ardından da onları İsveççe izah ediyordu. EE, sadece İsveç ve İskandinavya dili, edebiyatını değil, öteden beri sevdiğim, ilgi duyduğum Yunan edebiyatı ve şiirini de daha çok sevmemde, daha fazla derinliklerine inmemde bana yardımcı oldu; sözünü ettiğim şairler, ama özellikle kaderi benim kaderime benzeyen, yüzündeki, yüreğindeki hüznü şiirlerine de aktaran, "Ev diye neyim varsa çekip aldılar elimden. Zaman / Çığrından çıkmış bir zamandı: savaşlar, yıkımlar, sürgün" gibi sayısız ölümsüz dize yaratmış, Homeros ve Kavafis geleneğini yenileyerek özgün bir ses oluşturmuş, tıpkı Kavafis gibi şiirinin bir öyküye de sahip olmasına önem vermiş, Ege'nin Türkiye yakası Seferlihisar'dan kaçmak zorunda kalmış göçmen bir ailenin boynu bükük çocuğu Seferis, sürgün

hayatımın hep yanımda taşıdığım sesleri oldular.

"Keşke EE, sürgün dönüşü yaptığım ilk işlerden birinin Seferis'in Seferlihisar'da doğduğu evi ziyaret etmek olduğunu bilseydi," diye, kahvemi tazelerken düşünüyorum; evet, 1992'de sürgünden Türkiye'ye döndükten sonra, Ege'de yaşayan birkaç dostumla birlikte, Seferis'i anarak, çoktan yıkılmış ve artık izbe bir bisiklet tamirhanesi olarak kullanılan, sahilin tam arkasındaki o evi ziyaret ettim. "Ama bu ziyaretimi büyük ihtimalle EE hiç bilmeyecek", çünkü uzun yıllardan bu yana onunla ilişkim yok ve evlendiğini, birkaç çocuğunun olduğunu öğrenmemden öte, nerede olduğunu bile artık bilmiyorum.

Hayat bu işte; hiç bitmeyecekmiş gibi düşünülen, yaşanan o yoğun duygular, bir süre sonra insafsız zamanın gadrine uğrayarak sadece birer anı, giderek soluklaşan, silikleşen birer deneyim olarak kalıyor. Artık İsveççeyi, İskandinavya edebiyatını rahatlıkla okuyup, yazıp, analiz eder hale geldiğim yıllarda, beni hep korumuş, yeni ülkeme alışmam için yardımcı olmuş EE de sanki görevini bitirmiş gibi, birden Stockholm Üniversitesi'nin o gerçekten kasvetli yüksek binalarına sıkışmış akademik hayattan sıkıldığını, daha yoğun, gerçek hayatın içinde olmak, normal insanların yaptığı pratik ve kol gücüne dayanan bir iş edinmek istediğini söyleyerek grafik okumaya ve daha sonra da bu meslekte çalışmaya başladı. Oysa ben, bana karşı asla cömert davranmayan o gerçek hayatın, beni yok etmek için fırsat kollayan bir canavar olarak gördüğüm pratik iş dünyasının, disiplinli günlük sistemin içinde olmak istemiyordum ve aykırı biri olarak ağır bir külfet olan sürgünü bir fırsat, bir olanak haline getirebilmek ve gerçek hayattan daha gerçek bir hayat olarak hissettiğim söz ve anlatı dünyasının daha fazla içinde olabilmek için öğrenmem gereken daha çok şey vardı; amaçlarımızın farklılaşmasıyla yolları-

mız ayrıldı, EE bir matbaada grafikçi olarak çalışmaya, ben de, sürgün hayatımın yeni bir perdesi olan Paris'e, yeni diller, dünyalar, edebi sesler, deneyimler elde edebilmek ve daha sonra da yazarlığım için derinlemesine bilmemde önem olduğuna inandığım edebiyat-sürgün ilişkisini irdeleyen çalışmalar yapabilmek için Sorbonne'a Fransız Dili ve Edebiyatı okumaya gittim.

Ama şimdi tekrar Norrtälje'nin şirin kafeteryasına döndüğümde İsveç kışının erken bastıran akşam karanlığının yavaş yavaş çökmekte olduğunu fark ediyorum; ortalık şimdi tamamen tenha, salonda ne o yaşlı bayanlar var artık, ne de beni yıllar öncesi anılarıma götüren o masum yüzlü kız. O korkulu kesif karanlık tamamıyla çökmeden, roman kahramanlarımın bana geri döneceğini umut ederek, köy evine dönmemde fayda var; kalkıp gitmem gerekiyor.

Gitmek, dikkat ediyorum da hep gitmekten söz ediyorum; gittim, gidiyorum, gideceğim, gitmem gerekiyor, en fazla kullandığım sözcükler, hayatımın şu ya da bu evresinde en fazla gerçekleştirdiğim eylemler bunlar. Şimdi köye gideceğim, bir süre sonra da davalar için Türkiye'ye gideceğim. Tıpkı Ekelöf'ün dizesindeki gibi:

Gitmek, gitmek, her zaman gitmek.

Sürgüne gittiğimde, zorluklardan çok onları umursamadan düşleriyle yaşayan, nasılsa her türlü zorluğun alt edilebileceğini sanan toy, deneyimsiz bir genç olarak, bir sürgün aydınının hep gitmek zorunda olduğunu, hayatının her zaman gitmekten oluştuğunu, yeni kimliği yabancılığı artık her zaman her yerde bir gölge gibi taşımak zorunda olduğunu bilmiyordum elbette ama

sonra deneyimlerimle fazlasıyla öğrendim; aydın, sürgünde yaratıcı, üretken bir aydın olarak kalmak istiyorsa hep gitmek, hep yeni dillere, kültürlere, edebiyatlara, ülkelere, mekanlara, dünyalara doğru hareket etmek, hep kendisini yenilemek ve Herodot'un anlattığı gibi, bir Feniks kuşu misali Mısır'a gitmek ve orada küllerinden yeniden doğmak zorunda.

Göçmen insan, gitmek için değil, daha iyi koşullara sahip olabilmek, yılın bir, iki ayını da memleketinde, yakınları ve akrabalarıyla tatilde geçirecek biçimde yerleşmek üzere başka diyarları tercih ediyor ama sürgün, sırtında itham ve kovulmuşluk gibi ağır bir cezanın dayanılması olanaksız yükü, yüreğinde her şeyi kaybetmiş olmanın verdiği ebedi hüzün, ruhunda teselli edilmesi mümkün olmayan eziklik, tedirginlik ve şüphe, onu içten içe yiyen entelektüel kaygılar, ayakta kalabilmek, yaşayabilmek için çoğunlukla sırtını daha iyi koşullara da dönmüş olarak, günlük hayatın sunduklarına ve göçmen politikalarının arzuladığı rehabilitasyon, iş hayatıyla uyum vb. şeylere itibar etmeden, hep bir yabancı olarak kalmak, hep sınırları aşarak gitmek zorunda. Şimdi artık biliyorum; sürgün, sürgüne gittiği an, mezarda biten sonsuz bir yolculuğun ilk adımını atıyor artık. Nerede olursa olsun, artık hep gitmek, hep yeni ufuklara doğru yönelmek, sürgünün kaderi. Şimdi bu davalarla ilgili gideceğim yer, Türkiye, İstanbul, esasında döneceğim bir yer orası, çünkü oralardan geldim. Ama hayır, durumu öyle duyumsamıyorum, öyle yaşamıyorum, sadece oralara ait değilim artık; oraya gidecek ve eğer başıma kötü bir şey gelmezse, oradan da başka bir yere gideceğim, oradan da başka bir yere...

VI

"Ruhum onlara başkaldırmam gerektiğini söylemişti"

Ben, soğuk savaşın, cuntaların, sıkıyönetimlerin, sürekli bir baskının, eziyetin ve yasakların iflah olmaz çocuğuyum; ezilmek ve başkalarının sahip olduğu doğal haklara sahip olamamak, alnıma yazılmış yazı, nerede olursam olayım, binlerce kişinin içinde bile, bu benim kim olduğumu gösteren künyem. Benim, insan olarak güçsüzlüğüm; yazar olarak gücüm. Benim, insan ve yazar benliklerimin ötesinde, hangi ülkede, nerede, ne zaman, nasıl olursa olsun, hep yaşadığım mekanım, beni asla terk etmeyen dünyam.

Doğduğum yıllar, insanlık tarihinin en kanlı, en cani yüzyılı

olan yirminci yüzyılın ortalarıydı ve o yüzyılın Akhilleus'un öfkesinden daha güçlü, daha şiddetli öfkesi ile yüzyılın onulmaz hasletleri kin, nefret, düşmanlık, önyargı, tahammülsüzlük, milliyetçilik, ırkçılık, gurur, kibir, bayağılık, vicdan ve merhamet yoksunluğu dünyayı kasıp kavuruyordu. Sonraları sürgün dünyamda bir edebi ses olarak benim de hayatıma giren İsveç Akademisi üyesi şair ve diplomat Dag Hammarsköld'ün Birleşmiş Milletler'e genel sekreter seçildiği, insanların ilk kez Everest Dağı'nın zirvesine çıktığı o yıllarda, yüzyılı, vahşi bir yüzyıl kılan olaylar tüm hızıyla sürüyordu; Birinci ve İkinci Dünya Savaşları gibi insanlığa büyük darbeler vuran savaşların ardından, bir üçüncü savaş olarak başlayan ABD ve Sovyetler Birliği'nin başını çektiği bloklar arasındaki soğuk savaş, şiddetini artırarak, her tarafa yayılarak büyüyor, bu bloklar arası savaşın bir devamı olan ve yeni bir ateşkesle bir nebze duran Kore Savaşı'nın dumanları hâlâ tütüyor, siperlerde askerler, elde tüfek, birbirlerini kolluyor, büyük insani felaketlerle çalkalanmış o çağın muhkem kalelerinden Soyvetler Birliği'nin çelikleşmiş, betonlaşmış sistemi, çelik çağın en önemli mimarlarından olan ve öleceğine asla inanılmayan ulu şef Stalin'in ölümünden sonra yerine Kruşçev'i atayarak, yeni düzenlemelerle yoluna devam ediyor, ABD ile aynı safta olan İkinci Dünya Savaşı'nın galibi İngiltere, soğuk savaşa uygun biçimde, görkemli kutlamalarla Kraliçe II. Elisabeth'i tahta geçiriyor ve dünya hakimi ABD de, ülke içinde muhalif aydınların sesini yok etmek için anti-demokratik cadı kazanları kaynatıyor, ülke dışında da aynı blok içinde olan ülkelerde Sovyet Bloku'na karşı ama özellikle de iç muhalefeti ezmek için acımasız gizli militer, para-militer vurucu güçler oluşturuyordu.

Türkiye'de ise kurnaz rejim, her zamanki uzak görüşlülüğüyle savaşın galibi bloğun safında yer alıyor, tüm bloğu kapsayan

askeri ittifakın üyesi oluyor, sivil-askeri bürokrasisini, açık-gizli devlet sistemini, toplumsal, siyasal hayatını soğuk savaşın kurallarına uygun, yeniden organize ediyordu; kültürel, ekonomik, siyasal hiçbir önemi olmayan Türkiye, Doğu ve Batı arasındaki bir ülke ve Sovyetler Birliği'nin komşusu olan bir müttefik olarak salt askeri strateji bakımından ABD Bloğu için önem arzediyordu.

Böylesine dünyayı kapsayan keskin ve acımasız çelişkiler yumağında, blokların çarkları arasında ezilen bir zamanda, öteki bloğa karşı bir güç ve müttefik olmanın en belirleyici hedef ve kaygı olduğu bir dünyada hiçbir hakkı olmadan dünyaya gelmiş, tutunacak bir dalı bile olmayan, benim gibi doğdukları gün mutlak bir esaretin prangalarıyla sımsıkı bağlanmış insanların ne önemi olabilirdi? Dünyanın daha önemli işleri vardı; benim gibi esamesi bile okunmayan, bir ismi bile olmayanların kaderlerine razı olarak kendilerine sunulan geleceği kabul etmeleri gerekiyordu. Tüm bunları herkesten daha iyi bilen Türkiye'deki kurnaz rejim, hedeflerine ulaşabilmek için totaliter sistemini, kendisinden olmayan sınırlı sayıdaki muhaliflerin ve *Türkifikasyon* hevesiyle yok etmek istediği ötekilerin nefes bile alamayacağı dipsiz kör bir kuyu haline getiriyor, baskı ve asimilasyona dayalı uygulamalarını giderek yoğunlaştırıyordu. Türkiye ve benzeri lider olmayan ama liderlerin emirlerine uygun hareket eden ülkeler, blokların arkabahçesiydi; liderlerin göz yumması ve koruyucu kanatları altında, bu ülkelerdeki yönetimler, vatandaşlarına, ülkelerinde yaşayan diğer halklara ve azınlıklara istedikleri gibi davranabiliyor, istedikleri kadar vahşi ve zalim olabiliyor, onlara karşı akıl almaz siyasetler uygulayabiliyorlardı. Zaman, aklın, vicdanın, demokrasinin, insan hak ve özgürlüklerinin zamanı değil, bunların karşıtı kuralların egemen olduğu çılgın bir post-savaş zamanıydı ve arzulanmasa bile insanlıkdışı uygula-

malara müsaade ediliyordu. Bu arkabahçe ülkelerdeki yönetimlerin çok sevdiği ve her iki tarafın da işine geldiği için gizli bir mutabakatla herkesin uyduğu bir kural vardı; iç işlere karışmamak, yani yönetim vatandaşına istediği her şeyi yapabilirdi ve kimsenin dışardan buna karışmaya hatta protesto etmeye bile hakkı yoktu. Rejimler ve ittifakları mutlak, vatandaşlar ve hakları ise bir hiçti.

Dünyaya egemen bu düşünce, temayül ve duyguyu en iyi kullanan yönetimlerden biri de Türkiye'deki yönetimdi; cumhuriyetin kuruluşuyla yaratılan yeni gerçeklere uygun biçimde, yeni insanlar oluşturmak için, değirmende öğütülen buğday misali, insanları eziyor, onlara sahip olduklarından farklı bir dil, kimlik, tarih, geçmiş ve hafıza veriyordu. Benim doğduğum yöreler bu zihniyet ve uygulamanın her zaman ilk kurbanıydı; ben doğmadan önce "emirleri kılıçtan keskin umumi müfettişliklerle" yönetilen o yöreler, aralıksız bir sıkı yönetimin cenderesindeydi ve ben doğduktan sonra da, sanki bir gelenekmiş gibi her on yılda bir, yine o zihniyet tarafından, silah zoruyla yeni resmi gerçeklere çekidüzen vermek için, 1960, 70 ve 80'de gerçekleştirilen ve çok kanlı geçen üç askeri darbe ve bunların sonucu olarak da yıllarca süren bir sıkıyönetim uygulaması gerçekleşti.

Hak, hukuk, adalet, eşitlik, özgürlük ve demokrasinin düşmanı sıkıyönetim, hayatımın ve durmadan yaşadığım o acıların en kısa özetidir ama aynı zamanda niye yazar olduğumun da en kısa ifadesidir; özcesi, söz ve anlatıyla kendimi korumak, o düştüğüm kör kuyuda daha altlara yuvarlanmamak istedim. Benimle ilgili sıkıyönetimlerin yarattığı sonuç şu; yok etmek istedikleri yeterince bilinçli olmayan duygu ve düşüncelerden, onların öngördüğü yazarlıklardan çok farklı, duygu ve düşüncelerini disipline etmiş, bir kişisel, edebi ve felsefi derinlik yaratmaya, be-

lirli bir üslup ve stille ince ayarlanmış söz ve anlatı oluşturmaya çalışan bir yazarlık yarattılar. Söz ve anlatıyla sıkıyönetim zihniyeti ve uygulaması arasındaki antagonizma bu olsa gerek; zor, şiddet, baskı, yasak, kibir ve horlama söz ve anlatının ruhuna güç veren bir damar da olabiliyor.

* * *

Tüm ideolojik rejimler gibi Türkiye'deki rejim için de söz ve anlatı çok önemliydi; o ideolojinin yalanlarla dolu yeni gerçeklerinin yerleşmesi için söze ve anlatıya ihtiyaç vardı ama öte yandan bu yeni söz ve anlatının şekillenip yerleşmesi için de var olan söz ve anlatının yok edilmesi gerekiyordu. Çoğu zaman Türkiye'deki rejimin sağcı, solcu, liberal, muhafazakar vb. olduğunu duyuyor ve okuyorum ancak o rejim tüm bu klişelerin ötesinde bir şeydi; Bismarck deneyinin öğrencisi Alman mareşal ve generallerinin yavaş yavaş oluşturdukları yeni bir askeri keşifti. Bu kanlı sürecin öyküsü çok uzun ancak bu öykünün, 1838 yılında başladığını belirtmem gerek; o yıl Osmanlı rejimi bir Tanzimat Fermanı çıkararak devleti, orduyu ve idari sistemi modernleştireceğini ilan etti ve bu işleri gerçekleştirmek için de Avrupa'dan Alman generaller ve mareşaller getirtti. Almanların bildiği örnek, başarıyla uygulanmış Bismarck deneyiydi; demokrasi, hak ve özgürlükleri asla gündemine almadan, askeri bir disiplinle, çoğu zaman korkunç kanlı uygulamalarla, otoriter, merkezi bir sistem yaratmak, devletin bütünlüğünü oluşturmak ve toplumu sanayileşmeye, modernizasyona doğru götürmek. Otoriter zor ve şiddetin demoklesin kılıcı gibi toplumu ve bireyi sürekli tehdit ettiği, devlet baskısının hep hissedildiği, toplumun bir askeri kışla haline getirildiği ve her şeyin, dilin, dinin, kültürün, ülkenin, devle-

tin, idarenin, siyasetin, ekonominin merkezi hale getirildiği bir sistem; zor ve baskıyla yaratılmış totaliter bir modernizasyon, vahşetleriyle Timurlenk, Atila ve Cengiz Han'ı bile geride bırakan, son derece modern olan ve modern metotlarla dil, kültür, halk, tabiat katliamları yapan bir anlayış, bir nomenklantura.

Alman generallerinin bu planı, 1900'lerde, Osmanlı ordusu içinde, genç, atik subayların yoğun katılımıyla örgütlenen İttihat Terakki Cemiyeti'yle başarılı olmaya başladı; 1908'de bir askeri cuntayla devlet yönetimini ele geçiren, çoğu Türk bile olmayan ama sonradan Türk nomentklanturasını oluşturan bu Bismarckçı klik, siyasi cinayetler de dahil, her türlü zor ve şiddeti kullanarak otoriter bir düşünce, duygu, ideoloji ve uygulama yarattı. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na bir Almanya müttefiği olarak katılmasının, savaş sırasında Türk olmayanların ama özellikle Ermeni ve Asuri-Süryanilerin kitleler halinde kılıçtan geçirilmesinin ve savaşın bir sonucu olarak devletin yıkılmasının müsebbibi, yine bu klikti. Kliğin önderleri, Türkçülükle ilgili yarattıkları yalanların cazibesine kapılarak gerçekleşmesi mümkün olmayan çılgın projelerinin peşinde, şurada burada, öldüler ya da öldürüldüler ama geri kalanlar, yeni cumhuriyetin kurucuları ve ilk kadroları oldular. Güçlü bir ulus-devlet kurma hülyasıyla yanıp tutuşan kadrolar tarafından temelleri atılan cumhuriyet, Bismarckçı düşünce, deneyim ve hedeflere uygun kuruldu ve ardındaki tüm köprüleri yakarak, yüzü Batı'ya dönük, modernleşmeyi arzulayan bir devlet haline getirildi; tamamıyla sakat doğan ve çok pahalıya mâl olan bir modernizasyon hamlesi oldu bu.

Her yerde, her zaman çok güçlü bir ideolojiye ihtiyaç duyan bu tür modernizasyonlar, her şeyden önce sözü, anlatıyı, edebiyatı, kültürü, tarihi ve hafızayı değiştirmek zorundadır; Türkiye'de-

ki rejimin yapmış olduğu da, ne fazla ne eksik, tam buydu işte.

Akıl almaz yalanlarla oluşturulan rejimin yeni gerçekleri, sıkıyönetim uygulamalarının ilk kurbanı olan doğduğum yörelerdeki ilk kurbanını da çok bilinçli biçimde seçti; dil, söz ve anlatı. Tüm o geniş nüfusun içinde sadece üç beş memurun ve subayın konuştuğu Türkçe, resmi dil ilan edildi, Kürtçe yasaklandı, daha sonraları bölgedeki görevlerine ilişkin anılarını yazan müfettişlerin anlattığı gibi, insanların Kürtçe konuşmaması için askere, jandarmaya, polise, bekçiye, gizli muhbir ve ajanlara ilaveten, bir de kamu hayatının her yanını gözetleyen kontrol memurları tayin edildi, Kürtçeden başka dil bilmeyen ve bu dille konuşmak zorunda olan insanlar bu memurlar tarafından tespit edildiğinde, onlardan her Kürtçe söz için, dönemin parasıyla yüklü bir miktar olan beş kuruş ceza kesildi, bir dizelik kağıt parçası, bir dua, duvara işlenmiş bir sözcük, mezar taşına yazılmış bir laf da dahil olmak üzere Kürtçe yazılmış her şey yasaklandı, yakıldı, yok edildi, "Vatandaş Türkçe konuş!" gibi herkesi bir askeri kışlanın neferi olarak gören fermanlarla kampanyalar açıldı, resmi tarih tezleri, ansiklopedi, ders kitapları ve sözlüklerde Kürtler ve dilleri "çoğu dillerini değiştirmiş Türklerden ibaret, bozuk bir Farsça konuşan kimseler," diye tanımlandı ve direnişlerin kırılmasından sonra da hayatın her alanını kapsayacak biçimde, zorla uygulanan şiddetli, topyekün bir asimilasyon siyasetine başlandı.

Rejim, dünyadaki öteki örneklerden de biliyordu; yalana dayalı yeni bir gerçeği yerleştirmenin tek yolu, var olan dili, sözü ve anlatıyı yok etmekti. Yeni bir dil, kültür, edebiyat, tarih ve hafıza yaratabilmek için Osmanlıların kullandığı Arapça alfabeyi değiştiren, yeni bir Türkçe için Osmanlıca dilini yokeden, toplumun geleceği için önemli olan o kültür mirasıyla tüm ilişkileri koparan, yeni bir dil-kültür-edebiyat-tarih bilinci yarat-

mak için resmi dil, kültür, edebiyat, tarih kurumları oluşturan, bu kurumların kongrelerinde, mübalağayla, dünyadaki birçok şeyin Türk ve Türkçeden doğduğunu iddia edecek kadar abartılı tezler üretilmesini teşvik eden rejim, bir başka dil, kültür, edebiyat, tarih ve hafızanın yokedilmesi için de aynı çılgınlıkla her şeyi yaptı. Askeri başkaldırıları, halktaki memnuniyetsizliği, yaygın pasif direnişi kırmanın daha kolay olduğunu ancak tüm bunların kaynağı olan dil, söz ve anlatıyı yok etmenin her zaman zor olduğunu bilen rejim, dilin, söz ve anlatının, bireysel öykünün, iyi edebiyatın bir güç olarak yeşerebileceği her yere, her şeye saldırdı ve yok etmek için her şeyi yaptı; gözlerimi dünyaya açtığımda ve toplumla, hayatla ilişki kurmaya başladığımda kendimi bu ortamda buldum işte.

* * *

Fırat ve Dicle nehirlerinin tam ortasında, en az yedi, sekiz bin yıllık bir tarihi olan, tarihçilere göre Sümer, Hurri, Mitanni, Hitit, Urartu, Asur, Arami, Med, Pers, Makedonya, Kommagene, Roma, Sasani, Bizans, Hamdani, Mervani, Selçuklu, Eyyubi ve Osmanlı uygarlıklarının yerleştiği, yaşadığı, yönettiği mazlum şehrimde, ben doğduğumda, cazibesini çoktan yitirmiş, üç beş sur ve duvar parçasından başka hiçbir şeyi kalmamış mahzun bir kalenin dışında, tüm bu sonsuz zamanın, kültür mirasının, uygarlıkların orada yaşadıklarını, oradan geçtiklerini gösteren hiçbir şey yoktu; ne bir anlatı, ne bir kitap, ne bir kaide, ne bir bireysel öykü. Yakın geçmişe dair, hâlâ fısıltı halinde Zazaca ilk metinleri yazan alimlerin, Mehmet Ali Avni gibi Mısır Kraliyet enstitülerinde görevli dilbilimcilerin, Rupen Zartaryan gibi Ermeni edebiyatının ustası yazarların o şehirden olduğu söyleni-

yordu ama şehrin, yörenin bunlarla ilişkisini kurabilecek bir tek kanıt, iz, miras yoktu; söz ve anlatı da dahil her şey, mezara gömülüp üzeri betonlandığı için, bir daha dönmemek üzere yok olup gitmişti. Ama bunların yerine bir tek, bilmediğimiz bir dilde, yeni rejimin yeni gerçeklerini haykırarak anlatan okullar, kütüphaneler, kitaplar, edebi eserler, anlatılar, marşlar, heykeller, kaideler, şenlikler, bayramlar vardı; tarih, binlerce yıllık bir görkemli kültür mirası tarihi değil, otuz kırk yıl önce başlamış bir tarihti. Var olan ve sayıları durmadan çoğalan tüm o heykeller, yazıtlar, belgeler, marşlar bu yeni tarihe ilişkindi; şehrimin çevresindeki öteki şehirlerin adlarının başına kahraman, şanlı, gazi vb. askeri sıfatlar eklenmişti ama bunlar, o şehirlerin binlerce yıllık tarihleri için değil, yeni resmi tarihi yorumu bir gerçek haline getirmek için konulmuştu. Bölgeyi modernleştirmek, uygarlaştırmak adına, bölgenin dilini, anlatısını, kültür mirasını, tarih ve hafızasını hatırlatabilecek her şey, kurnazca değiştirilmiş, sadece yeni olan değil, eski olan da kendisini bu azgın saldırıdan kurtaramamış, bir tarihe, soyağacına, kültür mirasına sahip binlerce yıllık köy isimleri bile birdenbire Türkçeleştirilmişti; baba tarafından akrabalarımın yaşadığı *Dindar*, Altaylı; *Areş*, Bayırözü; *Tesqirav*, Üstüntaş; *Munût*, Yücelen; anne tarafından akrabalarımın yaşadığı *Katine*, Narlıkaya, *Feq*; Beydeş; *Tuwerek*, Yapraklı olmuştu.

Evet, yalandan oluşmuş bir şimdiki zamanın ve geleceğin başarısı, tamamıyla geçmişin, geleneğin ve mirasın yokedilmesine bağlıydı, Arendt'in deyimiyle, geçmiş geleceği aydınlatmaya son verdiği için insan aklı karanlıkta yolunu kaybediyordu. .Rejim dilin, sözün ve anlatının toplumları ve bireyleri süren, eken, biçen, harmanlayan ve geleceğe hazırlayan muazzam bir güç olduğunu bilerek, o farklı dilin, sözün, anlatının dirilebileceği, birey-

lerin modern anlamda kendi öykülerini anlatabileceği koşulları, gelenekleri, mirasları, hafızayı, bilinci, duyguyu yok etmişti.

Söz ve anlatı, bireysel öykü, bir yaratıcı süreçle bireyin kendisini keşfederek, yeniden yaratması, inşa etmesi, bu yaratıcı sürecin ister istemez dünle kurulan ilişkisi... O yöreleri düşünürken hep aklıma gelen kavramlar... Oysa o topraklar, o dağlar, nehirler, yaylalar, ovalar, yollar, tarlalar, bahçeler, sadece bölge için değil, tüm dünya için önemli olan bir söz ve anlatı membasıydı ve eğer yörenin bireyleri, olanak bulup, Mann'ın dediği gibi, bütün ruhlarını geleneksel malzemeye akıtabilseler, o malzemeye yeniden şekil verebilseler, yine tüm dünya için önemli olabilecek anlatının ortaya çıkması mümkündü. Gerekli olan, bireysel anlatı, zorunlu olan ise bireysel entelektüel, kültürel, edebi yaratıcı güçtü.

Söz ve anlatı, bir edebi kurgu olarak, bireyin kendisiyle tanışması, muhasebesi, kendi duygu, düşünce ve deneyimlerine bir anlam vermesidir elbette ama belki de en az bunlar kadar önemli bir başka özelliği daha var; söz ve anlatı, bireyin kendi benliğine, bilincine ve ruhuna yaptığı bir yolculuk kadar hafızaya, tarihe, geçmişe, geleneğe ve mirasa yaptığı bir yolculuktur da. Bugün yaratılan bireysel söz ve anlatı, dünü yeniden kurarak, onu canlandırıp hayata dahil ederek, geleceğe ilişkin her şeyden daha sağlam bir güç oluşturmaktadır. Bireysel söz ve anlatının sıkıyönetim rejimleriyle asla uzlaşmayan antagonizmasının bir yönü de budur işte; bireyi, bireyin hak ve özgürlüklerini baskı altına alan her türlü ideoloji ve siyasete direnen, ona başkaldıran söz ve anlatı, aynı zamanda geçmişe, tarihe, gelenek ve mirasa da, yeni yalan gerçeklerin ötesinde, farklı bakar ve farklı bir bakış, bir duygu yaratır. Söz ve anlatı, bireyin kendisini yeniden keşfetmesi, yaratması olduğu kadar, geçmişi de yeniden, resmi

tarihlerde olmayan farklı olaylar, öyküler ve ruh halleriyle, yaratmasıdır. Resmi bir dil, söz, anlatı ve edebiyat yaratmak için olağanüstü çaba sarfeden yeni rejimin en çok korktuğu, işte, güncel öfkeli dalgalanmalardan uzak, Eyüp Nebi sabrıyla yaratılan ve her şeyi altüst edebilecek gücü olan dil, söz ve anlatıydı.

Hiç kimsenin yaşamasını arzulamadığım ve hiç kimseye tavsiye etmediğim öyküm ve bireysel serüvenim o zaman, orada, o koşullarda, o atmosferde başladı; ilkin geleneksel bir söz ve anlatı cennetinin içinde doğdum, sonra bu cennetimi yitirdim ve sıkıyönetimlere ait bir cehennemin tam ortasına düştüm, nihayetinde de bu cehennemden, yitmiş cennetimin geleneksel dil, ses, söz ve anlatısıyla ilişkili, modern bir bireysel söz ve anlatı yaratmaya çalıştım.

Çocukluğun o müthiş masumiyetiyle, öğrendiğim her şeyi anında unuttuğum, dünyanın hep öyle olacağına inandığım ama alttan alta, farkında olmadan cennetten cehenneme doğru çekildiğim, bu sürecin farkında olan büyüklerin ikaz ve tavsiyelerinden de bir şey anlamadığım dönemlerde, unutmadığım ve büyük ihtimalle beni ben yapan olaylardan biri olan bir anım var; babamı hapisanede ziyaret ettiğimde yaşadığım duygular. Mevsim, ötelerdeki dağlara ait yel ve serinliğin bir türlü şehre ulaşamadığı, her tarafın bozkır sıcaklarıyla kavrulduğu, yöredeki tüm küçük ırmak ve pınarların kuruduğu yaz mevsimiydi ve ben, yazın sıcaklığıyla değil, yüreğimdeki sıcaklıkla, sabırsız bir heyecan ve merakla ilkokulda okumaya başlayacağım o sonbahar gününü bekliyordum; okul çağına gelmiştim ve durmadan kötüleşen ekonomik durumumuza rağmen dedem beni, yeni elbiseler, ayakkabılar, önlükler ve çantalarla okula hazırlıyordu. Dedemin vefatına kadar, ben, durumun farkında olduğu için benimle faz-

la ilgilenmeyen babamın değil, üzerime titreyen dedemin çocuğuydum. Çocukken hep dedemle olduğum, okul çağına geldiğimdeyse ya o evde olmadığı ya da ben başka yerlerde olduğum için hiçbir zaman çok yakından tanıma fırsatı bulamadığım babam, ailenin tek çocuğu olarak, giyimi kuşamı, hareketleri davranışı, düşünce biçimi ve duygularıyla öteki akrabaları ve akranı kuzenleri gibiydi. Ama hep uzaklara bakan güzel gözleri, dalgalanan siyah saçları, badem yağıyla parlatılmış bıyıkları ve iç dünyasına, düşüncelerine çekilmiş dalgın haliyle farklıydı da; orada yaşamasına rağmen her halinden uzakları özlediği, o hayata tahammül edemediği ve onu kıskıvrak zincirlemiş koşulları aşarak yeni diyarlar fethetmek istediği belliydi.

Babamın da dedem gibi, dedesi gibi okuma yazması yoktu ve askerde öğrendiği üç beş kelimelik Türkçeyi saymazsak, Kürtçeden başka hiçbir dil bilmiyordu; ona reva görülen hayatın, çaresizliğin, sıkışmışlığın ezikliğini yaşıyor ve uzaklarda olan her şeyi, gördüğü, duyduğu her yeni şeyi merak ediyor, oralara, onlara ulaşmak, tanışmak, bilmek istiyordu. Merakı, açık alnında, hüzünlü gözlerinde, sessiz duruşunda hemen görülüyordu; uzak olana, yeni olana, ulaşılamayana hayrandı. Bunlarla zincirlerini kırabileceğini, uzakları yakınlaştırabileceğini, yeni olanı eski hayatına ekleyebileceğini düşünüyordu; olmayan, o koşullarda olması olanaksız bir zamanın, bir geleceğin peşindeydi, gitmek, hep gitmek istiyordu. İçinde yaşadığı sıkıyönetim düzeninin farkındaydı ama ona karşı sesini yükseltebilecek koşullardan, bilgiden, güçten yoksun olduğu için sessizce, kimseyi rahatsız etmeyecek biçimde, o düzenin ona emrettiği aklı, mantığı, günlük hayatı, farklı davranışlarıyla reddederek yalnız kalmak, farklı olmak, kendisine ait bağımsız bir duygu ve arzu sahibi olmak gibi o kolektif hayatın tehlikeli gördüğü halleri, yaşam biçimlerini arzuluyordu. Ailenin

geçim kaynakları günden güne azalıyor, soframızda durmadan bir şeyler eksiliyordu ama babam, o sıkışmış ruh haliyle, buna bir çare bulamıyor, tersine yaptıklarıyla bu yoksulluğu, ülkenin yoksulluğuna benzer biçimde, daha da artırıyordu.

Babam, sıkışmış, çaresiz insanın tipik bir örneğiydi; daha mutlu bir gelecek vaadi ve hayaliyle koştuğu o uzaklıklardan, daha yoksul, daha çaresiz, daha fazla hayal kırıklığına uğramış olarak dönüyordu. Kaderimiz, ülkenin kaderiyle aynıydı, dedemin çocukluğu babamınkinden, babamın çocukluğu da benimkinden daha varlıklıydı; ne başka türlü bir çıkış yolu, bir alternatif vardı, ne de o çırpınışların, hayallerin, can havliyle sağa sola savrulmaların herhangi bir yararı. Toplum ve birey, yavaşça ama şaşmaz biçimde dibe doğru kayıyordu. Dedem gibi güzel *bilûr* çalan, geceler boyu Kürt destanlarını söyleyen ve anlatan babam da baba mesleğini sürdürerek hayvancılıkla uğraşıyordu ama belki durumu düzeltirim diye, kendi dönemine uygun yeni gelişmeleri de bu mesleğe eklemiş ve arkadaşlarıyla Türkiye-Suriye sınır boyunca koyun kaçakçılığı da yapmaya başlamıştı; ölüm de dahil büyük tehlikeleri göze alarak gizlice Türkiye'den götürdükleri koyun sürülerini Suriye'nin Kürt bölgesi, Hama, Humus, Halep, Şam ve Beyrut hattında koyun tüccarlarına satıyor oradan da Türkiye'de olmayan kaçak mal getiriyorlardı. Ama ne yazık ki aylarca süren bizim için meçhul bu yolculuklar da çoğu zaman yeni bir felaketle bitiyordu ve yoksulluk biraz daha derinleşiyordu.

O yaz babam yine böyle felaketle biten bir serüvenden dönmüş ve hapisaneye konmuştu; gece yarısı, koyun sürülerini sınırdan geçirirken, sınırı rahatça geçebilmek için simsarlar aracılığıyla sınırdaki zaptiyelere, görevlilere yüklü bir rüşvet vermelerine rağmen, mayın tarlalarının arasından geçen bir koridorda, onlara

rehberlik eden iki köylü, korkudan ya da başka bir nedenden kaçmış, anında ciplerle oraya gelen askeri devriyeler onları ve sağa sola dağılan sürüyü toplayarak Türkiye'ye getirmiş, ağır hakaret ve dayaklardan sonra babam ve iki arkadaşını şehrimize çok yakın küçük bir kasaba olan Hilvan'daki hapisaneye tıkmıştı. Bu yeni felaket tüm aile için ama özellikle artık yaşlanmış ve geçim kaygısıyla ezilmiş, bir zamanların varlıklı, muteber adamı, dedem için büyük bir darbe olmuştu; onu çökerten bu olaydan sonra bir daha belini doğrultamadı.

Bir cuma sabahı, babama yatak, elbise, para, yemek, meyve götüren bir yakınımızla birlikte, sabah erkenden, şehirdeki minibüslerden birine binerek Hilvan'a, babamı ziyarete gittik. Köşebaşlarında ve damda kol gezen jandarmalar tarafından sıkıca gözetlenen hapisane, esasında kasabanın geleneksel evlerinden biriydi; yüksek duvarlarla çevrili, geniş bir bahçesi, bir mutfak, birkaç tuvalet ve banyo yeri ve iki geniş odası olan ev, küçük değişikliklerle, belli bir süre için yörenin "suçlu ve zanlılarının yerleştirildiği" bir hapisane haline getirilmişti; daha sonra hayatımın bir parçası olacak hapisanelerle tanışmam da böyle oldu. Babamı ziyaret eden, babama verilmek üzere, getirdiği eşyaları hapisane idaresine bırakan tanıdığımız, pazar günü, akşamüstü beni almak üzere geri döndü ama ben kaldım; tüm hafta sonu orada kalmam için idareye ricada bulunan babam başarılı olmuş, izni koparmıştı. Durum garipti; çocuklar gibi bahçeyi sulayan, hızlı adımlarla habire o bahçede volta atan ya da duvar diplerine sinmiş sigara içen, yüksek sesle sohbet eden, birbirlerinden farklı oldukları kadar bir ailenin fertleri gibi birbirlerine de benzeyen bir yığın boylu poslu, kocaman bıyıklı, yağız, her yaştan amcanın içinde, tüm bunları bir panayırın görüntüleriymiş gibi sevinç ve mutlulukla izleyen, amcaların ilgi gösterdiği,

el üstünde tuttuğu küçücük bir çocuk.

Anlaşılan benim oradaki varlığım hapisanelerin o kasvetli, ağırbaşlı havasını bozmuş, çocuksu bir neşeyle akşam güzel yemekler, tatlılar yemiş, oyunlar oynamıştık; yemekten sonra da sazlarıyla bana şarkılar, destanlar söyleyen amcalar misafirlerini ağırlamak için ellerinden gelen her şeyi yapmıştı. O dar alanda yapabileceğimiz bazı şeyleri de yarına erteleyen amcalar, *şevbaş* diyerek, gecenin ilerleyen saatlerinde, köşelerine çekilmiş, yerlere serilen yataklarına girmişlerdi.

Bense yeni gelmiş ve mis gibi kokan babamın yatağında, dedemle her zaman yaptığım şeyi ilk kez onunla yapacak, onun kucağında uyuyacaktım; o iki gece, babamla ilk ve son kez birbirimize o kadar yakın olduğumuz, benim onun koynunda, ekşimiş armudun kokusuna benzeyen koltuk altlarının kokusunu genzime çekerek, sağ elimi kılları artık kırlaşmış göğsüne koyarak ve bana güven veren soluğunu duyarak onunla aynı yatağı paylaştığım geceler oldu. Babam mutluydu, bir felaketin sonucu da olsa, hapisanede de olsa, nihayet, öteden beri birlikte olmak istediği oğluyla beraberdi; oğlu, o ailede hiç olmamış bir şeyi yapacak, ilkokula başlayacaktı. 1923'ten beri adım adım, o geleneksel kapalı toplumsal yapıyı parça parça işgal ederek hayatlarına nüfuz eden, ruhlarını esir almak isteyen resmi gerçeklerle, yüzyüze gelmenin zamanı nihayet gelmişti ve bunu şimdi yatağında, yanında uzanmış oğlu yapacaktı. Benim ilkokula başlamam ve o yeni dil, yeni eğitim, yeni sistemle tanışmam kararını, dedemle birlikte vermişlerdi ve bu karar, onların geleneklerinde, hayatlarında yepyeni bir adımdı; zaman değişiyordu, bu yeni zamanlara uygun hareket etmek gerekiyordu. Rejimin eğitim, öğrenim ve okulla neyi amaçladığı bilindiği için bana hem bir kahraman hem de bir kurban gözüyle bakılıyordu; yaziyla tanış-

tıktan sonra, belki ilerde, çektiği acıların ardından, onların bir türlü ifade edemediği şeyleri ifade edebilecek sihirli bir varlık, büyüklerin neler düşündüğünü, neler tasarladığını henüz yeterince bilmeyen bir çocuğun acılı deneylere yatırılacak körpe ruhu. Anlaşılan bu nedenlerle, o gece, yatakta, duvardaki gaz lambasının ışığı altında, fısıltıyla, babam bana hep bu tür şeyler anlattı ve sorular sordu; önlüğüm dikilmiş miydi?, çantam var mıydı?, o yıl akrabalardan benimle birlikte aynı okula başlayacak başka kimse var mıydı?

Tüm bunlardan sonra, sohbetinin bir devamı olarak, evdeyken de sık sık yaptığı bir şeyi, orada da yaptı ama bu kez daha bir sükunet ve özenle. Benim okula başlayacağımı duyan amcaların, o gün, bir gardiyan aracılığıyla, kasabanın kırtasiye dükkanından aldırdıkları hediye defter, kurşun kalem ve boyalı kalemleri çıkararak, çizgili büyük boy defterin ilk sayfasına o ünlü saksısını çizmeye başladı; evde de keyifli olduğu zamanlarda, akşamları, büyük ihtimalle sadece o saksının çizimi için evde olan küçük kurşun kalem ve küçük deftere çizdiği üçgen bir kabın içindeki birbirinden ayrılmış iki dalla yukarılara uzanan ve dallarında çiçekler olan tanıdık saksı. Tüm ömrü boyunca rejimin kurum ve kuruluşlarından öğrendiği tek şey buydu işte; askerdeyken bir saksı çizmesini öğrenmişti. O saksı, onun ruhundaki bilgi, eğitim, öğretim özleminin, bir türlü öğrenemediği yazıya sevdasının, yeni ve uzaklarda olana ilişkin tutkusunun, ona reva görülmüş kapalılığın, dışlanmışlığın, tehdidin, dünyanın içinde olamamanın yarattığı ezikliğin bir ifadesiydi. Saksı, ötekiydi, uzaklardı, yok edilmiş umutlar ve hayal edilen gelecekti.

Ama bu kez babamın malzemeleri daha zengindi; defter büyük, kalemler çok ve renkliydi. Her zaman güzel tazılar ve keklikler besleyen, sabahın erken saatlerinde, henüz güneş doğma-

dan kuzenleriyle tavşan ve keklik avına çıkan, koyun sürüleriyle dağların otlak yerlerinde, yaylalarda dolaşan, çaldığı *bilûr*la zamanı aşarak çok ötelerdeki mekanlara ulaşan ve son felaketle tüm malını, mülkünü yitiren adam, o daracık hapisane mekanında, çevrede uyuyan öteki amcaların horultuları içinde, oğlundan çok şey istediğinin, sırtına kaldırması neredeyse olanaksız bir yük yüklediğinin farkında olmadan, karın üstü, yanına uzanmış ona bakan küçük çocuğun meraklı bakışları altında, bir kıssadan hisse, bir tavsiye olarak, saksısını çizmeye başladı; ilkin kahverengine boyanan saksı kabı, ardından hafif gri çiçek gövdesi, birkaç santimetre mesafeyle gövdeden sağa ve sola doğru ayrılarak yükselen kırmızımsı dallar ve en sonunda da dallara yerleştirilen uzun, üçgen biçimindeki yeşil yapraklar.

Ben de, o ağır küf ve ter kokusunun egemen olduğu sıcak gecede, ağzımı açıp bir tek söz söylemeden ve neredeyse hiç gözümü kırpmadan, her çizgiyi, tamamlanan her yaprağın canlılığını ruhumda duyarak, yaratılan her şekille soluklanarak, yavaşça ama bu kez her zamankinden daha özenle şekillenen saksıyı yaratma sürecini, o yıkılmış, çaresiz adamın acemi parmakları arasında yer değiştirerek, çizgili kağıdın üzerinde süzülen kalemlerin hareketini seyrettim.

Aradan ne kadar zaman geçti bilmiyorum ama hoşuma giden bu eylem bitti; saksı çizildi, şekillendi, renklendi. Babam, yeteneklerini göstererek büyük bir iş becermiş olmanın mutluluğuyla dönüp sessizce bana baktı; evet, bu saksı, daha önce çizilenlerin en güzeliydi. Ancak tekrar, bir şey söylemeden önündeki kağıda, kalemlere dönerek, renkli kalemlerle, şimdiye kadar hiç çizmediği bir şeyi, yine aynı yavaşlık ve özenle, çizmeye başladı; yapraklarla dolu dalların tepesinde, tüm saksıyı içine alacak biçimde yay gibi şekillenen bir gökkuşağı. Gökkuşağını da bitir-

dikten sonra doğruldu yatağın içinde bağdaş kurup oturdu, sanki akranı bir büyüğe bakıyormuş gibi, sevinç, hüzün karışımı bir ifadeyle bir süre bana baktıktan sonra yavaşça, "Oğlum, halimizi görüyorsun," dedi, zor duyulur fısıltılı bir sesle, "yakında yeni bir hayata adım atacaksın, bizim alışkın olduğumuz hayattan farklı bir hayat. Bu resimde yaptığım *keskesor* bu yeni hayattaki amacın olmalı. *Keskesor*, okuma, yazma, ilim, irfan, görgü, terbiye ve bilgidir, bunlara ulaşmak hedefin olmalı. Bu sözler, benim değil, dedenin. Deden, yani benim babam, ben çocukken, gençken hep bana bunları söylüyordu, bir *keskesorla* karşılaştığımız her keresinde ısrarla, heyecanla bunları bana hatırlatıyordu. Ama ben hiçbir zaman o *keskesora* ulaşamadım, onun arzularını gerçekleştiremedim. Bu, benim yüreğimdeki acı. Şimdi de ben sana bunları söylüyorum, dedenin, benim yapamadığımızı yap, *keskesora* ulaş, *keskesorun* renklerine, renkli yazı dünyasına, okumaya, yazmaya doğru koş, hep koş..."

Babamın zar-zor çizdiği saksı da esasında onun arzuladığı dünyanın bir parçası gibiydi; şekil bir Y harfine benziyordu ve yıllar sonra Hugo'nun harflere ilişkin yazısını okuduğumda, harflerle insanların, şekillerin, hareketlerin, tabiatın sıkı ilişkisini daha iyi anladım. "Hiç dikkat ettiniz mi, Y ne kadar çekici bir harftir?" diye soruyordu Hugo, "Sayısız anlamları vardır, resim gibidir. Ağaç bir Y'dir, iki yolun çakışması bir Y'dir, iki ırmağın kavuştuğu yer bir Y'dir; bir eşek ya da öküz kafası bir Y'dir, ayağının üzerinde duran bir kadeh Y'dir, dalın ucundaki leylak bir Y'dir; kollarını kaldırıp dua eden bir kul Y'dir." Çünkü, yine Hugo'ya göre, hiyeroglif, harfin zorunlu kökeniydi, bütün harfler önce gösterge olmuş, bütün göstergeler önce resim olmuştu. Resimler, göstergeler, kil tabletlerin üzerindeki çizgiler, çiviyazısı, hiyeroglif, papirüs ve ardından da kağıtların üzerindeki harfler;

bunlar, insanların tarih, uygarlık, kültür, hafıza dediği her şeydi.

Ama tarih ve uygarlık, o zaman değil daha sonra, o saksıyı çizerken, nasıl azap çektiğini, okuma yazmayı bilmediği için ne kadar üzüldüğünü anladığım babama, dedeme, atalarıma kötü bir oyun oynamış, onları tarihin, uygarlığın dışına itmişti. Tarihin ibret verici bir ironisiydi bu; sözünü ettiğim tüm o şekiller, göstergeler, harfler, yazılar babamın, dedemin topraklarında, Fırat ve Dicle arasındaki o kutsal mekanlarda doğup gelişmişti. Yazı, altı bin yıl önce Aşağı Mezopotamya'da doğmuş, Yukarı Mezopotamya'ya ulaşmış, oradan Mısır'a, Fenike'ye, Ege'nin doğu sahillerine gitmiş ve oradan da sonraları yazılı kültürün merkezi olacak Ege'nin batı sahillerine, Akdeniz'e, Girit'e ve Avrupa'ya uzanmıştı. Yazının, yazılı kültürün bu kısa tarihi, aynı zamanda uygarlığın da tarihiydi ama bunun membasında yaşayanlar ve hâlâ dünyanın ilk yazılı eseri olan Gılgameş Destanı'nı, harflere değil, seslere, yazılı bilgiye değil, sözlü ezbere dayanan binlerce yıllık sözlü anlatı geleneğinin bir devamı olarak, kitaplarla ilişkileri olmadan söyleyebilenler, artık çoktan bunun dışına düşmüşlerdi.

Sonraları ama özellikle sürgünde, gece yarıları, elimde dolma kalem, Hilvan'daki hapisanede bana verilen büyük boy çizgili deftere benzer defterlerde, harfler, harflerden sözcükler, sözcüklerden cümleler, cümlelerden anlatılar ve romanlar yaratmaya başladığım dönemlerde hep bir şeyi düşündüm; eğer babamın ve dedemin elinde de kalem olsaydı ve o kalem kağıdın üzerinde hareket etseydi, ileriye ve kimi zaman geriye doğru gidip gelseydi, kalemin, benim yaptığım gibi, harfleri, sözcükleri, cümleleri birbirine bağlayarak, kimi harf ve sözcüğün üzerini çizerek, kimisini düzelterek, eklemeler yaparak ama hep ileriye doğru kayarak, onlar öldükten sonra bile onlara ait, anlamı olan bir el yazması, bir stil, bir eser yaratabildiklerini görselerdi, benim

yaptığım gibi, ellerinde kırmızı kalem, sevdikleri bir kitaba gömülüp, kitaptaki harfler, sözcükler, cümleler aracılığıyla onların hayat ve dünyasından farklı hayat ve dünyalara etkileyici, öğretici, eğlendirici bir yolculuğa çıksalardı, dünyayı ortak bir mekan haline getiren kitabın verdiği duyguyla kendilerini bir dünya insanı olarak hissetselerdi, yine öyle ruhları ezik, öyle mahzun, öyle boynu bükük, öyle kendi iç dünyalarına çekilmiş, dalgın olurlar mıydı?

Yazı, insanlık tarihinde bir devrim, bir dönüm noktasıydı, duyguyu, düşünceyi, tekniği, bilimi geliştiren, zenginleştiren yepyeni bir keşif, yepyeni bir gelenekti. Mağara duvarlarına çizilen belli belirsiz şekiller, tabletlere işlenen çizgiler, çivilerle kazınan göstergeler, Fırat ve Dicle arasında gidip gelen kervanlar, kelekler, tüccarlar aracılığıyla daha ötelere ulaşmış, oralarda Fenikelilerin, Mısırlıların, Avrupalıların harflerini, alfabelerini yaratmış, dünyayı anlaşılması olanaksız bir düş olmaktan çıkarıp, farklı sözleri, anlatıları, gelenekleri, dinleri ve tarihleri birbirleriyle buluşturup, birleştirmiş ve daha küçülmüş bir dünyada ortak bir tarih, kültür, uygarlık yaratmıştı; işte o saksıyla, bana anlatılmak istenen meram, harflerin, yazının büyülü, gizemli gücüydü. Dedemin kuşaktan kuşağa geçen o gökkuşağı, seslere göre biçimlenmiş harflerin, duygu ve düşünceye şekil vermiş yazının, sınırların, mekanların, zamanın ötesinde, sözü, anlatıyı, edebiyatı, felsefeyi, bilimi, mantığı, tarihi, özcesi uygarlığa ilişkin her şeyi etkilemiş, zenginleştirmiş, dün-bugün-yarın arasında organik bir ilişki kurmuş o göz kamaştıran, o anlaşılması olanaksız muazzam bir gücü olan yazının çok renkli dünyasıydı; gökkuşağı, yazılmış renkli söz ve anlatıydı.

Gökkuşağı, yazıydı; yazı, bireyselleşmenin, bireysel öykünün tarihiydi; dedemin, babamın, gökkuşağı aracılığıyla bana aktar-

dıkları özlemse, yaşadıkları o korkunç yok olma sürecine karşı durabilecek, unutulmayacak, yazılı, bireyselleştirilmiş renkli anlatıydı. Belki bu tam böyle değildi ama o asık suratlı sıkıyönetim rejimlerinin mutlak, otoriter fermanlarının ötesinde, onlara ait renkli bir yazılı sözü ve anlatıyı arzuladıklarını biliyorum.

Yazı, yazı dünyası, okul, eğitim, öğretim, bunların hepsi iyiydi de benim yaşadığım o yörelerde bu nasıl olacaktı? Dedem de babam da benim okula başlamama karar verdiklerinde, beni bir kurdun ağzına attıklarını elbette biliyorlardı ama başka çare de yoktu, yeni yazı geleneğiyle tanışmam, yeni bir deneyimi o eski geleneğe aktarmam gerekiyordu; ben bir denektaşıydım, yeni geleneğin nasıl olacağı benim deneyimlerimle anlaşılacaktı. Babamı hapisane duvarlarının gerisinde bırakarak döndükten sonra, bana biçilmiş bu yeni misyona uygun, okulların açıldığı gün, erkenden, yeni siyah önlüğüm ve beyaz yakalığım üstümde, sağ elimde yeni çantam, sol elim dedemin elinde, yüreğimdeki heyecanla, ara sokaklardan geçerek evimize yakın mahallenin ilkokulu Şair İbrahim Rafet İlkokulu'nun kapısına geldim, kapının önünde dedemi kucaklayıp öptükten sonra da iki kanatlı büyük demir kapıdan içeri girdim; okula attığım o ilk adım, cennetimden uzaklaşıp cehenneme attığım ilk adım oldu. Geri dönmüş, omuzlarını eğerek, dalgın haliyle giden dedem, kendisiyle cennetimi de götürüyordu; yazı dünyasına açılan kapı, askeri bir disipline sahip rasyonel, otoriter sıkıyönetim dünyasının kapısıydı.

O ilk gün, sonraki tüm hayatımın nasıl olacağını da belirleyen gün oldu; o gün bir tokat yedim ve o tokadın ne anlama geldiğini bir daha asla unutmadım. Okulun kalın ve yüksek duvarlarla örülü çakıl taşlı bahçesinde, okul binasının merdivenleri önünde, üçer kişilik sıralar halinde dizilmiş bir marşı dinlerken, niye,

nasıl ve nereden geldiğini anlamadan, yüzümde patlayan bir tokatla ruhumda şimşekler çaktı; evet, suratımda değil, ruhumda. Niye tokat yediğimi, başımda dikilmiş bana bir şeyler söyleyen sinirli, mavi gözlü, cüsseli öğretmenin neler dediğini sonradan öğrendim; meğer çok kasvetli bir makamla yüksek sesle okunan marş, İstiklal Marşı'ymış ve biz, mahallenin yeni okula başlamış çocukları marşı söylemek, en azından dinlemek yerine kendi aramızda fısıltı halinde konuşmuştuk ve şanssızlığımdan sıranın dış kısmında olduğum için tokat benim yüzümde patlamıştı.

O gün orada birikmiş tüm çocuklar, aynı kaderi paylaşıyorduk; biz, ismimize, kim olduğumuza hiç bakılmadan, birey olmasına asla müsaade edilmeyecek bir topluluğun, ortak bir kaderin, ortak bir suçun, ortak bir cezanın çocuklarıydık ama tesadüfen tokat bana rastlamıştı. Farkında olmadan, sonradan o okulda yedek subay öğretmen olarak görev yaptığını öğrendiğim İstanbullu öğretmenin tokadına neden olacak iki büyük suç işlemiştim; Türkiye'de herkesin, her yerde, her zaman söylediği cumhuriyetin resmi marşı İstiklal Marşı'na saygı göstermemiştim, marşı ne söylemiş ne dinlemiş ne de hazırolda durmuştum ve üstelik, daha kötüsü konuşmuştum, hem de okulda konuşulmasına asla müsaade edilmeyen yasak bir dille, Kürtçeyle. Hiç Türkçe bilmiyordum, İstiklal Marşı'ndan ve öneminden, okuldaki disiplin ve kurallardan habersizdim ve en önemlisi eğitimin Türkçe olduğunu bilmeme rağmen dilime karşı bu kadar öfke duyulabileceğini de bilmiyordum; tokattan sonra başıma dikilen yedek subay öğretmenin bana söyledikleri de yasaklar ve öfkeyle ilişkiliymiş meğer, sonradan öğrendim.

Sonradan çok şey, çoğu zaman arzulamadığım halde haddinden fazla şey öğrendim ama o tokadı, o tokadın acısını asla unutmadan; o tokat, emirlerden oluşan yeni dünyamın ilk şid-

detli habercisi, şeylerin nasıl olması gerektiğini gösteren korkulu rehberim oldu. O tokat, bilginin dayanılması zor bir çile olduğunu, her yeni bilginin cehennemimi biraz daha derinleştirdiğini öğretti bana. O tokat, tokadın acısı; hâlâ yüzümde, yüreğimde, ruhumda duyduğum, daha sonra gelen tüm o acılardan daha derin bir acı. Yazarlığımın ilk nüvesi; yazarlığıma ilişkin, tokadı unutma! diye ruhuma işlediğim sızı. Başka birisi olmaya karşı direnişimin ve nihayet bireysel söz ve anlatıyı esas alan edebi başkaldırımın ruhumdaki ilk sabır taşı.

Tokadı unutma!

Bu düsturla başladığım her yeni söz ve anlatı, çok zaman önce, çok uzaklarda, o bilgisiz, habersiz, masum, tıfıl çocuğun yüzünde patlayan tokadın verdiği acının şiddetini azaltmak için ruhuma sürdüğüm bir merhem işte.

Şimdiki zamanda yaşanan durum, neredeyse her zaman, geleceğin nasıl olacağını gösteren rehber, habercidir, yığınla tesadüften, tahayyül bile edilemeyen olaydan oluşsa bile, gelecek, bir döl gibi, şimdinin rahmindedir; o tokat, geleceğimin dölüydü. O tokattan neredeyse yarım yüzyıl geçtikten sonra, şimdi dönüp geriye baktığımda, o tokadın, Ekelöf'ün dizesindeki gibi, ruhuma, onlara başkaldırmam gerektiğini fısıldadığını daha iyi anlıyorum.

Bir tokatla başlayan okul serüvenimde, sadece İstiklal Marşı değil, her şey yeniydi; yeni bir dil, kültür, anlayış, bakış. Okulda öğrendiğim ilk şey, babamın, dedemin, atalarımın, Fırat'ın, Dicle'nin, Mezopotamya'nın, şehrin her tarafından görülen o kalenin ve akla gelebilecek her şeyin, herkesin üstünde, hepimizin ortak bir babası, atası, ebedi ulu önderi olduğuydu; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk. Okulun girişinde bir büstü, her sınıfta, kara tahtanın üstünde çerçevelen-

miş büyük boy bir fotoğrafı, okulun Atatürk Köşesi'nde, Selanik'in tarlalarında karga kovaladığı çocukluğundan 10 Kasım 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda vefatına kadar tüm hayatını gösteren irili ufaklı fotoğrafları, desenleri, tabloları, yazıları, bütün ders kitaplarında renkli, renksiz çeşitli fotoğrafları, öğrendiğimiz her yeni bilgide, şarkıda, antta, marşta mutlaka ismi vardı. Zorunlu olan tüm bu fotoğraf ve yazılara ek, artık tek başıma şehre gidip gelmeye başladığımda aynı fotoğrafların, kağıt ya da madeni tüm paraların üzerinde, devlet dairelerinde, hastanelerde, yazıhanelerde, dükkanlarda, lokantalarda, otellerde, kamu hayatının hüküm sürdüğü hemen her yerde bulunduğunu gördüm; ulu önder her yerdeydi, bizi koruyor, kolluyor, gözlüyor, kolektif bir varlık olmamıza dikkat ediyor, her tarafta görülen, duyulan varlığıyla bize yol gösteriyordu. Ulu önderin, hayatın her alanında karşımıza çıkan, her konuyla ilgili sayılamayacak kadar çok veciz sözü vardı ama her keresinde bize hatırlatılan, aba altından sopa göstererek, mutlaka bilmemiz, öğrenmemiz, kendimize rehber almamız tavsiye edilen, polisler, bekçiler ve askerler tarafından da şehrin caddelerinin üstündeki levha ve panolara, şehrin dışındaki kayalıklara, dağlara, taşlara her yere yazılmış şu üç veciz sözü vardı;

Ne mutlu Türküm diyene!
Bir Türk dünyaya bedeldir!
Türk, öğün, çalış, güven!

Türklük, okulun atar damarı, esas amacı, mutlu, müreffeh geleceği yaratacak dinamosuydu. Her gün, sınıflara girmeden önce, tokat yediğim yerde ama o tokadın deneyimiyle artık hiç konuşmadan, hep uslu, sırada, hazırolda, hep bir ağızdan, bize

öğretilen Öğrenci Andı'nı, sesimizin çıkabildiği kadar yüksek sesle, bağırarak okuyorduk;

Türküm, doğruyum, çalışkanım.
Ilkem, küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak,
Yurdumu, milletimi özümden çok sevmektir.
Ülküm yükselmek, ileri gitmektir.
Ey Büyük Atatürk! Açtığın yolda, gösterdiğin hedefe
Durmadan yürüyeceğime and içerim.
Varlığım, Türk varlığına armağan olsun.
Ne mutlu Türküm diyene!

Ancak birkaç yılda öğrenebildiğim bu andın yanında her cuma günü okullar hafta sonu tatiline girdiğinde ve her pazartesi günü, tekrar açıldığında, yine aynı düzende, bir şarkı olarak iki kıtasını okuduğumuz, ezberlenmesi, okunması, söylenmesi çok zor ve benim hiçbir zaman tam anlamıyla öğrenemediğim, her keresinde sadece dudaklarımı oynatarak sanki söylüyormuşum gibi yaptığım o malum İstiklal Marşı vardı;

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak...

Bunlar sadece bir başlangıçtı, daha birçok marş, ant, şarkı, türkü vardı. Sadece biz öğrencilerin değil, öğretmenlerin, okul müdürünün, okulu sık sık kontrole gelen müfettişlerin, eğitim sisteminin içinde olan herkesin, sözgelimi şu Öğretmenler Marşı gibi marşı, andı, türküsü vardı;

Alnımızda bilgilerden bir çelenk,
Nura doğru can atan Türk genciyiz.

Yeryüzünde yoktur, olmaz Türk'e denk,
Korku bilmez soyumuz...

Önümüzde, arkamızda bizi kontrol eden gözlerin nezaretinde Türkçeyi, alfabeyi, sözcükleri sökmeye, ezberlemeye çalıştığımız o okulda geçen günlerimizde, her keresinde yeni bir şey öğreniyorduk; sözgelimi büyüklerimizin bir türlü doğru dürüst bize anlatmadıkları sayısız bayram, şenlik, anma, kutlama ve özel günler ve tüm bunlar için yazılmış, bestelenmiş marşlar. Her hafta, her ay mutlaka böylesi birkaç gün vardı ve hepsinin amacı, hedefi aynıydı; yeni gerçekleri, yeni tarihi yorumu o taptaze beyinlere şırıngalamak. Rejim, iliklerine kadar ideolojikti ve tüm kurumları gibi, eğitim kurumlarının görevi de, hangi koşullarda, nerede, nasıl olursa olsun, bu ideolojiyi damarlara, beyne, yüreğe, ruha akan bir sıvı gibi durmadan pompalamaktı. Rejimin tüm eğitim, öğretiminin sorumlusu olan Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi kararlarla belirlenmiş görevi, şu sorumluluklara uygun vatandaşlar yetiştirmekti;

"Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı, Türk milletinin milli, ahlaki, manevi, tarihi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren, ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan... vatandaşlar"

Böyle uzayıp giden, haklar değil, bir görevler, sorumluluklar fermanı işte. İlkokullara ilişkin eğitim programı da yine bu keskin ideolojik fermanlara uygun haldeydi; "İlkokul, çocuklara milli kültürü aşılamak mecburiyetindedir. İçinde yetişen bütün yurttaşlara aynı milli ülküleri, aynı milli amaçları vermek için

gereken bütün bilgileri, alışkanlıkları, ilgileri, hizmet arzusunu verimli bir şekilde kazandırmak ilkokulun önemli ödevidir..."

Aradan bunca zaman geçmesine, çok şeyler görmeme çok uzaklarda yaşamış olmama rağmen şimdi, kısaca anlatmaya çalıştığım tüm o histerinin içinde ben, biz, bize ait olan neredeydi peki? Elbette hiçbir yerde, elbette bizim ne bir önemimiz, ne de bir değerimiz vardı; o histerinin sahiplerinin gözünde bizim bir sokak köpeği kadar bile değerimiz yoktu. Biz o histerinin doğrudan doğruya hedefiydik, Türkleştirilmesi, uygarlaştırılması, insan haline getirilmesi gereken barbarlardık.

Yazı dünyası, hiç de öyle dedemin, babamın söylediği, arzuladığı gibi insanın gönlüne ferahlık, rahatlık veren sıcak, renkli bir gökkuşağı olarak çıkmadı karşıma. Tersine, beni yok sayan, varlığıma durmadan hakaretler eden, bana it muamelesi yapan, beni, ben olduğum için cezalandıran rasyonel, totaliter bir ferman... Dedem, babam, yakınlarım beni aldatmış, bana ihanet etmişlerdi; koştuğum yer, bir gökkuşağı değil, bir cehennemdi.

Yazı dünyasıyla, uygarlıkla tanışmamın öyküsü böyle başladı işte; uygarlığın özgürlük, eşitlik, demokrasi, insan hakları, hümanizm, tahammül, birlikte yaşama erdemi, kültür, sanat, bilim, gelişme yüzüyle değil, karanlık yüzüyle, sözünü etmemeyi tercih ettiğimiz ama sözünü etsek bile tüm o savaşlara, kıyım ve katliamlara rağmen hâlâ utangaçça, sıkılarak sathi biçimde bahsederek geçtiğimiz vahşi yüzüyle tanıştım. Evet, uygarlık, vahşidir de, milliyetçiliği, şövenizmi, ırkçılığı, kolonyalizmi, despotizmi, totalitarizmi, faşizmi, militarizmi yaratan bir vahşettir de. Uygarlıkla bu tür bir buluşma, beni çökertti; henüz dünya ve yaşam hakkında çok az şey bilen, küçük bir çocuk olduğum halde, babam kadar, dedem kadar yaşlandım, tuhaf biçimde yaşlanmış bir çocuk, babasına, dedesine benzemeye başlayan ve o

haylaz, uçarı, ele avuca sığmaz çocuk doğasından sıyrılarak babası, dedesi gibi omuzları çökmüş, dalgın, ezik birisi oldum. Ruhum örselendi ve onun sızısını her yerde hep ama hep duydum; çeşitli zaman ve mekanlara göre değişen duygularımın, ruh hallerimin gerisinde bu sızı, hiçbir zaman değişmeden, yok olmadan kaldı.

Yazı dünyasıyla, bilgiyle, uygarlıkla tanışmıştım işte; uygarlığın karanlık ruhuna, cehenneme yolculuğum başlayabilirdi artık, tıpkı Dante'nin yedi katlı cehenneme inen yolculuğuna başlarken söylediği gibi;

> Gün bitiyordu, kararan hava
> yeryüzündeki canlıların yorgunluklarını
> alıyordu; ben de tek başıma,
> belleğimin yanılmadan aktaracağı
> yolculuğu, tanık olacağım acıları
> karşılamaya hazırlanıyordum.

Yazı dünyasının bana sunduğu yeni ortamla dengemi yitirdim, ayağımın altındaki toprak kaydı, kim olduğumu, nereye ait olduğumu, kime karşı ne yapmam gerektiğini unuttum ve dedem de dahil herkese küstüm. Evde merakla, beni sevindirecek sürprizlerle, okuldan dönmemi bekleyen dedemden bile kaçmaya başladım; okul dönüşü, öğrendiklerimle beynim, ruhum altüst, aptalca, bir hayalet gibi, sümüğümü önlüğümün kollarına silerek, çantamı yerlerde sürükleyerek, dar sokaklarda sürtüyor, yoluma çıkan en küçük şeyle, amaçsızca ilgileniyor, eve dönüşümü olabildiğince erteliyordum. Evde de, okulda neler yaptığımı merakla soran o ruhani yüzlü, beni gördüğünde gözleri ışıl-

dayan dedeme, alıkça bakıyor, doğru dürüst hiçbir şey anlatmadan, kesik kesik bir şeyler söyledikten sonra, onun, birlikte olmak için yaptığı her şeye acımasızca omuz silkiyor, çoğunlukla bir dilim ekmek, biraz peynirle, tekrar sokaklara fırlıyordum; ruhum daralıyordu, kendimi sokaklara, şehrin ötesindeki tarlalara, bağlara atmak istiyordum.

Şehrin uzak semtlerini ve sokaklarını böyle keşfettim, futbol oynamaya böyle başladım, beni dünyadan uzaklaştıran, bana bir iç dünya sunan çizgiromanlarla, o çok kötü baskılı sayfalardaki, basit, bayağı öykülerle ve Tommiks, Teksas, Kinova, Zagor gibi kahramanlarla böyle tanıştım, öteki çocuklarla birlikte şehrin o kırgın, yıkık kalesine çıkarak, orada, kızgın eşek arılarının yuvalarını bulup, onları öldürmeyi, yuvalarını dağıtmayı böyle öğrendim.

Çocuk ruhumu esir alacağını bilmeden, o yeni dilin harflerini, çeşitli sevinç ve mutluluklarla bana alınmış o çizgili defterlerime aktarmaya, o sesleri çıkarmaya, o seslerden yeni anlamlar çıkarmaya başladığımda artık yeni bir dünyaya girmiş, değişmeye başlamıştım bile; artık ne eski dünyamda kalabilirdim ne de hayatımın tek mutlu dönemi, cennetimde yaşadığım gibi yaşayabilirdim. Sonra hayatımın belirleyici özelliği olan değişmeye, kanımı emmek için üzerime saldırmaya hazırlanan yarasalar gibi görünen o defterlerdeki eğri büğrü harflerle başladım; A, B, C ve değiştim, harfler değişimimin de abc'si oldu, her zaman kendim olmak, kendime ait olmak için direndim ve kendime ait olabilmek için de değiştim, çok değiştim, değişmeyen kimi duygular, değerler ve ilişkiler içinde hep değiştim.

Bu değişikliklerin bir parçası olarak cehenneme yolculuğum devam etti; ilkin dedem Hemê'yi ardından da ninem Fatê'yi kaybettim. Bu yolculuğa uygun biçimde her şey hızla üstüste geldi,

o soğuk savaş ortamında Türkiye bir askeri cunta yaşadı, tüm ülkede sıkıyönetim ilan edildi, halkın oylarıyla seçilmiş parlamento lağvedildi, hükümet düşürüldü, başbakan ve bakanlar tutuklandı, başbakan ve iki bakanı, hükümeti düşüren askeri cuntanın tayin ettiği bir askeri mahkemede yargılandıktan sonra idam edildi, toplum giderek daha fazla askeri kışlanın bir parçası haline getirildi. Doğduğum yöreler de, her zamanki gibi yine kurban seçildi, tanklar sokaklara, caddelere salındı, her taraf bayraklarla doldu, marşların sesi çocuk ninnilerinin bile yerini aldı, her haftasonu şehrin en büyük caddesinde koşar adım yürüyerek, yüksek sesle, Türkün şanı, kahramanlığı ve üstünlüğüne ilişkin marşlar okuyan askeri birlikler, bu eylemlerini sıklaştırdı ve sayıları yüzleri bulan, tüm yörenin en seçkin aydınları, liderleri, aileleriyle birlikte Batı'ya sürgün edildi.

Okulda da, Mahmut Nedim, Keko Beşir ve Sinan Hoca gibi daha sonra ağır acılar çeken Kürt kökenli öğretmenlerin engelleme çabalarına rağmen sıkıyönetim düzeni hepimizi tamamen ezdi.

O ağır, korku dolu kasvetli günlerde, havanın çok soğuk olduğu bir kış gününde, dedem hastalandı ve bir sabah artık yerinden kalkamaz oldu; çeşitli hapisaneleri dolaştıktan sonra nihayet serbest bırakılan babam, dedemin mesleğini sürdürerek, şafak vakti, o her zamanki umursamaz haliyle, ilkin şehrin küçük sabahçı kahvelerinin birinde bir parça ekmek eşliğinde acı kahve ve sigara içmek sonra da hayvan pazarına gitmek üzere kalkıp yola koyulduğunda annem beni uyandırarak dedemin ağırlaştığını söyledi. İçim burkularak can havliyle koştum ve ona vardığımda kucağına yanaştım ama onun artık beni kucaklayacak gücü yoktu, bitkin, yorgun, takatsizdi; beni gördüğüne sevinen, bana gülümsemeye çalışan o koruyucu meleğim son yol-

culuğuna çıkmaya hazırlanıyordu. Bir portakalı soyarak dilimlerini dedemin ağzına koymaya çalışan annemin usulca gözyaşı döktüğünü gördüğümde, son da çoktan başlamıştı; dedem o dilimleri çiğneyemiyor, yutamıyordu. Ağladım, o gün ruhum buz tuttu, kıştan değil, dedemden dolayı; dedem vefat etti. O akşam, başucunda oğlu, torunu, kardeşleri, yeğenleri, annem ve öteki akrabalar, *Kuran* süreleri ve gözyaşları arasında sakince, gözlerini yumdu, beni terkederek gitti.

Ardından da Fatê gitti. Okulların artık kapanmak üzre olduğu günlerden birinde okuldan döndüğümde annem evde yoktu, annesine gitmişti. Bizden birkaç sokak aşağıda oturan dayım Sefo'nun evine gittiğimde, ağlayan o kalabalıktan annemin niçin oraya gittiğini anladım; ninem vefat etmişti.

Cenaze merasimlerine katıldığım, nereye, nasıl gömüldüklerini gördüğüm, sonradan babam ve annemle hep mezarlarını ziyaret ettiğim dedem ve ninem. Göçüp giden, boşluklarıyla yüreğimi burkan ama hep ruhumda, hiç kimselerin ulaşamayacağı kuytularda yaşayan, cehenneme yolculuğumda beni yalnız bırakan ama çok sonraları o cehennemden söz ve anlatı yaratmaya başladığımda, o malum cömertlikleriyle unuttuğum her şeyi yeniden bana sunan, benim hep değişmemi ama hiç değişmememi sağlayan, mutlu zamanlarımın, çocukluğumun cennetinin kapılarını koruyan meleklerim.

Yolculuk devam ediyordu, melekler gitmiş, ortalık zebanilere kalmıştı.

VII

"Kendini gördün, kendini gördün, az önce, aynada, bir adam tarafından..."

15 Mart 2001;

Şimdi, insana huzur veren bu görkemli okuma salonunda, sanki zaman tümden durmuş, bunu çok güçlü hissediyorum ve zamanın olmadığı bu mekanda, garip biçimde, zamanın nasıl hızla aktığını da daha iyi anlıyorum. Tüm İskandinavya'nın hatta tüm dünyanın en güzel, en zengin, en görkemli kütüphanelerinden olan Stockholm'deki Kungliga Bibliotek'in (Kraliyet Kütüphanesi) yoğun bir sükunetin egemen olduğu kadim çalışma salonunda oturmuş, bu zamansız ortamda, tüm hızıyla üzerime

gelen zamanı düşünüyorum; yolcuyum, Türkiye'ye gideceğim ve zaman beni eziyor, arzuladığım şeyleri, yapmam gerekenleri yetiştiremiyorum.

Şunun şurasında davaların başlamasına yaklaşık iki hafta kaldı; ifademin alınacağı *Nar Çiçekleri*'ne ilişkin dava 30 Mart'ta, *Aşk Gibi Aydınlık-Ölüm Gibi Karanlık* romanına ilişkin dava da 4 Nisan'da başlıyor. Davaların benim ve yayıncım HÖ'nün lehinde sonuçlanabilmesi için yapmam gereken, davalar başlamadan önce bitirmek zorunda olduğum o kadar çok şey var ki! Davalara ilişkin yargım açık, bu davaların edebiyatla ilgisi yok, tamamıyla siyasi, ideolojik ve lehimize sonuçlanabilmesi için de bir güç gösterisi sergilenmek zorunda; bizi bir böcek gibi ezmek isteyen o her şeye muktedir, iktidar güçleriyle, hiçbir gücü olmayan bizler, ben ve yayıncım arasında geçecek dengesiz bir güç gösterisi. Türkiye'de her gün yüzlerce, binlerce belki de milyonlarca defa duyulan adalet, hukuk, yargı, yargı bağımsızlığı gibi laflara ilişkin de düşüncem açık; onlara inanmam, güvenmem için hiçbir neden yok, oradaki adaletin, hukukun ve yargının nasıl olduğunu yeterince biliyorum. Bu mahkemeler de tıpkı 1976'da beni yargılayan mahkeme gibi, olağanüstü mahkemeler, sıkıyönetim rejiminin mahkemeleri. 1976'daki mahkeme, 12 Mart 1971'de iktidara el koyan askeri cuntanın ilan ettiği sıkıyönetimin, şimdi yargılanacağım mahkeme de 12 Eylül 1980'de iktidara el koyan askeri cuntaya ait sıkıyönetimin oluşturduğu bir mahkeme. Sıkıyönetimler ve hukuk, adalet, yasa, yargı; bunların birbirleriyle bağdaşması mümkün mü? Çeşitli çalışmalarında sıkıyönetim rejimlerinin karakterini ısrarla analiz eden İtalyan filozof Agamben'in, tüm bu araştırmalardan sonra bu tür bir rejimin hukukla ilişkisi konusunda vardığı sonuç şu; hiçbir hukuki şekle uygun olmayan özel bir hukuki şekil. Hu-

kukla bağdaştırılması mümkün olmayan hukuki uygulamalar ve bu uygulamaları yerine getirmek zorunda olan hukukçular; *quare siletis juristae in munere vestro?* (Hukukçular, makamlarınızda niye böyle sessizsiniz?)

Son günlerde yaptığım telefon konuşmalarında hemen herkesin söylediği şu; davaların arzuladığımız gibi beratla sonuçlanabilmesinin bir tek yolu var, yazarlığımın cezalandırılmasını isteyenler ve bizi yargılayanlar, yargılamaların ve cezalandırmanın onlar için ciddi olumsuz sonuçlar doğuracağını görmek, anlamak zorundalar. Türkiye gibi her gün yığınla felaketle çalkalanan, binlerce ağır ceza davasının, verilmiş yüzlerce idam cezasının olduğu bir ülkede bu tür yargılamalar nedir ki! Ülkenin her tarafında, sayılamayacak kadar çok sayıdaki Devlet Güvenlik Mahkemeleri tam fabrika usulü çalışıyor; şimdi yargılanacağım yerde, birkaç yıl önce Kemal yargılanırken, duruşmadan önce, sayısı beş ya da altı olan mahkeme salonlarının kapısına asılan listelere bakmıştım ve hayretle şunu görmüştüm, her mahkeme her gün en az on beş, yirmi davaya bakıyor. On beş dakika, yarım saat, en fazla bir saat süren duruşmalarla süren, bırakalım dosyaları derinlemesine incelemeyi, orada yargılananların ve avukatlarının söylediklerini bile yeterince dinleyecek zamanı olmayan, verdiği inanılmaz ağır cezalarla etkinliğini her gün biraz daha sağlamlaştıran ve yaygınlaştıran, zaman darlığından davalara, ancak aralarına uzun bir sürenin konduğu duruşmalarla bakabilen, işi başından aşkın fabrika usulü bir yargılama. Bu rutin, retorik ve alışkanlıklarla çalışan, önlerine sürülen raporlara uygun hareket ettiği yaygın biçimde söylenen bir mahkemenin, "kitap, yazar davası" gibi davadan ve cezadan bile sayılmayan davalara ilişkin dikkati ancak bir biçimde çekilebilir; davanın onları olumsuz etkileyebileceğini fark etmeleri.

Avukatların, yazar dostların ve diplomatların yazarlığıma karşı açılan bu davalarla ilgili ortak düşünceleri şu; davalar, tesadüf değil ve hedefleri, onları rahatsız eden, özellikle de yasaklanmış bir dille yazan bir edebi sesi yok etmek. Ama sadece böyle bir edebi sesi yoketmek değil, aynı zamanda ciddi bir gözdağı vererek, "bu yola tevessül edenleri de caydırmak, sonucun ne olacağını şimdiden o kötü niyetlilere göstermek..." Her şey, o iddianameleri yazanların söylediklerinde ciddi olduklarını gösteriyor ve söylediklerini uygulama güçleri fazlasıyla var. Beni, yazarlığımı, eserlerimi ve yargılanan kitaplarımı sevmedikleri açık. *Nar Çiçekleri*'ni sevmiyorlar, çünkü kişisel deneyimlerle, korkunç biz-siz duygusunu anlatan denemelerin yanında, resmi ideolojinin önemli bir tabusu olan Birinci Dünya Savaşı'nda Ermenilerin zorla, kitleler halinde yurtlarından çıkarılıp sürgün edilmelerini ve öldürülmelerini de anlatan denemeler var kitapta. Romanı sevmemelerinin nedeni şu; Türkiye bundan bir süre öncesine kadar otuz binden fazla insanın öldüğü, milyonlarca insanın evinden, barkından, köyünden olduğu korkunç bir iç savaş yaşadı ve romanı, bu henüz yaraları çok taze olayın bir edebi tanıklığı olarak görüyorlar.

Farklı edebi tanıklık, resmi ideolojiler ve edebiyatlar için çok tehlikeli; onlara göre yaşananlar mümkünse tümden unutulmalı ama eğer bir tanıklığa ihtiyaç duyuluyorsa, bunu da en iyi resmi ideoloji ve onun şu ya da bu biçimde yönlendirdiği edebiyat yapmalı, ne olduğu belirsiz, yabancı, muhalif edebi sesler değil! Sesi, soluğu kesilmiş mazlumun, mağlubun söz ve anlatı hakkı yok, resmi söylemin ötesindeki edebi sese izin yok. Geçmişin yeniden yaratılması, yaşanması, anlatılması ve yorumlanması hakkı, egemenindir ve bunu anlamayanın hakkı da cezadır. Bu kadar basit.

Ben, bir hakim ya da savcı hastalandığında, emekliye ayrıldığında yerine beş, on tane vâris atayabilecek olanağı ve gücü olan kolektif bir sistemin parçası değil, bir bireyim, sadece bir birey, hiçbir zaman, hiçbir konuda, hiçbir güvencesi olmamış bir birey; cezalandırıldığımda, sesim kesildiğinde, binbir güçlükle yarattığım yazarlığım da, yok olmasa bile etkisiz hale gelecek ve yarattığım söz ve anlatı, sahiplerine ulaşamayacak. Böyle bir kabusun gerçekleşmesini engellemek zorundayım; tüm zamanımı alan çabam bu.

Davalara ilişkin, Türkiye'de ve uluslararası düzeyde, eserlerimi İsveççe, Norveççe ve Almanca yayınlayan yayınevlerinin başını çektiği, geniş ve etkin çalışmalar yapılıyor; hükümetlerle, bakanlarla ilişki kuruluyor, kültür akademilerinin, yazar ve yazar örgütlerinin desteği sağlanıyor, mektuplar, bildiriler, bilgilendirici yazılar yazılıyor, gazete, dergi, radyo ve televizyon kanalları bilgilendiriliyor, her tarafı kapsayan topyekün bir yazar dayanışması koordine ediliyor. Davalara ilişkin Türkiye'de cumhurbaşkanı, başbakan ve ilgili bakanlara gönderilmek üzere, İskandinavyalı yayıncı, yazar ve çevirmenlerden oluşan bir komite tarafından kaleme alınan ve Uluslararası Pen Kulübü, Uluslararası Yazarlar Parlamentosu, Avrupa'daki yayınevlerim, İskandinavya yazar örgütleri ve Pen Kulüpleri, birçok tanınmış yazar ve akademisyenin, insiyatifçileri arasında yer aldığı uluslararası bir deklarasyon, şimdi dünyayı dolaşıyor. Yoğun bir ilgi var, herkes davaları protesto ediyor, dayanışmada bulunuyor, daha fazla neler yapabileceklerini soruyor. Benimle ve yayıncılarımla sürekli ilişki içinde olan İsveç hükümetinden iki bakan, dışişleri Bakanı Anna Lindh ve Kültür Bakanı Marita Ulvskog, davalara ilişkin Türkiye'yi resmi olarak protesto ederek, sorunu Avrupa Birliği'nin Dışişleri ve Kültür bakanlıkları toplantılarına götür-

müş durumdalar. Grass, Gordimer, Saramago, Weisel, Von Wright gibi uluslararası yazar ve bilim adamları, İsveç ve Danimarka Akademilerinin tüm üyeleri, Fransa'daki Evrensel Kültür Akademisi'nin birçok üyesi deklarasyonu imzalamışlar. Grass ve Saramago'nun sekreterleri, deklarasyona verdikleri imzaya ilaveten şahsıma mektuplar yazarak, bu yazarların desteğinin tam olduğunu bana da bildirdiler. Yazar örgütleri deklarasyonu kendi üyeleri arasında dolaştırıyor. Türkiye'de de hem Kürt aydınları hem de Türk aydınları arasında deklarasyon imzalanıyor ve destek kampanyası güçleniyor. Daha birçok göz yaşartıcı gelişme, olay, durum; söz ve anlatıya ilişkin çok güçlü bir dayanışma hareketi var.

Tüm bu ilgiyi, yoğun dayanışmayı hak ediyor muyum, bilmiyorum ama şaşırdığım kesin; yıllar yılı kendi köşesinde, sürgünde, her şeyden uzak, kovulmuş, dışlanmış bir yabancı olarak, bir yazarlık için akla gelebilecek her türlü olanaktan yoksun, bir yazar için akla gelebilecek her türlü zorluğa katlanmaya çalışarak, derin yalnızlığımda, kimselerin okuyamadığı yasaklanmış bir dille bir yazarlık yaratmaya çalıştım. O yalnızlığın, ezikliğin, hüznün ve acıların şimdi böyle muazzam bir ilgi yaratması beni şaşırtıyor. Sadece şaşırmıyorum, korkuyorum da; bu ilgi, üstesinden gelinmesi mümkün olmayan bir yükü de sırtıma yüklüyor. Evet, dilimden, söz ve eserlerimden dolayı yargılanıyorum, terörize ediliyorum ama hiçbir zaman söz ve anlatıya karşı tahammülsüzlüğün kurbanı bir simge, bir kahraman olmayı arzulamadım. Hiçbir zaman böyle bir rolümün olmasını, yazarlığıma ilişkin böyle bir ilgiyi istemedim. Bir yazar olarak beni mutlu edecek ilgi, yaratılan eserin kalitesine gösterilecek ilgidir, bu kadar. Bu davaları ben istemedim ve şimdi hiç arzulamadığım bir yolun yolcusuyum, sonuna kadar gitmek zorunda olduğum bu

yolun henüz görülmeyen öte ucunda, hiç hoş olmayacak bir sonuçla karşılaşmak istemiyorsam, yaratılan bu ilginin de sürmesi gerekli; tek kurtuluşum bu ilgi ve dayanışmada.

Tüm bunları düşünerek önümdeki deftere, dolma kalemimle, başlıklar halinde, bu iki hafta içinde yapmam gerekenleri yazıyorum; hepsi de birbirinden önemli, asla unutmamam gereken işler, görevler, ilişkiler, yazılar, mektuplar. Ama en önemlisi de mahkemeye vereceğim savunma; savcı ve hakimlerle yüzyüze gelebilmek, onların yüzüne karşı kendi dilimi, yazarlığımı, söz ve anlatımı savunmak için Türkiye'ye gitmeye karar verdim ve her ne pahasına olursa olsun bunu gerçekleştirmek istiyorum.

Tüm bir defter yaprağını dolduracak kadar uzun olan listeyi tamamladıktan sonra tekrar sayfanın başına dönerek, bu kez kırmızı kalemle, gelişigüzel, "dayanışma, söz ve anlatıyla dayanışma" diye yazıyorum. İskandinavya'dan Anadolu ve Mezopotamya'ya kadar ulaşan, birbirinden oldukça farklı ülke, dil ve kültürleri kapsayan söz ve anlatıya ilişkin bu renkli gökkuşağının oluşmasında farklı dil, kültür ve geleneklerden oluşan farklı yazarlığımın önemli bir payı olduğunu biliyorum. Eğer Yukarı Mezopotamya'da doğmamış olsaydım, gençliğimi ve öğrencilik yıllarımı Türkiye'de geçirmeseydim, eğer genç yaşımda İsveç'e, İskandinavya'ya gelmemiş olsaydım, İsveç, İskandinavya ve uluslararası yazar örgütlerinde çalışmasaydım, onlarla ilişkilerim olmasaydı ve belki de en önemlisi Türkçe ve Avrupa dillerinde eserlerim yayınlanmasaydı, büyük ihtimalle bu sıcak gökkuşağı hiçbir zaman oluşmayacaktı. İlginin önemli nedenlerinden biri, herhalde bu ve şimdi, burada, çevremi sarmış binlerce kitap arasında, bu ilginin sadece söz ve anlatının özgürlüğü, serbestliği için değil, söz ve anlatının ortak, evrensel bir edebiyat yaratabilmesi için de sergilenmesini şiddetle arzuluyorum. Tüm diller,

dinler, kültürler, gelenekler, ülkeler arasında, söz ve anlatının kurduğu sıkı ilişkiyle, her yerde, herkese ait bir evrensel edebiyat, tüm insanların her yerden görebileceği, ısısını, güzelliğini, görkemini ruhunda duyabileceği bir evrensel gökkuşağı.

"Goethe'nin dünya edebiyatı hayalinin esas şimdi gerçekleşmesi gerekli" diye düşünüyorum, "dünyanın diller, dinler, kültürler, bölgeler ve ülkeler arasındaki vahşi savaşlarla çalkalandığı, yeni bir binyılın eşiğindeki bu yaşlı şimdiki zaman için gerekli." Çeşitli diller, ülkeler, kültürler arasında gidip gelen bir yazar olarak, bu konudaki çabalarımda, her seferinde hayal kırıklığına uğradığımı itiraf etmek zorundayım; kendi ülkesinin önemli ve yaygın okunan bir edebi sesi, rahatlıkla, farklı bir gelenek, kültür ve değer yargısının egemen olduğu bir başka ülkede fark bile edilmiyor. Biliyorum, oysa o edebi sesin o ülkeye de anlatacağı, ileteceği o kadar çok şey var ki! Ama olmuyor, edebiyat adına yayınlanan anti-edebi çok okunan, popüler yazarların ötesinde, başka ülkelerde layık oldukları ilgiyi gören edebi ses sayısı oldukça az. Savaşların, propagandanın, kin ve nefretin yaydığı zehirli önyargılar, arzulanmasa bile, çoğunlukla farkında olmadan, herkesi etkiliyor; hiçbirimiz bu *öteki* zehirinden kurtulamıyoruz. Bu zehirin panzehirlerinden birinin de söz ve anlatı olduğuna inanıyorum; evrenselleşmiş, dünya edebiyatının sağlam bir öğesi olmuş söz ve anlatı. Güney Afrika'dan, ABD'ye, Kanada'ya, Izlanda'ya ve Finlandiya'dan Iran'a kadar uzanan yazarlığıma ilişkin bu dayanışmanın böyle güçlü bir evrensel söz ve anlatı dünyasına da katkıda bulunmasını arzuluyorum.

Gerçekleşmeyen arzularımın sonu yok. Sonu hüsran olan arzularımın hayaliyle dalıp gitmektense tekrar defterin sayfasına dönmem, zamanla yarışıma bir biçim vermem gerekiyor. *Zamanla yarış*, bu söz nasıl da beni, ömrümü, yazarlığımı ifade

ediyor! Kimi yazarların, yazarlıklarına romantik, duygusal bir süs olarak düşündükleri bu söz, benim ömrümün tanımı, izahı. Bugüne ait olmayan, geçmişte kalmış bir zaman ve mekanda dünyaya geldim ve tüm hayatım boyunca yaptığım her şeyde, dünyanın benden çok ilerde olduğunu, benim şimdi yaptığımı dünyanın yüzyıllar önce yaptığını gördüm. Zamanla yarışım, zamanın önünde koşmak değil, zamanı kovalamak, zamana yetişmek oldu hep; yaptığım her şeyin yüzyıllar önce yapılanın bir tekrarı olduğu duygusunu yaşadım hep. Yazarlığım da öyle; dünyayı dört yüz yıl, geldiğim yörelerdeki ülkeleri yüz elli yıl geriden izleyerek romanlar yazmaya başladım. Yazarlığımı dengesiz bir maratonun koşucusu gibi hissettim hep; öteki koşucuların çoktan koşmaya başladıkları bir maratonda, peşinden koştuklarını ufukta bile göremeyen, koşuya çok ama çok geç başlamış bir garip, yalnız koşucu.

Kimi zaman kimi yazarların, özellikle de Avrupa ülkelerinin uzaklardaki eski kolonilerinden gelen ve *post-kolonyal yazar* olarak tanımlananların bir gecikmişlikten söz ettiklerini duyuyor ve okuyorum; yazılı modern edebiyata ilişkin her şeyin Batı'da oluştuğunu, onların ise oluşmuş bu geleneklerle, kendilerine ait olanları edebiyat haline getirip, Batı'ya yetişmeye çalıştıklarını söylüyorlar. Elbette haklılar ama benim durumum onlarınki gibi değil, onlar çoğunlukla kullandıkları dil, İngilizce ve Fransızca aracılığıyla yine yaşanan zamana ulaşabiliyorlar, hepsi olmasa bile bir bölümü kütüphanelere, arşivlere, enstitülere, üniversitelere, edebiyat bilimcilerine, geniş okuyucu kitlelerine, yayın dünyasının merkezlerine ulaşıp hak ettikleri ilgiyi, takdiri, övgüyü ve ödülü alıyor, gecikmişliklerini bir avantaj, bir zafer haline dönüştürebiliyorlar. Ama benim gecikmişliğim mutlak ve ebedi; yasaklanmış, dünyadan uzaklaştırılmış ve modern anlamda hiç-

bir imkanı olmayan bir dille yazıyorum. Modern edebiyat dünyasının kurduğu, yarattığı her şeyi tek tek kurarak, yeniden, farklı koşullarda yaratarak, kaplumbağa hızıyla ilerliyorum. Sözgelimi şimdi yazarlığımın en önemli sorunlarından biri, çevirmen; Avrupa'daki yayınevlerim yazdığım orijinal dilden çeviri yapabilecek profesyonel edebi çevirmen bulamıyor. Göçmenlerin çeşitli işlerinde uzmanlaşmış tercümanlar ve çeşitli üniversitelerde orijinal dilim üzerinde araştırmalar yapmış akademisyenler var ama yeniden kurulmuş bir modern roman dilini edebi olarak Avrupa dillerine aktarabilecek çevirmen yok! Sadece beni ve yayıncılarımı değil duyan herkesi şaşırtan bir durum bu; Kürt sorunu, her gün konuşulan, tartışılan tüm dünyayı ilgilendiren bir sorun ve sorunun sahipleri Kürtler sürekli binlerce, on binlerce insanın katıldığı toplantılar, yürüyüşler, geceler düzenliyor ama tüm bu yoğunluğun içinde normal bir edebi çeviri yapabilecek insan bulunamıyor; tamamıyla siyasallaştırılmış, günlük siyasete uygun hale getirilmiş, son derece daraltılmış bir mekana mahkum edilmiş, felsefe, müzik, sanat, kültür, akademik çalışma gibi nefes boruları kesilmiş, edebiyat dünyasından uzaklaştırılmış bir olgu sözkonusu olan. Öteki yazarlardan farklı olarak, sayısız hüzünlü deneyimle, sadece roman yazmadığımı, böylesi derin yaraları olan bir dilin tüm sorunlarıyla da cebelleştiğimi biliyorum artık. Bu farklılık, hem sonsuz yalnızlığımın hem de bugün gösterilen dayanışma ve ilginin nedeni. Şimdi olduğu gibi hep zamana yetişmek için koşmak zorundayım; doğduğumda benim için kararlaştırılan kaderin beni tamamıyla boğmaması için hep koşmam gerekiyor.

Koş, Uzun, koş.
Koş, Uzun, koş.

Peki ama niçin hep koşacağım, hep yalnız ve farklı olacağım, başıma olmadık işler gelecek, yargılanacağım, mahkemelere çıkmak üzere Türkiye'ye gideceğim? Tüm bunları elimin tersiyle silip her şeye boş vermenin de pekala mümkün olduğunu bilmeme rağmen niye hâlâ arsızca inadımda ısrar ediyorum? Kendimi çok yorgun, bezgin ve çaresiz hissettiğim zamanlarda kendime sorduğum bu soruların cevabını hemen olmasa da, kendimi daha iyi hissettiğim bir zamanda veriyorum; o öngörülen meşum kaderin gerçekleşmesini önlemek için koşuyorum. Durursam çökeceğim ve beni izleyen anaforlara takılıp daha da dibe batacağım; gecikmişlik, kaderim ve yaptığım koşu, kaderime karşı başkaldırım.

Şimdi oturduğum tavanı çok yüksek, iki katlı, yaldızlı sütunlarla örülü ve her tarafı kitaplarla dolu bu salonu, benim sık sık gelip sığındığım İsveç'in hafızası bu antik kütüphaneyi çok seviyorum; burada, defter ve kalemler önümde, sadece kitaplara, dergilere, belgelere gömülmüyorum aynı zamanda bu derin sessizlik içinde, biraz ötemde oturanın bile varlığımdan haberi olmadan, kendimle hesaplaşıyorum, kendime karşı olabildiğince acımasız davranıyorum. Kendime karşı acımasız olmak, dış dünyanın tehlikelerine, hayal kırıklıklarına, kibirli tutumuna ve yaralayıcı davranışlarına karşı efsunlu olmamı sağlıyor. Kendimle ve beni sarmalayan her şeyle yaptığım muhasebe, benim panzehirim. Bana bir güven duygusu veren, sevimli, iyi niyetli görevlilerinin yardımıyla her türlü kitap, dergi, gazete ve belgeye ulaşabildiğim, yumuşak, sıcak havasıyla hemen beni dış dünyadan çekip güvenli kitap dünyasına sokan bu kütüphane, panzehirimi ürettiğim laboratuvarım. Stockholm'de böyle iki laboratuvarım daha var; her dilde, akla gelebilecek her türde edebi kitabın ve dünyanın en uzak köşesinde bile yayınlanan edebi der-

gilerin bulunduğu Nobel Kütüphanesi ve şefi, akla gelebilecek en iyi şef olan yaşadığım semt Sundbyberg'deki kütüphane. Sahafların yanında, kitaplarla geçen hayatımın merkezlerinden birkaçı bunlar işte.

Kitapları edinmek, satın almak, zamanı geldiğinde okumak üzere yüzlerce kitabın üstüste yığılı olduğu 'okunacak kitaplar' rafına yerleştirmek, benim kaplumbağa hızım için en uygunu. Sahaflar benim tercihim ama sahaflarda da bulunmayan kitap ve dergileri sözkonusu laboratuvarlarımda buluyorum ve onları hemen incelemem gerekiyorsa, okumak, incelemek için en uygun salona sahip Kungliga Bibliotek'e geliyorum; siparişlerini verdiğim kitapları, dergileri ve belgeleri görevlilerden alarak karşıdaki salona geçiyor, bölmelere ayrılmış boş sıralardan birine oturuyor, bir yandan onları okuyor, inceliyor, bir yandan da panzehirimi yaratacak muhasebeyi gerçekleştiriyorum. Nereye kadar? Bunun sınırı yok, ne acının ne de acımasızlığın belirlenmiş bir sınırı var; bilginin bana verdiği acı sınırsız ve yine bilgiden oluşan panzehire de sınırsız oranda ihtiyaç duyuyorum.

Şimdi zaman uygun, tam da bu yargılamaların ortasında kendimle yaptığım muhasebeyi sürdürmeliyim; bu yargılamalara ilişkin hep "yazarlığım, sözüm, anlatım, eserlerim," dediğimin farkındayım ama bu yazarlığın bana ait olup olmadığını yeterince bilmiyorum. Bu yaratılmış söz, anlatı ve basılı eserlerin bir sahibi, bir mucidi var elbette ama bu sahiden ben miyim? Biraz önce zemin kattaki lavaboda ellerimi yıkarken bunları düşündüm; tıpkı "Kendini gördün, kendini gördün, az önce, aynada, bir adam tarafından," diyen Ekelöf'ün dizelerinde olduğu gibi, bir adam, tüm duvarı kaplayan aynadan bana bakıyordu ve acılı gülümsemesiyle bu tür soruları kendime sormam gerektiğini sessizce bana söylüyordu. Evet, saçları kırlaşmış, ön ve arka taraf-

tan dökülmüş, gözlerinin altında çukurlar oluşmuş, yüzündeki çizgiler derinleşmiş, cildi sarkmaya başlamış, temiz giyimine rağmen çehresi özenli bir bakımdan yoksun, savrukça tıraş olmuş, saçlarına tarak değmemiş, burun deliklerinden birkaç siyah kıl sarkmış, gülümsemeye çalışan ama derin bir hüzün ve yorgunluğun gözlerinden okunduğu bir adam. Aynadaki o adama bakarken irkildim; o adam ben değildim, Ben, olmam mümkün değildi. Bir yabancıydı o; tanımakta güçlük çektiğim, kim olduğunu ve nereden geldiğini bilmediğim meçhul, garip bir adam.

Vücuduna, yüzüne hayran, zekası kıt, düşünceleri bayağı aptalların kâbesi olduğu için aynaları sevmiyorum ama az önce, uzun bir süre, donmuşçasına dikilip o aynada sureti görülen adama baktım ve en sonunda onun kim olduğunu anladım; o, yazar Mehmed Uzun'du. O adam, ne bugünkü bendim, ne de dünkü ben; o, hepsinin toplamı bir yabancıydı, ama özellikle sürgündeki ömrümün deneyimleriyle bende doğan, büyüyen bir yabancı. Sürekli beni sarsan şiddetli olaylarla geçen iki ömrüm var, yaşamadığım çocukluğumdan, gençliğimden ve öğrenciliğimdem oluşan bir ömrüm ve her şeyi çok yoğun yaşamaya çalıştığım yurtdışında, sürgünde geçen bir başka ömrüm ama aynadaki adam, ne o ömre aitti ne de ötekine; o, ikisinin bileşiminden oluşmuş ama ikisinden de farklı biriydi. İki ömrün deneyimleri sonucu sürgünde oluşmuş, her şeyi sessizce izleyen, kendisiyle her şey arasına ince bir mesafe koyan, görülmeyen, her şeyin, iki ömrümün de üstünde olan birisi. Aynadaki bakışın bana ait olması mümkün değildi, ben, basit koşullardan gelmiş, basit insanların çocuğuydum ve benim bakışımda sınırsız bir doğrudanlık vardı ama karşımda gülümseyen adamın bakışında ince ayarlanmış bir mesafe; kendisinden emin, kendi bireysel benliğini bulmuş, bu benlikle bir şeyler yaratmış, kendi

benliği, öğrendikleri ve uğraşları arasına sıkıca denetlenmiş, rasyonelce ayarlanmış bir mesafe koymayı bir tarz haline getirmiş, bana yabancı bir bakıştı sözkonusu olan. Acılar çeken, o acılardan edebi eserler yaratan bendim ama onların sahibi, karşımdaki hiçbir yere, hiç kimseye ait olmayan yabancı adamdı. *L'etrangé*, yabancı, gerçekten yabancı biriydi karşımdaki. Ben, o yabancının çilekeşiydim; horlanan, dışlanan bendim, eserleri yaratabilmek için aç kalan, en zor koşullara karşı direnen bendim, o ölmek üzere olan, kıyıya köşeye savrulmuş o yaralı sözcükleri bulmak için bir çılgın gibi, tehlikelere rağmen sağa sola koşturan, en ücra yerlere bile giden, bulduğu sözcükleri sağaltmak, canlandırmak ve bugüne uygun, dinamik sözcükler haline getirmek için her şeyi yapan bendim ve şimdi astım, kronik bronşit, migren gibi hastalıklarıma rağmen yarattığım bu eserlerden dolayı yargılanmak üzere Türkiye'ye gidecek, jandarma ve polislerin gözetiminde, savcıların otoriter, kibirli iddialarını dinleyecek ve bunları cevaplandırmaya çalışacak olan yine bendim ama eserlerin sahibi, o karşımdaki adamdı.

Ölecek olan bendim, benden sonra yaşayacak olan oydu.

Kızdığım, sinirlendiğim ama aynı zamanda kıskandığım o yabancının yüzüne, bağırdım; "Ey yabancı, bak, bu hasta halimle ben davalara gideceğim ama esasında benim değil, senin Türkiye'ye gitmen gerekli!" Cevap vermeyeceğini bildiğim halde böyle söyledim işte. Kimi özellikleri bana benzese bile benden farklı özelliklere sahip biriydi o; cevap vermek yabancının âdeti değildi, yabancı, genellikle konuşmuyor, dinliyordu, katılmıyor gözlüyordu, şuraya buraya ait olmuyor, aidiyetleri sorguluyordu, savunmuyor soruları çoğaltıyordu, bağırmıyor çağırmıyor, bunlardan sonuçlar çıkarıyordu, insanın posasını çıkaran o meşakkatli günlük hayata benim gibi girmiyor, o günlük hayatın

insanı sımsıkı zincirleyen bayağılığından, yüzeyselliğinden nefret ederek, kibirlice, üstten bakıyordu, zamanını çalacak her şeyden kaçınıyor, bencilliğini her yerde gösteriyordu, ithamlara, küfürlere, tehditlere cevap vermiyor, şimdiki gibi gülümseyerek, bende olmayan bir hoşgörü ve sabırla bunların ölümsüz cevabı olacak eserlere imza atmak istiyordu. Sırtıma binmiş efendim ya da sırtımdan geçinen bir parazitti o. Biliyordum, yabancı, Türkiye'de de, oturduğum sanık sandalyesinin ardından, görünmeden, her şeyi gözleyecek, olup biteni o bilinmeyen, ulaşılamayan tuhaf hafızasına kaydedecekti. "Ey yabancı, bir şey istiyorum senden, gazetelerin kültür servisleri bu davalarla ilgili hissettiklerimi, düşündüklerimi günlükler halinde yazmamı istiyorlar. Bu durumda yazmam mümkün değil, bana çektirdiğin tüm bu çilelerin karşılığı olarak bari bunu sen yap," dedim kendisine, sesimi biraz daha alçaltarak, "orada ne olacağı belli olmaz, her şeyi iyi gözle, kaydet ve senden ricam, daha sonra, bir tanıklık olarak, o yaşanacakların öyküsünü, belki onlar da okur, diye, savcıların, hakimlerin anadiliyle yaz, anlat."

Ona söylemem, anlatmam, sormam gereken çok şey vardı ama kitaplarım, o kitapların sahibi kadim dostlarım beni bekliyordu; yabancıyı orada bırakarak tekrar yukarı çıktım. Şimdi, kollarımı arkadan boynuma dolamış, başımı sandalyenin arkasına atmış, daldığım düşünceler içinde, yükseklerdeki işlemeli tavana bakarken, benin içinde bir ben, onun içinde bir yazar, yazarın içinde bir kahraman, kahramanın içinde bir başka ben, onun içinde de daha farklı bir ben arayarak anlatısını bir labirent haline getiren ve anlatıyı bir oyun, bir polisiye macera gibi kuran yazarlara benzemeye başladığımı hissediyorum. Oysa ben ne o kadar zeki ve kurnaz ne de o kadar cömertim; Zeka, kurnazlık, cömertlik, bana bahşedilmiş erdemler değil, zamanın kızgın

nefesini her daim ensesinde duymayan, oyunlar kuracak kadar olanağı, zamanı ve zenginliği olanlara sunulmuş erdemler bunlar. Bırakın metinlerle böylesine cömertçe oynamayı, çocukluğumda, gerçekten oyun oynayabileceğim bir oyuncağım bile olmadı ve herhalde bu nedenle de olsa gerek, zamanımı, sözcüklerim ve anlatılarım konusunda alabildiğine kıskanç ve hasisim.

Belki de bu nedenle, demin aynada gördüğüm, kendisine ait olanın ve bunun ne ifade ettiğinin fazlasıyla bilincinde olan adamın yüzündeki o tuhaf yabancılık ifadesi günden güne daha bir ruhuma işliyor ve giderek her yerde, her şeye yabancılaşıyorum. Daha çekingen, daha hassas, daha içe kapanık hale geliyorum, kendimi giderek daha da yetersiz ve cahil hissediyorum. Oysa beni sürekli kovalayan dertlerin bir bölümü zamanla azaldı, yeni ülkeler, diller, kültürler, insanlar tanıdım, benimle ilgili bu dayanışmaların gösterdiği gibi dünyayla bütünleştim, bir dünya vatandaşı duygusu, sıfatı kazandım, kültürel ve duygusal olarak bir kozmopolit haline geldim, terk ettiğim topraklara yeniden geri dönme olanağına kavuştum ama yabancılık duygusu azalacağına daha da yoğunlaştı, derinleşti. Dünyanın, edebiyatın içine ne kadar girdimse, aynadaki yabancı adam profili, iki ömrümün ötesinde üçüncü bir kişi, bir varlık, bir düşünce, bir bakış, bir gözetlenme duygusu da o denli yoğunlaştı.

* * *

Şimdi önüme serdiğim kitapların yazarları işte bu tür yazarlar; bir zaman, bir yerde, ceberrut bir rejimin, zihniyetin, yönetimin kovduğu, cezalandırdığı, kovaladığı, sürgüne gönderdiği ve sürgünde bir yabancı olarak, her şeye yabancılaşarak yazmak, yaratmak durumunda kalmış sürgün yazarları. Yani soyumun

insanları, ömürleri ömrüme, kaderleri kaderime benzeyen lanetlenmiş ruhlar topluluğu, bir bölümü öğretmenim, rehberim, bir bölümü bana omuz veren arkadaşım, bir bölümü de sırdaşım olan yabancılar manzumesi. Homeros, Ovidius, Dante, Cervantes, Hugo, Mann, Broch, Canetti, Celan, Tucholsky, Mandelstam, Bubin, Nabokov, Hidayet, Berberova, Hikmet, Auerbach, Benjamin, Perse, Sachs, Faiz, Gombrovicz, Seferis, Singer, Asturias, Marais, Neruda, Brodsky ve sürgüne adım attığım günden bu yana hep benimle olan, ömrümü ve yazarlığımı benimle paylaşan daha nice yazar, şair. Ömürleri acı, çile, yoksulluk, eziklik, hasret, bölünmüşlük, dışlanmışlık ve yabancılıkla geçmiş ama o zavallı, parçalanmış, kimsesiz ömürden görkemli edebi eserler yaratmış ölümsüz ruhlar; ruhumun sakinleri. Hep özgün, hep farklı bir dil, üslup ve temaya sahip, her yerde uyumsuz, yalnız ve farklı olmuş, hem ömürleri hem de yarattıklarıyla daima olağandışı olabilmeyi başarmış insanlar. Önümdeki kitapların bir bölümü bu ölümsüz yazarlara, bir bölümü de bunların niye ölümsüz olduğunu anlatan, araştırmacılara ait. Sürgün ömrümde, en yakınlarımdan bile daha fazla yakınımda olmuş, beni hep desteklemiş bu yazarların yardımına şimdi, nahoş bir yolculuğun arifesinde de ihtiyacım var; yolculuğumda onların sesini ruhumda duymalıyım.

Sürgün, sürgün edebiyatı, yazarlığı, sürgünde yaratıcı olmak... Yazarlığımın, entelektüel yaratıcılığımın temel sütunları olan bu konulara ilişkin ne kadar da çok konuştum, seminerler, konferanslar verdim, yazılar, denemeler yazdım! Bu yazarların peşine nasıl düştüm, onları daha yakından tanıyabilmek, daha yakınlarına sokulabilmek için nasıl da çabaladım! Singer, Brodsky gibilerini henüz hayattayken tanıdım, Hugo, Canetti, Hikmet, Sachs, Seferis gibilerinin doğdukları ya da yaşadıkları

evleri dolaştım, Tucholsky ve Hidayet gibilerinin mezarını ziyaret ettim, Homeros ve Ovidius gibilerinin mekanlarını, Troia, Köstence, çılgın dalgaların yuvası Karadeniz kıyılarını gördüm, büstlerine, heykellerine el sürdüm, Troia'daki küçük amfi tiyatroda, yüzümde Ege'den esen o tanıdık yelin hafif serinliği, tam da Vergilius'un oturup İmparator Agustus'a *Aeneis*'ten parçalar okuduğu basamağa oturdum, elimde kitapları, dizeleri, fotoğrafları, Bubin, Mann, Celan, Berberova, Auerbach, Perse, Asturias, Neruda gibilerinin, sürgün ülkelerinde yaşadıkları semtleri, yemek yedikleri lokantaları, oturdukları kafeteryaları dolaştım ve diğerlerinin de hayat ve yazarlık öykülerini detaylarıyla bilmek, öğrenmek için elime ne geçtiyse okudum, araştırdım. Niçin, diye sormaya gerek yok; onların hepsi, bendim, onların sürgünde yaşadıklarını ben de yaşayacaktım, onların yarattıkları, varlığım için zorunluydu ve sürgünün karanlık, dolambaçlı yollarında yolumu bulmam için onların deneyimlerine ihtiyacım vardı.

Eski ülkemde, henüz gençken kimisini okuduğum, kimisini duyduğum, kimisini de hiç bilmediğim bu yazarların sürgün öykülerini, sürgünde yarattıklarını ve yarattıklarıyla insanlığa nasıl muazzam bir uygarlık, kültür, edebiyat hazinesi sunduklarını ben de ancak sürgüne gittiğimde öğrendim. Sürgünden önce, onlar benim için sadece birer yazardı, sürgündeyse büyük eserler yaratan bu yazarların yaratıcılıklarının gerisindeki çileli ömrü de gördüm. Bir yazar adayı olarak sürgünde bana yeni toplumun, kültürün ve edebiyatın kapılarını açan dili öğrendikten sonra yaptığım ilk iş, hayatıma, kaderime ve öyküme benzeyen hayatların, kaderlerin ve öykülerin peşine düşmek oldu. Ve o kaderlerin izini sürerken hayretle şunu gördüm, dünya edebiyatı dediğimiz şey, bir sürgün edebiyatıydı, sürgünün bir denizci feneri gibi yol gösterdiği, acılarla dolu bir edebi miras. Sürgün, tam bir insanlık

tarihiydi, insanın ve sözün varlığıyla başlamış sonsuz bir öyküydü. Yaklaşık on beş yıl önce yazdığım ve sonradan unuttuğum bir tümceyi şimdi, burada, yeniden hatırlamaya başlıyorum; her şey bir meleğin gökyüzünden, Adem ve Havva'nın da cennetten kovulmasıyla başladı.

Bu başlangıç, tüm zaman ve mekanlarda yaşanmış sürgünün başlangıcıydı ve ben, bir zamanlar sürgün aydın ve yazarların merkezi olan Paris'te, edebiyat-sürgün ilişkisini inceleyen akademik bir çalışmanın ilk cümlesi olarak, kovulan o melek ve insanları yazmıştım o sıralar. Sonradan, beni Fransa'nın o çetrefilli, dünyadan uzak, soğuk akademik dünyasına hapseder diye düşündüğüm akademik tez sevdasından vazgeçtim ve tekrar sürgün ülkem, Isveç'e döndüm ama o başlangıç, yazar ömrümün bir başlangıcı olarak varlığını hep sürdürdü; ben de afaroz edilmiş, lanetlenmiş, cezalandırılmış ve kovulmuştum. Kovulmak, bir başlangıçtı; aidiyetim, kovulanlar, yerim, kovulanların dünyasıydı.

Kovulanların o müthiş dünyası; Melek, Adem ve Havva kovulmuştu, Nuh, yerinden yurdundan olmuştu, Gılgameş ölümsüzlük otunun peşinde yurdunu terk etmişti, *Tevrat* kovulanların öyküsünü anlatıyordu, İbram, Yusuf uzak diyarlara gitmişlerdi, Musa uzak diyarlardan dönüyordu, Homeros *Odysseia*'da yurdunu terkedenlerin hüzünlü şarkısını söylüyordu, Vergilius Homeros'un bıraktığı yerden, Latince, sırtında yaşlı babası, eli küçük oğlunun elinde, yakılıp yıkılan Troia'dan kaçan genç Aeneis'in acılı öyküsünü anlatıyordu, Ovidius sürüldüğü dünyanın öteki ucundan acının ve hasretin dizelerini yazıyordu, Dante, kimsenin o zamanlar değer vermediği bir halk dili, İtalyanca ile sürgündeki cehennemine inerken sürgün çocuğu Aienas'ın yaratıcısı Vergilius'u rehber olarak yanına alıyordu, Cervantes sür-

gündeki esaret hayatında yaşadıklarını, deneyimlerini ustaca yel değirmenlerine saldıran kahramanına mâl ediyordu, bir sürgün yüzyılı olan 1900'lu yılların üç önemli yazarı Mann, Joyce, Broch sürgünde yazdıkları eserleri için *Tevrat*, Homeros ve Vergilius'un sürgün anlatılarını rehber alıyorlardı ve Batı edebiyatı tarihi böyle hiç kesilmeyen kederli bir zincir olarak uzadıkça uzuyordu. Yaşadıklarını, deneyimlerini ölümsüz eserler haline getirme konusunda Batı kadar mahir olmamasına rağmen Doğu'da da durum aynıydı; *Binbir Gece Masalları*'ndan Muhammed'in hicretine, *Şehname*'den *Mantık-üt Tayr*'a, Gazali ve İbn Arabi'den Ahmedê Xanî'ye kadar Hint, Urdu, Peştu, Fars, Arap, Kürt, Türk, Kafkas destanları, anlatıları, romanları, dizeleri vahşi liderlerin, kanlı kralların, merhametsiz padişahların, fesat yöneticilerin, zorba askeri rejimlerin hışmına uğramış kovulanların öyküleriyle doluydu. Sürgün, buydu işte; katlanılması zor bir ceza, dayanılması zor bir acı, hasret, hüzün. Sürgün edebiyatı buydu işte; cezanın, acının, hasret ve hüznün sözcüklerle yeniden yaratılıp ölümsüz eserler haline getirilmesi.

Yeniden yaratmak, sürgünün temel özelliğiydi. Sürgün hayatımda, sürgün geleneğiyle tanışmamdan çıkardığım ilk sonuç buydu; hep yeniden yaratmak, hep yeniden doğmak. Sürgün bir çeşit ölümdü ve zorbalar bunu herkesten daha iyi bildikleri için muhalif aydını, yazarı sürgüne, ölüme gönderiyorlardı; ölüm sürgünün alın yazısıydı ama yeniden doğuşunun da kaçınılmaz ilk adımıydı. Evet, kovulmak bir başlangıçtı ama bir son buluştan sonra yaşanan bir başlangıç. Sürgün, yaratıcı olabilmek için ölmek ve yeniden dirilmek zorundaydı, tıpkı küllerinden doğan Feniks kuşu gibi. Tıpkı sürgün edebiyatı tarihinin simgesi Ovidius'un yaptığı gibi; sürgün öncesi yaşamında, elbette ölümle sonuçlanacak yeni bir yaşamın yolda olduğunu bilmeden yazdı-

ğı *Metamorphoses* isimli eserinde Asurluların Feniks diye adlandırdığı bu kuşu yazan Ovidius, yeni ömründe kaderinin Feniks kuşuyla aynı olduğunu anladı ve daha önce yazdıklarından çok farklı dizeler yazarak küllerinden yeniden doğdu. Sürgün edebiyatı ve yazarıyla ilgili her araştırma, tıpkı tüm yolların Roma'ya çıkması gibi, ister istemez Roma'nın bu sefih şairine, Ovidius'a çıkıyor. Ovidius; sürgün tarihinin kendisi; kırmızı bir gül gibi açan bir dil ve üslupla yazılan *Metamorphoses* ve *Ars Amoris*, Roma'nın bitmez sefahat geceleri, alkışlar, övgüler, ödüller, olanaklar, başarılar, aşklar, sevişmeler, bir çağlayan gibi akan sözcükler ve ardından o ömrün bıçakla kesilircesine bitişi; yeni bir ömür, İmparator Agustus'un hoşuna gitmeyen dizeler, davranışlar, "sert ve dokunaklı sözlerle" ilan edilen sürgün fermanı, dönmemek üzere dünyanın öteki ucuna yolculuk, soğuk iklim, bilinmeyen diller, tanınmayan insanlar, çıldırmış Karadeniz dalgaları, "benden ötede hiçbir şey yok. Denizin suyunu buzlar taşlaştırmış," taşlaşmış deniz suyu, taşlaşmış yürek, ruh, vicdan, yabancılaşma, unutulma, yok olma, "suskunluk içinde ölmemeye çabalıyorum" ve buz tutmuş Karadeniz kıyılarından yazılan mektuplar, *Epistulae ex Ponto*, "küller sonrası gelen ün daha büyük olur," durmadan yazılan dizeler, kendini yok etme, kendini yeniden yaratma sanrıları ve *Tristia;* sürgünün ölüm fermanı, küllerinden yeniden doğarak hayata dönüşün ilanı, *Metamorphoses*'da yazdığı gibi;

> Burada, kendi kendini yenileyen, üreten bir kuş var
> Sözkonusu Phoenix derler ona Asurlular
> ...
> Sonra, söylenceye göre, çok yıllar geçer aradan,
> Bir yavru Phoenix doğar babanın varlığından...

Ve ölüm, ölümün ardından ölümsüzleşen dizeler.

Sürgün geleneğini yaratan yazarların her biri başka bir ülkeden, dilden, mirastan, zamandan olsa da, her biri kendine özgü bir dil, stil, üslup ve edebi eser yaratsa da kaderleri neredeyse aynı; Ovidius'un kaderi. Köklerinden, toprağından, ülkesinden, geçmişinden koparılmış, huzur ve sükunetten, rahat ve güvenden uzak bu garip kaderde yazarlık, bir mecburiyet; kaderi oluşturan her şey bir mecburiyet; sürgün bir mecburiyet, değişim bir mecburiyet, yanmak mecburiyet, küllerinden yeniden doğmak mecburiyet. Öldükten sonra da, ölümsüz dizeleri aracılığıyla, kendisine bu kaderi reva gören zorbadan daha uzun yaşayabilmek için o sefaletle dolu yaratıcı süreçte alabildiğine titiz, özenli, olabildiğince bilgili, derin, ruhun en diplerine bile inebilecek kadar güçlü, doğrudan, sade olmak bir mecburiyet. Farklı kadere uygun, farklı bir dil, üslup bir mecburiyet. Estetiği bir hayat tarzı olarak algılamak, öyle yaşamak, yaratıcı süreci ve dili buna uyarlamak bir mecburiyet. Daha önceki geleneğe sımsıkı bağlı olmak ama yeni ve modern olmak bir mecburiyet. Hiç kimseye benzememek, sonradan hiç kimsenin taklit etmesi mümkün olmayan bir özgünlüğe sahip olmak bir mecburiyet. Aykırı, ilelebet aykırı olmak bir mecburiyet.

Sürgün edebiyatı, bir mecburiyet edebiyatıdır; bir hesaplaşma, bir direniş, bir başkaldırı edebiyatıdır. Sürgüne, sürgün hayatını reva gören zorbayla başlayan ama giderek genişleyen ve herkesi, her yeri kapsayan ödünsüz, ahlaki bir edebi hesaplaşma. Geçmiş, sürgünün geleceğidir; her değişimi, küllerinden yeniden doğuşu, geçmişle muhasebesi için bir mecburiyettir ve bu muhasebenin yarattığı ölümsüz eserde geleceğin bizzat kendisidir. Sürgünün acısı, kanı, hüznü ve hasretiyle yarattığı eseri, geleceğe bırakılan insanlık mirası, uygarlık, edebiyat tarihi; sürgü-

nün eseri, acının estetize edilmiş hali.

Sürgüne ait bu edebi mirasa ilişkin bugün dünyanın neredeyse tüm üniversitelerinde, enstitülerinde, edebi dergi ve gazetelerinde edebiyat uzmanlarınca sayısız yazılar yazılıyor, incelemeler yapılıyor, araştırma merkezleri oluşturuluyor. Kimi zaman, sürgünün bir şans, bir olanak olduğu türünden, sürgünü romantize eden dokunaklı sözlere de rastlıyorum ve elbette üzülüyorum. Sürgün, kimin için bir şans, bir olanak, diye sormak gerekiyor, evet, kimin için? Sürgünü yaşayanlar için olmadığını hem sürgün yazarlarıyla yakın akrabalığımdan hem de kendi kişisel deneyimlerimden biliyorum; olsa olsa sürgünün topyekün bir sonucu olan eseri okuyanlar için bir şans, bir olanak. Sürgün, küllerinden doğan kuştur; acıyla yarattığını bize miras bırakan kurbandır. Şanssızların yarattığı böyle bir mirasa sahip olduğumuz için elbette çok şanslıyız ama bu mirasa layık olmak istiyorsak, ne dediğimizi bilmek ve sürgünü asla bir şans olarak değerlendirmemek zorundayız.

Şimdi önümdeki kitaplardan birisi, sürgünün ne olduğunu anlamak isteyenlerin mutlaka okumak zorunda oldukları bir kitap, Berberova'nın anıları. Bu bahtsız Rus yazarı sürgünün nasıl bir ceza, kovuluş, yoksulluk, dışlanmışlık, yabancılık, hasret, çaresizlik ve yok oluş olduğunu, çok samimi bir dille, abartmadan, romantize etmeden, yaşandığı gibi yazıyor. Hemingway, Fitzgerald gibi *la generation perdu* yazarların Paris'i bir şenlik olarak yaşadığı yıllarda, Berberova ve arkadaşları için Paris, o sefih, benmerkezci ve kibirli şehir, bir şenlik değil, bir azap, çile yeri. İstedikleri zaman kendi ülkelerine gidip gelebilen, yazılarını ve kitapları ülkelerinde yayınlatan ve maaş alan, yazdıklarından para kazanan, İngilizce konuştukları için hiçbir dil sorunları olmayan, Amerikalı oldukları için el üstünde tutulan, ilişkileri, olanakları

geniş bu ABD'li yazarlar, Paris sosyetesi, yazar ve sanatçılarıyla eğlenirken, Berberova ve arkadaşları, bir kira, bir ekmek, bir hastane ya da ilaç parası için o eğlence yerlerinin mutfaklarında sabahlara kadar bulaşık yıkamak, çöpleri toplamak ya da onların kaldıkları otellerde gece bekçiliği yapmakla meşguldüler. Berberova ve arkadaşları, kovulmuş melektiler; ne eski ülkelerinde ne de yeni ülkelerinde kabul görüyorlardı ve bırakalım bir yazar, aydın olarak kabul görmeyi, sıradan bir muhacir olarak bile hiçbir değerleri yoktu, sadece Rusya'dan kaçmış, ne oldukları, ne söyledikleri, ne yazdıkları bilinmeyen garip yaratıklardı, o kadar. Ve oralarda, sürgünde, birbirleriyle de didişerek, mezarlıktaki hayatlarında birbirlerinin de mezarını kazarak, birer birer, derin bir yalnızlık, sefalet, hasret ve eziyet içinde yok olup gittiler. Sürgün, dönememektir, kapıların, olanakların, şansın tümden kapalı olmasıdır, uzun yıllar ülkesinden çok uzaklarda Arjantin'de sürgün hayatı yaşayan, son birkaç yılını da Güney Fransa'da geçiren ama ülkesine bir daha asla dönemeyen Leh yazarı Gombrowicz'in deyimiyle, sürgün, bir mezarlıktır, canlıların içinde yaşamaya çalıştıkları bir mezarlık. Şimdi önümde duran tüm bu yazarlar, yüzbinlerce sürgünü yokeden o tamamıyla çorak mezarlıkta, bir yazarın nefes alabilmesi, yaşayabilmesi için zorunlu koşullar olan kimi edebi ilişkilere, yayın olanağına ve yaratabilme zamanına her nasılsa bir mucize gibi sahip olabilmiş nadir seslerdir; onlar, mezarlıkta, o binlerce mezarın kıyısında, köşesinde sabır, inat ve arsızlıkla açabilmiş kaktüs çiçekleridir.

Bu yazarların şimdi önümde bulunmalarının nedenlerinden biri de şu; bunların tümü de söz, anlatı ve düşünce özgürlüğünün hem kurbanı hem de kahramanı; söz, anlatı ve düşüncelerinden dolayı sürgün cezasına çarptırıldıkları için kurban, zorbaya ve cezaya karşı durarak, her şeye rağmen yaratıcı oldukla-

rı ve ölümsüz sözlerle, anlatıları bize miras olarak bıraktıkları için de kahraman. Yine mecburiyetten doğmuş bir kurbanlık ve kahramanlık; onlar ne kurban olmak istediler ne de kahraman, özgürce kendilerini ifade etmek istediler, hepsi bu. Önümdeki kitaplardan biri, sürgün yazarlar ailesinin asil ve vakur ismi Mann'ın 1939'da yayınlanan bir kitabının İsveççe çevirisi; *Özgürlüğün Sorunları*. Aynı yıl İsveççesi de yayınlanan kitap, aslında Eylül 1939'da Stockholm'de toplanması planlanan Uluslararası Pen Kulübü'nün kongresine sunulmak üzere hazırlanmış bir konuşma. Ancak hızla İkinci Dünya Savaşı'na giden dünyanın siyasal durumundan dolayı kongre toplanamıyor ve Mann konuşmasını bir broşür olarak yayınlatıyor. Şöhretinden ve aldığı Nobel Edebiyat Ödülü'nden dolayı gelmiş geçmiş tüm sürgün yazarlarının en çok saygı göreni, bilineni ve dokunulmazı olduğu halde faşizmin saldırısına uğrayan, akademi üyeliğinden, vatandaşlıktan atılan, evine, malına mülküne el konan, kitapları her yerde yasaklanan, meydanlarda yakılan ve geniş ailesiyle sürgün hayatına mahkum edilen Mann, kitabında özgürlük, gerçek, adalet, akıl ve insani erdemden, saygınlıktan asla vazgeçilemeyeceğini, totaliter siyasete karşı total hümanizmanın, anti-demokratik zihniyet ve uygulamaya karşı militan bir demokrasinin zorunlu olduğunu söylemekte. Aradan yarım asırdan fazla bir zaman geçmiş olsa bile Mann'ın söylediklerinin eskidiğini, artık günümüz için geçerli olmadığını kim iddia edebilir? Bugün yine Mann'ın ruhuyla söz, anlatı ve düşünce özgürlüğünü savunmak, insanın haysiyetini korumak, insanın ebedi düşü özgürlük ve eşitliği vurgulamak gerekiyor; yazacağım savunmanın böylesi "militan bir hümanizma" ruhuyla yazılması, sürgün yazarlarının mirasına uygun, bu geleneğin yeni bir halkası olması zorunlu.

Bu eserlerin bugün önümde olmasının nedenlerinden biri de nereden nereye geldiğimi görebilmek içindir; neredeyse bir çeyrek asır sürgünde yaşadım ve hep değişerek bugünlere geldim ama sanki hiçbir şey değişmemiş gibi yakında tekrar o sıkıyönetim mahkemelerinin önünde olacağım. Oysa çok şey değişti, ben, daha önceki yargılamalarda sanık sandalyesine oturan o eski ben değilim ve tüm bu değişikliklerin en önemlilerinden biri de artık çok güçlü biçimde bir geleneğe bağlıyım; sürgün edebiyatı geleneği. Sürgüne geldiğimde, sözlerimden dolayı yargılanmış, hapisanelerde yatmış biri olmama rağmen, tamamıyla edebiyat dünyasının içinde değildim; biraz edebiyat, biraz kültür ve entelektüel çaba, biraz siyaset, zihni fazla uğraştırmayan hazır kalıplara uygun sert siyasi yazılar, 'Ferzend Baran' ismiyle yazdığım, şiir olmaktan uzak dizeler... Tüm zamanımı alan ancak çok somut olmayan bu tür şeylerle uğraşıyordum. Ama 1980'lerin hemen başında kendimi yeniden keşfetmeye, yaratmaya ve bir yaratıcı olarak var olmaya yöneldiğimde, pek çok deneyimden sonra hangi geleneği takip edeceğim konusunda nihayet bir karara vardım; sürgün yazarları. İsveç'te yaşıyordum, İsveççeyi tamamıyla öğrenmiş, İsveççeye yakın Norveççe ve Dancayı da, sözlük eşliğinde okuyabilecek kadar geliştirmiştim. İsveç, İskandinavya ve Avrupa edebiyatı çok önemliydi, sadece buradaki yeni yaşamının nasıl biçimleneceği konusunda referanslara ulaşmak için değil, bu muazzam geleneğin beni zenginleştireceğine, yaşadığım değişiklikleri daha anlamlı ve derin yapacağına, yaratmayı tasarladığım edebi sese önemli oranda katkıda bulunacağına inandığım için de bu edebi geleneği iyi bilmek zorundaydım.

Ama bu edebi geleneğin yeni bir sesi olmam mümkün değildi; hem geçmişim bunu engelliyordu hem de Avrupa'ya çok geç gelmiştim, yine bir gecikme sözkonusuydu, taklidin ya da vasat

bir ses olmanın ötesinde zinde, taze, güçlü yeni bir edebi ses olabilmek için zaman artık geçti. İsveç, İskandinavya edebi geleneği, düşündüğüm edebi sesin önemli bir tonu olabilirdi ancak.

Türk, Fars, Arap edebi geleneğinin de yeni bir sesi olamazdım; çünkü bu edebi gelenekler hem bana kurtulmak istediğim duyguları hatırlatıyor, hem de fazlasıyla boğucu, tekdüze, teksesli ve merkezi geliyordu üstelik ben edebi sesim için başka bir dil seçmiştim.

Önümdeki alternatiflerden biri de elbette Kürt edebi geleneğiydi ama onlara ait yeni bir edebi ses olmam mümkün değildi; 15, 16, 17. yüzyıllardaki klasik edebiyatla yaratıcı bir ilişki kurmam olanaksızdı, ne o dili, üslubu kullanabilirdim ne de o temaları. O edebiyat, benim için bir dil ve miras zenginliğiydi ama canlı bir entelektüel, edebi bağ kurabileceğim, yaşayan bir gelenek değildi. Türkiye'nin dışındaki Kürt bölgelerinde ağırlıkla Arap ve Kiril alfabeleriyle yazılan, neredeyse tümden kapalı ve folklorik edebiyat da çok uzağımdaydı. Bir de güncel siyasete göre şekillenmiş, siyasi jargonun dolaysız bir devamı olan, ideolojinin, mücadelenin, liderin ve örgütün propagandasını esas almış, sürekliliği olmayan, alabildiğine kapalı ve yerel bir edebi gelenek vardı. Ben, sürgünde yaşayan ve yeni durumu bir olanak olarak da gören, değişerek kendisini yenilemek isteyen birisi olarak, o çevrelerin, mekanların ve ilişkilerin içinde değildim; sözkonusu bu Kürt edebi gelenekleri de yine modern roman sanatına ilişkin bir dil kurma konusunda bana yardımcı olabilirdi ama benim o geleneklerin yeni bir sesi olmam olanaksızdı.

Geriye ne kalıyordu? Sürgün edebiyatı geleneği... Sözünü ettiğim bu geleneklerin de harmanlanmasıyla, onlardan da yararlanarak sürgün edebiyatı zincirine yeni bir halka eklemek; benim yapabileceğim buydu işte. Her sürgün yazarı bir biçimde

kovulmuş, kendine özgü biçimde cehennemine inmişti ve sözgelimi Dante, bir ustanın, Latin edebiyatının ölümsüz ismi Vergilius'un rehberliğinde cehennemine inmişti, bense, cehennemimden çıkmam mümkün olmasa da, cehennemimin derinliklerine daha fazla batmamak için Dante ve Vergilius'un da içinde olduğu birçok ustanın rehberliğinde, önümü görmeye çalışacaktım.

Ama bu da, çok garip biçimde, sürgün çevrelerin içinde olarak değil, neredeyse tamamıyla oralardan uzaklaşarak olabiliyordu; bir geleneğe sıkı sıkıya bağlı, yanmak ve küllerden bir başkası olarak yeniden doğmak gerekiyordu. Okuduklarım, araştırmalarım ve yaşadıklarım bunun ne kadar doğru olduğunu gösteriyordu.

26 Ağustos 1977'de sürgüne gittiğimde, gördüğüm ilk yerler, büyük şehirlerin varoşlarındaki küçük muhacir gettolarıydı. İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda türünden kolonyalist ve başat ülkeler gibi olmasa da sürgün ülkemin de birkaç yüzyıllık bir sürgün geleneği vardı; sadece son asırda faşizmden kaçan Tcholsky gibi muhalif aydınlar ve Museviler, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Sovyet rejimininden kaçan Baltık ülkeleri aydınları, 1960'ların sonu ve 70'lerin başında askeri cunta ve sıkıyönetim rejimlerinden kaçan Yunan, Şili, Arjantin, Türk, Kürt aydınları, kanlı diktatörlerinden canlarını zor kurtarmış Arap, Fars aydınları gelip yerleşmiş, bu uzak, soğuk, farklı kuzey ülkesini mesken tutmuştu. İsveç'in göçmen siyaseti insancıl, günlük uygulamaları yumuşaktı ama aydınları oldukları gibi kabul ederek, edebi, kültürel dünyanın kapılarını açmak ve onlara olanaklar sunmak konusunda fazla istekli değillerdi hatta cimri olduklarını bile söylemek mümkündü; sürgün aydın, yazar ve sanatçılarına ilişkin herhangi bir siyasetleri yoktu, herkesi kapsayan ve iş dünyasına göre ayarlanmış bir göçmen siyaseti uygulu-

yorlardı. Neyse ki İsveç'te, sayıları bir hayli fazla Von Heidenstam, Lagerlöf, Johnson, Ekelöf, Edfelt, Moberg, Lindgren, Lundkvist gibi evrensel bir geleneğe sahip, hayat tarzlarıyla da dünya aydını olan yazarlar mevcuttu ve bunlar, yabancıya kuşkuyla bakan ülke insanlarından farklı olarak bu kovulmuş meleklerle ilgileniyor, entelektüel, edebi bir ilişki kurarak, onların edebi anlamda canlı kalmaları için çabalıyorlardı. Bunun ötesi korkunç bir sessizlik, lakaytlık, görmezlikten gelme ve herkesi anlaşılması olanaksız bir "göçmenler kategorisi" içine yerleştirerek sorunu yokmuş kabul etmekti. Herkes göçmendi, kimsenin özgün özelliklerinin, deneyimlerinin, bilgi ve görgüsünün bir anlamı yoktu, herkes pazara göre ayarlanmış bir çarkın göçmen dişlisiydi. Kendi dil, edebiyat ve ülkeleri için çok önemli olan Baltık ülkelerinin en seçkin aydınları, yazarları, Tcholsky, Sachs, Weiss gibi dünya yazarları, çok zor koşullarda bu ülkede yaşıyorlardı ama bu kimi ilgilendiriyordu? Tcholsky görevliler tarafından yerleştirildiği Göteborg'a yakın izole köyde intihar ediyordu, Sachs, annesiyle birlikte, Stockholm'ün dış mahallelerinden birinde küçücük bir oda ve mutfaktan oluşan bir mekanda, kabuslarıyla yaşamaya çalışıyordu, Weiss'in kitapları yayınevleri tarafından reddediliyordu, Baltıklı aydınlar da fabrikalarda ağır işçi olarak çalışıyordu. Kimin onlara ayıracak zamanı vardı? Onlar, en iyi ihtimalle, anlaşılması zor, değeri olmayan, kendi küçük grupları ya da çevreleri için yazan kapalı bir "göçmen yazarlar kategorisinin" isimleriydi, o kadar. Sürgünler, toplumun görülmeyen küçük adalarıydı, onlar için varoşlarda yaşayabilecekleri mezarlıklar ayrılmış, oralara tıkılmışlardı ve her gelen yeni grup, bu trajediyi daha da yoğunlaştırıyordu.

En son gelen ve trajediyi biraz daha derinleştiren sürgün grubu, Kürtler, Araplar ve Farslar oldu. Özellikle de sürgüne dair

onlara ulaşmış neredeyse hiçbir acılı mirasları, gelenekleri olmayan Türkiyeli Kürtler. Daha önce geldiğim ve o zamanlar çeşitli belediyelerde ve resmi kurumlarda göçmen sorunlarıyla uğraştığım için 1980'lerde Türkiye ve Ortadoğu'dan nasıl büyük bir sürgün dalgasının geldiğini ve hızla trajik biçimde yok olduğunu gördüm. O tarihlerde Türkiye'deki askeri darbeyle, Avrupa'ya ve İsveç'e büyük bir yığılma oldu, binlerce belki de on binlerce aydın, karaya vurmuş balık misali, her şeyi terkederek kaçmak, bir başka ülkeye sığınmak zorunda kaldı. İsveç'te de mezarlık, artık ölmekte olan, çok yakın çevreleri dışında kimselerin hatırlamadığı, hiçbir yere ait olmayan ve tüm yaptıkları, yarattıkları o daracık sürgün mekanlarında kalan Alman, Musevi ve Baltıklı eski kuşakların yerini alacak yeni sakinlerini bekliyordu; abartılmış kolektif dayanışma duyguları, çoktan mağlup olmuş, geçerliliği kalmamış siyasi söylemleri, varlık nedenleri olan tüm ilişkilerden birdenbire, acımasızca yalıtılmış halleriyle yeni gelenler o küçük adacıklardan oluşan gettolara yerleştiler. O sıkı, hiç bozulmayacakmış gibi görünen, militan kolektif dayanışma ruhu kısa zamanda yerini iç kavgalar, çekişmeler, bölünmeler, haset, kin, nefret, dedikodu, saldırganlık, hınç, öç duygusu, asabiyet, entrika ve kendilerinden ayrılanlara yönelik siyasi cinayetlere terk etti; mağlup olmuş, kırılgan, duygusal ve çaresiz kurbanın tamamen yıkılışıydı bu.

Bulundukları ülkenin dilini, kültürünü, edebiyatını hiç merak etmeden, sadece elli, en fazla yüz kişilik göçmen gruplarına hitap eden, varoşlardaki beton binaların güneş görmeyen mahzenlerindeki ya da belediyelerin hiç kimsenin kullanmadığı kirli, izbe yerlerdeki dernek lokallerinde kaçaklara, hainlere ve neredeyse tüm bir dünyaya karşı nasıl ideolojik mücadele verilebileceğini durmadan tartışan, binbir güçlükle iki üç ayda bir ya-

yınlanan, kimselerin okumadığı, haberdar bile olmadığı ama yayınlayanlar tarafından bir *Pravda* olarak görülen itham, küfür, karalama, öfke ve "hainlere karşı ideolojik mücadele yazılarıyla" dolu, dört ya da sekiz sayfalık amatör dergiler, bu küçük, görülmez adacıkların her şeyi bilen, hainlere ve kaçaklara saldırmak için tetikte bekleyen liderleri, ideologları, tarihçileri, edebiyatçıları, mütefekkirleri, yazarları, şefin buyruklarına göre koşan militanları ama tüm bunların üstünde kesintisiz süren ve devamlı bölünen kavgacı, kuşkulu, huzursuz, asabi, yapıcı olmayan ve arı kovanı gibi devamlı uğuldayan bir hareketlilik... Egemen atmosfer buydu. Tarih tekerrür ediyordu, önceki kuşakların yaşadıkları, Berberova'nın anılarında yazdıkları, bu kez başka mazlum ve kurban insanlar tarafından yaşanıyordu.

1980'lerin başında hiç unutamadığım, sürgünün ne olduğunu bana hep hatırlatan, bu nedenle de kederine rağmen hiç unutmak istemediğim bir olaya şahit oldum; 1980'lerin başında, Stockholm'ün merkezindeki kültür merkezlerinden birinin lokalinde, ülkeden kaçmak zorunda kalmış bu yeni sürgünlerin kurduğu bir göçmen derneğinin kongresi vardı. Hiç beklenmedik bir anda, tüm o acılar henüz taze ve canlıyken, birlik ve dayanışmaya en fazla ihtiyaç duyulan bir zamanda, herkesi şaşırtan bir şey olmuş, belediye ve göçmenlerden sorumlu kuruluşun binbir nazla verdiği gülünç bir yardımla zorlukla ayakta durabilen dernek, dışardaki insanların anlamakta güçlük çektiği siyasi nedenlerle üçe bölünmüştü. Uzun yıllardır İsveç toplumunun içinde yaşayan, üniversitelerde eğitim gören, bir Avrupalı gibi düşünen ve derneğin neden böyle birdenbire bölündüğünü bir türlü anlamayan, sonu gelmez siyasi argümanlarla dolu ağır ithamların ne anlama geldiğini bile bilmeyen derneğin başkanı, kavganın çıkacağını sezinleyerek, orada sözü geçebilecek, bir

kavgayı önleyebilecek herkesi kongreye çağırmıştı.

Ancak kavgayı önlemek mümkün değildi; toplantının daha ilk dakikalarında, ilk konuşmada, korkunç bir tartışma patlak verdi ve eşleri, çocuklarıyla oraya gelmiş muarız grupların mensupları birbirine girdi. Daha düne kadar birbirleri için canlarını bile vermeye hazır, her şeyleriyle ortak bir yoldaşlık kurmuş, her şeylerini yitirmiş, sınırlarda, mayın tarlalarında elele tutuşarak kaçmış, sürgünde de birbirlerinden başka hiç kimseleri olmayan insanlar orada birbirlerinin kafasını, gözünü, ağzını yardı, kadınlar, çocuklar birbirine saldırdı; kurbanın kanı orada aktı, bir entelektüel geçmişi olan, tarihi kültür merkezi, orada yakın gelecekte cisimlenecek sürgün mezarlığının habercisi, aynası oldu. Çocukluğumdan tanıdığım o sıkışmış, çaresiz akrebin ruh hali bu mezarlık için de geçerliydi işte; çaresizler en yakınlarındakini sokuyordu, akrebin zehirli iğnesi hiçbir zaman ulaşamayacağı uzaklardaki zorbalara değil, en yakındaki kurbana yönelikti.

Kapalılık, geçmişi ağır bir nostalji olarak yaşamak, şimdi yaşanan boşluğu, geçmişe övgüler düzerek ve hep geçmişi anarak kapatmaya çalışmak, hırçın, kuşkulu bir ruh hali, yeni olanı merak etmemek, dil de dahil, yeni olan hiçbir şeyi öğrenmemek ve değişmemek, dış dünyaya hep kuşkuyla bakmak, ezberlenmiş şablonları, jargonları durmadan tekrarlamak... Tüm bunlar öteden beri sürgün mezarlığının herkes için geçerli olan özellikleriydi. O salonda dökülen kanlar, benim geleceğimin nasıl olması gerektiğini de gösteriyordu; her ne pahasına olursa olsun, asla oralarda olmamalıydım, ne olursa olsun, o çevreleri görmemeli, onların konuştuklarını duymamalı, yazdıklarını okumamalı, yaptıklarını konuşmamalıydım. Benim mekanım, yaşadığını sanan ölülerin umutsuz saldırıları ve çırpınışları değil, ölü sürgün yazarlarının canlı sesleriydi; her şeye rağmen o ölümden yaratıl-

mış canlı seslerin hüküm sürdüğü mekanda huzurluydum, kendimi güvende hissediyordum ve en önemlisi o seslerin cömertçe bana sunduklarıyla sürekli yeni şeyler öğreniyor, değişiyordum.

O günlerden bugünlere geldim işte; yazdığım romanlardan ikisini, *Siya Evînê* (Yitik Bir Aşkın Gölgesinde) ve *Bîra Qederê*'yi (Kader Kuyusu) sözkonusu bu sürgün edebiyatı geleneğinin doğrudan eserleri olarak, romanların ana karakterleri Memduh Selim ile Celadet Ali Bedirhan'ın ismini sürgünler listesine ekleyerek, Doğu ülkelerinde ve şehirlerinde geçen sürgün serüvenlerini öteki sürgünlerin tarihiyle birleştirerek. Şimdi üzerinde çalıştığım ama bu davalardan dolayı artık yazamadığım romanım *Hawara Dîcleyê* de (Dicle'nin Sesi) bir sürgün anlatısı; 1847'de başlayıp, İstanbul, Girit ve Şam'da devam eden ve ölümle biten bir sürgün baladı. Yazarlığımla yapmayı arzuladıklarımdan biri de buydu işte; dünyanın ilgilenmediği kapalı, yoksul bir yörede, zorbalar tarafından sürgüne gönderilmiş ama unutulmuş, yokedilmiş insani kaderleri, deneyimleri ve anlatıları sahiplerine ve dünyaya ulaştırarak, onları sürgünün ölümsüz öyküleri haline getirmek.

Başıma dikilmiş birisinin sesiyle düşünce dümyamda yaptığım bu derin, uyurgezer yolculuktan uyanıyorum; kütüphanenin, yüzü ak, hep gülümseyen, kalın gözlüklerinin arkasındaki gözleri daima ışıldayan, daha önceleri Nobel Kütüphanesi'nde çalıştığı dönemden bildiğim ve burada her türlü arzumu yerine getirmek için çırpınan işinin ehli genç kütüphaneci bu. Sipariş verdiğim kitaplardan birini daha bulup getirmiş; Nadezjda Mandelstam'ın anılarını ve kocası şair Osip Mandelstam'ı anlattığı, *Stalin'in Mucizesi* isimli kitabı. Bu kitap da önümdeki kitapların bir parçası, ötekilerden biraz daha farklı bir sürgün anlatısı, bir

söz, anlatı ve düşünce özgürlüğü öyküsü. Modern Rus şiirinin en önemli isimlerinden Osip Mandelstam'la yaşadıkları hayatı, Moskova'daki ömürlerini, yazar ve şairlerle ilişkilerini, Sibirya'daki ceza ve sürgün yıllarını, açlığı, sefaleti, ezikliği, yok oluşu ve Osip'in nasıl adım adım ölüme gittiğini, en sonunda da gizli polisin işkencehanelerinde öldürüldüğünü anlatıyor Nadejzda Mandelstam; dünyanın bir başka yerinden, neredeyse hiç bilinmeyen ibret verici bir tanıklık daha işte.

Çok ilginç, şair Mandelstam, sürgün edebiyatının babası şair Ovidius'la fazlasıyla ilgili; sanki aynı kaderin yaklaşık iki bin yıl sonra yeniden tekrarlanacağını biliyormuş gibi. Bir tutku değil, bir saplantı gibi Ovidius, Mandelstam'ın dayanılması güç hayatının içinde, onun ayrılmaz bir parçası. Söz ve kirlenmiş gerçek, geçmiş, tarih; söz ve yalan doğrular; söz ve temizlik harekatı, dilin, gerçeğin, geçmişin kirden temizlenmesi; söz ve samimiyet, dürüstlük; söz ve asla; söz ve ceza; söz ve çılgınlık; söz ve yok oluş... Bunlar Mandelstamlar'ın gerçeği; Ovidius'tan gelen gelenek. Yazacağım savunmanın ruhunu yaratacak tanıklıklardan biri de bu; ait olduğun yeri unutma!

Davalarımla ilgili gelişmeleri de yakından izleyen şefkatli kütüphaneciye teşekkür ettikten sonra tekrar kitaplara dönüyorum ve Mandelstam'ın kitabını karıştırıyorum; tümü olmasa bile kimi bölümlerini yeniden okumam gereken bir kitap bu. Kitabı karıştırırken, Nadejzda'nın bir sözü gözüme ilişiyor, "dünya edebiyatının tüm eserlerini ikiye ayırıyorum," diye yazıyor acının tanığı, "müsaadeyle yayınlananlar ve müsaade almadan yayınlananlar. Müsaadeyle yayınlananlar, sadece çöplük, ötekilerse kurtarılmış, ele geçirilmiş temiz hava." Belki söz, anlatı ve düşünce yasaklarının artık tarihe karıştığı Avrupa için geçerli olmayan bu sözcüklerin, eserlerimi yasaklayan, yargılayan Türkiye ve

öteki Ortadoğu ülkeleri için geçerli olmadığını hangi insaflı insan iddia edebilir? Mandelstam'ın acılı, kanlı deneyimlerle öğrendiği bu gerçeğe kulak vermek, dikkat etmek gerekiyor, diye düşünüyorum.

* * *

Mandelstam'ın kitabı beni yine sürgün ömrümün başladığı o ilk yıllara götürüyor ama bu kez daha farklı bir yere, bir insana; bir Rus olan OT'ye. O günler, sürgün ülkemde yaşadığım ilk kış günleriydi ve tam da sürgünü "bir kış ruhu" olarak değerlendiren Said'in dediği gibi ruhum buz tutmuştu; üşüyordum, hep üşüyordum. 1977'de kış erken gelmişti ve hiç alışkın olmadığım kadar kar yağmış, dünya kararmıştı, güneş tamamen kaybolmuş, mayıs ayına kadar sürecek bir kara kış tüm şiddetiyle, her şeye egemen olmuştu. İlk tokadı yediğim o ilkokula birlikte başladığımız, birlikte okuduğumuz çocukluk arkadaşım, İsveç'e benden çok önce gelmiş MEİ'nin göçmenlere ayrılmış gettolardan birindeki öğrenci evinde kalıyordum. Çocukluk arkadaşım her konuda bana yardımcı oluyordu, üç odalı ev rahattı ve tüm dünya çevremdeydi, sanki dünyanın tüm dilleri, kültürleri, gelenekleri o semte taşınmıştı, bunların hepsi iyiydi ama geleceğim o kış gibi kapkaranlıktı; ülkemden kaçmama neden olan Ankara'daki o iki basın davasının sonuçlandığını ve üçer yıldan toplam altı yıl hapis cezasıyla cezalandırıldığımı öğrenmiş, nasıl olsa bir süre sonra dönerim, türü hayallerim yok olmuştu.

Sürgün hayatımın uzun süreceği anlaşılıyordu ve bu hayatı mezarlıklarda geçirmemek için hemen dil öğrenmek, topluma girmek, yeni kültür ve edebiyatla, yazarlar ve aydınlarla tanışmak, aktif olmak gerekiyordu. Sabahın köründe, gerçekten de

kör olan günlerin sabahında evden çıkıp, metroyla şehirdeki dil kursuna gidiyordum ve akşamları da, mutfağa, tuvalete, yatak odasına astığım yeni sözcükleri ezberliyordum. Dilsizdim ve o kör günlerde, bir kör gibi önümü göremiyordum; dil, her şeyden önce dil.

OT'yi, uzun boylu, uzun siyah saçlı, ceylan gözlü, zarif, yüzünde hep ince bir gülümseme olan o Rus kızını o dil kursunda tanıdım; gözlerimi bir türlü gözlerinden alamadığım OT de benim gibi yeni gelmişti ve dil öğreniyordu. OT, Rustu ama Rusyalı değil, Letonyalı, Rigalıydı. Hep kendi sorunlarıyla meşgul, bahtsızlığını hep dünyanın merkezi olarak gören benim gibi biri için OT'nin hayat serüveni ilginçti; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm Baltık ülkelerini ele geçiren Sovyet rejimi, yeni insan yaratmak hülyasıyla halkları, azınlıkları bir uçtan bir uca sürerken, Letonları da Sibirya'ya, uçsuz bucaksız ülkenin uzak bölgelerinden Rus işçilerini de Letonya'ya, Riga'ya sürmüştü. OT'nin anne ve babası çok farklı bölgelerden Riga'ya sürülmüş ve orada evlenmiş iki Rustu, bahtsız iki Rus. Hem kendi yörelerinden sürülmüş, yabancı bir ülkede beton binalara, fabrikalara mahkum olmuşlardı hem de Letonyalılar tarafından sevilmiyorlardı; Letonya insanı, onları kendi ülkelerini işgal etmiş, binlerce insanı Sibirya'ya sürgüne göndermiş ve zorla onlara Rusça öğretmek isteyen bir rejimin adamları olarak görüyor ve onlardan nefret ediyordu. OT böylesi güç koşulların çocuğuydu ve ilk fırsatta, Riga'da görevli bir İsveçli tercümanla sahte bir evlilik yaparak ülkeyi terk etmişti. Benimle aynı yaşlarda olan OT de benim gibi iki dilliydi ama ne ben onun dillerini biliyordum ne de o benim dillerimi; gözlerimizle, öğrenmeye çalıştığımız yeni dilin o yeni sözcükleriyle anlaşmaya çalışıyorduk.

İlişkimiz, bakışlarla başlayan, ruhların birbirini anlamasıyla

yoğunlaşan, tuhaf bir biçimde yolları bir kuzey ülkesinde kesişen gariplerin garip ilişkisiydi. OT, buz tutmuş ruhumda bir ısı yaratıyor, her şeyi, bana anlatmaya çalıştığı her şey ilgimi çekiyordu. Hep gözlerine bakmak, yanına sokulmak, elindeki sözlükten bulup söylemeye çalıştığı sözcükleri anlamak, hayat öyküsünü tüm ayrıntılarıyla öğrenmek istiyordum. Kaldığım evde ya da onun yaşadığı şehrin uzak güney semtlerindeki küçük odasında buluşuyorduk ve her keresinde yeni bir özelliğini, yanını keşfederek mutlu oluyor, beni kovalayan gerçeğimi, sefaletimi, muhacirliğimi, karanlık geleceğimi unutuyordum.

OT, Letonyalı bir Rustu ama Uzak Doğu geleneklerini de biliyor, görüştüğümüz her keresinde farklı farklı Uzak Doğu yemekleri yapıyor, tütsüler yakıyor, güzel gözlerini boyuyor, mest edici kokular sürünüyor, banyo yağları ve tozlarıyla küveti dolduruyordu. Tam bir dünya insanı olan OT, iki konuda taviz vermez Rustu; müzik ve edebiyat. OT, bana da plaklar aldırmıştı ve nerede buluşursak buluşalım mutlaka Rus müziği dinliyorduk; Rahmaninov, Sjostakovitc, Medtner, Skryabin ve o görkemli klasik Rus müziğinin daha nice ustası. OT, elbette klasik Rus edebiyatını da biliyordu, klasik yazarların kütüphanesindeki ucuz baskılı kitapları, ruhunun Puşkin, Gogol, Çehov, Dostoyevski, Tolstoy'un nefesiyle terbiye edildiğini, o edebiyatın bir çocuğu olduğunu gösteriyordu ama OT, belki de babasının, annesinin öyküsüne yakın oldukları için, özellikle modern yazarlar, şairler okuyordu; şimdi önümdeki kitapta hazin öyküsü anlatılan Mandelstam, Pasternak, Ahmatova, Gumiljov, Aseyef, Bubin, Bulgakov, Tsetajeva. Rejim tarafından yasaklanmış, afaroz edilmiş, başlarına türlü felaketler gelmiş yazarlar, şairler; her türlü eziyete rağmen sözü, dizeyi, anlatıyı savunmuş bahtsızlar.

Çoğu zaman, uzaklardan gelmiş güzel kokulu mumların ha-

fif ışığıyla azıcık aydınlatılmış, tütsülerle hoş ve yabancı bir hafif dumanın sindiği loş banyoda, sıcak suyu mest edici yağlar ve tozlarla köpüklendirilmiş küvete uzanan OT, elinde, sözünü ettiğim şairlerden birinin küçük kitabı, yandaki tabureye oturmuş bana, kendi diliyle okuduğu şairi yeni öğrenmeye başladığı o çocuk diliyle, anlatmaya çalışıyordu. Ya da hafta sonları, yorgun bir gecenin ardından geç başladığımız karanlık ve yabancı bir günde, yatakta, sanki o karanlık ve yabancılığı azıcık uzaklaştırmak istermiş gibi, bu bahtsız muhalif yazar ve şairleri anlatıyordu. Onların bahtsızlığı, o bahtsız hayattan yarattıkları yapıt, bizim bahtımızdı; OT'nin anlattığı, benim öykümdü. Sevgi ve iyi edebi sözün buluştuğu nokta aynıydı; her şeyi defederek insanı kendisine bağlayan derin tutku.

Camus, *Günlükler*'de, akşam saatlerinin sürgünün yalnızlığını hissettiği anlar olduğunu yazıyor, belki öyledir ama ben sürgün deneyimimde sürgünlüğün yalnızlığını en çok sabahları yaşadım; şu ya da bu biçimde hatta kabus bile olsa rüyalarla geçen bir gecenin sabahında uyanıyorsunuz ve o rüyalarda size ait olan şeylerin hiçbirini görmüyorsunuz, uyandığınız sabah, gün size ait değil, mutfaktaki kokular tatlar size ait değil, zaman mekan size ait değil, hava iklim size ait değil, dışarda sizi bekleyen hayat, iş güç, plan program size ait değil. Sevdikleriniz, tanıdıklarınız, bildikleriniz, size ait olan her şey çok uzaklarda ve sizin oralara ulaşmanız hatta "nasıl olsa bir gün ulaşırım" diye kendinizi avutmanız bile mümkün değil. Yalnız ve yabancısınız, mahkumsunuz, güçsüz ve çaresizsiniz. Böyle bir durumda uyandığınızda size bakan bir çift sevecen gözle karşılaşmak, o alımlı yüzü öpmek, nazlı bedeni kucaklamak ve yabancılık duygusuyla kasılmış bedeninizi, yalnızlık tedirginliğiyle buz tutmuş ruhunuzu o ellere, dile, söze, bedene, güzel kokulu uzun saçlara tes-

lim etmek bulunmaz bir şans; OT, benim şansımdı.

Ancak tam da dil öğrenme serüvenimizde çocukluk aşamasından gençliğe geçtiğimiz, artık daha rahat konuşabildiğimiz bir evrede, bir sabah uyandığımda bana bakan o güzel, sıcak gözleri göremedim, OT yoktu, bana yeni ortak dilimizle, Ruslara özgü stille yazılmış bir mesaj bırakarak gitmişti; "Seni seviyorum ama sana bağlanmaktan korkuyorum. Beni bir daha arama. Sana başarılar, mutluluklar diliyorum." Sürgün ömrümde bana başarılar, mutluluklar dileyen OT'nin bir şaka yaptığını sandım ama şaka değildi; onu elbette aradım fakat artık ne dil kursundaydı ne evinde ne de bir keresinde bana tanıştırdığı Rus kız arkadaşında. OT, kayboldu, bir daha dönmemek üzere hayatımdan çıktı, gitti; OT'nin beni sevdiğine emindim ama benim gibi geçmişi, şimdiki hayatı, geleceği karanlık ve kasvetli birisiyle bir sürgün ömrü geçirecek kadar aptal değildi. Bana bıraktığı kağıttaki sözcükler, ruhu değil, aklıydı; oysa ben aklın değil, ruhun yolundaydım, halen olduğu gibi.

VIII

"Zehir ver bana ölmek için ya da düşler ver yaşamak için"

Ben yalan ve sahtekar zamanların çocuğuyum; bana doğruyu ve gerçeği öğretmesi gereken uygarlığın yazı dünyasından öğrendiğim ilk şey, yalan ve sahtekarlık oldu. Totaliter düşünce ve bu düşüncenin öngördüğü yalan ve sahtekarlık, benim gerçeğim bu işte.

Tam ortasında doğduğum yirminci yüzyıla ilişkin milyonlarca şey yazıldı, çizildi, söylendi, anlatıldı ama hâlâ eksik, hâlâ o cani yüzyıla ilişkin söylenmesi gerekenler var, özellikle öyküsü yazılmamış, anlatılmamış doğduğum yörelere ilişkin. O yüzyılın birçok tanımı var; katil yüzyıl, totaliter yüzyıl, savaşlar yüzyılı,

ütopyalar yüzyılı, devrimler yüzyılı, demokrasinin yüzyılı, umudun yüzyılı, umutsuzluğun yüzyılı, gelişmenin yüzyılı, çöküşün yüzyılı ve daha nice sıfat. Hepsi de doğru ama kimisi daha az, kimisi daha fazla doğru olan bu sıfatların yanına bir sıfat daha eklemek gerekiyor bence; manipülasyon yüzyılı. Bu benim özgün deneyimim; yirminci yüzyıl, zamanı, tarihi ve insanı manipüle eden bir yüzyıl oldu. Hep yalan gerçekler doğurdu ve zamanı, tarihi ve insanı bu yalan gerçeklerle tutsak aldı. Yalan ve sahtekarlık bu yüzyılın olmazsa olmaz koşulu, erdem olarak görülen özelliği oldu; totaliter düşünce yalan gerçekleri, yalan gerçekler manipülasyonu, manipülasyon da ikiyüzlülüğü ve sahtekarlığı doğurdu. Şimdi artık herkesin kabul ettiği bir gerçek var, yirminci yüzyılın bu denli kanlı olmasının nedeni, totalitarizmdi, ulus-devletlerin, ideolojilerin,' ütopyaların, büyük devletlerin, bağımsızlıklarını yeni kazanmış küçük devletlerin, askerlerin, siyasi hareketlerin, liderlerin, dini fanatizmin, ekonomik ihtirasın totalitarizmi. Farklı renklerdeki totalitarizm, yirminci yüzyılın 'matruşka' bebeği oldu, büyüğünün içinden durmadan bir küçüğü çıktı, bir küçüğü daha, bir küçüğü daha. Ötekini yok etmek, farklı olana tahammül etmemek, kendisini ebedi ve mutlak görmek, herkesin buna itaat etmesini sağlamak, gerçeği bu arzuya uygun yeniden uyarlamak, geçmişi değiştirmek, mutlak bir egemenlik-bağlılık yaratabilmek için ideolojik eğitime, propagandaya, yeni bilgiye ağırlık vermek.

Böylelikle bireyi öldürmek, bireyin yaratıcı, özgün hasletlerini yok etmek.

Ve bireye ait öyküyü, anlatıyı imha ederek, mutlak ideolojinin, devletin, rejimin, siyasetin, örgütün, liderin yalan anlatısını, manipülatif yorumunu egemen kılmak.

Evet, yirminci yüzyıl, bireyin yokedilişinin yüzyılıdır ama

unutulmamalı ki, aynı zamanda bireyin direnişinin ve başkaldırışının da yüzyılıdır. Yirminci yüzyılda kan ve acıyla yaratılan ve bize görkemli, onurlu bir miras olarak kalan o muazzam edebiyat bunun bir örneği. Benim de hep okuduğum, bugünkü edebi seslerden çok daha fazla önem verdiğim bu edebiyata, yazarlara, eserlere ilişkin çok şey söylemek mümkün ama beni, hayatımı ve yazarlığımı çok yakından ilgilendirdiği için özellikle birinden söz etmem gerekiyor; Orwell ve romanı *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*. Dünyaya gelişimden birkaç yıl önce yazılmış bu roman, çağının en önemli edebi tanıklıklarından biri. Büyük ihtimalle Türkiye gibi dünya siyaseti, kültürü ve edebiyatında önemli bir yeri olmayan bir ülkeyi düşünmeden, ağırlıkla Avrupa ve Doğu Bloku ülkelerindeki totalitarizm deneylerini esas alarak romanını kuran Orwell, totaliter bir merkezi ideolojinin bireyi nasıl yok ettiğini anlatıyor. Kurgu anlatının daha ilk sayfasında, farklı duygu ve düşüncelerinden dolayı rejim tarafından kovalanan roman kahramanı Winston Smith, içinde yaşadığı cehennemin sembolüyle karşılaşıyor; her yerde, her zaman ona bakan bir resimdir bu. Resmin altında büyük harflerle şöyle yazılı; BÜYÜK BİRADERİN GÖZÜ SENDE. Büyük Birader, ulu şef ama aynı zamanda resmi ideoloji, rejimin kendisi, siyasi merkezi parti, ordu, bakanlıklar, resmi görevliler, memurlar, ajanlar, 'düşünce polisi' ve rejimin, her tarafa yayılmış, her tarafı kontrol eden sayısız kolu... Büyük Birader, herkesi, her tarafı kıskıvrak yakalayan, her şeyi kontrol eden, bireyi, zamanı, tarihi kendi öngörülerine göre yönlendiren, yarattığı korku rejimiyle herkesi atıl bırakan, kolları uzun bir ahtapot.

Bu totaliter rejim, her şeyi kendisine uyarlamak için ilkin dili değiştiriyor ve var olan eski dil, Eskikonuş'un yerine yepyeni bir dil, Yenikonuş'u oluşturuyor. Amaç belli; geçmişle ilişkiyi

tümden kesmek, geçmişi hatırlatabilecek her şeyi yok etmek, yeni şefi, resmi ideolojiyi, yeni gerçekleri mutlak gerçek haline getirmek, "eğer Parti'nin söylediği yalanları herkes onaylıyor, tüm kayıtlar aynı masalı anlatıyorsa, o halde, yalan, tarihe geçiyor ve gerçek oluyor, "geçmişi denetleyen," diyor parti sloganı, "geleceği de denetler; şu anı denetleyen, geçmişi de denetler." Yeni mutlak bir gerçek yaratmak gibi muazzam bir işin gerçekleşmesi için de sürekli bir gözden geçirme, düzeltme işlemi yapılıyor; gazete, kitap, dergi, broşür, afiş, film, ses bantları, karikatür, fotoğraf, her türlü belge sürekli düzeltiliyor ve yeni gerçeğe uygun hale getiriliyor.

Rejimin yarattığı dil, Yenikonuş çok ilginç, bu yeni dilin oluşmasında amaç, düşünce alanını genişletmek değil, daraltarak bir kalıba sokulup, tekdüze, teksesli bir düşünce mekanizması yaratmak ve eski dili yokederek geçmişle bağları silmek, tarihe bu yeni gerçeğin, yeni dilin sunduğu referanslarla bakmayı sağlamak. Savaşçı, saldırgan ve militer bir dildir bu yeni dil, her sözcüğü askeri duygularla yüklü; müttefik, düşman, kazanmak, kaybetmek, zafer, yok etmek, dağıtmak, ilerlemek, fedakarlık, ihanet, hain, başını ezmek vb... Ve her yerde bu yeni dilin nasıl bir dil olduğunu gösteren büyük harflerle yazılmış Parti'nin üç ölümsüz sloganı var;

Savaş Barıştır
Özgürlük Köleliktir
Bilgisizlik Kuvvettir...

Yeni dil, her zaman bir şey söyleyip başka bir şey anlatmaktadır; hiç kimse neyin ne olduğunu tam bilmeyecek, ulu şefin, resmi ideolojinin, rejimin ve partinin mutlak sözlerinin dışında

hiç kimseye, hiçbir şeye inanılmayacak, güvenilmeyecek. Devamlı bir kuşku, bir korku, bir tedirginlik ve üst-otoriteye güvenme duygusu olacak.

Rejim, alabildiğine kurnaz, vatandaşları güdülmesi gereken bir koyun haline getirmek ve rahatlıkla denetleyebilmek için her şeyi yapıyor; ilkel, bayağı bir milliyetçilik, aşırı bir vatanseverlik, lidere, ideolojiye, devlete, orduya tapınmak, lidere, ideolojiye ve devlete karşı görev ve sorumlulukların kutsiyeti, devlete, vatana, millete, işe, göreve ve sorumluluklara mutlak bağlılık ama bunların yanında bir de sürekli bir gerilim, bir savaş ruh hali, bir korunma duygusu, korunmak için de saldırı psikozu. Nerede ve kim oldukları yeterince bilinmese ve zorunlu olduğunda bunlar yapay olarak sürekli yaratılsa bile ülkenin birliğini ve bütünlüğünü tehdit eden, vatan, millet ve devlete kasteden barbarlar, alçak hainler, düşmanlar var ve bunların kıpırdamasına bile fırsat vermemek gerekiyor; yani devamlı bir teyakkuz hali, bir sıkı baskı, kontrol, kışla yönetimi, emir ve kumanda sistemi. Böyle bir rejimin elbette en fazla hesaplaşması gereken karşıtı da Winston Smith, yani bireyler, birey olmak isteyenler. Parti'nin rejimin gazabına uğrayan Winston Smith, "Parti'nin yaptığı en iğrenç şeylerden biri de, insanları duyguların ve güdülerin anlamsızlığına inandırmak," diye düşünüyor, "...Parti'nin girdabına kapıldıktan sonra neler duyduğunuz ya da duymadığınızın, yaptığınız veya yapmaktan vazgeçtiğiniz şeylerin bir farkı yoktu. Yaptıklarınız yok oluyor, eylemlerinizden bir daha hiç söz edilmiyordu. Tarih akıntısından çıkarılıp alınıyordunuz."

Totaliter düşüncenin bireye yaptığı en büyük kötülük bu işte; bireyi tarihin akıntısından çıkarıp almak, onu duyarsızlaştırmak, köreltmek, güdülmesi gereken bir koyun haline getirmek, onun kendine ait bir hayata, özbenliğinin bilincinde olabileceği,

gurur duyabileceği bir öyküye, özgün bir varlığa sahip olmasını önlemek. Demokratik ve özgürlükçü olmayan sağ ve sol totaliter ideolojileri çok yakından bilen, iki dünya savaşını yaşamış, İspanya İç Savaşı'nda bulunmuş, oradaki çılgınlıklara tanık olmuş, ideolojilerin bireyi nasıl bir böcek gibi ezdiğini dehşetle görmüş Orwell, gerçeklerden daha fazla gerçek romanını kurarken, totaliter ideolojiyi bir ahtapot sistemi haline getiren mekanizmayı da anlatısına ustaca yayıyor; her şeyden önce kutsal ve mutlak bir ideoloji, bu ideolojinin simgesi bir ebedi ulu lider, bu ideolojiyi koruyacak acımasız, korkulu bir zorba güç, ideolojinin varlığını ve geleceğini güvence altına alan bir elit kadro, bir seçilmiş klik, bir egemen nomanklantura, neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar veren, düşünceyi kontrol eden, farklı olanı yasaklayan hukuk ve sansür organları, ideolojinin yaygınlaşmasını ve kitlesel bir güç haline gelmesini sağlayan eğitim, öğretim, propaganda kurumları ve ideolojinin saldırgan ve amansız ruh halini sürekli bireyin ruhuna şırınga eden çığırtkan, saldırgan bir medya, sürekli bir gerilim ve denetim ortamı için yaratılan düşmanlar, barbarlar, ötekiler. Ve tüm bunların bir sonucu olarak önü alınmaz, sonsuz bir yalan, sahtekarlık ve manipülasyon dünyası.

Ben, bu dünyanın çocuğuyum işte.

Doğduğum ve okula başladığım o soğuk savaş yıllarında Avrupa'yı kasıp kavuran dünya savaşlarının, iç savaşların gölgesinde, Batı'nın arkabahçesi olan tüm Ortadoğu'da, Mağrip ülkelerinde, Hindistan'da, Uzak Doğu'ya kadar uzanan ülkelerde egemen rejim, Orwell'ın anlatığı türden, ama ondan daha acımasız ve bayağı bir Büyük Birader rejimiydi.

Okulda karşılaştığım gerçek ve bana öğretilen şeyler tümüyle Orwell'ın betimlediği ruh halinin bir ürünüydü ve her şey ırk-

çı, ultra-milliyetçi ve militarist düşüncelere uygun oluşturulmuştu. Çocuk ruhumla, yüzümde ve ruhumda yediğim tokadın acısı, suskun ve ürkek, okulda karşılaştığım bu yeni gerçeğin toplumu nasıl bir ahtapot gibi sarıp sarmaladığını öğrenmem için elbette daha uzun bir zamana ihtiyacım vardı ama orada öğrendiğim her şey, her türlü yeni bilgi benim biraz daha kendimden uzaklaşmama, biraz daha bölünüp parçalanmama yetiyordu; yazı, kitap, bilgi, bir elektrik şoku gibiydi, bedenimde, yüreğimde, ruhumda depremler yaratıyordu. Yazılı her şey bana düşmandı, beni benden alıyor, ruhumdaki beni öldürüyordu. Bana ait her şey yasaktı, dil, kitap, dergi, gazete, şarkı, dans, toplantı, yürüyüş, bırakın Kürtçe kitabı, dilimde yazılmış bir tek cümle bile yoktu, bulunamıyordu, ama dilime, kültürel aidiyetime düşman her şey, her yerde, fazlasıyla vardı.

Gözü hep üstümüzde gezinen Büyük Birader, bunun böyle olmasını sıkı biçimde kontrol ediyordu. Okuldaki Büyük Biraderler, müfettişler, öğretmenler ve bunların sınıflardaki temsilcisi öğrencilerdi. Birisi kazara Kürtçe konuştuğunda, haber hemen yönetime gidiyor ve öğrenci cezalandırılıyordu. Okul, "milli bir eğitim kurumuydu" ve görevi, "çocukların, milli varlığın birer uzvu olduğunu... milli ödevlerini başaracak, milli ülküleri gerçekleştirecek birer Türk yurttaşı olarak yetiştirmekti." Okul, "çocuklara milli kültürü aşılamak mecburiyetindeydi. İçinde yetişen bütün yurttaşlara aynı milli ülküleri, aynı milli amaçları vermek için gereken bütün bilgileri, alışkanlıkları, ilgileri, hizmet arzusunu" vermeliydi. Hayat bilgisi derslerinde, o güne kadar bilmediğim ve bizim yerel hayatımızda yeri olmayan resmi bayram ve kutlamaların anlam ve önemini, Atatürk'ün kişiliğini, "Türk milleti için yaptıklarını," resmi değerleri ve ölçüleri sevmeyi, saymayı ve "Türk olmaktan gurur duymayı"; sosyal bilgilerde, "şerefli

bir geçmişi olan büyük bir milletin evladı olduğumu, Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için her fedakarlığı göze almam gerektiğini"; ideolojilerle ilişkisinin olmadığı düşünülen matematik dersinde bile hesap işlemlerinin yanında "milli tarih, milli ahlak, milli eğitim, milli kültür, Türk tarihinin zenginliği, Türk milletinin tarihteki yerini"; coğrafya dersinde, Türkiye'nin haritası ve bölgelerinin yanında bu bölgelerde yeni tarihi gerçeklerin nasıl geliştiğini, dünya haritasının yanında dünyanın öteki yörelerindeki Türklerin varlıklarını ve tarihini; tarih dersinde de, ulusal duyguları köklü biçimde anlamanın yanında, "Türk milletinin dünya tarihindeki önemini, milletler ailesi içindeki şerefli geçmişini ve yerini, insanlığa yaptığı hizmetleri, dünya kültür ve medeniyetinin gelişmesindeki büyük payını, Türk milletinin zeka ve kabiliyetini, çalışkanlığını, ilim ve sanatseverliğini, estetik zevkini, insanlık duygusunun yüceliğini, Türk büyüklerinin sadece milli değil, evrensel yönlerini de kavramayı ve milli, manevi ve maddi değerlere yürekten bağlı olmayı" öğreniyordum.

Ama en önemlisi de yeni bir dili, bu dilin tarihini, özelliklerini, yaşadığı süreçleri öğreniyordum; bu yeni dile göre, benim dilim yoktu, konuştuğum dil, dil değil, dağlı barbarların geveledeği otuz kırk kelimelik derme çatma, bozuk bir lehçeydi, dilim, konuştuğum değil, konuşacağım dildi. Esasında benim olan ama büyüklerimin aptallıkları, cehaleti ve hain duyguları nedeniyle uzaklaştığım ve şimdi okuldaki ve daha ötelerdeki büyüklerimin dürüst ve fedakar çabalarıyla tekrar döndüğüm bu dil, dünyanın en zengin, en eski, en uygar, en güçlü, en şerefli, en saygın, en kültürlü diliydi ve kökleri Orta Asya'nın Ural-Altay topraklarına gidiyordu. Tarihi şanlı, varlığı şerefli, geleceği zaferlerle dolu bu ırk ve dil, nasıl olmuşsa vahşi hayvanların en acımasızı, en güvensizi olan kurtlardan uluyan bir bozkurdun rehberliğinde, Orta As-

ya'dan adım adım dünyaya yayılmış, öteki tüm dilleri ya yaratmış ya da etkileyerek gelişmelerini sağlamıştı. İşte ben, böylesi ulu ve şanlı bir dilin, kültürün, uygarlığın evladıydım aslında, hiçbir zaman benliğini yitirmemiş, daha aşağı ırk ve kültürlerle karışıp kirlenmemiş, tarihin en büyük cereyanlarını, uygarlıklarını, devletlerini yaratmış Türk ırkının bir üyesiydim, her şeyi ırkım, ecdadım, dilim yaratmıştı, Hititler, Akhalar Türktü, Fenikeliler Türktü, Sümerler, Samiler Türktü, hatta Eskimolar ve Anka, Aztek uygarlıkları bile Türk kökenliydi; bir Türk dünyaya bedeldi!

Yeni dil, ruhumdaki beni öldürüyordu; dedemin, ninemin sözcüklerini, geçmişlerine ait anıları, *dengbêjleri*, onların anlatılarını, geçmişimi, kimliğimi, geleceğimi, çevremde yaşadığım mutlulukları, sevinçleri, o çevrenin bana verdiği güveni, huzuru, yalanlardan uzak sadeliği, çocuksu heyecanı öldürüyordu. Yeni sözcükler bildiklerimin yerini alıyor, bildiklerimin anlamını ve önemini yokediyor, yeni öğrendiklerimin anlamını ve önemini belirleyici hale getiriyordu. Bildiğim sözcükler eski berraklığını yitiriyor, ev ortamında kullansam bile hayatımın vazgeçilmez sözcükleri olan *kalo, pîro, dayê, nan, av, ro* gibi sözcükler artık eskisi gibi doğrudan ve sade biçimde ne duymam gerektiğini bana iletmiyor, onların yerine geçen dede, nine, anne, ekmek, su, güneş gibi sözcüklerse beni o sıcak, doğal aile ortamından uzaklaştırıyor, onlarla ilişkilerimi sınırlıyor, şaşkınlığımı gidermek yerine daha da artırıyordu.

Okulda kimi zaman farkında olmadan ağzımdan Kürtçe sözcükler çıktığında hemen onları yutuyor, bir cümleyi bile tamamlamalarına engel oluyordum; katil olmuştum bir kere artık, durmadan dedemin, ninemin sözcüklerini öldürüyordum. Bir dili dil yapan ne varsa hepsini öldürüyordum; ortak duyguları, anadilime ait tarihi, öyküyü, şarkıyı, zamanı, mekanı, aidiyet psiko-

lojisini, toplumsal değer yargılarını, sözcüklerin ifade ettiği anlamları, sembolleri, izahları ve en önemlisi de beni ben yapan hafızayı, beni ben olarak yeniden yaratacak kültürel ortamı yok ediyordum. Bana zorla öğretilen her sözcükle ifade gücüm azalıyor, yeni sözcük, benim aracılığımla, bir türlü ulaşamadığı mekanlara, ilişkilere, duygulara, düşüncelere ulaşıyor ve onları birer birer zaptediyordu. Öğrendiğim sözcükler ilkin beni, ruhumu, ardından da çevremi, kültürel, toplumsal varlığımı kontrol etmeye başlıyordu. Yeni dil, dilime kesin düşman biçimde, zorla bana öğretildiği için dilsel, kültürel ve entelektüel kimliğimi esir alan bir kontrol mekanizmasına dönüşüyordu. Ve değişiyordum, durmadan değişiyor, çocukluğumdan uzaklaşarak yaşlı bir katil haline geliyordum; böylelikle zaten sınırlı olan oyuncaklarımı terkederek, hayvanları öldüren aletlere yöneldim, rüyalarım değişerek ölümlerle, zehirli yılan ve çıyanlarla dolu karabasanlara döndü ve korkunun bir ürünü olarak saldırganlık, ölüm, yok etme dürtüsü ve şiddet hayatımın özelliği, hedefi oldu.

Dönüşü olmayan bir yola girmiştim bir kez, otoriter, totaliter bir biçimde, tokat, sopa, tehdit, aşağılama ve küfürlerle bana gösterilen yöne doğru gitmeliydim; yalan ve sahtekarlığı kabul etmekten başka ne yapabilirdim?

Doğruluk, aptallıktı.
Kurnazlık, beceri.
Sahtekarlık, başarı.
Yalan, gerçek.

Uygarlığın o anlatıla anlatıla bitirilemeyen bilgi dünyası, tıpkı çevrem, mekanım ve dilim gibi kişiliğimi de böldü; öğrendiğim yeni şeylerle ve dış dünyadaki neredeyse her şeyle devamlı

güçlenen yalan ve sahte bir yan, bir de durmadan zayıflayan, kendini koruyacak güçte olmayan mahzun sade, doğal çocuksu yan. Yeni bilgiler, görgüler, ilkeler ve düşüncelerle dolu, korku, kuşku, nefret, çekingenlik ve ikiyüzlülüğün egemen olduğu legal yan, eski alışkanlıklar, sözcükler, bölük pörçük bilgi kırıntıları, yazının hiç olmadığı, sıcaklığın, sevginin, samimiyetin, kederin, çaresizliğin, ezikliğin ve sadeliğin egemen olduğu illegal yan. İlkokul sıralarında başlayan o bölünme, o iki hayata sahip olma hali hep sürdü ve her zaman o sade ve naif, zayıf ve güçsüz yanımı, güçlü ve otoriter, kurnaz ve hesaplı yanıma karşı korumaya çalıştım; yazarlığım, zayıf yanımın güçlü yanıma karşı direnişi, başkaldırısıdır.

Yazı ve bilgi dünyası benim için hep bir vicdan azabı, acı ve sıkıntı kaynağı oldu; yazarlığımla, bu acı ve sıkıntıyı dindirmeye, vicdan azabını gidermeye çalıştım. Yazı dünyası benim için bir kayıplar dünyasıydı, o dünyanın bir kazanç dünyası haline gelmesi için çok zamana, acıya, kedere, sıkıntıya ihtiyaç vardı; bu kayıplar dünyasının henüz başlarında yitirdiğim bir başka önemli duygu daha vardı, güven duygusu. Bana hep güven duygusu veren, en çok sevdiğim insanlar ölmüştü, öteki her şeyi de yazı dünyası öldürüyordu; kendime güvenimi yitirdim ve bir daha asla, hiçbir zaman o saf, doğal duyguyu yaşayamadım. Yüzümde sürekli bir gülümseme maskesiyle, kendim ve çevrem arasına koyduğum mesafeyle, güzel edebi belagatla ruhumun tedirginliğini gizlemeye çalıştım hep; yazarlığım, aynı zamanda, yitirdiğim güven duygusunu tekrar elde edebilmek için verdiğim mücadele, sarfettiğim çabadır da.

Bu kayıplar dünyası ya da kayıplar tüneli, diye adlandırabileceğim sürece, Derrida *le monolinguisme de l'autre ou la prothese d'origine* (ötekinin tekdilli olması ya da başlangıçtaki protez) di-

yor. Tunuslu bir Musevi anne babanın çocuğu olan Fransız filozof, aynı adı taşıyan kitapçığında Fransızcanın tek dili olduğunu ama o dilin de kendisine ait olmadığını söylüyor. Bir düşünün, diyor Derrida, her şeyiniz olan bir dil var, eviniz, mekanınız, kendinizi ifade ettiğiniz dünyanız, referanslarınız, bilgi birikiminiz, entelektüel, edebi, sosyal hayatınız, her şeyiniz bu dille biçimleniyor, ifade ediliyor, bir anlam kazanıyor ama bu dil de sizin diliniz değil, size, kimliğinize ait değil! Fransız eğitim sisteminin özelliği bu; kolonilerde ya da Fransa'nın etkisindeki ülkelerde daha başlangıçta çocuklara bir protez ameliyatı yaparak, onların dilini koparıp atmak, yerine Fransızcayı yerleştirmek. Anadil, eğitimde, resmi, kamu ve kültür hayatında yasaklanıyor, yerine Fransızca getiriliyor ve bir dilin, kültürün yaşayabileceği her yerde Fransızca egemen oluyor; bir dili katletmenin en etkin yolu bu, dili kuşatmak, dilin gelişebileceği tüm sahaları kapatmak ve dili son derece dar bir sözlü hayata hapsetmek. Okulu, kitabı, dergisi, enstitüleri, üniversiteleri, medyası, iletişim organları, modern edebiyatı, uygar akademik, felsefi dünyası, dışardaki uygar dünyayla kültürel bağları, çevirisi, aktif ve enerjik bir hayatı olmayan dil nasıl gelişecek, nasıl öteki dillerle yarışabilecek? Kurnaz Fransız eğitim sisteminin protez ameliyatı budur işte; çocuğu asla bir daha dönemeyeceği biçimde dilinden uzaklaştırmak, onu, tekdilli, ama o protezin acısını ve ezikliğini de hep yaşayarak bir başka dilin mahkumu haline getirmek. Protez, kesilmiş, yokedilmiş bir uzvun yerine takılan, o kesilmiş canlı uzva benzeyen ama canlı olmayan bir mekanik uzuvdur; o canlı uzvun tekrar yerine takılması mümkün değildir. Fransa'nın ama daha gerilere gidilirse Bismarkçı mareşallerin mucidi olduğu bu protez ameliyatı tüm ulus-devletlerin iştahını kabartan hayaldir; bir ulusal birlik yaratmak için zorunlu protez ame-

liyatı işte bu. Protez ameliyatının edebiyattaki sonucu, tam da Kavafis'in dizelerindeki durumdur;

> Senin Yunancan her zaman güzel ve müziklidir.
> Şimdi tüm ustalığını göstermeni istiyoruz.
> Aşkımız ve üzüncümüz yabancı bir dilde akıyor.
> Mısırlı duygularını dök yabancı dile...

Resmi ideolojisini Avrupa'dan ithal etmiş Türkiye'deki rejimin eğitim siyaseti de işte böylesi Fransız usulü bir protez ameliyatıydı; Türkiye'nin ötekilerini; Kürtleri, Asur-Süryanileri, Arapları, Ermenileri, Rumları, Çerkezleri, herkesi tekdilli haline getirmek. Benim yaşadığım cehennem ateşinin anlamı da buydu; daha her şeyin başındayken yapılan protez ameliyatı. Yenikonuş Türkçesinde bunun ismi şuydu; yılanın başı küçükken ezilmeli!

Henüz protez ameliyatının ne olduğunu, bunun nasıl işlediğini bilmesem bile okulda öğrendiklerimle ne yapmam gerektiğini kurnazca kavramıştım artık, uluyan bozkurtun rehberliğinde, ellerinde kılıçları, şahlanan atlarıyla bir fetihten diğerine koşan asil bir ırkın ve ecdadın evladıydım ve o ırkın, ecdadın şanına ve şerefine yakışır hareket etmem, ona layık olmam gerekiyordu; saldırganlığım, huysuzluğum ve çevreyle uyumsuzluğum böyle başladı. Evet, o asil tarihe, ecdada layık olmak gerekiyordu ama bunu nasıl, nerede ve kime karşı gerçekleştirecektim? Şehrin yıkık kalesine kümelenmiş eşek arılarından, şurada burada zayıfça akmakta olan dereciklerdeki kurbağalardan, üzüm bağlarına, incir ağacı kovuklarına ya da küçük kayalıkların altına yuva yapmış kaplumbağalardan, şehrin her tarafında bol miktarda bulunan kumru ve atmaca sürülerinden, bir de bahar aylarında bizi ziyarete gelen kırlangıçlardan başka, ecdadıma la-

yık bir evlat olduğumu ispatlayacak kimseler yoktu; öteki çocuklarla birlikte, yıkılmış da olsa ve cazibesini yitireli binlerce yıl geçmiş de olsa hâlâ ecdadımın kahraman geçmişini bana bir nebze hatırlatan kaleye sinmiş o vatan haini eşek arılarına, ecdadıma layık biçimde yüzümü bezlerle sararak, ellerimde öldürücü geniş tahta parçalarıyla saldırdım, yuvalarını dağıttım, o kirli sularda yakaladığım kirli kurbağaların kıçına delikli çubuklar sokarak onları şişirdim ve uğursuz leşlerini patlattım, önümden kaçmaları mümkün olmayan o hantal, miskin kaplumbağaların kabuklarını taşlarla ezdim, sinsi ve kurnaz atmacalardan ele geçirdiklerimin bacaklarını tek tek kopardım, aptallıklarıyla sinirime dokunan kumrulardan ele geçirdiklerimin başlarını kopardım. Tüm bu eylemler sırasında çoğu zaman düşman saflarına geçen ya da geçme ihtimali olan ya da ecdadımızın şanına layık biçimde yeterince cesur davranmayan kimi çocuklarla da kavgalar ettim, kafalarını yardım, burunlarını kanattım ve onlardan yediğim darbelerle üstüm başım, yüzüm gözüm kanlar içinde eve döndüm. Ve her kanlı eylemimle biraz daha kahramanlarla dolu ecdadıma, kahramanlıklarla dolu tarihime, benliğime döndüm; akıttığım kan, benden akan kan, bunun ispatıydı!

Türktüm, uluydum, yüceydim, kahramandım ve mutluydum.

Bir kabus olan bu mutluluğumda Diyarbakır, her zaman mazlumun yanında olan, mazlumun bu kadim şehri imdadıma yetişti. İki dayım, Zülfikar ve onun küçüğü Şükrü, aileleriyle, Diyarbakır'da yaşıyordu ve ben de yaz ayları, okulların tatile girmesiyle onların yanına gidiyordum. Her iki dayım da şehrin en ilginç, en karmaşık semtinde yaşıyordu. Kürtlerin yanında Ermenilerin, Asuri-Süryanilerin, Keldanilerin, Arapların, Türkmenlerin birlikte yaşadığı o semtte camilerin ezan ve kiliselerin çan sesleri bir-

birine karışıyor, çeşitli dillerin sesleri ve sözcükleri sürekli duyuluyor, farklı bayramlar, kutlama günleri, şölenler art arda kutlanıyordu. Yaz ayları benim kurtuluşumdu; Büyük Biraderin gözetiminden uzaklaşıyor, çok ilgimi çeken farklı bir dünyada hem yeni diller, sözcükler, insanlar, kültürler ve geleneklerle tanışıyor hem de kaldığım evlerde Türkçe konuşulsa bile bir nebze olsun kendime dönerek daha sakin rüyalar görmeye başlıyordum.

O yaz aylarından birinde, Diyarbakır'ın sıcak ve kavurucu günlerinden bir gün, artık balkon ve terasların, avlu ve eyvanların sulandığı bir akşamüstü, şehrin en önemli eğlence merkezi olan Dilan Sineması'nın merdivenlerinde satış için basamaklara serilmiş küçük kitaplar gördüm; bunlar, hayatımı yeni bir mecraya sokan çizgiromanlardı. O anda sinemayı unuttum ve sinema bileti için biriktirdiğim paranın tümünü o romanlara verdim; kapağında genç, temiz yüzlü, askeri kıyafetler içinde, her iki elinde tabanca olan ve arkadan, elinde baltasıyla ona saldırmaya çalışan bir kızılderiliyi fark ederek hafifçe geri dönen Tommiks, kapağında elinde bir avcı bıçağıyla ona saldıran bir arslanı öldürmeye çalışan heybetli, iri pazuları olan, avcı kılıklı Teksas ve kapağında şahlanmış bir beyaz atın sırtında, elinde tabancası, yüzündeki maskeyle, arkadan vuran ay ışığında bir Azrail gibi görünen Kinowa. Sinemaya gitmek yerine o merdivenin basamaklarına oturarak hemen çizgiromanları okumaya başladım; "kanun kaçaklarının, zorbaların, haydutların korkulu rüyası kahraman yüzbaşı Tommiks", iki arkadaşı Doktor ve Konyakçı, atı Napolyon ve onu hep bekleyen sulu gözlü, gözağrısı Suzi ve babası albay Brown'la her zaman zaferle sonuçlanan maceraların adamıydı, Teksas, namı diğer "ormanların efendisi, güçlü Çelik Blek" ve arkadaşları Profesör Öklitus'la Sevimli Rodi, yandaşları "vatansever avcılarla" hayatı pahasına çok tehlikeli yolculuklara

çıkıyor, kötülere dünyayı zindan ediyordu, Kinowa ise geçmişi acılı, yüreği kin ve nefretle dolu, öç almak için, sürekli, zamanında bir pusuda kafasını kazıyan, ailesini öldüren zalim kızılderililerin peşinde koşan, bulduklarının kafasını kazıyan ve tıpkı Tommiks ve Teksas gibi akıl almaz mücadelelerden hep başarıyla çıkan bir yalnız hayaletti.

Beni yaşadığım kabustan uzaklaştıracak mekanı bulmuştum işte; tesadüfen yoluma çıkan, tamamıyla palavra ve alabildiğine bayağı ama beni tehdit etmeyen, benden çok ama çok uzaklardaki yabancı bir dünyayı anlatan bu çizgiromanlar sığındığım mekan, durmadan üzerime gelen cehennem azabından kaçıp gizlendiğim sığınağım oldu. Tüm Mezopotamya'nın en eski şehirlerinden olan kadim Diyarbakır'ın özelliklerinden biri de tevekkülü ve cömertliği; o üç çizgiromanı başkaları izledi, okuduklarımı hemen yenileriyle değiştirdim, param yetmediği zamanlarda, satıcıların hoşgörüsüyle, eksik parayla da o romanları elde etmek mümkün olduğu için dayılarımdan aldığım paralar cebimde, olur olmaz zamanlarda, yetip yetmediğini hesaplamadan, o romanların satıldığı yerlere koşarak yenilerini satın aldım. Tommiks, Teksas ve Kinowa'nın açtığı yolda öteki çizgiromanlarla da tanıştım ve şimdiki kitaplarımla kütüphanelerimin durumuna benzer biçimde, sayısını bilmediğim oranda, her tarafa dağılmış çizgiromanlarım oldu; Diyarbakır'da dayılarımın evlerinde çizgiromanlarla dolu sandıklarım, okul zamanları döndüğüm şehrimizdeki evimizde, odamdaki dolu sandık, İstanbul'da yüksek okullarda okuyan yakınlarımın, yazları bana ulaştırmak üzere biriktirdikleri kutular dolusu çizgiroman. Artık her yerde, her zaman birkaç çizgiroman benimleydi; yastıklarımın altında, okul çantamın gizli bölmesinde, okul sıralarında, kitap ve defterlerin en altında, gömlek ve ceketimle gizlediğim

pantolonumun ön tarafında.

İllegal hayatımın ilk ciddi eylemi bu oldu işte; benden ve "yoldan çıkardığım" öteki çocuklardan başka kimse bu çizgiromanları sevmiyordu, annem, babam, okulun müdürü, öğretmenler, büyükler herkes romanlara karşıydı, herkes cehennem yolculuğunun tüm hızı ve etkinliğiyle sürmesini istiyordu, herkes eğer bir ışıktan söz edilecekse, bunun karanlık tünelin öteki ucunda olduğunu söylüyordu. Ekelöf, doğumumdan çok önceleri ilk şiir kitabında şöyle bir dize yazmıştı; "zehir ver bana ölmek için ya da düşler ver yaşamak için." Çizgiromanlara karşı olanların aksine benim düşe, düş ortamına ihtiyacım vardı, resmi yazı dünyasının zehirli bilgisiyle boğuluyordum ve nefes alabilmek, yaşayabilmek, hayatta kalabilmek için bir sığınağa, bir düşe, bir düş mekanına ihtiyacım vardı. O yazı dünyasının bir başka yanını tanımış, nefes almamı sağlayan, bilmediğim insanları, dilleri, sözcükleri, coğrafyaları yakınıma getiren bir başka özelliğiyle tanışmıştım artık; ne olursa olsun o mekanı terk etmeyecektim. O mekan, evim, yurdum, varlığım oldu, öteki her şey önemini yitirdi, Tommiks, Teksas ve Kinowa'nın kendileri değil ama bana sundukları dünya ve mekan kutsal bir yer oldu; o mekanla ilişkilerim derinleşti, artık o çizgiromanları okumuyor, o kahramanların yerine geçerek, onlar gibi konuşuyor, onlar gibi hareket ediyordum. Okuyacak romanım kalmadığında da kendim yeni bir roman icat ediyor, onu canlandırıyor, dedemin ve ninemin ses geleneğiyle kahramanları seslendiriyordum. Evde, akşam yemeğinden sonra usulca çekildiğim köşemde, yatakta, herkes uyuduktan sonra, bağda, herkes üzümle meşgulken incir ağacının altında, okulda, herkes tenefüse çıktığında çizgiromanlarımı karıştırıyor, belki binlerce defa baktığım o resimlere tekrar, hiçbir detayı kaçırmadan bakıyor ve resimdeki

insanların duruş ve davranışlarına göre nasıl konuşabileceklerini, hangi sesleri çıkarabileceklerini düşünüyor, böylelikle o dünyaya giriyor, o dünyayı, yeniden, kendime göre kuruyordum.

O zamanlar tüm o yaşadıklarımı, çok sonraları *Hawara Dîcleyê* (Dicle'nin Sesi) romanını yazdığımda, romanın kahramanı Dengbêj Biro'ya atfettim; Kuzey Mezopotamya'nın Dicle şehirlerinden birinde, Cizre'de, bir Ermeni aydının sahip olduğu, çizgili, resimli Doğu ve Batı klasikleriyle dolu istisnai ve zengin bir kütüphanede, o dilleri bilmeden, saatlerce, günlerce o kitapların resimlerine bakan, yazı dünyasının görkemi ve zenginliğiyle afallamış Biro, o resimlerdeki insanlarla konuşuyor, onları konuşturuyor, onların dünyasına girerek o kurgusal dünyanın bir parçası oluyor, bir ses ustası olan Biro, gerçek ve kurgu seslerden kendine ait bir dünya yaratıyor, tamamıyla özgün ve bireysel olan sesini olgunlaştırıyordu.

Zorda olan çaresiz ve sıkışmış insanların hayatı böyleydi işte; düşe, kurguya ihtiyaçları vardı. Düş ve kurgudan oluşan bir sığınak; ve çok sonraları, çok fazla değiştikten, çok fazla o düş ve kurgu dünyasının kaynağından uzaklaştıktan sonra, o sığınakta söylenmiş, kurulmuş, düşlenmiş her şey, eğer tesadüfler de yardım ederse, belki, doğrudan ya da dolaylı olarak kurulmuş bir bireysel öykü, yazılı bir edebi eser olarak yeniden yaratılabiliyordu.

Elbette benim Biro gibi ya da *Sözcükler*'de anlattığı kadarıyla Sartre gibi sığınacağım kütüphanelerim, kitaplarla dopdolu raflarım, çalışma masalarım, tüy kalemlerim, mürekkep hokkalarım, defter, belge ve kalemlerle dolu dolaplarım yoktu ama evin arkasındaki mahzen, oradaki yağ, pekmez, kuruyemiş küpleri, bitişikteki ahır, bağdaki üzüm, nar, incir ve fıstık ağaçları benim doğal oyun sahalarımdı; elimde romanlarım, o sahaları romanların geçtiği mekanlar haline getiriyor ve çeşitli kahramanların yerine

geçerek, onlara uygun sesler çıkarıyor, replikler yaratıyordum.

Artık o dünyanın bir parçası olmuştum; ismim değişti, her zaman, en kalabalık ve karmaşık yerlerde bile o romanlarla meşgul olduğumu gören yakın arkadaş grubum beni Tommiks ya da Tom, diye çağırmaya başladı. Tüm yabancılığına, palavra maceralarına ve şiddet dolu hayatına rağmen Tommiks ismini sevdim; beni kontrol eden, sırtıma vurulmuş bir boyunduruk olan *Mehmet Uzun*'dan daha tarafsız, daha masumdu o isim. Tommiks'in başarıları, başarısız hayatımı benden uzaklaştırıyor, zaferleri, ezikliğimi azaltıyordu. Kişiliği parçalanmış, rüyaları kabusa dönmüş, çocukken yaşlanmış, duyguları pörsümüş şaşkın ben, asla yolunu kaybetmeyen, azimli, kararlı, hangi hedefin peşinde olduğunu çok iyi bilen, cesur, en zor koşullarda bile umudunu ve kendisine güven duygusunu kaybetmeyen Tommiks'le, yalan da olsa, düşler mekanına gidiyordum. Dünyanın, benim için yaratılmadığını, arzuladığımdan daha geniş ve ondan çok daha fazla olumsuzluklarla dolu olduğunu anlamıştım; yalanlarla dolu dünyada daha az zararlı yalanlara sığınıyordum.

Ama o düşler dünyasının azıcık ötesinde beni durmadan öğüten gerçek dünya vardı; ilkokul beşinci sınıfta, okulda, sınıfta, her fırsatta çizgiroman okuduğum ve çizgiromanları öteki çocuklara da verdiğim, onların da dersleri savsaklamasına sebep olduğum için Şair İbrahim Rafet İlkokulu'ndan kovuldum ve mahallemizden biraz daha uzaktaki, yeni açılan Atatürk İlkokulu'na sürgün edildim. Kovulmaya ve sürgüne ilişkin hayat hikayemin ilk adımı, daha o zaman, yine o yazı dünyası nedeniyle atıldı işte; yazı dünyası benim lanetimdi, kovulmanın ve sürgünün kaderim olacağı daha o zamandan belliydi.

Çizgiromanlarla birlikte, bana güç veren, beni yaşadığım gerçeklerden uzaklaştıran başka bir şey daha hayatıma girdi; sine-

ma. O küçük şehrin, yabancı ya da yerli ama hep Türkçe dublajlı filmlerin oynadığı birkaç sineması vardı ve bunlardan biri de babamın kuzeni, amcam Mahmutlar'ın iki katlı, geniş bahçeli, havuzlu evine bitişikti. Erken bahar aylarından geç sonbahar aylarına kadar, neredeyse her gece onlara gidiyor, benden birkaç yaş büyük kuzenim Feto ile evin toprak damına çıkıyor, yerlere serdiğimiz kilimlerin üstünde uzanarak karşımızdaki açık yazlık sinemada gösterilen filmleri izliyorduk. Kimi zaman tek, kimi zaman da çift film oynuyordu ve beyaz perdedeki insanlar, çeşitli hayat öyküleri ve maceralarla durmadan konuşuyorlardı. Belki de tüm o konuşmalar Türkçe olduğu için dikkatim konuşmalardan ziyade seslerdeydi; farklı insanların, farklı ruh hallerini ifade eden farklı sesler, ses tonları. Sözcüklerden çok davranış ve seslere bakarak filmin akışını izliyordum. Sesler, rejimin her şeye rağmen bir türlü ulaşıp yok edemediği dedemin, ninemin, çevremdeki dengbêjlerin en önemli özelliğiydi. Kürtçe *deng*, zaten ses demekti, *bêj* de ses ustası; bir ses ustası olmasam bile sesleri kendime ait dünyaya taşımak konusunda kurnaz bir usta olup çıkmıştım bile. Türkçe sözcükler beni benden uzaklaştırıyordu ama sadece seslere kulak verirsem, onları kendi dünyama taşımam mümkündü.

Zeka, uslanmaz ve arsızdır, hayatta kalabilmenin yollarını mutlaka bir biçimde buluyor, sürekli yeni şeyler keşfediyor, var olanlara yeni biçimler veriyor. Zeki değildim, zekanın zorbalıkla en basit haline indirgendiği yerlerde doğmuştum ama dedemin, ninemin, dengbêjlerin ruhuma yerleşmiş seslerinin yardımıyla, o küçücük zekamla seslere sığınıyordum –çok sonraları o seslerin yazarlığıma ilişkin kendi özgün sesimi yaratma konusunda bana ne kadar yardımcı olacaklarını elbette henüz bilmeden. Yetenekli olduğumu da iddia edemem ama eğer benim ger-

çeğimde bir yetenekten söz edilecekse o da zekanın keşiflerini, bulup bana sunduklarını derleyip toparlamam, onlara bir biçim ve anlam vermemdi yetenek.

Sinema bana uygundu, Feto'nun yardımıyla, bahar ve yaz aylarında yazlık sinema, kış aylarında da birkaç yıl önce Almanya'da korkunç bir trafik kazasında eşi ve çocuklarıyla yaşamını yitiren çocukluk arkadaşım Sami Koyuncu'nun, kazara film koptuğunda ya da elektrikler kesildiğinde filmin kalan bölümünü seyircilere anlatan maharetli babası Ehmedê Emromî'nin işlettiği Ordu sineması sığınaklarım oldu.

Türkçeyi çok iyi konuşan, her zaman temiz ve güzel elbiseler giyen, tombul yüzünde her zaman içten bir gülümseme olan Feto'yu o kadar çok sevmemim nedeni sadece sinema değildi; onun bol miktarda kitabı da vardı ve istediğim zaman istediğim kadarını ondan ödünç alabiliyordum. Feto'nun kitap seçimi konusunda özenli olduğunu söylemek güçtü, kitapları genellikle Mike Hammer türü basit polisiye romanlar, ucuz aşk öyküleri, ucu Ural-Altaylara kadar giden, yeni gerçeklere uygun, Yenikonuş diliyle yazılmış bayağı macera öyküleriydi ama olsun, ne gam, belki o aşağılık yazı dünyasında kendime uygun bir mekan, bir ses bulurum umuduyla hepsini okuyordum. Feto sevinçliydi; okuma alışkanlığının neredeyse sıfır olduğu, kitabın hiçbir değerinin olmadığı bir yerde, bir değil, beş değil, tüm o kitapları yutarcasına okuyan ve kitap okuduğu için zeki olduğunu sanan bir gerizekalı bulmuştu işte. Ama o sevinçli zamanımız, artık yazlık sinemaların kapanıp, kışlık sinemaların açılacağı geç bir sonbahar günü, birdenbire bir bıçak darbesiyle son buldu; Feto, saçma ve aptalca bir kavgadan sonra, en yakın arkadaşlarından, kendi yaşıtı bir kuzeni tarafından bıçak darbeleriyle öldürüldü. Feto'nun öldürülmesi tüm aile, tüm aşiret için

bir facia, benim içinse beni asla terk etmeyecek benzersiz bir acının başlangıcı oldu. Daha sonra durmadan öldürülen yakınlarımın ruhumdaki derin acısının ilk tohumunu Feto attı; o düzgün, genç bedenini çevreleyen tabutun başında durmadan ağladım ve onu da gözlerimden değil ruhumdan akan yaş damlacıklarıyla, dedemin, ninemin yattığı o yeni mezarlığa gömdüm.

Sıkışmış, çaresiz insanların ölüm karşısındaki duygusu her yerde ortak; ölen kurtuluyor, kalan cehennem azabını çekmeye devam ediyor. Feto'nun ölümünden sonra da yazı dünyası ve kitaplarla serüvenim devam etti ama bu kez kütüphaneler aracılığıyla. Ortaokula gitmeye başlamıştım ve okul, yeni açılmış liseyle aynı yerdeydi ve liseyle ortak bir kütüphaneye sahipti. Bir de şehrin, hemen lisenin altında, geniş bir parkın arkasında kurulu büyük bir kütüphanesi vardı. Bu iki kütüphane de birer hayalet yapı gibiydiler; kitapların tozlandığı, ağır bir rutubet kokusunun her tarafa sindiği bu kütüphanelere neredeyse hiç kimse uğramıyor, orada oturup çalışmıyor, ödünç kitap almıyordu. Hele okul kütüphanesi tam bir rezaletti, gerçek anlamda, farelerin cirit attığı bir yerdi orası; herhalde nasıl olsa kimse gelmez, diye, kullanılmayan nemli bir odayı kütüphane haline getirmişlerdi.

Niçin, diye hep kendime sorduğum sorunun cevabını çok sonraları buldum; o kütüphaneler ne o yörelere aitti ne de o yörelerin bilgi merkeziydi. O yörelerde herhangi bir okuma alışkanlığından, yazılı edebiyat dünyasından söz etmek mümkün değildi, kitap fazlasıyla lükstü ve o dünyanın ulaşamayacağı bir yerdeydi. Ancak tüm bu gerçeklerin yanında bir başka gizli gerçek de vardı; o kütüphaneler, o kitaplar, yöreyi zenginleştirmek, kültürel olarak güçlendirmek ve daha dinamik hale getirmek için değil, tersine var olanı da asimile ederek yok etmek içindi. O kütüphanelerde Kürtçe bir tek kitap, satır, dize, söz yoktu, Kürtleri oldukları gibi

anlatan, yazan, gösteren hiçbir yazılı mevkute ya da belge de yoktu. Rejimin merkezi eğitim sistemi tarafından çok bilinçli biçimde seçilerek oralara gönderilmiş her türlü yazılı matbuat, resmi görüşe, Kürtlerin var olmadığı esasına uygun olarak hazırlanmış ve raflara yerleştirilmişti. Orada, yalnızca ve sayısız miktarda yeni resmi gerçekleri izah eden, anlatan ve Türklerin Ural-Altaylar'dan nasıl akıp geldiklerini, dünyayı adım adım nasıl fethettiklerini anlatan kitap, ansiklopedi, dergi vardı. Bunların yanında, bir kütüphanede dünya edebiyatından da örnekler bulunmalı, diye sorulabilir ama hayır, dünya edebiyatından neredeyse hiçbir örnek yoktu; her şeyden önce yeni gerçekler, Yenikonuş diliyle öğrenilecek, ezberlenecekti.

Benim içinse durum Feto'nun kitaplarına ilişkin tutumumun aynısıydı; farklı mekanları, alanları, sesleri olduğunu artık öğrendiğim kitaplar dünyasına yolculuğumun rehberi, oralarda kendime uygun kimi şeyler bulma umuduydu. Yine bana durmadan saldıran o dünyanın içindeydim ama edebi kitapları artık eğitimin dolaysız ve vahşi saldırılarına tercih ediyordum; alabildiğine az eğitim kitabı, hangi türden olursa olsun olabildiğince çok edebi kitap, kitap dünyasına ilişkin yargım bu oldu. O izbe, küf kokulu mekanların müdavimi olma sürecim böyle başladı işte. Her cuma günü, İstiklal Marşı'nın okunmasından sonra, okulun tatile girmesiyle, ilkin okulun kütüphanesine, oradan da aşağıdaki şehir kütüphanesine uğrayıp, yıllardır kimsenin el sürmediği kitaplardan ama özellikle de roman, anlatı ve şiir kitaplarından birkaçını, bir haftalığına, ödünç alarak eve getirmeye ve her fırsatta onları okumaya başladım; Feto gibi, edebiyat öğretmenleri ve kütüphaneciler de mutluydular, nihayet oralara uğrayan, yıllar yılı bir okuyucu bekleyen, ağır bir küf kokusunun sindiği o kitapları alıp okuyan, garip birisi çıkmıştı. Oku-

duklarımın neredeyse tümü, yeni gerçeklere uygun yazılmış romanlar, anlatılar, öyküler, şiirlerdi; Kurtuluş Savaşı, daha öncesinde Birinci Dünya Savaşı, daha öncesinde Türklerin sayısız fethi ve kahramanlığı, daha öncesinde Osmanlı fetihleri, daha öncesinde Türk boylarının ve akıncılarının zaferleri, daha öncesinde de Ural-Altaylar'daki ecdad ve onların dünyayı aydınlatan görkemli muzaffer göçü. Tüm bu romanlar ve anlatılar bir kez daha bir şeyi ispatlıyordu; Türktüm, doğruydum, çalışkandım, yüceydim, kahramandım, mutluydum ve dünyaya bedeldim. Hep aynı şeyi anlatan sayısız yazar, kitap, anlatı, şiir... Gökalp, Yurdakul, Ersoy, Adıvar, Safa, Karaosmanoğlu, Güntekin, Kuntay, Atsız, Buğra, Dinamo, Bilbaşar... Dünya görüşü, edebi kalite, üslup olarak farklı olmalarına rağmen tamamı okulda öğretilen resmi gerçekleri, bilinçli ya da bilinçsiz, dolaylı ya da dolaysız, edebiyat, anlatı, şiir haline getirmiş yazarlar.

Tüm bu yazarları ve eserlerini tek tek anlatmanın bir anlamı yok ama bence, bayağı ırkçılık ve ucuz vatanseverlik hezeyanlarının ötesinde en kalitelisi ve resmi yeni gerçeklerin edebiyat olarak en dolaysız ifadesi olarak gördüğüm *Yaban*'dan söz etmem gerekiyor; Karaosmanoğlu'nun *Yaban* romanı, 1930'ların başında kaleme alınmış, Birinci Dünya Savaşı'nda bir kolunu kaybetmiş genç bir subayın Anadolu'nun ortalarında bir bozkır köyündeki hayatını anlatıyor ama romanın esasında anlatmak istediği, bir aydının gözünden, o dönem Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki ulusal mücadelenin durumunu ve köylülerin bu mücadeleye nasıl baktıklarını dile getirmek. Roman, Batı edebiyatının modern eserlerini başarılı biçimde örnek alarak yazılmış; anlatı, kahramanın tuttuğu günlüklerdir ve bu günlükler, kahramanın yaşadığı köyün düşman tarafından işgal edilerek yakılması ve öldürülmesinden sonra köye gitmiş bir inceleme grubu ta-

rafından tesadüfen bulunuyor.

Romanın kahramanı zabit Ahmet Celâl, esasında İstanbullu-dur, bir Osmanlı paşasının oğludur, "İstanbul'un en muhteşem konaklarından birinde doğmuş, parıltılı hülya iklimlerine doğru kanat açıp uçmuş," savaştaysa "kanatlarından biri kırılmış" olarak dönmüş ama müttefik kuvvetler tarafından işgal edilmiş İstanbul'da yaşamayı kendisine yediremediği için İstanbul'u terkederek, eski emirlerinin köyüne gidip yerleşmiştir. Ahmet Celâl, "İstanbul'dan çıkıp Anadolu'ya, Erzurum'a, Sivas'a giden ve milleti başına toplayan Mustafa Kemal isminde bir büyük adam, bir büyük kumandanın" önderliğindeki mücadeleye katılmak, "bir kâbe gibi cepheye gitmek ve onun çadırı etrafını tavaf etmek" istemektedir ama sakattır; tüm kalbiyle desteklediği ve tüm gelişmelerini detaylarıyla izlemeye çalıştığı mücadeleden uzak olmanın ezikliğini yaşamaktadır. O çorak bozkır toprağına gelip yerleşmiştir Ahmet Celâl ama köyü, köylüleri anlamakta güçlük çekmektedir, köylülerin vurdumduymazlığı, basit hesapçılığı, köylü kurnazlığı ve mücadele karşısındaki lakaytlıkları onu delirtmektedir; Ahmet Celâl'in, belki köylüler gibi yiyip içmesi, giyinmesi mümkündür ama onlar gibi düşünmesi asla mümkün değildir, köylülerden nefret etmektedir. O kim olduğunu çok iyi biliyor, karanlıklara gömülmüş vatanın semalarında parlayan şafak yıldızı zabitler elitinden bir zabittir; görevi, şafak yıldızının aynısıdır, yol göstermek, rehberlik etmek, kurtarmak, lider olmak, gerektiğinde kendisini feda etmek, "yazıklar olsun, seni sevmesini bilmeyenlere, ey gamlı ülke!" Bu ulu görevinde yalnız olduğunun, köylülere ya da başkalarına asla güvenemeyeceğinin de bilincindedir; "Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum, Türk entelektüeli, Türk aydını, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir."

Varlığının ne anlama geldiğini iyi bilen Ahmet Celâl, elbette zaferlerle dolu şerefli geçmişinin de bilincindedir ve kendi zamanındaki gelişmeleri ustaca şanlı geçmişine bağlamaktadır; "hiç şüphesiz, büyük akınlara, büyük fetihlere giden eski Türklerin arkasından da buna benzer katarlar yol alırdı. Atila'nın eşyasını taşıyan arabalar da belki bunlardan farksızdı. Oğuz kolları, Anadolu üstüne, mutlak, bunun gıcırtılarını dinleye dinleye uzandılar..." Her konuda aydınlık bir özbilince sahip Ahmet Celâl, elbette dilinin temizliği, arılığı, duruluğuyla ilgili de çok duyarlıdır, ne köylülerin o aşağılık anlaşılmaz diliyle konuşmakta ne de Türkçenin çeşitli aksanlarla bozulmuş haline tahammül edebilmektedir; "fakat bu öyle bir Türkçe ki, bana Galata'yı hatırlatıyor. Doğrudan doğruya Rum şivesiyle söylenmiş bir Türkçe diyemem. Bu bağıran belki bir Ermeni, belki bir Yahudidir. Türkçenin böyle söylenmesinde, böyle büzülüp didiklenmesinde ne hazin bir şey var! Sanki haşin ve patavatsız bir el vücudumuzu hırpalıyor; vücudumuzun en hassas, en nazik yerlerine kadar sokulup oraya tırnaklarını geçiriyor zannedilir."

O zamanlar okuduğum tüm o kitapların en özlü ifadesi olan *Yaban,* ideolojik edebiyatın mükemmel bir örneği. Bu edebiyatta esas, ideolojinin anlatı haline gelmesi, hedef de anlatı haline gelmiş ideolojinin ortak bir toplumsal duygu yaratmasıdır. Edebiyat dünyasında çoğu zaman edebiyatın siyasi olup olmayacağı, siyasi edebiyatın kötü olup olmadığı türünden tartışmalar yaşanıyor. Kimileri tarafından fazlasıyla siyasi anlatılar yazdığım, kimileri tarafından da siyasi dünyadan fazlasıyla uzak olduğum yönünde ithamlarla devamlı karşı karşıya kalan bir yazar olarak bu tür tartışmalara katılmamaya özen gösteriyorum ama burada bir şeyin altını çizmekte yarar var; bu tür tartışmalar yersiz ve anlamsız, tartışılması, konuşulması gereken, edebiyatın bir ideolojiye uyar-

lanmasıdır. Kötü olan, ideolojik edebiyattır, bir ideolojiye, rejime, lidere, siyasi harekete ya da akıma göre biçimlenmiş anlatıdır. Bu tür edebiyat, Büyük Birader sistemi edebiyatıdır ve sadece kötü değil, tehlikelidir de; bu edebiyat, bireyin ruhunu esir almak isteyen ideolojinin dolaysız aracıdır. Benim bu edebiyata verdiğim isim şu; kirli edebiyat, insanın ruhunu kirleten anlatı.

Homeros'tan günümüze kadar gelen iyi edebiyat ama özellikle de sürgün edebiyatı her zaman siyasi olayların, sosyal çalkantıların, insani felaketlerin ve tüm bunların içindeki, çoğu zaman çaresiz ve şaşkın bireyin anlatısı olmuştur; iyi edebiyat, neyi anlatırsa anlatsın, bireye umut ve dayanma gücü veren, bireysel öykünün destanıdır, bireysel ve toplumsal çalkantı ve felaketlerin edebi tanıklığıdır. İdeolojik edebiyatsa tam tersi, bireyi kollektif ideolojiye göre terbiye etmek, bireyi bir mürit haline getirmek isteyen, hem etikten hem estetikten uzak mesajdır. İyi edebiyat, özenle oluşturulmuş bir dil, üslup ve teknikle anlatır, tasvir eder, bireyin ruhundaki depremleri, tedirginlikleri araştırır, bireyin ufkunu açar, sorar, soruşturur, ideolojik edebiyatsa her şeyi vermek istediği mesajın emrine sokarak, çoğu zaman özensiz ve savurgan biçimde över, küfreder, soruların hazır, rahat ve basit cevaplarını art arda sıralar ve bireyi şartlandırır, ideolojiye, lidere, harekete itaat edecek bir koyun haline getirir. İyi edebiyat etikle estetiğin mükemmel birliğidir, ideolojik edebiyatsa emir ve kumandanın mükemmel birliği.

Bir anlatı olarak *Yaban*'ın misyonu buydu işte; yeni şekillenen resmi ideolojinin edebiyatını yaratmak. Roman olarak iyi kurulmuş, özenle yazılmış *Yaban*'ı ve öteki romanları okuduğum toy öğrencilik zamanımdan birkaç yıl sonra, hapisanelerde yaşadığım değişimlerin etkisiyle, Ankara'da, yüksek okulda okurken, artık kim olduğumu yeniden öğrendiğim ve bu bilinci bir

direniş haline getirmeye çalıştığım zamanlarda, doğduğum şehrin o ıssız kütüphanelerinden ödünç alarak okuduğum yazarların peşine de düştüm; kimdi onlar ve niye öyle yazıyorlardı? Karaosmanoğlu, parlak aydın kişiliğiyle, o araştırmalarımın da merkezindeki isimdi; onun kimliği, o tür edebiyatın niçin yaratıldığını da çok iyi gösteriyordu. Karaosmanoğlu, yeni rejimin liderliğini yapan Türk nomanklanturasının en önemli isimlerinden, kahramanı Ahmet Celâl'in deyimiyle, o camianın şafak yıldızlarındandı, sadece o elitin bir üyesi değil, teorisyenlerindendi; ünlü bir Türk ailesindendi, çok iyi bir eğitim almış, Fransız okullarında okumuştu, Batı edebiyatını çok iyi incelemiş, tamamıyla Batı edebiyatının referanslarına uygun bir edebi hayata başlamıştı, 1921'de, o zamanki ulusal mücadelenin merkezi olan Ankara'ya çağrılmış, yeni cumhuriyeti kuracak olan ekibin içine girmişti, cumhuriyet kurulduğunda da hiç ilişkisi olmadığı halde Mardin'den vekil olarak parlamentoya atanmıştı, 1934 yılında da büyükelçi olarak atanmış ve Avrupa'nın birçok başkentinde görev yapmıştı, bu görevlerinden emekli olduktan sonra 1960 askeri darbesiyle askeri cuntanın atadığı Kurucu Meclis üyeliğine getirilmişti ve bu kez esas doğum yeri olan Manisa'dan vekil olarak yeni kurulan parlamentoya atanmıştı. Edebi hayatındaki bir başka ilginç olay da 1942'de gerçekleşmişti; romanı *Yaban* cumhuriyetin kurucusu, rejimin tek partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin Roman Ödülü'nü almıştı.

Yaban türü edebiyata ilişkin tablonun tamamlanması için Karaosmanoğlu'nun bir başka önemli eserinden daha söz etmem zorunlu; Kadro dergisi. Ankara'daki yıllarımda, 1974-76'da, defalarca Milli Kütüphane'ye giderek 1932 yılında yayına başlayan bu derginin tüm sayılarını inceledim ve şunu gördüm; *Yaban*, tamamıyla bu derginin ilkelerine göre yazılmıştı. Karaosmanoğlu

ve kendisiyle aynı durumda olan birkaç arkadaşının birlikte çıkardıkları derginin ilk sayısında şunlar yazılıydı; "Türkiye, bir inkılap içindedir. Bu inkılap durmadı... İnkılabın irade ve menfaati, inkılabı duyan ve yürüten azlık, fakat şuurlu bir avangardın, azlık fakat ileri bir KADRO'nun iradesinde temsil olunur..." Derginin amacı, inkılabın teorisini oluşturup olgunlaştırmak; *Yaban*'ın amacı da, inkılabın edebiyatını yaratmak. *Yaban*'ın Ahmet Celâl'i, inkılabı duyan ve yürüten, bu uğurda kendisini feda eden şuurlu bir avangard, bir öncüdür. *Yaban* romanı, bu konuda, bu tür edebiyatın başarılı bir örneği ve bu başarıyı, roman yayınlandığında Karaosmanoğlu'nun yakın arkadaşı, Kadro Dergisi'nin yazarlarından Tör, dergide yazdığı yazıda şöyle ifade ediyor; "*Yaban,* inkılabın hedefine doğru uzanmış (plastik) bir işaret parmağıdır... Sanatını inkılabın emrine vakfeden Sanatkar ancak böyle bir eser yaratabilir..."

Tör, ideolojik edebiyatın nasıl olması gerektiğini, olağanüstü bir yalınlıkla, çok özlü biçimde anlatıyor; sanatını inkılabın emrine vakfeden Sanatkar... Evet, büyük harfle yazılması gereken Sanatkar.

Bir "inkılaplar asrı" olan yirminci yüzyılı kasıp kavuran resmi ideolojilerin söz ve anlatıya ilişkin en çok önem verdikleri kural buydu işte; manipülasyon, gerçeği yeni gerçekler haline getirmek. Çok ilginçtir, Türkiye'de tüm hızıyla bu tür bir edebiyatın yaratıldığı yıllarda, Türkiye'nin büyük kuzey komşusu Sovyetler Birliği'nde de, ideolojiler farklı olsa da, neredeyse aynı hız ve biçimde, aynı sert ve totaliter metotlarla "sanatını inkılabın emrine vakfeden Sanatkar" ve yeni gerçeklere uygun edebiyat yaratılıyordu.

İlginç olan bir başka durum da, okuduğum tüm o yazarların hem birbirlerinden oldukça farklı hem de sanki bir kalıptan çık-

mış gibi aynı olmalarıydı. Bu yazarların kimisi sağcı, kimisi solcu, kimisi dinci, kimisi Karaosmanoğlu gibi laik, kimisi muhafazakar, kimisi liberal ya da devrimciydi ve her biri kendi dünya görüşüne uygun yazıyordu ama hepsini birbirine bağlayan ortak bir kural vardı; "sanatını inkılabın emrine vakfeden Sanatkar." Resmi ideolojinin söz ve anlatıya ilişkin çizdiği çerçeve belliydi; sağcı, solcu, dinci, dinsiz vb. olunabilirdi ama öngörülen resmi sınırlar içinde kalınarak. Özellikle de milliyetçilikle ilgili durum daha renkliydi; sağdan sola doğru yığınla farklı milliyetçilik vardı, liberal milliyetçilik, sosyal demokrat milliyetçilik, dinci milliyetçilik, uygar milliyetçilik, ultra-milliyetçilik, ırkçı-milliyetçilik, tam da demokrasilere özgü bir çokseslilik, farklılık ama elbette bir koşulla, dersi iyi çalışıp oyunu kuralları içinde, çizilen sınırları aşmadan oynayarak. Sonraları bu kuralın sadece söz ve anlatı dünyası için değil, siyasi, sosyal, kültürel, akademik, ekonomik dünya için de geçerli olduğunu ve asla sınırları aşmayan, tabulara dokunmayan bu sathi farklılığın demokrasi, düşünce özgürlüğü, hak ve hukuk, diye dünyaya sunulduğunu öğrendim.

Yediğim tokat, duyduğum aşağılama ve horlamalardan, okuduğum düşmanca satırlardan, "bir öteki, bir barbar" olduğunu anlamış olarak, o kitapları okurken, bilinçli olmasa bile, belli belirsiz, o sayfalarda bana ait bir şey var mı, diye de merak ediyordum. O kitapların neresindeydim ben, dilim, kimliğim, geçmişim, tarihim, yörelerime ilişkin bir şeyler var mıydı onların içinde? Hem vardı hem de yoktu ve her iki durumda da üzüntüm, ezikliğim, şaşkınlığım biraz daha artıyordu. O kitapların çoğunda bilinçli müthiş bir sessizlik vardı, her şey Türkleştirilmiş, her şey Türkün bir öyküsü haline getirilmişti ve bu benliğimi rencide ediyordu. Kimi kitaplarda da benden söz ediliyordu ama bir alçak, hırsız, eşkiya, hain, mendebur, güvenilmez, cahil, vahşi,

barbar, yalancı, acımasız vb. olarak ve bu beni daha fazla üzüyor, ruhumu yaralıyordu. Sessizliğin de sesin de belirgin kodları vardı; Kürtten hiç söz edilmiyor ama sözgelimi anlatıda bir hırsız ya da cani varsa ona bir Kürt lakabı rahatlıkla yapıştırılıyordu. Kimi anlatılar da 1925-38 yılları arasındaki Kürt direnişlerini ve yıkımlarını konu alıyordu ama uygarların barbaralara karşı bir uygarlık mücadelesi olarak.

Sadece Kürtler değil, Türkiye'nin tüm "ötekileri" aynı durumdaydı; Ermeniler hain, Rumlar düşman, Museviler hilekar, Çerkezler işbirlikçi, Araplar pasaklı, Farslar yalancı, Ruslar Moskof uşağı, Bulgarlar gavur, Avrupalılar kötü emelleri olan sinsilerdi. Yenikonuş dilinde bunun izahı şuydu; Türkün Türkten başka dostu yoktu. Dehşet verici bir ultra-milliyetçilik, bir ırkçılık, o anlatıların belirgin özelliğiydi. Buna rağmen ben herhangi bir anlatının herhangi bir sayfasında daha az aşağılayıcı bir sıfatla, sözgelimi cani Kürt A yerine Hamal ya da uşak Kürt A lakabıyla karşılaştığımda seviniyordum; bu da zekanın kendini koruma içgüdüsüydü, kurtuluşumun mümkün olmadığı o aşağılama cehenneminde daha az zararlı olanı tercih ediyordum.

O kitaplar içinde, "ötekileri" durmadan aşağılayan ırkçı, ultra-milliyetçi edebiyatın en usta örneği, Karakurt'un *Dağları Bekleyen Kız* isimli romanıydı. Karaosmanoğlu kadar usta bir yazar olmayan, savrukça daha basit ve popüler serüvenler yazan ama Karaosmanoğlu gibi resmi ideolojik edebiyatın en önemli isimlerinden ve yine onun gibi, iyi edebiyatın felaketi iktidar koridorlarıyla edebiyat dünyasının yollarını muhkem biçimde birleştiren, rejimin tek partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin şuurlu bir avandgardı olan, o partiden defalarca parlamenter olarak parlamentoya atanan Karakurt, tam da *Yaban*'ın yazıldığı tarihlerde, 1928-30 yılları arasında Ağrı Dağı çevresindeki Kürt dire-

nişini ve kırılışını konu alan romanını yazmıştı. Bir romanın asgari niteliklerinden dahi yoksun bu roman, "isyanın liderlerinden Şeyh Fuat'ın kızı Zeynep" ile isyanı bastırmak için bölgeye askeri yığınak yapmış Türk ordusundaki subay "Mülazım Adnan'ın" aşkını anlatıyor. Isyan bir eşkiya hareketi, isyancılar ise, "acayip sesler çıkaran, acayip kıyafetli birtakım insanlar... hainler... kudurmuş şakiler... eşkiyalar... haydutlar... sırtları çuvallı çapulcu alayı... vahşilerdir." Askeri harekatı yöneten bir binbaşının deyimiyle, "buranın yalnız insanları değil havası da vahşi..." Romanın erkek kahramanı Mülazım Adnan, "kestane renkli gözlerinin üzerine düşen kestane renkli saçlı... ince esmer bıyıklı... atletik yapılı, cesaretli... kudretli, damarlarında Türk kanı dolaşan... kahraman genç bir subaydır." Kadın kahraman Zeynep ise isyanın elebaşlarından olan yobaz Şeyh Fuat'ın okumuş kızı, kafası çelinmiş, mitralyözüyle, üstlerine gelen Türk uçaklarına karşı mücadele eden "vahşi bir kahpedir... Kahpelerin kahpesidir." Bir başka subayın sevgilisi olan Nerime'nin Zeynep'le ilgili Mülazım Adnan'a dediği gibi; "Ah Adnan Bey, bu kadın beni o kadar alakadar ediyor ki... Öyle Amerika'da tahsil eden, Istanbul'da büyüyen, genç, güzel bir kız, yarı vahşi bir aşiretin içinde ve kendi vatanında, kendi vatandaşına nasıl silah çekiyor. Anlayamıyorum bir türlü, ne vahşi şeymiş bu!.."

Savaş tüm şiddetiyle sürerken isyancıların Ağrı Dağı'nın zirvelerindeki karargahına ve cephaneliğine ulaşmak için bir kahraman gönüllü seçilir; uçakla dağa indirilecek gönüllü, elbette Mülazım Adnan'dır. Mülazım Adnan, "hakikaten vahşi bir adama benzemek" için şakiler gibi giyinir ve yola çıkmadan önce son bir kez harekatı yöneten paşanın huzuruna çıkar. "Aç bakayım şu kaputunu, hakikaten şakilere benzedin mi, bir görelim!" diye emreder Paşa. "Adnan kaputunu çıkardı," diye anlatıyı sür-

dürür Karakurt, "herkes gayri-ihtiyari gülmeye başladı. Erkanı-harp Reisi; –Aman paşam, bu adeta Afrika vahşilerine benzemiş. Kumandan da kahkaha ile gülüyordu." Gözyaşartıcı kahramanlıklardan sonra Mülazım Adnan hedeflenen yere iner ve bir süre sonra "karşısına zebellâ gibi bir Kürt dikiliverir." Adnan bozuntuya vermez, lakayt bir sesle merhaba, der. Zebellâ Kürt de "dana gözü gibi iri gözlerini" açarak merhaba, dedikten sonra nedense Kürtçe değil de bozuk bir Türkçeyle "yüzünü çerçeveleyen iri bıyıklarını göbeğine kadar uzanan kirli ve siyah sakalına karıştırarak ... sen Iraklisan?" diye sorar. Adnan türlü engelleri aşarak, hem Zeynep'i daha yakından tanır hem de eşkiyaların kimler olduklarını, nerelerde saklandıklarını, cephaneliklerinin yerini vb. her şeyi öğrenir ve ancak Adnan gibi bir kahramanın başaracağı biçimde tekrar karargahına döner ve gördüklerini gururla üstlerine anlatır; "Kumandanım, hunhar ne demek? İnsan bunların arasında, insanlığından nefret ediyor. Vahşetin, insafsızlığın, alçaklığın bu derecesi görülmemiştir. Adamı öldürürken, karşısındakinin hayatını değil, yakacakları kurşunun parasını düşünüyorlar. Ne din var, ne iman var, ne Allah... Hiçbir şeye inandıkları yok. İşte görüyorsunuz; ayaklarında bir don, kafalarında bir keçe külah, Allah'ın dağlarında sabahtan akşama kadar, öldürecek adam arayıp duruyorlar... Hepsinin beş, on karısı var. Hâlâ içlerinde kız çocuklarını boğanlar mevcut. Ne ev, ne yer, ne de vicdan tanırlar. Toprağın dibinde kazdıkları oyuklarda, mağaralarda, kaya diplerinde yaşarlar. Ne askerlik bilirler, ne vatan... Yalnız bir şey! Taptıkları, tanıdıkları her şeyleri şeytir... dedim ya bunlar insan değildir. Bunlar öyle bir nevi mahluklardır ki, isim vermek bile müşkül..."

Uzatmaya gerek yok, Karakurt'un romanı bu minval üzere, bol küfür ve hakaretle uzayıp gidiyor ve sonunda kahraman Ad-

nan, elde ettiği bilgiler doğrultusunda, daha dağdayken ant ettiği "kafalarına bomba yağdıracağız, depolarını tutuşturacağız, karargahlarını, güvendikleri dağları, kayaları ile beraber başlarına yıkacağız" sözünü, öteki kahraman arkadaşlarıyla havalandırdığı otuz uçakla, bir kartal gibi süzülerek yerine getirir ve dürüstlüğü, fekakarlığı, cesareti ve yakışıklılığıyla aldatılmış kahpe Zeynep'in de kalbini çelerek onu kendisine bağlar. "Zavallı, aldatılmış Zeynep'in" başına da bir yığın olay gelir ama sonunda Adnan, sabrı, metaneti, vakarı ve haysiyetiyle tüm o olayların da üstesinden gelerek artık evlendiği Zeynep'i o vahşi topraklardan ve insanlardan uzaklaştırarak, layık olduğu yere, İstanbul'un Kalamış koyundaki bahçeli evin, gecenin mehtabıyla aydınlanmış terasına götürür; roman, gönülleri ferahlatacak biçimde mutlu bir sonla biter.

Kurgusuna, diline, üslubuna hiç özen gösterilmeden çalakalem yazıldığı belli olan Karakurt'un *Dağları Bekleyen Kız* romanı, tam bir harika; kirli edebiyat, diye isimlendirdiğim edebiyat türünün herkes tarafından mutlaka okunması gereken muhteşem bir örneği. Avrupadaki kolonyalist edebiyatın kolonilerine bakışıyla yazılmış ama bir anlatıdan çok, hezeyanlı bir küfürname, anlatıya yapıştırılmış gülünç bir ideolojik yama olan zoraki edebiyat. Amaç yine aynı; yaşanan olayları, resmi gerçeklere uygun anlatı haline getirmek, sesleri kısılmış mağlupları, ehlileştirilmesi gereken barbarlar gibi anlatarak, yapılanları gerekçelendirmek. Bir kere bile, o adamlar niçin oralardaydı?, sorusunu aklının ucuna getirmeyen, dışardan, çok uzaklardan belli bir düşüncenin, bakışın kodlarıyla bakarak o insanları aklına gelen her türlü aşağılayıcı lakapla tanımlayan Karakurt'un pervasız, mağrur edasının anlamı şu; edebiyat, söz ve anlatı, kendisini ifade etmekten yoksun mağlupların, barbarların değil, yaşananları kendisine gö-

re yorumlayıp onları yeni gerçekler haline getiren muzafferlerin, uygarların işi. Mağluplar, mağlup olmamalıydı, mağlup olduktan sonra da her şeye "müstehaktırlar," artık anısının hatta varsa mezarının bile bir saygınlığı olmayacaktır.

Türk edebiyatının önünde hâlâ ciddi bir muhasebe konusu olarak duran bu olguyla ilgili olarak çok şey söylenebilir ama benim, çok sonraları, okuduğum bu kitaplardan çıkardığım iki sonuç şu oldu; tıpkı totaliter siyaset gibi, totaliter edebiyatın da haklılığını ispatlamak için her zaman haksızlara, iyiliğini ispatlamak için kötülere, uygarlığını ispatlamak için de ötekilere, barbarlara ihtiyacı var. Bir de söz ve anlatı hiçbir zaman, hiçbir yerde asla tarafsız değil; kötülük ve zararlarının oranı tartışılsa bile söz ve anlatının bir amacı, hedefi, mesajı, bedeli, misyonu var. Çocukluk deneylerimden de biliyorum; masumiyet sadece meleklere ve çocukların henüz yazı dünyasıyla tanışmadıkları o bilinçsiz, bilgisiz zamana aittir; yazı dünyası masumiyetin yok olduğu, bekaretin bozulduğu, kurnazlığın başladığı kapıdır, yazılı söz ve anlatının masum olabileceğini söyleyen asla masum değildir.

Söz ve anlatının bir bedeli vardır, derken de, özellikle Türk, Arap ve Fars yazar, tarihçi, akademisyen ve eleştirmenlerinin bunu duymasını arzulayarak, en çok ahlaki bedeli kastetmeye çalışıyorum; bireyin eşitlik ve özgürlük hülyasını düşünerek yazılmış bağımsız, söz iyi ve ahlaklıdır, bireyi bir ideolojinin, rejimin, siyasetin, hareketin ve liderin kölesi haline getirmek için yazılmış söz kötü ve ahlaksızdır.

Yaşanmış bir olayı iyi ya da kötü, ahlaklı ya da ahlaksızca yeniden kurmanın mümkün olduğunu, bu alternatiflerin yazarın duygu ve düşüncelerine uygun seçimlerine bağlı olduğunu da, kendi deneyimimle, 1985'lerin ortasında gördüm. O zamanlar derin bir maddi ve manevi sürgün ortamı ve ruh hali içindey-

dim; iki mide kanaması geçirmiştim, beni sürekli yazarlıktan başka bir yöne, memur hayatına doğru sürekleyen maaşlı işlerimi; görevlerimi tek tek bırakmaya başlamıştım, Türkiye'deki askeri cunta beni vatandaşlıktan atmıştı, 1977 yılında sürgüne gittikten sonra, tüm çabalarıma rağmen bir daha asla göremediğim babam, hayatı yoksulluklar ve ızdıraplar içinde geçen o ruhu ezik, çaresiz yaşlı adam kanserden ölmüştü ve tüm çabalarıma rağmen ne cenazesine gidebilmiştim ne de mezarını ziyaret edebilmiştim ve daha sonra anlatacağım, sürgün yolunda bana yardımcı olan, beni sürgüne uğurlayan en yakın dostlarımdan Necmettin Büyükkaya, Diyarbakır'da askeri cuntanın sıkıyönetim cezaevinde hunharca katledilmişti ve ben o koşullarda, Stockholm'de oturmuş, geleceğe ilişkin umut ışığının zerresini bile ruhumda duymadan, beni boğan çaresizliklerle boğuşarak, beni eğlenceye davet eden günlük hayatın cazibelerini durmadan kendimden uzaklaştırarak, derin yalnızlığım içinde, tamamıyla bir sürgün romanı olan *Siya Evînê*'yi (Yitik Bir Aşkın Gölgesinde) yazıyordum. Benim yaşadığıma benzer biçimde, gerçekten derin bir yalnızlık içinde yaşamış roman kahramanı Memduh Selim, Ağrı Dağı hareketini organize eden Kürt Hoybun örgütünün liderlerinden biriydi. Türkiye'den kaçmış ve sürgünlerde yaşamış ve ölmüş kahramanımın hayatının izlerini sürerken Suriye'de, Şam, Halep, Kamışlı, Banias'ta o harekete dolaylı ya da dolaysız katılmış birkaç aydınla konuştum, Karakurt'un "Arap İhsan" diyerek aşağıladığı o hareketin lideri Bitlisli Kürt İhsan Nuri Paşa'nın anılarını, öteki Kürtlerin araştırmalarını okudum, çeşitli arşivlerde o zamanlar hareketle ilgili yazılmış diplomatik raporları inceledim. Evet, Ağrı Dağı yöresinde yıllarca süren, resmi bakışın isyan, Kürtlerin direniş, dediği çok kanlı bir hareket olmuştu ama o insanlar, o ilişkiler, o olaylar hiç de Karakurt'un

anlattığı gibi değildi; Karakurt'un yaptığı, en hafif deyimiyle, olayları, geçmişi ve anlatıyı bir ideolojiye uydurmaktı. Bir manipülasyondu, edebiyat bilimindeki ismiyle bir *falsifikation*'du, yani hiç de masum olmayan bir biçimde gerçeği değiştirmek, sahte hale getirmek ve bir yalanı ilkin gerçek, ardından da tarih ve hafıza haline getirmekti.

* * *

O zamanlar, nefesim kesilircesine, durmaksızın hızla içinde koştuğum yazı ve edebiyat dünyasına ilişkin karanlık tünelin durumu buydu işte; görünürde aydınlığa ilişkin henüz bir belirti yoktu. Ama hiç beklemediğim ve art arda gelen üç tesadüf tam da o kitaplarla fazlasıyla meşgul olduğum dönemde aydınlığın ilk işaretlerini bana ulaştırdı. Tesadüflerden ilki kapağında, çapraz fişeklikler takmış, elinde tüfek, uzaklara, dağların gerisinden doğan güneşe bakan pala bıyıklı bir savaşçının olduğu, Dersimi'nin anti-resmi tarih diyebileceğimiz gizli *Kürdistan Tarihinde Dersim* isimli kitabıydı. O dönemde, Irak Kürdistan'ında yayılan silahlı mücadele ve Türkiye'de yükselen sol ve Türkiye İşçi Partisi dalgasının da etkisiyle, şehrimizde, Kürt, Türk aydınlarının, öğretmenlerinin ve büyük şehirlerde yüksek okullarda okuyan üniversite öğrencilerinin, eski bir kervansaray olan geniş bahçeli, iki katlı Gümrük Hanı'nın ikinci katında kurdukları bir dernek, Kültür Sevenler Derneği faaliyete geçmişti ve ben de, artık tüm enerjisi, gücü ve heyecanıyla kim olduğunu bilmeye, bunu öğrenmeye ve araştırmaya çalışan bir genç olarak devamlı insanlarla dolu olan o derneğe gidiyordum. Dernek, merakımın, ilgimin odağı olmuştu; orada okuldaki yedek subay öğretmenlerden farklı öğretmenler tanıyor, benim gibi kafası ve ruhu soru-

larla dolu gençlerle dost oluyordum. Oradaki konuşmalar, tartışmalar, çoğu zaman polis korkusuyla açıkça ifade edilmeyen kodlanmış ifadeler, tanımlar, mimikler beni son derece heyecanlandırıyordu; doğuştan gelen bir özelliğim olan gizlilik ve gizemli tarz orada şekilleniyordu.

Yağmurlu bir kış akşamı orada, uzun yıllardır İstanbul'da hukuk okuyan ama bir türlü bitiremediği için de doğduğu yörede yedek öğretmenlik yapan aydın bir ağabeyin elinde, özenle bir gazeteye sarılmış bir kitap gördüm. Merak ve heyecanla, kitaba bakıp bakamayacağımı sordum o ağabeye. Kitap okuma belasından ismimin Tommiks'e çıktığını bilen ağabey, gülümseyerek beni alıp, aşağı katta indirdi ve o kattaki kahvehanenin kuytu bir köşesinde, usulca kitabı bana gösterdi; kaçakçıların Suriye'nin Halep şehrinden alıp gizlice Türkiye'ye soktukları, kapağında Halep'te, Tilel Caddesi, Ani Matbaası'nda yayınlandığı belirtilen, ilk sayfada yazarın sürgüne gittiği ilk dönemde çekilmiş bir fotoğrafının bulunduğu, sayfaları sararmış, geniş ebatlı, bol fotoğraflı ve haritalı bir kitaptı bu. Kitabı kapar kapmaz, o ağabeyin neler söylediğini bile duymadan, koşar adımlarla oradan uzaklaştım ve kitap koynumda, hızla yağan yağmurdan daha hızlı biçimde, hiçbir tarafa bakmadan eve, odama ulaştım ve kitabı bitirmeden de odadan çıkmadım. Okuma serüvenimin yeni bir evresi olacak kitabın yazarı, daha sonra, 1984-85'te gidip Halep'teki evini, çalışma odasını ziyaret ettiğim Dersim yöresinin aydınlarından olan Dr. Vet. M. Nuri Dersimi'ydi. Doğumumdan yaklaşık yirmi yıl önce Dersim yöresinde büyük bir saldırı gerçekleştirilmiş, kesin rakam bilinmemekle birlikte yaklaşık altmış-seksen bin arasında Kürt öldürülmüş, yörenin liderleri Seyit Rıza, oğlu ve daha başka ileri gelenleri Elazığ'da idam edilmiş, yöre tamamıyla kontrol altına alındıktan sonra ismi değiştirile-

rek Tunceli haline getirilmişti.

O saldırılara ve orada olup bitenlere ilişkin iki tür bilgi vardı; kendi kodları ve normlarıyla olayı izah eden ve kitap, dergi, gazete, resmi raporlarda var olan rejimin bilgileri bir de yöreye gidip gelmiş tüccarların, yöredeki olayları *stran* haline getirerek bölgeden bölgeye ulaştıran *dengbêjlerin* ve gizli çalışmalar içinde olan Kürt aydınlarının anlattığı bir bütünlükten uzak bölük pörçük bilgiler. Annemin odama getirdiği ekmek, peynir, çay ve kuruyemiş eşliğinde durmadan okuduğum kitap, tüm bu bilgilerin ötesinde, çok farklı bir gerçeği, tüm yalınlığıyla, alabildiğine tok bir dille anlatıyordu; o olayların içinde, tüm o katliamlara yakından tanık olan, sonra da kaçarak sürgüne gidip Halep'e yerleşen yazar, sesi kısılmışlardan birisi olarak, onların sesini okuyucuya ulaştırıyordu. Kitap, tarihin, muzafferlerin değil, sesi kısılmışların bakışıyla yapılmış bir yorumuydu, resmi Tunceli'ye karşı binlerce yıllık tarihiyle kadim Dersim'in yokedilmiş öyküsüydü ve beni derinden etkiliyor, ruhumda hiç alışkın olmadığım türden güçlü ve somut bir öfke yaratıyordu.

O kitap, hayatımın yeni evresinin ilk adımı oldu; sonradan başıma yığınla musibet gelmesine rağmen o kitabı hep sakladım, sürgüne giderken de yanıma aldım ve bugün de yine çeşitli yerlerdeki kitaplıklarımın evde olan kısmında, Kürt dili ve tarihi bölümünde, en başta, tüm o cömertliği, sessizliği ve sadeliğiyle bana bakıyor.

Bir diğer tesadüf de o kışı takip eden yaz aylarında, ruhumun Dersimi'nin tok sesiyle dolu olduğu o günlerden bir sabah, yine İstanbul'da eczacılık okuyan, okumaktan çok sohbet etmeyi seven bir akrabamın okumak için yanına aldığı ama benim kitabı kapıp almamla onu okuma zahmetinden kurtardığım bir kitaptı; Kemal'in *Teneke* romanı. Yaşar Kemal'in ismini elbette duy-

muştum, hem henüz okumadığım *Ince Memed*'in ünlü yazarı hem de Türkiye İşçi Partisi'nin bir yöneticisi olarak. *Teneke,* Türk edebiyatının çok sevdiği bir temayı işliyordu; merkezden gelmiş aydın yöneticinin, yani avandgardın, romandaki haliyle genç kaymakamın, yerel bölgedeki tutucu egemenlerle mücadelesini anlatıyordu ve bu haliyle romanın benim çok ilgimi çekmesi mümkün değildi. Ama romanın ilgimi çeken başka özellikleri vardı; Türkçe yazılmış olmasına rağmen romandaki dil, okuduğum o öteki anlatılardan çok farklıydı, bana hitap ediyor, ruhumda bir ısı, bir ferahlık yaratıyordu. Dil, sıcaklığı, rahatlığı, insani havasıyla sanki benim dilimdi, ruhumda yarattığı duygu çok güçlüydü. Daha sonra Kemal'in Van yörelerinden göçmüş bir Kürt ailesinin çocuğu olarak Çukurova'da doğduğunu, annesi Nigar'ın özlü Kürtçe sözleri ve dengbêjlerin sesiyle terbiye edildiğini öğrendiğimde dilini niye o kadar kendime yakın hissettiğimi de anladım; Kemal, dile ilişkin protez ameliyatı geçirmiş, Kavafis'in deyimiyle "Mısırlı duygularını yabancı Yunanca dile döken, aşkını ve üzüncünü yabancı bir dilde akıtan, Yunancayı ustalıkla, her zaman herkesten daha güzel ve müzikli ifade eden" bir yazardı.

Kitabın, ilgimi çeken bir başka özelliği daha vardı; Çukurova yöresinde geçen romanda Kürtler de anlatılıyordu ve bunlar, alışkın olduğum tiplerin tam tersi kötü değil, iyi, temiz, cesur insanlardı, hele Kürt Memed Ali... O kabuslarımın içinde nasılsa bir yolunu bulup rüyalarıma da giren Memed Ali, ruhumu sevince boğdu; demek Türkçe bir başka biçimde de kullanılabilirdi!

Çok sonraları *Teneke*'yi "Memedime," diye bana imzalayan, farklı ülkelerden ve dillerden yazar dostlarım içinde en yakın dostum olan, beni hep destekleyen, Kürtçe yazmam için beni hep teşvik eden, öteki tüm yazarlardan çok farklı, ağır engeller-

le boğuştuğumu bilerek hep bana yardımcı olan, *Siya Evînê*'nin Almanca baskısı için, ortak yayınevimizin şefi LL'nin ricasıyla bir önsöz yazan, şimdiye kadar hiçbir ricamı kırmayan, hastalandığımda beni doktorlara götüren, Türkiye'de eserlerimden dolayı aleyhime açılmış davalarda hep yanımda olan, sabahın köründe koşarak o soğuk ve kasvetli mahkeme salonlarına gelen Yaşar Kemal'in *Teneke* romanı, benim Türkçeyle de barışmamın ilk adımı oldu.

Yoluma çıkan bir diğer tedasüf de, sıkıyönetim sırasında tutuklanarak Diyarbakır Askeri Cezaevi'ne tıkılmamdan kısa bir süre önce gerçekleşti. Şehrimizde bir kitapçı yoktu, ama Ankara'dan ve İstanbul'dan, özensizce seçilmiş, ucuz, moda kitaplar getiren ve satan kırtasiyeciler vardı. Benim devamlı ziyaret ettiğim bu kırtasiyecilerden ikisi, daha sonra kanlı siyasi kavgalarda öldürülen Şefik Amca'nın ve şehirden göç etmek zorunda kaldığını duyduğum Zülfükar'ın dükkanları, karşı karşıya, kadim eski şehrin Şeytan Küçesi denilen, Mezopotamya mimarisine uygun alabildiğine dar bir sokağında, bir başka durağım olan Ordu sinemasının bulunduğu üst bölümdeydi. Bir kış akşamı, sinema çıkışı, yolumun üstündeki Zülfükar'ın dükkanına uğrayarak yeni kitapların olup olmadığını sordum. "Hayır, yok," dedi bahtsız kırtasiyeci, "artık kitap getirmeyeceğim, kimse satın almıyor ama şurada kalmış birkaç eski kitap var, istersen ucuz bir fiyata onları sana vereyim?" Arkalardan, raftan çıkarıp getirdiği, nemden azıcık buruşmuş kitapların sayısı dörttü ama benim o ucuz fiyatı bile ödeyecek param yoktu. Ben, dedemin paltosuna benzer pörsümüş kalın paltomun yakasını kulaklarıma kadar çekmiş, o çelimsiz, mutsuz halimle, sessizce, boynu bükük kitaplara bakarken, "Al bunları," dedi kitaplardan kurtulmak isteyen kırtasiyeci, durumu anlayarak, "al bunları, ilerde

paran olursa ödersin, olmazsa da helal olsun, götür bunları, belki ilerde okursun."

Kimselerin okumadığı, belki varlıklarından da haberdar olmadığı ama benim art arda hemen okuduğum kitaplar şunlardı; dünyaya kapalı Çin'i anlatan Amerikalı kadın yazar Buck'in *Ana* romanı, yine Amerikalı yazar Steinbeck'in *İnci* isimli küçük anlatısı, Yugoslav yazar Andriç'in *Drina Köprüsü* romanı ve Tolstoy'un küçük *Hacı Murat* romanı. Sonradan cezaevlerinde ve sürgünde Tolstoy'un neredeyse tüm külliyatını, öteki yazarların da elime geçen tüm kitaplarını okudum ama o ilk dört kitabın etkisini hiçbirinde tekrar yaşamadım; o anlatılar, bana sundukları zengin dünyaları, samimi sıcak dilleri, usta üslupları ve hiç tanımadığım farklı temalarıyla ruhumu aydınlattı. Bu yazarlar için edebiyat ve anlatı, bir iş, bir görev değil, bir yaşam tarzıydı ve ruhlarını sözcüklere koyarak yazıyorlardı; sözkonusu olan, total insani bir angajmandı. Sanki benim ne tür sözcüklere ihtiyacım olduğunu biliyorlarmış gibi bu yazarların "ince elenmiş, sıkı dokunmuş," derin bir sevdayla yazılmış yalın, gereksiz süslerden uzak sözcükleri dolaysız olarak ruhuma ulaşıyor, Türkçe çeviri olmalarına rağmen bambaşka bir biçimde sözleri duymamı, onları sevmemi, onlara saygı göstermemi sağlıyordu. Tümü de insanı, bireyi ve onun iyi dokunduğunda her zaman ilginç olan hayat öykülerini anlatmak için kurulan bu sözcükler yalın oldukları kadar somuttu da, herhangi bir fazlalık, dolambaçlı anlatım, çok bilmişlik, gevezelik, aşırı duygusallık yoktu, tıpkı dengbêjlerim gibi, özgün edebi ses, anlatıdaki her şeyi insanı ve bireyi anlatabilmek için seferber ediyordu. Söz ve anlatı kurulmuştu ama kurnazca değil, samimi biçimde; şablonları, bilinen modelleri izleyerek değil, özgün bir biçim, teknik, ton yaratarak; bireyin anlaşılması her zaman zor o iç karmaşalarını, duyguları-

nı, deneyimlerini, düşüncelerini, daha önce okuduğum o kitaplardaki gibi bir kalıba dökerek, yeni bir gerçeğe zorla uyarlayarak değil, usta bir müzisyen, gibi tüm bunları uygun bir ton, ritim ve sesle birbirine bağlayıp sunarak; ulu kahramanlar yaratarak değil, kahramanların dünyasında yeri olmayan anti-kahramanların öyküsünü, tüm o mide bulandırıcı gerçekliğiyle, içten, ruhun derinliklerinden gelen bir güçle, tamamıyla o anlatı dünyasıyla bütünleşerek yeniden yaratarak. Hepsi de acı, sıkıntı ve hüznü anlatan bu anlatıların yazarları, belli ki, o acıları yaşamış, onları yüreğinde duymuş ve onlardan pazara sunulmuş, acının parodisi olabilecek bir taklit eser değil, o tamamıyla izole yörede, ruhuma kadar ulaşabilecek soylu, saygın, önemli ve gerçek bir anlatı yaratmışlardı. O anlatılar, asla tekdüze, teksesli değildi, Adem ve Havva, Nuh Nebi, Babil ve Ninova'dan bu yana tanrı tarafından hep cezalandırılan uslanmaz insanoğlunun karmakarışık dünyasına uygundu; tanrılar katına layık biçimde, çeşitli diller, dinler, inançlar, kültürler, mekanlar, gelenekler, sosyal, siyasal eğilimler, karakterler, insanlar, duygular vardı ve bu halleriyle o sözcükler başka sözcüklere, anlatılar başka anlatılara akıyor, onlarla ilişki kuruyor, bir süreklilik, bir sonsuzluk duygusu yaratarak ölümsüz ve evrenselliğe ilişkin bir duyguyu insanın ruhuna aktarıyordu; insan kendisini daha değerli, daha anlamlı daha bir dünyanın içinde hissediyordu; o sözcüklerde farklılık, yokedilmesi gereken bir tehdit, tehlike değil, korunması, teşvik edilmesi gereken bir erdem, zenginlikti. Anlatılar, insanda ciddi beklentiler yaratan, insanı her zaman boğuşmak zorunda olduğu günlük uğraşlardan uzaklaştırmayı ve çok daha önemli, iyi-kötü insani değer ve duygulara yakınlaştırmayı vaat eden, asla bir tesadüf sonucu oluşturulmamış, iyi kurulmuş anlatılardı; eğitim, medya, kamu hayatı ve siyaset aracılığıyla hep insanın üstüne ge-

len ideolojik tahakküme karşı iyi bir sığınaktılar, sayısız musibetle dolu günlük hayata bir sevinç ekliyor, benim gibi en altta, en zayıf, tedirgin ve başarısız olanlara bile insani zevk, umut, dayanışma ve az da olsa güven duygusu aşılıyorlardı.

Bugünkü Rus-Çeçen çelişkisini daha o zamanlar, yaşadığı dönemde yazan ve Hacı Murat'ın çaresizliğini, şaşkınlığını, çeşitli güçler ve duygular arasında bölünmüş hazin hayatını ölümsüz bir anlatı haline getiren Tolstoy, sanat ve anlatının nasıl olması gerektiğine ilişkin şunu söylemiş ve eserini ona göre kurmuştu; "Sanatın asıl amacı, insan ruhuna dair gerçekleri söylemektir, gündelik sözlerle söyleyemeceğimiz bütün sırları dile getirmektir."

İnsan ruhuna ait gerçeklerin yazılı sanat, anlatı haline gelmesi; dedemin, babamın bana gösterdiği o renkli gökkuşağıyla anlatmak istedikleri buydu işte! Hayır dedem, babam beni aldatmamışlardı, zalim, kurnaz ve çok hesaplı yazı dünyasının herkese ait çok insani bir yanı da vardı; gökkuşağı gerçekten vardı ve tüm canlılığıyla, tüm farklı renkleriyle ışıldıyordu. Benden çok önceleri, dünyanın daha şanslı bir başka bölgesinde doğmuş, aynı keşfi yapmış, haberim bile olmadan, bu keşfi yapan tüm gençlerin ortak duygularını dünyaya iletmiş, okuduğum o dört yazarın soyundan olan bir yazar, Paris yıllarımda durmadan izini sürdüğüm, edebiyatını daha yakından incelediğim, yazı yazdığı kafeteryalarda, oturduğu koltuklara, sandalyelere oturduğum Sartre, gökkuşağını şöyle anlatıyordu; "Tanrının yapıtlarıyla büyük insansal yapıtları aynı ruh biçimlendiriyordu; aynı gökkuşağı parlıyordu çağlayanların köpüğünde, aynı gökkuşağı oynaşıyordu Flaubert'in satırları arasında, Rembrandt'ın ışık-gölgelerinde: Ruh idi bu."

Ruh vardı; gökkuşağı vardı; zamanı, mekanı, sınırları, dilleri, dinleri aşarak bir ruhtan bir ötekine ulaşan ve iki ruh arasında inanılmaz renkli bir yay çizen gökkuşağının gizemli bir gücü vardı.

Kırtasiyeciye olan borcumu halen daha ödeyemediğim, hukukçu, eczacı ağabeylere teşekkür edemediğim, tesadüf sonucu bulup okuduğum, birbirinden çok farklı bu altı yazarın satırları arasında oynaşan gökkuşağı ruhuma ulaşmış, içimde bir ışık yaratmıştı; ruhun gökkuşağına ilişkin meşakkatli yolculuğum asıl şimdi başlıyordu işte.

IX

"Hayır, cehennemden sadece biri kurtulabilir; anlamsız olan"

28 Mart 2001;

Kuzey ülkesinin iklimine uygun olmayan oranda ılık ve berrak bu günde, yaklaşık on yıldan bu yana müdavimi olduğum Stockholm'ün Drotningsgatan'daki (Kraliçe Caddesi) Hurtigs Konditori'de, kağıtlarım, defterlerim ve bana faksla gelen yazılar önümde, oturmuş, Türkiye'ye yolculuğumun son planlamasını yapıyorum. Saat sabahın yaklaşık on biri ve koyu renkli geniş kanepeler, koltuklarla döşenmiş geniş kafeterya oldukça sakin. Birbirinden lezzetli çörekleri ve öğlenleri müşterilere sunduğu

çeşitli salatalarıyla tanınan kafeteryanın sahipleri, Türkiye'den göçmüş Asuri-Süryaniler. Kafeteryanın bitişiğinde İsveç Yazarlar Birliği'nin sahibi olduğu, ismini ünlü bir İsveçli yazardan almış, tüm duvarları yazar portreleriyle dolu bir restoran var; Restaurant Rydberg. Bunların üstünde de ikinci, üçüncü katlarda İsveç Yazarlar Birliği'nin lokalleri; 1990'ların başında birliğin yönetim kurulu üyeliğine seçilmemden bu yana şehirdeki uğrak yerlerim buralar işte. Geniş mekanı, oval kanepeleri, salonun ortasındaki piyanosu, büyük akvaryumu, devamlı taze kahvesi, pasta ve çörekleriyle, duvarları aynalarla çevrili Hurtigs, oturup okumak, not almak, bir dostla görüşmek için yapılmış adeta. Açılışında bulunduğum, Bulgaristan'dan göçmüş işletmecilerini yakından tanıdığım restoran da yazar dostlarla güzel yemekler yemek ve kırmızı şaraplar içmek için mükemmel bir yer. (Ayrıca İsveç'e özgü bir yemek olan Rydberg bifteğinin de en lezzetlisini, bir diğer uğrak restoranlarımdan olan Prinsen ile birlikte, ancak Rydberg'de yemek mümkün.)

Kafeterya, restoran, bar, sinema, tiyatro, opera, kültür merkezleri, sergi salonları, bunlar, modern kent yaşamının atar damarları. İzole, varoşların kuytu köşelerine sıkışmış ve genellikle evlerde ya da izbe dernek lokallerinde, eski dost sohbetleriyle süren muhacir hayatının tersine, yeni şeyler öğrenmek, değişmek ve yenilenmek için Avrupa'ya gelmiş biri olarak, bu büyük şehirlerin yaşam tarzını, yaşadığım tüm büyük şehirlerde asla gözardı etmedim, hep yoğun biçimde içinde oldum, Stockholm, Oslo, Köpenhamn, Helsinki, Hamburg, Berlin, Köln, Amsterdam, Brüksel, Paris, Londra'da hep belli mekanlarım oldu ve hâlâ da o şehirlere gittiğimde, dostlarımla mekanlarımı ziyaret ediyor, oralarda kahve içiyor, güzel yemekler yiyor, şaraplar içiyorum. Ama son yedi, sekiz yıldan bu yana zaman darlığından,

zevk aldığım, kendimi yenilenmiş ve yeni düşüncelerle dolmuş hissettiğim bu mekanlarıma, bir türlü yeterince gidemiyorum ve bu da bende derin bir sıkıntı yaratıyor. O nedenle şimdi mutluyum; buradayım, kahve içiyorum, düşünüyorum ve yolculuğumun son notlarını alıyorum.

Davalara ve yolculuğa ilişkin neredeyse her şey şimdi çok somut hale geldi; davalara ilişkin hazırlanan deklarasyonu, dünyanın her tarafından yaklaşık yüz elliye yakın yazar, sanatçı, aydın imzaladı ve cumhurbaşkanı, başbakan, dışişleri ve adalet bakanlarına hitaben yazılmış deklarasyon, Stockholm, Oslo ve Köpenhamn'da, yazar heyetleri tarafından Türk Büyükelçiliğine teslim edildi ve ayrıca faksla da sözkonusu adreslere gönderildi; İstanbul'daki duruşmaları izleyecek, yazar, yayıncı, akademisyen ve hukukçulardan oluşan uluslararası heyet belirlendi, heyetin başkanlığına Uluslararası Lahey Adalet Divanı'nın savcısı EÖ seçildi ve heyetin listesi Türk Dışişleri Bakanlığı'na ve İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne gönderildi; tüm Avrupa Birliği Kültür Bakanları, Helsinki Komiteleri, yazar ve yayıncı örgütleri, Pen Kulüpleri, Akademiler, Uluslararası Yazarlar Parlamentosu, düşünce özgürlüğü kuruluşları ve vakılları, Amnesti International, davalarla ilgili bilgilendirildi, seferber edildi... Ve vefakar yayıncılarım tarafından yerine getirilen daha birçok şey. Önümdeki kağıtların tümü, yapılan ve yapılacak bu işlerle ilgili; İsveç Dışişleri Bakanı Anna Lindh, İsveç Yayınevimin şefi JEP'e bir mektup yazarak İsveç olarak hem burada hem Türkiye'de davalara ilişkin her türlü tedbiri aldıklarını bildirerek, kendi elyazısıyla, *Nar Çiçekleri*'ni okuduğunu ve bu konuda Türk meslektaşıyla konuştuğunu yazıyor; Uluslararası Yayıncılar Birliği'nin başkanı ve genel sekreteri yayıncılarıma yazdıkları bir mektupla, kendilerinin de ayrıca Türk yetkililerine protesto mektupları

yazdıklarını, Baltık ve Akdeniz Ülkeleri Yazarlar Konseyi de yine benzer protesto mektupları yazdıklarını bildiriyor; Uluslararası Yazarlar Parlamentosu genel sekreteri CS ve Fransa'daki Evrensel Kültür Akademisi yetkilileri de birer mektupla tüm üyelere durumu bildirdiklerini ve hepsinin tam destek verdiğini iletiyorlar; Danimarka ve Norveç'teki tüm yazar, sanatçı, gazeteci, düşünce özgürlüğü kuruluşları ortak açıklamalar yaptıklarını, bunları Türk büyükelçiliklerine verdiklerini yazıyorlar; Grass'ın sekreteri HO bir faks eşliğinde telefon ve faks numaraları göndererek, Grass'ın selamları ve başarı dilekleriyle, gelişmelerden haberdar olmak istediklerini bildiriyor.

Yarın da, heyetimizin lideri savcı EÖ'nün başkanlığında, davaları izleyecek heyetten birkaç dostumla, telefonla beni arayan ve eğer İstanbul'da arzulamadıkları bir sonuç ortaya çıkarsa, birkaç Avrupa Birliği ülkesi kültür bakanıyla birlikte hemen İstanbul'a geleceğini bana söyleyen İsveç Kültür Bakanı Marita Ulvskog'u ziyaret edeceğiz. Ertesi gün, yani 30 Mart Cuma günü de, başından bu yana hep benimle olan, birçok düşünce özgürlüğü kuruluşunun yönetiminde çalışan, Rushdie komitelerinin organizatörü ve İsveç'teki başkanı gazeteci, yazar AR ile birlikte, Türk Hava Yolları uçağıyla İstanbul'a gideceğiz. Duruşmaların ilki yarın, 29 Mart'ta; *Nar Çiçekleri*'ne ilişkin davada yayınevinin editörlerinden HÖ yargılanacak. Benim de orada, sanık değil tanık olarak bulunmam gerekiyor ama avukatların ve sistemi yakından bilen dostların tavsiyesiyle, 4 Nisan'da başlayacak esas büyük davada duruşmaya çıkmamın uygun olduğu söylendiği için yarınki duruşmaya katılmayacağım. Her şey 4 Nisan'a göre ayarlanmış durumda; eğer müsaade edilirse ve herhangi bir sorun çıkmazsa o gün, mahkeme salonunda, savcı ve hakimlerin huzurunda okumayı düşündüğüm savunmamı da yazarak hazır-

ladım ve değerlendirmeleri için avukatlarıma gönderdim.

Önümdeki kağıtlardan biri de can sıkıcı bir konuda benim şimdi yazdığım bir kısa metin; nasıl olmuşsa, Türkiye'deki Türkçe kitaplarımı yayınlayan yayınevinin sahipleri, kendisi de benimle birlikte yargılanan yayınevi yöneticilerinden HÖ'nün konuyla ilgili konuşmamasını, hiçbir şey yapmamasını istemişler. Akıl alır gibi değil ama gerçek de bu işte; tam da yargılamaların arifesinde, şiddetli biçimde korktukları belli patronlar, tüm dünyanın sesini yükselttiği dönemde, sessizliği tercih ediyorlar. Neden de, söylendiğine göre, yayınevinin başka şirketlerinin çeşitli bakanlıklar için büyük meblağlar karşılığında yayınladığı resmi mevkute ve ders kitapları. Davalara ilişkin, polislerin birkaç kez yayınevine gittiğini biliyorum ama patronları kim korkuttu? Polisler mi? Başka birileri mi onlarla görüştü yoksa var olan egemen havayla kendileri mi böyle bir duyguya kapıldı? Bunu tam bilmiyorum, yayınevinin maaşlı editörleri de bu konuda fazla bir bilgi vermeye istekli değiller ama benim, hep düşünce özgürlüğü için mücadele etmiş, edebi eserlerinden dolayı yargılanan bir yazar olarak bunu kabul etmem sözkonusu olamaz. Kahvemden bir yudum alarak, birlikte yargılanacağımız HÖ adına, aceleyle kaleme aldığım satırlara bakıyorum;

"*Nar Çiçekleri* ve *Aşk Gibi Aydınlık-Ölüm Gibi Karanlık* kitaplarıma ilişkin iki davanın açılması, sadece kitapların yazarı olarak benim değil, senin de sanık olarak bu davalardan dolayı yargılanman tek kelimeyle korkunç. Ancak daha da korkunç olan yayınevi sahiplerinin tutumu. Birkaç kaynaktan, ayrı ayrı, bu davadan dolayı yayınevi sahiplerinin seninle kavga ettiklerini ve yayınevinin sessiz kalması gerektiğini dikte ettiklerini öğrendim. Kendimle

ilgili bilgi vermeye, nasıl bir yazar olduğumu anlatmaya gerek yok. Ama buna rağmen davalar açılabiliyor ve biz yargılanıyorsak, bu bizim değil, Türkiye'nin ayıbıdır. Ve gerçek bir yayınevin görevi de yazarını ve yayıncısını savunmaktır. Düşünce özgürlüğünü ve yayınladığı edebi eserleri savunmayan, yazarının ve yayıncısının arkasında durmayan bir yayınevi lanetlidir. Benim lanetli bir yayınevinde kalmam mümkün değildir. Ne ahlaki ne de entelektüel olarak. Bu nedenle yayıneviyle olan yazarlık ilişkimi kesiyorum. Benim hiçbir Türkçe kitabımın yeni baskısı artık yapılmasın. Mutluluk dileklerimle."

Bu hiç de iç açıcı olmayan metni, gerekli düzenlemelerle, daha sonra, 4 Nisan'daki duruşmadan hemen sonra, üzgün olduğum halde, HÖ'ye vereceğim. Evet, gerçekten üzgünüm ama yapacak başka bir şey yok; bireyin kendisini etnik, dinsel, sosyal ve siyasal olarak ifade etme hakkı, söz, anlatı ve düşüncenin özgürlüğü, bana göre, kutsal ve olanakların elverdiği oranda bunları savunmak ve savunmayı somut ve güçlü olarak herkesin göreceği biçimde göstermek bir ahlaki zorunluluk. Özellikle Türkiye gibi ülkelerde sadece ahlaki bir zorunluluk değil, resmi ideolojik edebiyatın ya da belirlenmiş sınırlar içinde yaratılan popüler edebiyatın ötesinde iyi edebi söz ve anlatının da koşulu.

Türkiye gibi ideolojik ülkelerde durum bu işte; kurnaz Büyük Birader rejiminin sözü, düşünceyi, kültür, sanat ve edebiyatı kontrol altında tutmak için verdiği mücadele birçok cephede sürdürülüyor. Cephelerin sayısı sınırsız; eğer resmi gerçeklere uygun, durmaksızın yaratılan, yaratılması için çaba sarfedilen o milli edebiyatı saymazsak, cephelerden ilki, en önemli görevlerinden biri engelleme, yasaklama ve cezalandırma olan baskıcı

yasalar, savcılar; hakimler ve hukuk sistemi, ardından çeşitli bakanlıkların bünyesinde, bir örümcek ağı gibi ülkenin her tarafını çepeçevre sarmış ve çoğunlukla edebiyat dünyasından uzak, yazı dünyasıyla ilişkisi sadece loto ve at yarışı kuponları doldurmak, bol çıplak kadınlı dergilere ya da fanatik spor gazetelerine bakmaktan ibaret olan memurlardan kurulu sansür kurulları geliyor, ardından yine her tarafta hazır jandarma, polis, güvenlik ve zabtiye güçleri, görülmeyen ama her konuda çok etkili olan sayısız istihbarat örgütüyle muhbirleri ve ardından da resmi ideolojinin öngörülerine uygun eğitilmiş devletten daha fazla devletçi ultra-milliyetçiler para-militer unsurlar...

Sanatın, kültürün, edebi söz ve anlatının muazzam etkisini bilen rejim, bunu kontrol etmek için muazzam bir çaba içinde her zaman; yasaklar, davalar, sansürler, gerektiğinde terörize edici saldırılar ve korku ve tüm bunları organize eden akıl almaz sayıda karmakarışık örgüt, ilişki, hareket ağı. Şimdi kendisini bu ağa takılmış bir böcek gibi hisseden bir yazar olarak, bu muazzam kontrol mekanizmasının nasıl işlediğini daha iyi anlıyorum. Sözünü ettiğim bu yasak ve sansür mekanizması, cephelerin sadece birkaçı ama bir de bunlar kadar önemli olan bir başka gizli gerçek var; çoğu zaman övgüyle, sanki yasak ve sansür organları zekice aldatılıyormuş gibi dost sohbetlerinde, kurnaz bir kahkahayla anlatılan otosansür, bir iç sansür. Ilk hedeflerinden biri muhalif aydın, söz ve anlatı olan, üç şiddetli askeri darbe yaşamış, muhalif aydınları akla gelebilecek her şekilde, acımasızca cezalandırılmış, neredeyse hep bir sıkıyönetim düzeniyle yönetilmiş, halkın oylarıyla seçilmişlerin değil, emir ve komutayla hareket edenlerin karar erkini egemenliğine aldığı, idam, işkence, ceza, hapisaneyle hep sindirilmiş bir ülkede, resmi yasak ve sansürün yanında, yaygın ve güçlü bir otosansürün olması da doğal

elbette. Ancak doğal olmayan, bunun bizzat düşünceyi, edebi söz ve anlatıyı üreten, yaratan kişiler, organlar, kurumlar tarafından da kabul edilmesi, zor ve baskıyla uygulanan dış kontrolün içselleştirilmesi.

Büyük Birader rejiminin başarısı ve sürekliliği, ancak böylesi yaygın bir otosansür eğiliminin ve mekanizmasının oluşmasına bağlı; böylece kontrol mekanizmasının ve resmi sansürün işleri kolaylaşacak, insanlar ve kurumlar, onlara gerek duymadan, öngörülen kurallara göre düşünecek, davranacak ve yaratacak ve her şey daha huzurlu, daha sakin, daha uyumlu olacak.

2000 yılında Diyarbakır'daki yasaklamalarda ve bu yeni davalarda, sözkonusu bu otosansür mekanizmasının nasıl yaratıldığını ve ilkin hangi kişi ve kurumların hedef seçildiğini de iyice gördüm; kitapların, bir çırpıda, hemen yasaklanması, yasaklamanın bir genelgeyle her tarafa bildirilmesi, polislerin kitapçıları basarak kitaplarımı toplatmaları ve onlara bir belge imzalatmaları, yayınevlerimi basarak beni sormaları ve var olan kitaplara el koymaları, kitapları yayınlayan matbaaları basarak kitaplarımı sormaları, bir yanıyla yasağın uygulanması, bir yanıyla da, korkuyla, otosansür mekanizmasının oluşturulup yaygınlaştırılması içindi. Yazar, yayıncı, yayınevi sahibi, matbaacı, kitapçı, okuyucu, herkes hedef, yazılı edebi söz ve anlatının okura ulaşmasında bir biçimiyle emeği olan hiç kimsenin kurtuluşu yok; resmi gerçeklerin tabu saydığı konulara, temalara dokunulmayacak, sınırlar aşılmayacak, içerde ve dışarda resmi dünyayı güç durumda bırakabilecek eserler yaratılmayacak, yeni gerçeklerden farklı edebi tasvirler yapılmayacak. Sansür ve yasak mekanizması gibi düşünülmese bile, üzülerek, kimi zaman da utanarak, yaratılmış bu eğilime, kurala, dünyaya uyulacak. Bir eser yayınlandıktan sonra, şimdi yargılanan kitaplarımla ilgili olduğu

gibi, resmi kurumlar tarafından engellense bile, bir kez yayınlandığı için hep bir tehlikedir, tam da şimdi eski Doğu Avrupa ülkelerinde gerçekleştiği biçimiyle uzun bir süre yok kabul edilen yazılı bir eser, koşullar azıcık değiştiğinde yeniden gün ışığına çıkabilir ve önemli bir tanıklık yapabilir; en iyisi hiç yayınlanmamasıdır, hiç yayınlanmaması için gizliden gizliye kolektif bir otosansür mekanizmasının işletilmesidir.

Yasak ve sansürün hedefi sadece siyasal mesajlar, propaganda vb. şeyler değil, tabuların üstüne giden her şey; o mekanizma için iyi bir edebi metinle kötü bir propaganda metni arasında fark yok, hepsi de, Yenikonuş diliyle, "hain, düşman, bölücü, zararlı, muzur..." Yasak ve sansür mekanizması, eserin ne kadar edebi, iyi, insani olduğuna ya da dil, estetik ve teknik olarak kaliteli olup olmadığına değil, eserin öngörülen yaratım yasa, kural ve teamüllerine uyup uymadığına bakıyor. Bu nedenle iyi edebi metni yaratmayı amaç edinen duygu ile yasakçı duygu, edebi metnin diliyle yasakçı mekanizmanın dili, ruhunu eserine aktararak yaratan yazarın dünyasıyla, onu yasaklayanların dünyası, her yerde, her zaman uzlaşmazdır; iyi edebi metin uzlaşmaz olmak zorunda. Biri hep özgürlük ve eşitlikten yanadır, ötekiyse yasak ve sansürden yana.

Bu durum, bir başka açıdan, savunmasında "o yönetim, ne kadar güçlü olursa olsun, adalet karşıtı bir şey yapacak kadar korkutamadı gözümü," diyen ve düşüncelerinden dolayı zehirlenerek öldürülen Sokrates'ten bu yana dünya edebiyat tarihinin de en özlü ifadesi değil mi? Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında, Fransa'daki Dreyfus davasına ilişkin metnini kaleme alırken, *j'accuse* (Suçluyorum), diyen Zola'nın sesi, düşünce, söz ve anlatısından dolayı tarih boyunca yargılanan, cezalandırılan, yasaklanan, kitapları meydanlarda yakılan, işkence gören, sürgüne

gönderilen ya da öldürülen tüm yaratıcı eylem sahibi yazar, sanatçı ve aydınların çığlığı değil mi? Dünya edebiyat tarihi, korkunç bir yasakçı terörün ve buna karşı görkemli bir direnişin de tarihidir; neredeyse tüm iyi edebiyat bu direnişin ürünüdür.

Otosansür mekanizmasının en belirgin, en önemli duygusu, yayınevi patronlarının yaptığı gibi, korunmak,' sinerek hiddetin ve şiddetin oklarından uzaklaşma, dikkat çekmeyecek sahalarda bulunma arzusudur. Söz ve düşüncenin bedenine isabet eden en zehirli ok budur işte; zekice bir manevra olarak düşünülen bu eylem, kurnaz rejimin tuzağına düşmenin ilanıdır. Bu manevranın nasıl ikiyüzlü, doğrulardan ve samimiyetten uzak bir ruh hali yarattığını, nasıl kodları herkes tarafından bilinen ama çoğunlukla konuşulmayan ortak, yaygın bir gizli kontrol mekanizması yarattığını şu son birkaç yıllık deneyimlerimle daha yakından gördüm. Soyut izahlardan öte, bu konuda fazlasıyla somut örnekler de var, sözgelimi şimdi önümde duran, Türkiye'de yayınlanan aylık edebiyat, kültür dergisi gibi. Büyük bir bankanın edebiyat, kültür yayıncılığının çıkardığı derginin, geçen yıl tam yedi kitabımın birden Diyarbakır'da yasaklandığı, o yasaklarla ilgili yığınla haberin çıktığı dönemde yayınlanan sayısında ilginç bir kültürel, edebi oturum var. Derginin yazar, şair yönetmeninin idare ettiği ve ülkenin sayılı uzmanlarının katıldığı iddialı oturumun konusu söz, anlatı ve düşünce özgürlüğü; "Yazarken bizi ne gözetliyor: Hukuk mu, Etik mi, Inanç mı, Öteki mi, Ben mi?"

Neredeyse tüm edebiyat tarihinin özeti olan kışkırtıcı bir başlık bu ve bir gazetede derginin bu başlıkla ilanını gördüğümde, "işte, nihayet, bilinen çevrelerin ötesinde konunun önemini kavramış uzmanlar da tartışmaya başladı" diyerek heyecanla Türkiye'den sözkonusu sayıyı istedim ama dergi geldiğinde yine çok saf olduğumu ve yanıldığımı anladım; oturum, Türkiye'deki dil,

din, söz ve düşünce özgürlüğü konusunda değil, Fransa'da İkinci Dünya Savaşı'nda, Musevilere yönelik nazi katliamını revize eden bir anti-semit yazarın günlüklerinin toplatılması konusundaydı. O günlüklerin toplatılması doğru muydu, yanlış mıydı? Elbette o konu da önemliydi ve mutlaka mazlumun binbir güçlükle ortaya çıkmaya başlayan anti-tarihini revize etmek isteyen ırkçılara karşı durmak gerekliydi ama Türkiye gibi, halkların dillerini resmi yasalarla yasaklamış, farklı kültür miraslarını ezerek yok etmiş, muhalif yazar ve aydınlarına gerçek anlamda kan kusturmuş, söz, anlatı ve düşünce davalarıyla binlerce yazar, sanatçı ve aydının cezalandırmış, sayısız kitabı yasaklamış, toplumun her kesiminde, her konuda, amansız bir sansür uygulamış bir ülkede bunların hiçbirine dokunmadan düşünce özgürlüğünün sınırlarını tartışmak garipti.

Daha oturumun başında, yönetmen, "Türkiye'de düşünceleri nedeniyle tutuklanmış, kitapları yasaklanmış, hapislerde ömür tüketmiş yazarların, düşünce adamlarının, gazetecilerin varlığına alışkınız. Bunu bir kere daha tartışmanın anlamı yok," diyerek, zeki bir manevrayla konuyu zehirli okların hedefi olunmayacak bir sahaya götürüyordu. Fransa'daki olayı cesurca, herhangi bir koda, kuşkuya ve tedirginliğe gerek duymadan tartışmak elbette serbest ve düşünce özgürlüğünün bir gereğiydi ama Türkiye'deki dil yasağını, vahşi asimilasyonu, tekleşmek uğruna yapılan çılgınlıkları, rejimin akıl almaz söz ve düşünce baskılarını tartışmak, bir bankanın kültür, edebiyat kuruluşlarının göze alamayacağı riskli bir sahaydı; tartışmaya ne gerek vardı, nasıl olsa Türkiye'de durum biliniyordu, var olan kabul edilmese bile konulan sınırlar, tartışmanın hareket noktası olarak öngörülüyordu.

Hayal kırıklığıyla derginin sayfalarını karıştırırken, "acaba dergi, daha yakın ve Türkiye'nin gerçeklerine uygun bir temayı, söz-

gelimi Kürt dilinin yasaklı olmasını, yedi edebi kitabın birden, bir olağanüstü sıkıyönetim mahkemesi tarafından yasaklanmasını tartışmak isteseydi, durum ne olurdu" diye düşündüğümü hatırlıyorum. Sahiden durum ne olurdu? Her şeyden önce banka sahipleri, rejimin hışmına uğramamak için bunu kabul etmezdi, onlar kabul etseydi bile, büyük bir ihtimalle oturuma katılan uzmanların bir bölümü oturuma katılmazdı, derginin yayınlanmasında sorun çıkardı ve dergi yayınlandığında da yasak, sansür mekanizması, derginin ve sahiplerinin gözünün yaşına bakmadan çarkını işletmeye başlardı, hem de sadece derginin o sayısını toplatarak sorumlular aleyhine dava açmakla değil, özellikle gözdağı vermek için, bankanın tüm işlerini kapsayacak biçimde çarkın keskin dişlilerini geniş tutarak. Tüm bunlara ne gerek vardı, Büyük Birader rejiminin hışmına uğramadan, Türkiye'nin çok uzaklarındaki bir gerçek üstünden, yüksek edebi ve felsefi kelimelerle, yazarken yazarı kimin kontrol ettiğini tartışmak, uzaklardaki Büyük Biraderi konuşmak en akıllıcasıydı, kıssadan hisseyi anlamak nasıl olsa mümkündü, her zeki insan bunu anlayabilirdi; otosansür mekanizmasının işlemesi, tabuların, sınırların ve eğilimlerin sonsuz bir gerçek haline gelmesi böyle başlıyordu işte.

Sözkonusu bankanın Doğu ve Batı edebiyatının klasik ve modern eserlerini yayınlayan ve yayınlarıyla zengin bir edebiyat dünyası yaratan, Türkiye'nin alışkın olmadığı oranda olağanüstü özenli, düzgün ve zengin bir yayınevi de var ama bu yayınevinin sözgelimi bir Kürt ya da Ermeni klasiğini yayınlaması olanaksız; "durum, buna uygun değil..." Durum şimdi uygun değil, deyimi, rengi, kimliği, düşüncesi, arzusu belirsiz, gizli otosansürün en çok sevdiği replik; sansürün mecrasına akan bir kanal bu.

Benim bu konudaki deneyimlerim sadece resmi yasak ve sansürün saldırısıyla sınırlı değil, otosansür mekanizmasının uygu-

lamalarına ilişkin de, her keresinde beni şaşırtan ve üzen, zengin deneyimlerim de var artık; edebi eserimi yayınlamadan önce gerekli yerlere okutmak isteyen yayıncılar, kitaplarımı saklı yerlerde tutan ve isteyen okuyucuya gizlice satan kitabevleri, "öteki ve barbar" kimliğimden dolayı eserlerimi kabul etmeyen kitapçılar, üniversite kütüphaneleri, yazarlığıma ilişkin araştırmalar, tezler yazmak isteyen üniversite öğrencilerini engelleyen öğretim görevlileri, yeni yayınlanan kitapların listesinden ismimi çıkaran kitap katalogları, çeşitli etkinliklerde öteki arkadaşlarımın ismini yazdığı halde ismimi özellikle atlayan gazeteler, benden istendiği halde, verdiğim mülakatları, yazıları son dakikada dergilerden, gazetelerden çıkaran şefler, benimle yapılmış televizyon programlarını yayından çıkaran editörler, yazılarımda risk sayılabilecek sözcükleri, cümleleri, bölümleri çıkaran gönüllü sansürcüler, dikkatli olmamı hep tavsiye eden, riskli düşüncelerini kendisine saklayan, uzaklardaki düşünce özgürlüğü konularını cesurca konuşan ve savunan zeki düşünürler... Durumum, sadece resmi yasak ve yargılamalardan dolayı değil, her yere sinmiş otosansürden dolayı da tam Kafka'nın *Dava*'sındaki Josef K. durumu; normal hale getirilmiş, hak ve hukukun saçma hale geldiği, haklardan ve hukuktan yoksun bir özel durum.

Otosansürün bir topluma sunduğu en büyük felaket bence şu; bireyin hak ve özgürlüklerine ilişkin yasa ve kuralları tanımayan sıkıyönetim yasa ve kurallarının normal hale getirdiği resmi gerçeğe, gizli ya da açık destek verirken, düşünceyi, insanı tüm öteki canlılardan ayıran bu olmazsa olmaz farklılıklarla dolu insani hali basitleştirmek, önemsiz hatta anlamsız hale getirmek. Ve üstelik bunu bilerek yapmak, yalanın ve manipülasyonun gerçek haline gelmesine yardımcı olmak. Otosansürün felaketlerinden biri de, söz, anlatı ve düşüncenin özgürlüğünü

savunanların sınırlarını alabildiğine daraltarak onları sadece belli siyasal görüşlere angaje, genellikle sosyalistlerden oluşan azınlıktaki ve hedefteki bir grup insan haline getirmek. Söz, anlatı ve düşünce yasağının artık normal hale geldiği, bu konuda ortak eğilimlerin oluştuğu toplumlarda düşünceyi savunmak da, ister istemez, bir siyasi hareketin görevi, sorumluluğu haline geliyor. Oysa uygar toplumlarda durum tam tersi; tasvip etmesek bile sözü, anlatıyı ve düşünceyi savunmak, siyasi bir eylem değil, uygar bir vatandaş olmanın zorunlu koşulu. Uygar toplum, dil, din, söz, anlatı ve düşünce özgürlüğünü, her türlü siyasetin üstünde, temel koşul olarak ortak bir eğilim haline getirmiş, herkesin bir öteki, bir barbar olduğu toplumdur.

Birkaç yıl önce Kemal'in iki kez yargılanmasına neden olan yazılardan birinin ismi, *Zilli Kurt* idi; köylülere zarar veren, koyunlara saldıran kurdun yakalanarak, öldürülmek yerine boynuna bir zil takılarak serbest bırakılmasının öyküsü, dâhice, Kemal'in metninin başlığı olmuştu. Zil, hayvanların en vahşisi olan kurda verilen, ölümden bile daha ağır cezadır; çünkü kurt her kıpırdadığında ve saldırıya yeltendiğinde zil çalacaktır ve hem av hayvanları kaçacaktır hem de köylüler çalan zilin sesini duyarak önlemlerini alacaklardır. Böylelikle kurt, bir kurşunla ölmek yerine, yavaş yavaş açlıktan ölecektir. Rejim, aydına zilli kurt muamelesi yapıyor, diyordu Kemal o metninde, uzun yıllar cezaevlerinde çürümüş, sonra da sürgüne gitmiş ve orada ölmüş şair Hikmet'ten bir sınır boyunda katledilen öykücü Ali'ye kadar, rejimin gazabına uğramış, genellikle sol, sosyalist olan Türkiyeli yazar ve aydınlara ilişkin çok geniş bir listeyi de ekleyerek; hep aşağılanan, dışlanan, izole edilen, aç bırakılan ve böylelikle ölüme mahkum edilen kurt ya da aydın, yazar, sanatçı, öteki, barbar. Ya da İtalyan filozofu Agamben'in deyimiyle *homo sacer*, yani hiçbir hakkı,

hukuku, güvencesi olmayan, katli vacip insan.

Hak ve hukukundan arındırılmış zilli kurt, mazlumluğu, ahlaki duruşu ve entelektüel gücüyle, aynı zamanda uygar insanın nasıl düşünmesi ve davranması gerektiğinin de kriteri; her şeyi birbirine karıştırarak, resmi gerçeklerin dışında hiçbir şeyin önemli ve kutsal olmadığını göstermeye çalışan yasak ve sansür kurullarının tersine, zilli kurt insan hak, hukuk, özgürlük ve eşitliğinin kutsal olduğunu bize gösteren simgelerden. Türkiye, Hikmet, Ali, Dino, Kemal, Nesin, Türkali, Altan, Erdost, Aytekin, Beşikçi, Zarakolu ve sayılamayacak kadar çok düşünce suçlusu zilli kurda çok şey borçlu; onların acı ve kederi sayesinde geçmişte ve günümüzde neyin doğru ve ahlaklı, neyin yanlış ve ahlaksız olduğunu biliyoruz. Ahlaki bir misyonları olduğunu asla unutmayan bu zilli kurtlar, ahlaki duruşları, gerçeğe, adalete, hak ve hukuka bağlılıkları, söz, anlatı ve düşünce özgürlüğüne ilişkin cesaretleri nedeniyle resmi otoritelerin hışmına uğrayarak büyük acılar çektiler ama onların acısı, Türkiye'nin belki de en önemli gurur kaynağı bir gelenek yarattı; uzlaşmaz ahlaki entelektüel duruş.

Her türlü iktidar koridoruyla kültür ve edebiyat dünyasının yollarının birleşmeye başladığı mekan, ahlaksızlığın da ahlak olup yaygın, ortak bir eğilim haline geldiği, iyi edebiyatın artık nefes almakta güçlük çektiği noktadır. Sayıları çok az da olsa zilli kurtların yarattığı gelenek, iyi bir edebiyat yaratmanın da önkoşuludur. Dünya edebiyat tarihinin bu konuda önemli bir deneyimi var; resmi yasakların ve otosansürün egemen olduğu ülkelerde, yaygın şiddet, mutlak kontrol, ahlaksız ahlak, bilinçli suskunluk, kurnaz pişkinlik, ezik siniklik iyi edebiyatın önüne iki tür tuzak kuruyor. Birincisi, iyi edebiyatın her türlü otoriter, totaliter ideoloji ve uygulamalarla olan uzlaşmazlığını yavaş ya-

vaş ortadan kaldırmak ve edebiyatı resmi kabullere uygun hale getirmek. Bu hale gelmiş edebiyat sonuçta, açık kirli edebiyattan, nerede olduğu kestirilemeyen ama öngörülen kurallar gözönünde bulundurularak yaratılan edebiyata kadar, tüm çeşitliliğiyle sansür ve otosansürün, dolaylı ya da dolaysız bir aracı haline gelmektedir. Bir diğer önemli tuzak da, iyi edebiyatın, çaresizlik ruh hali ve korunma, haklılığını ispatlama güdüsüyle, nefret ve tepki duygusuyla, iyi edebiyatın koşulu olan etik-estetik bütünlüğünden uzaklaşarak estetik yanın (edebi dil, üslup, ton, ritim, teknik ve evrensel duygu) yok olması, edebi metnin tam da Büyük Biraderin arzuladığı biçimde, sadece bir propaganda, ajitasyon, tepkisel günübirlik metin ya da bir mesih gibi vaaz vererek, bir ahlak zabıtası gibi ders vererek bir *kitch* haline gelmesidir. Oysa estetik, sadece ahlaklı olmanın değil, iyi edebiyatın da koşulu hatta kendisidir.

Belki de şimdi bizzat kendim yargılandığım için her zamankinden daha fazla düşündüğüm bu konuyla ilgili her yerde şunu söylüyorum; Türkiye'nin selameti ve geleceği için ahlaki duruş sahibi zilli kurtların çoğalması, bu geleneğin yaygınlaşması, otosansür eğiliminin karşısında, siyasetlerüstü böylesi bir ortak entelektüel eğilimin oluşması gerekli. İdeoloji ve siyasetin ötesinde herkes için geçerli olabilecek ahlaki bir duruş yani; Camus'nün de *Başkaldıran İnsan*'da ısrarla altını çizerek anlatmaya çalıştığı bu değil miydi?

Zamanın, tüm bu duygu ve düşüncelerle farkında olmadan, geçip gitmekte olduğunu fark ediyorum; saat 12:50. Geniş kafeterya, Hurtigs'in lezzetli salata ve sandviçlerini yemek için gelmiş müşterilerle dopdolu. Şaşırıyorum, bu kadar insan ne zaman geldi, çevremdeki bu gürültüyü nasıl duymadım, zamanın

böyle aktığını nasıl fark etmedim? Hızla kalkıyorum, önümdeki kağıt, dergi, kitapları apar topar siyah el çantama dolduruyorum ve caddeye çıkıyorum; saat 13:00'te, iki yazar dostum ve Norveçli yayıncımla bir öğle yemeği randevum var. Stockholm'ün en çok sevdiğim caddelerinden biri olan trafiğe kapalı, yayaların rahatça dolaştığı Drottningsgatan oldukça kalabalık ve kalabalığı yararak, hızla, neredeyse koşar adımlarla, caddeden yukarıya, Odenplan'a doğru çıkıyorum. Bu caddeyi sevmemin nedeni sadece trafiğe kapalı olması değil, dönem dönem uğradığım, aşağıdan yukarıya doğru Parlamento, Kültür Bakanlığı, Şehir Tiyatrosu, Şehir Kültür Merkezi, İngiliz Tiyatrosu, Yazarlar Birliği, haftada en az bir kere gidip yüzdüğüm, saunaya girdiğim Central Badet, Sanatçılar, Tiyatrocular Birliği, Strinberg'in yaşadığı mavi kuleli ev, devamlı ziyaret ettiğim altı tane sahaf da bu caddenin üstünde. Birkaç yıldan bu yana tüm caddenin ortasına, yaldızlı demir harflerle kazınmış Strinberg'in edebi vecizeleriyle daha da edebi, kültürel hale gelmiş cadde, şimdi de, bilmediğim bir nedenle, tıpkı noel zamanlarında olduğu gibi çok kalabalık.

Neyseki gideceğim yer, uzak değil, randevumuz, Drottningsgatan'ın bittiği yerde başlayan Odenplan'da, taze sebzelerden ve etlerden, acılı, güzel kokulu, lezzetli yemekler yapan bir Tai lokantası. Her masasında çeşitli şişeler içinde en az yirmi farklı sosun bulunduğu lokanta, mekanlarımdan biri; Fransa'nın Güney sahillerinde, Nice'e yakın bir köyde yaşayan, ağır kanser hastası dostum yazar, edebiyat eleştirmeni, diplomat Björksten'in Stockholm'deki evine yakın bu lokantaya, Björksten tedavi için buraya geldiğinde, en az haftada bir kez birlikte geliyor, yararlı edebi sohbetler eşliğinde öğle yemeği yiyoruz. Aslında Finlandiya'daki İsveç azınlığından olan, İsveç ve İskandinavya edebiyatı kadar Afrika ama özellikle Güney Afrika, Avustralya ve Latin

Amerika edebiyatı uzmanı ve Avustralya'nın modern epik yazarı White ile ilgili, dünyanın her yerinde okunan, önemli bir monografi yazan Björksten'le sohbet etmek her zaman yararlı, öğretici. Bugün onun mukim lokantasında en eski dostlarımı göreceğim; lokantaya girdiğimde dostlarımın gelmediğini görüyorum ve neredeyse her zaman randevularına geç ulaşan biri olarak rahatlıyorum.

Şimdi, öğle yemeği saati geçtiği için daha sakin olan lokantada, dışarıya bakan köşedeki en sakin masaya oturuyorum ve BT, KF ile o gün Stockhom'de olan Norveç'teki yayınevimin şefi AH'yi beklemeye başlıyorum. Birlikte yemek yiyeceğiz ve ardından da BT ve KF ile birlikte Musevi mezarlığına gidip şair Sachs'ın mezarını ziyaret edeceğiz. İkisi de İsveç Akademisi üyesi ve modern İsveç edebiyatının en önemli isimlerinden, yaratıcılık konusundaki deha ve yetenekleriyle ama özellikle yarattıkları edebi dille ulaşılması zor bir konuma gelen, utangaç, mesafeli, alçakgönüllü, benden oldukça yaşlı BT ve benimle aynı yaşlarda olan KF, benim İsveç'teki en eski yazar dostlarımdan; daha yeni yeni İsveççe konuşmaya, okumaya başladığım yıllardan bu yana çok sık olmasa da sürekli görüştüğüm, imzalanarak bana gönderilen tüm kitaplarını okuduğum ve dünya edebiyatını hararetle tartıştığım arkadaşlarım bunlar.

Sürgün gibi bir felakete uğramış birisi olarak sürgün ülkesindeki en büyük şansım işte bu; hep BT ve KF gibi dostlara sahip olmak. 26 Ağustos 1977 yılında, hayatımın ikinci bölümünü oluşturan sürgün yaşamına ilk adımımı attım; sahte bir İsveç vizesi mührü taşıyan, sahte bir Tunus pasaportuyla, binbir güçlükle elde edilmiş, sadece gelişi olan bir İsveç, Stockholm biletiyle, Şam'dan, hâlâ da nasıl aştığıma şaşırdığım çeşitli polis ve

pasaport kontrol noktalarıyla dolu Frankfurt hava alanındaki aktarmadan sonra berrak ve serin bir akşamüstü Stockholm'ün Arlanda hava alanına ulaştım. Aynı gün, sahte pasaportumu uzatarak, Türkiyeli Kürt olduğumu ve iltica etmek istediğimi anlatmaya çalıştığım polisler tarafından tıkıldığım Arlanda'daki polis odasında, çok şeyi geride bıraktığımı ve çok farklı bir ülkeye geldiğimi anladım; her şeyiyle bir bilinmeyen yabancı haline geldim ve dilimi, kimliğimi, geçmişimi, çevremi, beni ben yapan özelliklerimi kaybettim ve yeni kimliğim, yabancı sıfatıyla isimsiz, tarihsiz, anlamsız, yardıma muhtaç birisi haline geldim.

Bu bir kayıplar süreciydi ve kaybedilen her şeyi karşılayacak bir kazancın elde edilebilmesi için de, başta dil olmak üzere, o güne kadar yaşadıklarımdan, yaptıklarımdan, öğrendiklerimden çok daha fazlasını yapmam ve öğrenmem gerekiyordu; sıkı bir disiplin, somut bir plan, program ve yeni ufuklara doğru sürekli bir koşu zorunluydu.

Koş yabancı Uzun koş,
Koş muhacir Uzun koş.

Devamlı koşmak, arzuladığım bilgilere ulaşmam, yenilenmem, ölerek yeniden dirilmem için bir zorunluluktu. Yabancıya karşı düşmanlık yapmayan ama olabildiğince ihtiyatlı ve mesafeli, yakın ilişkiden ziyade uzaktan bir ilişkiyi tercih eden bu yeni toplumda, ruhumu donduran yoğun yabancılık duygusu kadar bir başka duyguyu daha yoğun biçimde yaşadım; ruhuma bir sıcaklık veren özgürlük duygusu. Benim ilk tepkim şu oldu; hayret, dilimden, etnik aidiyetimden, öteki olmamdan dolayı aşağılanmıyordum, kontrol edilmiyordum, bir tehdit olarak algılanmıyordum ve beni kovalayan tehditlerle, tehlikelerle yaşa-

mıyordum! Tersine etnik kimliğim, arzulamadığım bir acıma, mesafeli bir sempati duygusu yaratıyordu; şanssız, mazlum ve kurbandım. Bu özgürlük havası ve duygusu, o güne kadar beni hep en altta tutan zincirlerimi kırarak, entelektüel, kültürel yenilenmem ve güçlenmem için iyi bir çıkış noktası olabilirdi. Ama nasıl? Bulunduğum doğal çevre, tamamıyla siyasi, her şeyi davanın hizmetinde görmeye alışkın, sosyal, siyasal, kültürel kodları kolektif olan bir çevreydi ve bu çevrede kültürel yenilenmenin, entelektüel güçlenmenin belirleyici bir koşulu vardı; örgütsel, siyasi mücadele.

Tam o sıralar, hiç beklemediğim umut verici bir ışık, soğuk ve karanlık dünyamın üzerine düştü; İsveçli yazarlar, çevirmenler, yayıncılar, aydınlar. Türkiye'de kültürel, siyasal bir derginin yönetmeni olduğum için tutuklanmış ve yargılanmıştım ve bir "düşünce suçlusu" olduğum için yurtdışında Amnesti International ve çeşitli ülkelerin Pen Kulüpleri benimle, davamla ilgilenmişti. Benim İsveç'te olduğumu öğrenen İsveç Pen Kulübü, o zamanki uluslararası sekreterleri Portekizce ve Fransızcadan edebi çeviriler yapan ME aracılığıyla beni Kulübe davet etti. Bu davet, beni bugünlere ulaştıran yeni bir başlangıç oldu; orada karşılaştığım insanlar, hiç de İsveç'in yabancıya yardımcı olan ama özenle yabancıyı dışarda ya da sınırda tutan derin ben-merkezci geleneğiyle hareket etmiyorlardı. Tersine hümanist gelenekleri, entelektüel kapasiteleri, bir dünya insanı olma kimlikleri ve ruhi cömertlikleriyle yabancıyı davet ediyor, önemsiyor, bilmek, tanımak ve mümkünse onunla bir entelektüel alış veriş yaratmak istiyorlardı. Beni, yardıma muhtaç bir kurban, bir mazlum olarak değil, onlara kendi özelliklerini aktarabilecek kendilerinden olan yeni bir arkadaş olarak bakıyorlardı. Kulübün başkanı yazar, yayıncı TVV, sekreteri çevirmen ME, daha sonra başkan

olan yazar AP, yazar PAE, eşi bir radyonun kültür-sanat editörü KML, edebiyat dergisi editörü MG ve yanlarında hiçbir zaman kendimi yabancı, farklı, öteki hissetmediğim, zamanla yakın arkadaşlarım haline gelen daha onlarca yazar, yayıncı, çevirmen; bu, kapalı ve totaliter, otoriter bir dünyadan gelmiş, Batı dilleriyle ilişkisi, hiçbir zaman okulda öğrendiği üç beş kelimeyi geçmeyen, neredeyse Batı dünyasının referanslarına ilişkin tüm bilgiyi ancak dördüncü, beşinci elden, kötü çevirilerle çok sathi biçimde okumuş olan benim için bir şanstı.

Geldiğim yörelerde birey neredeyse bir hiçti ve bireyin kendisini tanıması, bir öykü ve anlatıyla gerçekleştirebilmesi, böylelikle kendini keşfetmesi, yenilemesi, yeniden yaratması gibi bir alışkanlık, bir gelenek yoktu. Entelektüel yaratıcılığın sınırları alabildiğine dardı, baskılar, tamamıyla yoksul düşmüş yörede estetik ve zarafeti yok etmişti; entelektüel düzeyi yüksek, estetik ve zarafetle işlenmiş, anlatılması zorunlu olanı, ince bir biçim ve üslupla kurmuş, sürekliliği olan sanatsal, edebi yaratıcılığın hiçbir şartı kalmamıştı oralarda. Entelektüel uğraş, yaratıcılık ve buna ilişkin her şey, cehennemin yeryüzüne çıkarak bir yaşam tarzı olduğu o yörede, zalim saldırılara karşı güçlükle ayakta kalmaya ve direnmeye çalışan, olanakları son derece sınırlı siyasi mücadelenin doğrudan bir parçasıydı. Ama propaganda, örgütlenme, siyasi güç vb. konular kadar önemli olmayan ve her halükarda sözkonusu bu alanları güçlendirmek için kullanılması gereken bir parçası.

İsveç'teki yeni çevremse bu alışkanlıklardan çok farklı alışkanlıklara sahip bir çevreydi; o çevrenin bireyleri sürekli bir yaratıcı eylem, süreç içindeydiler, hem kendi bireysel hayatlarını, kimliklerini, tarihlerini ve geleceklerini hem de tüm toplumu, dünyayı entelektüel bir yaratı objesi, dünyası olarak görüyorlar-

dı. Sürekliliği olan entelektüel yaratıcılık, sürekli akan bir bilgi ırmağı, dili hep estetik ve zarafetle yeniden kurmak, işlemek, yoğurmak, inşa etmek, icat etmek... Bunlar, tüm bu süreç ve olgular iyi eğitim almış, yetişmiş, birkaç dil bilen, evrensel duyguları güçlü yeni arkadaşlarımın dünyasına ait alışkanlıklar, özelliklerdi; benim hep ihtiyaç duyduğum, hep aradığım alışkanlıklar, özellikler yani. Bu arkadaşlarımın yarattıkları ya da çevirdikleri eserleri, geniş kitaplıkları, özel çalışma mekanları, yaratıcılığa ilişkin beş-on yıllık planlanmış, programlanmış bir çalışma listeleri, çok disiplinli, asla taviz vermez bir yaşam ve çalışma tarzları, anlatılarını layıkıyla yaratabilmek için gösterdikleri yoğun çabaları ve yaratıcı süreci her şey olarak gören bir ciddiyetleri vardı. Kendilerini yaratıcı eylemin hem nesnesi hem de öznesi olarak gördükleri için, entelektüel bir egoizmle, kıskançça, her şeyi o eylemin, sürecin hizmetine koşuyorlardı. Konuşmaları, tartışmaları, ilişkileri, toplumdan ve siyasetten uzak olmayan evrensel bir sanat, edebiyat ve kültür dünyasının öğesiydi.

Tüm bu alışkanlık ve özellikleriyle yeni arkadaşlarım ve çevrem, yeni hayatımda, hiç tahmin edemeyeceğim biçimde, tesadüfen, cömertçe önüme çıkmış bir şanstı; kaçırılmaması, zamanında kullanılması gereken bir olanak, bir fırsat. Zorda olan insanın bu şansı, bir tanrı lütfu olarak görmesi gerekli; ona layık olmak, onun öngördüğü direnç, sabra, fedakarlığa katlanmak, sürekli çalışarak o şansı soyut bir arzudan somut bir esere çevirmek gerekli. Bu soyuttan somuta uzanan süreç, insan farkında olmasa bile, değişimin, yenilenmenin ve bireyin kendini yeniden yaratmasının, yeni alışkanlıklar ve özellikler kazanmasının, onu kovalayan baskı ve yok oluştan kurtuluşunun da koşuludur. Benim, ait olduğum sınırları belirsiz, kapalı, dar, propaganda jargonunun egemen olduğu karmaşık kültür, edebiyat, siya-

set dünyasından, yavaş yavaş, edebiyat dünyasına doğru yönelmem ve zamanla, edebi eserler yaratmaya başlayarak, tamamıyla o dünyaya ait olmam böyle gerçekleşti; şimdi bu lokantada görüşeceğim BT ile KF, o günlerden arkadaşlarım işte.

Romancı, denemeci ve şair olan BT ile şair ve tiyatro yazarı olan KF'nin önemli özelliklerinden biri de edebi dile verdikleri önem; dili güçlendirmek, daha şiirsel hale getirmek, dili, günlük yaşamın propaganda, reklam, ekonomi vb. kirinden temizlemek, dilde etik ve estetik bir bütünlük yaratmak, yazarlıklarının temel özelliği ve bu özellikleriyle benim dile ilişkin kaygılarımı ve yapmaya çalıştıklarımı çok iyi anlıyorlar. Şimdi lokantada görüşmemizin nedeni sadece görüşmek ve birlikte Sachs'ın mezarını ziyaret etmek değil, 3 Nisan'ı 4 Nisan'a bağlayan akşam, Stockhom'de, beni desteklemek için İsveç Pen Kulübü ve Stockholm kültür merkezi ABF'nin düzenleyeceği edebiyat akşamını da konuşmak. Pen Kulübü sekreteri yazar MM'nin yöneteceği bu toplantıda, yani İstanbul'daki duruşmadan bir akşam önce, BT ve KF de, öteki arkadaşları İsveç Akademisi üyesi, yazar KE, Rushdie olayından dolayı Akademi'yi terkeden yazar KE ve tiyatro oyuncusu SW ile birlikte eserlerimden ama özellikle de yargılanan *Nar Çiçekleri*'nden parçalar okuyacaklar.

BT ve KF'nin benim için bir diğer önemli özellikleri de, edebiyat dünyasına doğru koştuğum yıllarda bana yardımcı olan, beni teşvik eden başka yazarlarla da ilişkilerinin olması, onlara ait bir geleneği sürdürmeleri. Türkiye'de vatandaşlıktan atıldığım ve İsveç'te de dili artık öğrendiğim ve gazetelere kültür yazıları yazmaya başladığım 1980'lerin başında, art arda yaşadığım değişikliklerden biri de şu oldu; ağırlaştım, hareket ederken, konuşurken, düşünürken daha bir ağır, daha bir sözcükleri arar ve bulduklarını tartar hale geldim. Acaba o sözcük doğru mu, ar-

zuladığım güçte mi, yerinde mi? Devamlı birkaç dille yürüttüğüm hayatımda baş gösteren bu ağırlık ve arayış bendeki güvensizlik duygusunu da yoğunlaştırdı; güvensizlik doğum nişanımdı ve bana ait olanları yitirip, bir yabancı haline gelmemle bu güvensizlik duygusu üşüyen tedirgin ruhuma daha derinden sinmeye başladı.

O ortam içinde, o ruh haliyle, anlatı ve roman dili olarak seçtiğim Kürtçe ile tamamıyla bir bireyi, değiştirip kurgu haline getirerek, benim şahsi cezaevi deneyimimi anlatan ilk romanım *Tu*'yu (Sen) yazıp, bir sürgün yayınevinde yayınladım. O romanın yayınlanması bende hem derin bir üzüntü yarattı hem de beni mutlu etti; binbir güçlükle Kürtçe roman yazarak sürgün hayatımı daha da derinleştirdiğimi, sürgünü ebedi hale getirdiğimi kavradım ve üzüldüm ama şimdi anlatacağım olayları yaşayarak da mutlu oldum. Tam o sıralar başka bir konuda benimle bir mülakat yapan İsveç televizyonu, benim Kürtçe bir roman yazdığımı duyduğunda, hemen *Mina ord ăr fördjudna* (Yasaklanmış Sözcüklerim) ismiyle bir program yaparak yayınladı. Programda, hem geniş bir mülakatla benim şahsi öyküm hem de Kürtçenin acılı dil serüveni anlatılıyordu. Birkaç kez yayınlanan ve geniş yankı uyandıran programdan sonra yazar kişiliğim ve geleceğim için önemli dört olay yaşandı.

Birincisi, Pen Kulübü sekreteri, arkadaşım, çevirmen ME beni kutladıktan sonra böyle yasaklanmış bir dille modern yapıtlar kaleme almanın çok önemli olduğunu söyledi ve babasının da bu konulara çok angaje olduğunu ve çaba sarfettiğini ekledi. ME'nin kim olduğunu bilmediğim babası, modern İskandinavya ve Avrupa edebiyatının en önemli isimlerinden, tüm yazarlığı boyunca hep çaresiz bireyin anlatısını yazmış, Nobel Edebiyat Ödülü almış Johnson'du. Evlenip soyadını değiştiren ve benim

asla Johnson'un kızı olabileceğini tahmin edemeyeceğim ME, beni hâlâ hayatta olan annesi, çevirmen Cila ile de tanıştırdı ve o aile ortamına soktu. Söz ve anlatıyı bir yaşam tarzı haline getiren, "yazılı anlatı insanlığın gözü ve kulağıdır, anlatı devletin ya da partinin menfaatleri için sınırlandığında ve *görmeyeceksin! duymayacaksın! dokunmayacaksın!* emri anlatının karşısına bir duvar gibi dikildiğinde insanlığın gözündeki görme gücü çok zayıflar" diyen, çok yoksul koşullarda İsveç'in tamamıyla izole kuzey yörelerinde doğan, henüz küçücük bir çocukken yetim kalan, neredeyse hiçbir eğitim alamayan ama kendi kendisini yetiştirerek birçok dil öğrenen ve yarattığı ölümsüz yapıtlarla dünyanın en önemli yazarlarından biri haline gelen Johnson'la tanışmam, Cila'nın hediyesiyle özel kitaplığından ilk baskı romanlarını almam, yapıtlarını tanımam, incelemem, yazarlığına ilişkin kitapları, akademik tezleri araştırmam böyle gerçekleşti.

İkincisi, yazar, şair Lundkvist ile eşi şair Wiene'nin dikkatini çekerek, evlerine gidip onları ziyaret etmem oldu. Herkes gibi ben de dünya edebiyatının en önemli isimlerinden, Asturias, Neruda, Marquez, Böll, Simon ve daha birçok dünya yazarının yakın dostu, İskandinavya'nın en önemli edebiyat uzmanı, tanıtıcısı ve eleştirmeni Lundkvist'i biliyordum ve elbette birkaç kitabını okumuştum ama onları Solna'daki evlerinde ziyaret etmek önemli bir ayrıcalıktı. Evlerinde, o utangaçlığımla yaşadığım ilk duygu, şaşkınlıktı; bu kadar önemli ve ünlü yazar ve şair eşi, iki odalı, küçücük, mütevazı bir evde, birkaç raflık zorunlu ve el altında olması gereken kitapla yaşıyordu. Ama şaşkınlığım bununla bitmedi, Lundkvist, ilerlemiş yaşına ve ağır hastalığına rağmen, edebiyat konusunda bir genç gibi meraklı, heyecanlı, ateşliydi; Mezopotamya'yı, Babilon'u, Ninova'yı, İskender'i, Cengiz Han'ı bir anlatı olarak yeniden kurmuş, seksenden

fazla kitap (roman, şiir, gezi notu, eleştiri, deneme) yazmış bu dünya yazarı son derece mütevazı, cömert ve sıcaktı. Edebiyatın hiçbir konusu ona yabancı değildi; elbette göçmenleri, yabancıları, kovulmuşları, sürgünleri, nasılsa hayatta kalmış olanları da iyi biliyordu ve *Flykten och överlevandet* (Kaçış Ve Hayata Kalabilmek) gibi kitaplarında onlarla ilgili çok şey yazmıştı.

Johnson gibi, eğitim almadan, tamamıyla kendi kendisini yaratarak yazar olan bu yaşlı adamın, güçlü güney İsveççesiyle bana ilk tavsiyesi şu oldu; sürgünü bir felaket olarak değil, bir şans olarak yaşamaya çalış. Vefat ettikten sonra da eşi Wiene ile ilişkilerimi sürdürdüğüm, evine gidip, artık boş kalmış koltuğuna oturup pencereden onun adı verilmiş küçük parka ve oraya dikilmiş büstüne baktığım Lundkvist, Kürtçe yazmanın da çok önemli olduğunu defalarca söyleyerek, Fransızca ve İngilizceyi terkedip, kendi anadillerine dönen Afrikalı yazarlardan örnekler vererek, bunların "kendi dilleriyle yarattıkları iyi bir edebi eserin Fransızca ya da İngilizce yayınladıkları onlarca eserden daha önemli ve değerli olduğunu," eklemeyi unutmadı. Edebiyatı kendisine hayat kılan, tüm dünya edebiyatını yakından takip eden, bilen Lundkvist, özgün yazarlığı kadar, yaptığı çeviriler, edebiyat analizleri, yazar portreleri ve edebi denemeleriyle de önemliydi ve bu çalışmaları da benim dünya edebiyatını, Anglo-Sakson, Latin Amerika, İrlanda edebiyatlarını, çeşitli yazarları, özellikle Rimbaut, Joyce, Eliot, Faulkner, Perse gibi klasik modernistleri, edebi akımları, Dadaizmi, Sürrealizmi, Modernizmi daha yakından tanımama yardımcı oldu.

Üçüncüsü, bir sabah postacı kızın kapıdan içeriye attığı, hiç beklemediğim bir paketti; "Sevgili Mehmed Uzun," diye başlayan kısa bir mektupla, televizyon programını seyrettiğini ve teşekkür ettiğini bildiren Ekelöf'ün hanımı İngrid Ekelöf, bana

Ekelöf'ün *Emgion Prensine İlişkin Divan* isimli şiir kitabının özgün baskısını göndermiş, kitapta özellikle 53, 54, 80, ve 84. sayfalara bakmamı istemişti. Modern İsveç şiirinin belki de en önemli eseri olan *Divan*, Türklerin Anadolu'ya geldikleri dönemde, Bizans İmparatorluğu'nun Van yöresindeki müttefiği olan bir Kürt prensinin acılı öyküsünü, son derece yüksek bir şiirsel ruh ve dille anlatıyordu; Prens, Bizanslıların beklentilerini karşılayamamış, bu nedenle Konstantinopolis'e çağrılarak, cezalandırılmış ve gözlerine mil çekilmişti. Güçsüz, kurban, kör ve bir öteki olan Prens, Ekelöf'ün alter-egosuydu; kendisini anlatabilmek için bir Kürdü, hiçbir hakkı, hukuku olmayan, ilelebet tutsak kimliğimden birini seçmişti. Ingrid Ekelöf'ün beni teşvik eden bu ince jesti, aynı zamanda bana güçlü bir duygu yaşattı; demek Kürtçe yazarak aptalca bir iş yapmıyordum, demek beni anlayanlar çıkabiliyordu.

Dördüncüsü ve belki de en önemlisi benim yaşlı Edfelt ile ilişkim oldu. Lundkvist gibi şair, denemeci ve çevirmen olan, birçok yazar ve şairi İsveç edebiyatına kazandıran Edfelt'i tanıyordum, hatta onunla, radyoda yayınlanan bir edebiyat, kültür programına da katılmış, kendimi ifade etmekte güçlük çektiğim yeni dilimle sözün özgürlüğü üzerine konuşmuştum. Ama Edfelt bu kez, Nobel Kütüphanesi'nde çalışan bir kütüphaneciyle bana gönderdiği haberle, beni evine davet ederek, görüşmek istediğini söylemişti. Bir hafta sonu, elimde bir buketle, trene binip oturduğu şehrin dışındaki Rönninge semtine gittim; eşi çevirmen Brita beni istasyondan alarak, arabayla eve götürdü. İsmimi söylemekte zorluk çektiği için bana Uzun yerine "Herr Olson" diyen Edfelt, hanımıyla, olağanüstü güzel bir gölün kıyısında, geniş ve modern bir villada yaşıyordu. Villanın ilk katında, arkabahçeye, göle açılan bölümde çok zengin bir kitaplık vardı

ve o kitaplığın bir rafında, adıma imzalanmış Edfelt'in yeni yayınlamış şiir kitabı beni bekliyordu. Tam bir Avrupa aydını ve beyefendisi olan, yüzünde bir gülümsemeyle, karşısındakini gözleyen ve sessizce pipo içen Edfelt'in evinde de ilk duygum yine şaşkınlık oldu; sayısız edebi eserinin yanında olağanüstü bir bilgisi, deneyimi, görgüsü de vardı. Mezopotamya'yı, eski dil ve kültür kaynaklarını, Gılgameş'i, klasik Arap ve Fars şiirini, Firdevsi, Hafız ve Hayyam'ı, hakkında şiirler yazdığı Anadolu'yu, Kemal'in mekanları Çukurova'yı, Türkiye'yi, Yunanistan'ı, Homeros ve Sapho'dan Kavafis, Seferis ve Elitis'e kadar klasik ve modern Yunan edebiyatını çok iyi biliyordu. Ama asıl uzmanlık alanı, Almanca yazılmış Orta, Merkezi Avrupa edebiyatıydı. Hölderlin, Novalis, Rilke, Trakl, Mann, Musil, Broch, Benjamin, Adorno, Canetti, Celan, Sachs ve daha birçok yazar, şair sadece ilgilendiği, çevirdiği isimler değil, çoğu, onunla yaşıt olanlar, yakın arkadaşıydı da. Johnson, Lundkvist gibi totalitarizme, nazizme, faşizme ve falanjizme çok açıkça karşı olan ve bunu çeşitli tehlikeli etkinliklerle gösteren, direniş edebiyatının savunucusu, yazarı olan Edfelt, çoğu nazilerin hışmına uğramış, sürgünde yaşamış, intihar etmiş ya da büyük bir yoksulluk içinde vefat etmiş bu yazarlarla yakından ilgilenmişti.

Elimizdeki şarap bardaklarıyla evin arka tarafındaki bahçeye geçip oturduğumuzda, "Herr Olson, sizin bu yazarları yakından tanımanızda fayda var," dedi, "sadece okumak değil, yazdıklarını incelemek, hayatlarını, yarattıkları mekanları ve koşulları bilmek, sizi edebi çalışmalarınızda güçlendirecektir." Benim bu yazarların peşine düşmem, onların hayat öykülerini öğrenmem, eserlerini incelemem, Edfelt'in bana söylediği bu sözler ve yazdıklarını okumamla gerçekleşti. Ama Edfelt'in benimle asıl konuşmak, mümkünse beni teşvik etmek istediği konu Kürtçe

edebiyat dili ve Kürtçe modern roman yaratma konusuydu. Daha sonra da, iyice yaşlandığında İsveç'in güneyindeki villasına taşınana kadar, defalarca görüştüğüm, sabırsız sorularıma sabırla, uzun ve izah edici cevaplar verdiğinde dikkatle dinlediğim, sonra da söylediklerini küçük notlar halinde yazdığım, incelemelerini, nesir-şiirlerini, denemelerini okurken kırmızı kalemle altlarını hep çizdiğim, şimdi de şiirlerini kendi sesinden dinlediğim, 1997 yılında, 93 yaşında, yazdığı *Son Dize* isimli şiirinde söylediği gibi, zaman, mekan, her şey yittikten sonra geride ebediyetin sükunetini bırakarak vefat ettiğinde, 19 Eylül günü, Salem Kilisesi'nde, Bach, Franck, Rosenberg, Sjöberg, Gluck ve Handel'in müziği eşliğinde düzenlenen cenaze törenine katıldığım Edfelt, Kürtçe yazmamın çok önemli olduğunu söylüyordu.

O zamanlar yeniydim, uzun yıllardır yasaklanmış, kelime hazinesi ve ifade gücü son derece daraltılmış, okuyucusu, dağıtım kanalları, modern anlatı geleneği ve en zorunlu, en basit edebi, kültürel koşulları dahi oluşmamış bir dilde, o dilin kaynağından çok uzakta, bilinmez bir yabancı olarak sürgünde bir roman yazmıştım ve roman yayınlandığında Kürtçenin başına gelen felaketi daha iyi anlamış, yorulmuş, korkmuştum. Bu dili yok etmek isteyenler, vahşi siyaset ve uygulamalarında neredeyse başarıya ulaşmışlardı; geçmişlerinden ve geleceklerinden koparılmış, sadece günlük hayata ve siyasete mahkum edilmiş Kürtlerin, edebiyat adına yazılan sathi propaganda metinlerinin ötesinde, saygın bir edebiyata doğru çekilmeleri mümkün müydü, dilin yeniden dirilmesi, canlanması, dinamik hale gelmesi, kirlerinden temizlenmesi, zorunlu değişikliklerle bugüne ulaşması ve bir modern roman sanatı dili haline gelmesi mümkün müydü? Bu dille yazılmış modern yapıtların, sayısız badire ve engelleri aşarak dünyaya ulaşması, dili ve edebiyatı dünya dil ve edebiyat ailesi-

nin bir öğesi haline getirmesi mümkün müydü? Dilin konuşulduğu öteki bölgelere ilişkin araştırmalarım da hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştı; oralarda da, dil Türkiye'deki gibi yasak olmamakla birlikte, dünyada yaratılan modern söz ve anlatıya, özellikle de romana uygun fazla bir şey ortaya çıkmamıştı ve ne yazık ki kapalı bir dünya haline getirilmiş o yörelerle canlı, dinamik bir edebi ilişki kurmam olanaksızdı. Rahatlıkla yazdığım Türkçe ile ya da rahatlıkla yazabileceğim İsveççe ile yazsaydım daha iyi olmaz mıydı? Hayatım boyunca yaşayacağım bir bilinmezlik, yalnızlığa ve yoksulluğa mahkumiyet, sürgün azabı ve sıkıntısı... Tüm bunlara katlanmak, yaşamak zorunda mıydım? Başkaları gibi ben de dilime, kimliğime daha farklı biçimde pekala yardımcı olabilirdim, o zaman tüm bu sıkıntıya değer miydi?

"Evet, değer, başarılı olacağınız şüpheli ama en azından bize, dünya edebiyatına ve gelecek kuşaklara bırakılacak bir deneyim olarak çok önemli," diyordu Edfelt, her keresinde, bana güven verebilmek için, "Bu deney, yani uzun zamandır yasaklanmış ve edebiyat, kültür, kamu hayatının dışına itilmiş çok eski bir dilden, geleneksel, folklorik olmayan bir modern edebiyat yaratma çabası, sadece senin için, Kürtler için değil, dünya edebiyatı için de önemli. Eğer bu dil, tüm yaşadığı felaketlere ve musibetlere rağmen hâlâ varlığını sürdürebiliyor ve sen de bu dille roman yazabiliyorsan, dilin ciddi zenginlik kaynakları var demektir. Diliniz güçlü, buna inanıyorum, yer altındaki mücevher gibi onu çıkarıp işlemek, ona şekil vermek gerekiyor sanırım."

Edfelt'e göre, dil sadece bir konuşma, ilişki aracı değil, yaşayan canlı bir varlık, çoğu zaman bireyin kaderini bile belirleyebilecek bir güçtü, "Herr Olson bir şeyi unutmamalı," diyordu, "biz kendimizi dil aracılığıyla değil, dil kendisini bizim aracılığımızla ifade ediyor. Yazmayı ve anlatıyı bir yaşam tarzı haline ge-

tirdiğinizde, göreceksiniz, Kürtçe size hiçbir yazarın nasip olmadığı son derece ilginç ve bakir temaları sunacaktır." Ne söylemek istediğini sonradan, gerçekten hiç yazılmamış, tarihten silinmiş ya da tersyüz edilmiş temaları, mekanları, insani kaderleri yazdığımda anladığım bu sözleriyle Edfelt, başka dillerle yazmak yerine Kürtçe yazmakta ısrar etmem gerektiğini, öteki dillerle yazdığımda zayıf ve çoktan yazılmış metinler ama babama, dedeme ait dilimle yazdığımda, özgün metinler yaratabileceğimi anlatmaya çalışıyordu; "İsveç edebiyatında bunun örneği var," diyordu, "ama çocuklukta değil, belli bir yaşa gelip sonradan İsveççe öğrenen ve yazmaya başlayanların, yarattıkları edebiyatla, İsveç edebiyatı için çok önemli sesler olduğunu söylemek, ne yazık ki güç." İlkin ikinci dili İsveççe yazan ve yayınevleri tarafından hep reddedilen ama sonradan anadili Almancayla yazmaya başladığında tüm dünya tarafından kabul edilen Wiesse'yi örnek veriyordu; "Özgün sesini Almanca da buldu. Almanca onu özgürleştirdi ve güçlü bir edebi sese sahip oldu"

Kürtçe yazarlığımda yoğun biçimde yaşadığım çaresizliğim, yalnızlık ve yoksulluğum, engellerin fazla, olanaklarınsa yetersiz olması gibi zorlukları konuştuğumuzda, gülümseyerek, piposunu içerek ya da ateşini tazeleyerek, bir baba gibi sevgi dolu bir sıcaklıkla gözlerime bakıp, Kavafis'in *Ithaka* şiirindeki şu dizelerini örnek veriyordu;

Sana bu güzel yolculuğu verdi Ithaka.
O olmasa, yola hiç çıkmayacaktın.
Ama sana verecek bir şeyi yok bundan başka.
Onu yoksul buluyorsan, aldanmış sanma kendini,
Geçtiğin bunca deneyden sonra öyle bilgeleştin ki,
Artık elbet biliyorsundur ne anlama geldiğini...

Babamın, annemin, dedemin, ninemin dili, benim Ithaka'mdı, nereye gidersem gideyim, dönmem gereken yurdumdu. Evet, Kürtçe yazmam gerekiyordu ama iki tehlikeyi hep gözönünde bulundurarak, bir koşulu asla unutmayarak; "Herr Olson unutmamalı," diyordu Edfelt, "saygın edebiyat, dar, yerel duygularla, ucuz siyasi kaygılarla ya da amaçlarla yaratılamaz, bir evrensellik, radikal bir hümanizme dayalı evrensel duygu ve düşünce zorunludur, iyi bir yerel anlatının koşulu da budur, evrensel duygu. Dar, kapalı yerel duyguyla yaratmak düşüncesinden sakınmalı. Bir de yoğun nostaljik muhacir duygusundan uzak olunmalı, terapi sayılabilecek muhacir edebiyatı yapılmamalı..."

Dilin ruhuna ulaşmak, derinliklerindeki sesleri duyabilmek, zenginliklerini bulabilmek ve bunları işleyerek günümüze uygun dinamik, açık, güçlü bir modern roman sanatı dili yaratabilmek konusundaki serüvenim, ilk romanımın yayınlanmasından sonra yaşadığım bu deneyimlerle daha güçlü, somut ve inançlı biçimde devam etti; dedemin diliyle romanlar, öteki dillerimle de anlatılar, denemeler, makaleler yazacaktım, kaderim buydu, sızlanmama, dert yanmama, şikayetçi olmama gerek yoktu, böyle bir dille yazmak, roman sanatı yaratmak bir çılgınlıktı elbet ama hayata kalabilmemin, kurtulabilmemin ve belki ben öldükten sonra da yaşayabilecek saygın bir eser ortaya koyabilmenin de tek koşuluydu.

Zaten yeterince eziyet çekmiş, yoksul kalmış, aşağılanmıştım ve artık hayatımı değiştirecek gücüm, enerjim kalmamıştı, işe yaramaz, beceriksiz bir çılgın kitap kurdu olup çıkmıştım; dünya nimetlerine ilişkin değişiklikler yerine yalnızlığımı daha da derinleştirerek, sevgili şehrim Diyarbakır'ın ipek böcekleri gibi, başka bir şey düşünmeden kendimi tümden işime vermeli, sessizce kozamı örmeli ve kozamı örüp öldüğümde de, bunu başar-

dığım için mutlu ölmeliydim. İpek böceğinin saygınlığı ve yetkinliği çalışması, öldükten sonra gerçekleştirdiği ölümsüzlüğü de yarattığı kozasıydı; cehennem her yerdeydi, Edfelt'in sözünü ettiği Almanca yazan yazar ve şairlerden ipek böceğine kadar, her zaman, her yerde vardı, Ekelöf'ün deyimiyle, "hayır, cehennemden sadece biri kurtulabilir; anlamsız olan..." önemli ve değerli olan bu cehennemden kurtulmak değil, ipek böceği gibi, cehennemin içinde, anlamlı bir eser yaratabilmekti.

BT ve KF, şimdi anılarımın içine gömülerek sözünü ettiğim, yazarlığım için önemli bu dört yazarın geleneğini sürdürüyor işte; bu dört yazar da İsveç Akademisi üyesiydi ve KF, ilkin Ekelöf'ün, ardından Lundkvist'in oturduğu on sekiz kişilik Akademi'nin 18 numaralı sandalyesinde oturuyor bugün. BT ve KF'yi lokantanın kapısından içeri girerken gördüğümde mutlu oluyorum; gerçek bir mutluluk bu, yoğun, sıcak, sade. Daha onlar oturmadan, bu kez Norveçli dostum AH kapıda görünüyor. Hepsi de toplantılarından dolayı geç kalmışlar; belki de hayatımda ilk kez ben değil de başkalarının randevuya geç kaldığını görüyor ve gülüyorum. Oturup yemek siparişlerimizi veriyor ve sohbetimize başlıyoruz. AG, iki yüze yakın insanın çalıştığı Norveç'in en büyük yayınevlerinden Cappelen'in şefi ve 2 Nisan'da İstanbul'daki duruşmada benimle olmak için, Norveç'ten gelecek delegasyonla birlikte İstanbul'da olacak. "Görevlerin ağır, senin gelmene gerek yoktu," diyorum, anlamsız bir kibarlıkla. AG gülümseyerek, "Görevlerin en ağırı, en öncelikli olanı, sözün, anlatının, yazarın özgürlüğüdür, bundan daha önemli ne olabilir?" diyor ve Türkiye'deki yayınevimin patronundan çok farklı bir cevap veriyor; sadece susuyorum. BT ve KF de Stockholm'deki okuma akşamında *Nar Çiçekleri*'nin İsveççesinden

okumak istedikleri parçaları anlatıyorlar ve davalara ilişkin son gelişmeleri merak ediyorlar. Uzak Doğu'dan gelmiş ilginç, acılı soslar eşliğinde lezzetli bir öğle yemeği yiyoruz ve sonra hemen kalkıyoruz; yayıncım olması nedeniyle hesabı ödememize müsaade etmeyen AH'nin Oslo'ya gidecek uçağa yetişmesi gerekiyor. Lokantanın kapısında onu bir taksiye bindirip gönderiyoruz ve biz de bir başka taksiyle Sachs'ın mezarını ziyaret etmek üzere Stockholm'ün Solna semtindeki Musevi mezarlığına hareket ediyoruz.

Berlin'de varlıklı bir Musevi ailesinin tek çocuğu olarak dünyaya gelen, Almanya'nın Museviler için bir cehennem haline gelmesinden ve oradan çıkışın artık olanaksızlaşmasından önce, yazar Lagerlöf'ün yardımlarıyla, annesiyle birlikte İsveç'e kaçan, İsveç'te, Stockholm'ün dış mahallelerinden birinde bir buçuk odalık küçücük bir dairede, annesiyle birlikte yaşayan ve ancak annesi uyuduğunda, mutfakta mum ışığında şiirlerini yazan, İsveççeden Almancaya çeviriler yapan, dünyayı cehenneme çeviren nazilerin yaptıklarını asla unutamayan ve gördüğü kabuslar, halisünasyonlarla hastalanan ve sık sık hastanelere yatan, yıllarca oralarda kalan, hiç kimsenin farkında olmadığı bu ipek böceği hayatında; Ekelöf, Edfelt, Lindgren, Holmkvist, Lagercrantz gibi birkaç yazar, şair, eleştirmen tarafından keşfedilen, yayınlanmaya, okunmaya başlayan ve Nobel Edebiyat Ödülü alan ama bir daha asla Almanya'ya dönmeyen Sachs, benim yeni sürgün hayatımda deneyimlerine ve yazarlığına başvurduğum ilk şairlerden biriydi. Edfelt'in onunla ilgili yazdığı "Musevi Şair" isimli şiirde, kış ülkesine gelen şair, dediği Sachs'ın sürgün deneyimleri, aynı kış ülkesine, ondan çok sonra gelmiş benim için de önemliydi. "Sıla hasretinin rengi her zaman bilinmez koyu karanlıktır," diyordu Sachs ve bir başka şiirinde de şunu ekliyordu; "bir yaban-

cı memleketini / her zaman omuzunda taşır / sadece bir mezarın peşinde olan / yetim bir çocuk gibi..." Eğer yeryüzünde bir cehennem hayatından söz edilecekse, bu tam anlamıyla Sachs'ın geceleri onu kovalayan kabuslarla dolu hayatıydı; cehennem ateşleri, nazilerin toplama kamplarında insanların yakıldığı fırınların ateşleri ve o fırınların bacalarından gökyüzüne yükselen dumanlar, Sachs'ın modern dizelerinin malzemesi oldu hep.

Şimdi birlikte Sachs'ın mezarına gittiğimiz BT, onu yakından tanımış, şiirleriyle ilgili yazılar yazmış ve Ekelöf, Edfelt geleneğini sürdürmüştü, KF ise aynı geleneğe bağlı, Sachs'ın şiirine ilişkin denemeler yazmış, antolojiler hazırlamıştı. Farklı zaman ve mekanlarda başlayan yolculuğumuz, yolun bir yerinde, cehennemi anlamlı bir yer haline dönüştürme noktasında çakışıyordu; farklı renklerimize rağmen ruhlar arasındaki gökkuşağı bizi birbirimize bağlıyordu. Tam da duruşma arifesinde, o derin bir sükunetin egemen olduğu, çok bakımlı, sade, güzel, İsveç kültür mirasının önemli simalarının yattığı Musevi mezarlığında Sachs'ın huzursuz ruhunun içinde artık azıcık dinlendiğini umduğum mezarını ziyaret ederek, mezar taşına bir çakıl bırakmak, ruhlar arası ilişkinin bir gereğiydi; zamanın ve mekanın bir önemi yoktu, deha, yetenek ve faziletle cehennemde yaratıcı bir hayat geçirmiş ruh yaşıyordu, ruh ölümsüzdü.

Sachs'ın mezarı başında, elim soğuk mezar taşında, ruhun ölümsüzlüğünü düşünürken, aklım 1980'lerin ortasına, Paris'e gidiyor. 1980'lerin başı benim için kendimi yeniden yaratma yıllarıydı, hem Kürtçe roman yazmaya başlamıştım hem de dillerle serüvenimi yoğunlaştırmıştım; İsveççe, Norveççe ve Dancayla yoğun bir ilişki kurmuş, Londra'da kurslara gitmiş, İngilizceyi artık sözlükler eşliğinde okumaya başlamıştım ama geriye yazarlığa iliş-

kin projem konusunda bir hedef olarak belirlediğim, mutlaka öğrenmem gereken Fransızca kalmıştı. İkinci romanım *Mirina Kalekî Rind* (Yaşlı Rindin Ölümü) yayınlandıktan ve üçüncü romanım *Siya Evînê*'nin (Yitik Bir Aşkın Gölgesinde) ilk yazımını tamamladıktan sonra Fransızca öğrenmek, Fransız dili ve edebiyatı okumak, o dünyayı daha yakından tanımak ve sonra da sürgün-edebiyat konulu bir doktora çalışması yapmak üzere Paris'e gittim. Kültür bakanlığından aldığım bir burs ve İsveç'te bir bankadan aldığım borçla Fransa'da gece gündüz dil okumaya, Fransız tiyatroları, filmleri seyretmeye ve Fransa'yı, Paris'i, edebiyatı, yazarları tanımaya, incelemeye başladım.

O zamanlar, tam da Paris'e gitmeden önce tanıştığım, artık hep birlikte olduğum, her hafta sonu Stockholm adalarından Ornö'de, engin denize bakarak kendisine şiirler okuduğum ya da okuduğu şiirleri dinlediğim ve Paris yıllarımda da her iki haftada bir beni ziyarete gelen, şık giyimli, zarif bedenli, dolgun dudaklı, efkarlı bakışlı, sessiz ve mavi gözleri Akdeniz'in damlalarına benzeyen LE ile birlikte, elimizde haritalar, kitapçıklar Paris sokak ve bulvarlarını, lokanta ve kafeteryalarını, galeri ve müzelerini, yazar evleri ve kitapçılarını arşınlarken bir şeyi daha iyi gördüm; görkemli kültür mirası ve zenginliğiyle Paris gerçekten bir şenlikti ama bu miras ve zenginliğin yarattığı olağanüstü gururu ve egosantrisizmiyle de tam bir cehennemdi. Göteborg Üniversitesi'nde modern Afrika edebiyatı ve Achabe'nin yazarlığı konusunda bir tez yazmış, Londra'da yıllarca fotomodellik yapmış, şimdi de büyük bir tekstil firmasının ortağı olan ve şefliğini yapan, birkaç dili rahatlıkla konuşan, kaliteli kültür ve edebiyat dergilerinin yanında Warhol'un *Interwiev* gibi kaliteli moda dergilerine de abone olan, ilginç biçimde bunları birleştirmesini beceren LE, işleri gereği sürekli Portekiz ve İspanya'ya gidiyor, ora-

dan dönüşte de, bana aldığı güzel gömlekler, tişörtler, hırkalarla Paris'e uğruyor, iki, üç gün benimle kaldıktan sonra Stockholm'e dönüyordu. Çok iyi bir edebiyat okuyucusu olan, tam da benim arzuladığım biçimde periferi edebiyatlarını, Afrika, Latin Amerika, Polonya, Irlanda, Çek ve Macar yazarlarını durmadan okuyan ve lezzetli şaraplar, ilginç, güzel modern pop müzikler ve Dylan, Cohen, Rea gibi şair-müzisyenlerin şarkıları eşliğinde geceler boyu benimle konuşan LE Paris'e gelmeden önce ben bir program yapıyordum ve kaldığı sürece o programı gerçekleştiriyorduk. Lipp, Saint Germain, Hugo, Rodin, Renoir, Picasso, Balzac'ın evleri, Marais, küçük galeriler, güzel şarapların içildiği küçük şaraphaneler, kitapçı dükkanları, el ele, çocuklar gibi şen ve mutlu, durmadan dolaşıyorduk.

Bir keresinde LE ile Saint Germain'da, L'Ecole des Baux Arts ve La Palete meyhanesine yakın, Seine'in kıyısında, küçük bir galeride Balkan ülkeleri ressamlarının çalışmalarından oluşan bir sergiyi dolaşırken donup kaldım; çok uzun yıllar önce, henüz küçücük bir çocukken, tutuklu babamı ziyaret ettiğim bir hapisanede, sıcak, sonsuz bir gecede, mutlaka ulaşmam, fethetmem gereken yazı dünyasının ne olduğunu bana göstermek için bir saksı ve üzerine de bir gökkuşağı çizen ve miras olarak mal, mülk değil, sadece kavalı eşliğinde söylediği uzun Kürt destanlarıyla bu anıyı bana bırakan bahtsız babamın yaptığı resim, aynı yalınlığı ve naifliğiyle ama bu kez uygar yazı dünyasının kodlarıyla iyice hesaplanmış olarak, yazı dünyasının olağanüstü merkezi, her haliyle uygar yazı dünyasına uygun bir cennet ve cehennem olan Paris'te karşımdaydı.

O zamana kadar Monet'nin, Turner'ın ve daha birçok ressamın gökkuşağı tablolarına bakmıştım ama şimdiki çok farklıydı, Grgo Gamulin isimli bir Yugoslav ressam, tıpkı babam gibi, ay-

nı çizgilerle, aynı biçimde, aynı renklerde bir gökkuşağı yapmıştı ve ruhlar arasında bir bağ kurmuştu; LE'nin o çok şey ifade eden, tıpkı Paris gibi hem cenneti hem cehennemi vaat eden soğuk, derin mavi gözlerine, kımıldamadan, uzun bir süre baktım ve ağladım. Çocukluğuma ait yazısız dünya ile gençliğime ve yazarlık dönemime ait yazılı dünyayı birleştiren ruhun gökkuşağı beni çağırıyordu, kim olduğumu, nereden geldiğimi, neler çektiğimi bana hatırlatarak, yapmam gerekeni bana gösteriyordu; cehennemde anlamlı iş...

Şimdi dostlarımla birlikte ölüm fırınlarında insan bedenlerini yakan akkor ateşten dizeler yaratmış Sachs'ın mezarı başında, onun dizelerinde anlattığı gibi, iki gün sonra başlayacağım yolculuğa çıkmadan önce, aynı yoğun duyguyu yaşıyorum işte;

Göç yolunu tutmuş bütün sözcükler
ölümden uzak sığınaklarına doğru
orada yaratma gücü
yıldız doğumlarının her harfini
teker teker söylemek zorunda...

X

"Aydınlat ölü dünyalarımı yeniden..."

Ben, korkunç kötülük ve felaketlerin doğal hale geldiği, bir olguymuş gibi algılandığı, yalan ve manipülasyonun egemen olduğu ve bir umut gibi görüldüğü, tüm bunların mutlak bir gelecekmiş gibi devam edegeldiği zamanların çocuğuyum. Vahşi bir baskı ve zorbalığın yarattığı bu yalan ve manipülasyon zamanının hep vurgulamam gereken kimi önemli özellikleri vardı; umutsuzluk, duygusuzluk, boşvermişlik, bayağılık, basitlik ve entelektüel yaratıcılıktan uzak anlamsız bir günlük yaşam. Yani ruhu esir alınmış, ruhunun sesini duymayan bir zaman, hayat, toplum ve insan.

Ruh, tekrar ruhtan söz etmem gerekiyor. Doğduğum o yörelerde, o zamanlar, yokluğuyla kocaman bir hiçlik duygusu yaratan özgür, uygar ruh, sözünü ettiğim o zamanlara ait özelliklerin karşıtı olan her şey anlamına geliyordu; umutsuzluğa karşı umut, duygusuzluğa karşı duyarlık, boşvermişliğe karşı angajman, bayağılığa karşı yüksek zevk, basitliğe karşı kalite ve estetik, anlamsız günlük hayata karşı da yaratıcılığın coşku ve heyecanıyla dolu medeni cesaret. Evet, medeni cesaret, özgür ve uygar ruhun dinamizmi, aydınlatıcı gücü olan duygu, bilgi, davranış. O zamanlar, toplumdaki en büyük eksiklik buydu işte; ateşli silahlarla, bıçaklarla bir çırpıda en yakınındaki yaşamları sonlandıran ya da hayatını gözünü kırpmadan tehlikelere atan, basit bir laftan dolayı hemen öfkelenen, yakın komşusu ya da akrabasının canını almak ya da acıtmak için olmadık mahir planlar yapan, bu konularda şaşırtıcı oranda yetenekli ve cesur insanların hüküm sürdüğü yerlerdeki çılgın cesaret değil, medeni cesaret boşluğu, eksikliği. En yakındakine yönelik o saldırgan maharet, yetenek ve zeka, yaratıcı, uygar düşünce ve davranış sözkonusu olduğunda tamamıyla gülünç bir basiretsizlik halini alıyordu. Yıllar yılı çocukluğumdaki o şiddeti, ölüm vakalarını, akrebin ruh halini, saldırganlığı düşündüm ve sonunda tüm bunların ne kadar korkunç bir çaresizliğin ve korkaklığın ürünü olduğunu anladım; benim hayvanlara karşı uyguladığım şiddet korkaklığımdandı, o insanların durmadan öldürülmeleri, o kan davalarının hiç bitmemesi, o gözü kanlı, aşırı saldırgan ruh hali aslında tümüyle bir korkaklığın, benliğinin farkında olmayan, farkında olsa bile esir alınmış ruhunun nasıl özgürleşeceğini bilmeyen, bilse de nasıl ifade edebileceğini, bir yaratıcı eylem olarak nasıl sergileyebileceğini kestiremeyen toplumun ve bireyin yüreğine oturmuş korkunun ifadesiydi. Korku ve çaresizlik, kör

cesaretin kaynağı, medeni cesaretin en büyük engeliydi.

Israrla vurguladığım gibi o toplumda birey, bireye ait geçmiş, tarih, öykü, gelecek, umut yokedilmişti ama özellikle mezara gömülen ve üstü betonla kapatılan medeni cesaretti. Çünkü kurnaz Büyük Birader rejimi ve yerli müttefikleri bir şeyi iyi biliyorlardı; ruhun özgürleşmesi, kendisini bulması, yeniden yaratıcı olabilmesi ancak medeni cesaretle mümkündü. Medeni cesaret, yokedici aptal şiddete dayalı gözükara kabadayılıktan çok farklı olarak, duyarlı olmak, farklılığın bilincinde olmak, bireysel, toplumsal bir sorumluluğa sahip olmak ve yaratıcılık demekti; yaratarak direnmek, başkaldırmak demekti. O toplumda, açıklıkla anlaşılmasa ve ifade edilmese bile kocaman boşluğu ve eksikliğiyle yörenin hasreti, medeni cesaretin bir diğer ismi de şuydu; en umutsuz, en çaresiz zamanlarda ya da mekanlarda bile ruhun özgürleşebilmesi için direnebilmek, başkaldırabilmek ve tüm bunlar için de yaratıcı olabilmek.

Yaratıcılık, medeni cesaretin, medeni cesaret de özgür ruhun koşulu ama yıkıcı, saldırgan şiddetle değil, tüm erdemlerin başlangıcı olan derin bir insan sevgisiyle yaratılan, üretilen medeni cesaret; insan sevgisi, bir dünya insanı olma duygusu, vicdan, medeni cesaretin ilk koşulu. Ilkin insan, birey, bireyi esir almış düzene karşı kuşku ve ardından da o düzenin öngördüğü her şeyin ötesinde yaratıcı yeni düşünceler, adımlar, metotlar, davranışlar, eserler; susturulmuş, ruhu esir alınmış, çaresiz bir toplumda medeni cesaretin nasıl olması gerektiğine ilişkin, deneyimlerime dayanarak söyleyebileceğim en özlü cümle bu.

Gençliğimde, kim olduğuma ilişkin soruların beni fazlasıyla meşgul etmeye başladığı dönemlerde, en fazla ihtiyaç duyduğum duygu buydu işte; yaratıcı medeni cesaret. Türkçe olsa bile uygar yazı dünyasının başka sayfalarını da keşfetmiş, yeni ki-

taplar, edebi sesler, bakış açıları, insani duygularla tanışmıştım ve 1960'ların o tüm dünyayı saran muazzam entelektüel dalgalanmalarının etkisiyle şehrimizde kurulan derneğe, düzenlenen mitinglere, toplantılara, oynanan piyeslere gitmeye başlamıştım. Artık gençliğin heyecanı, coşkusu ve merakıyla şu sorunun peşine düşmüştüm; ben kimdim? Kimliğim, dilim, kültürüm, mirasım, tarihim neydi? Bu konulardaki bilgiler, belgeler, kanıtlar neredeydi? Kendimi ve dil, tarih ve ülke de dahil bana ait olanı, o güne kadar yaşadığım eziklikten çok uzak, gururla kanıtlayabilme ihtiyacım çok fazlaydı ve bunu gerçekleştirebilecek her şey olağanüstü ilgimi çekiyordu.

Okulda öğrendiklerimin tamamıyla yalan olduğunu artık biliyordum ve o yalan bilgilerle ilgili duygum, şaşkınlık ya da öfkeden ziyade korkunç bir aldatılma duygusuydu; evet, aldatılmıştım. Şiddetle bana öğretilen tüm o bilgiler, yalan, daha doğuştan ölü bilgilerdi; şanlı Türk ırkının geçmişine ve geleceğine ilişkin tüm o bilgiler, rejimin liderleri tarafından verilen emirlerle oluşmuştu. Rejimin liderleri aydınlara rejimin güçlü bir ideolojiye ihtiyacı olduğunu söylemiş, emretmişlerdi, onlar da Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu gibi milli kurumlarda, düzenledikleri kongrelerle, emirlere uygun, hiçbir aslı ve gerçekliği olmayan bilgiler üretmişlerdi. Şanlı geçmiş, kurtların öncülüğündeki kahraman yürüyüş, tüm dünya dil ve kültürlerinin üst-dil ve kültür olan Türk dili ve kültüründen doğmuş olması ve tüm diğer bilgiler, en iyi ihtimalle birer rivayetti. Ama o bilgilerin yalan olduğunu anlamam kadar önemli başka bir şey daha vardı, tüm o vahşi sürecin en garip yanı, bu tezleri yaratan aydınların kimlikleriydi; bunların kim olduğunu öğrendiğimde hem çok şaşırdım hem de insanlığımdan utandım ve korktum. Bu sözkonusu yalan ve manipülatif bilgileri üretenlerin neredeyse hiçbiri

Türk asıllı ya da Türkiye'den değildi. Bunların kimisi Kürt, Arap, Musevi, Çerkez, Gürcü, Tatar, Arnavut, Boşnak, Bulgardı, kimisi de Orta Asya'da, Balkanlar'da ya da daha uzak yerlerde, bir azınlık olarak çoğunluk Hıristiyan topluluklar içinde yaşayan Müslümanlardı. Hepsini birbirine bağlayan ortak özellik şuydu; hepsi de birer ötekiydi, kimlik, dil ya da dinlerinden dolayı bulundukları yerlerde baskıya uğramışlardı ve hepsinin ortak ülkesi Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, iktidara ilişkin en ufak fırsatı bile ustaca değerlendirerek ırkçı Türkçülüğü, baskıdan kurtulmanın, başkalarını baskı altına almanın yolu olarak görmüşlerdi. Kural, her zamanki gibi aynıydı; öteki kimliğinden kurtulmak, eziklik, çaresizlik duygusunu aşmak, güçlü, kahraman, şanlı olduğunu kanıtlamak için ötekilere ihtiyaç vardı ve daha düne kadar başkaları tarafından birer barbar olarak görülen bu insanlar, resmi ideolojiye uygun, yeni barbarlar yaratmışlardı. Beni bir öteki, bir barbar olarak gören okuldaki bilgiler, ne yazık ki benim gibi bir öteki, bir barbar olan insanlar tarafından, fabrika usulü, masa başlarında üretilmişti; zorla bana öğretilen, beni benden uzaklaştıran ama asla benliğimin yerini doldurabilecek değerli bir şey vermeyen bütün o şeyler ölüydü.

Aldatılmak korkunç bir duygudur, sizi insan olmaktan uzaklaştırır ve cehennemin en dibine doğru çeker; artık ne geçmişinizle ne de geleceğinizle ilgili gerçek bir bilgi sahibisiniz, size egemen tek duygu boğulmadır, nefesiniz daralır ve boğulursunuz, durmadan boğulursunuz.

Evet, ölü bir bilgiyle donatıldığımı anlamıştım ve boğuluyordum ama kendisini çocuksu bir hareketlilik, hedefsiz, belirsiz bir öfke olarak dışavuran bu boğulma hali, benim, can havliyle yüzüp karşı kıyıya geçmemi sağlamıyordu; evet, ölü bilgilerle

kafam dolmuş, ruhum esir alınmıştı ve ben artık bunun farkına varmıştım ama o bilgilerin yerini alacak, ruhumu özgürleştirecek canlı bilgileri de bir türlü bulamıyordum. Çünkü ölü bilginin bir gerçek haline gelmesi için zorunlu olan bir şey yapılmıştı; ölü bilgiler her şeyin öldürülmesiyle oluşmuş, olgunlaşmıştı. Bırakalım çok eski zamanları en yakın zamana ilişkin bile bilgi bulmak neredeyse olanaksızdı.

1925-38 arası, bölge için sürekli başkaldırılar, yıkımlar, felaketler ve saldırılar dönemiydi ama tarih çok taze olmasına, tüm o olayların yaşayan tanıkları olmasına rağmen bu olup bitenlerle ilgili bilgi bulmak neredeyse olanaksızdı. 1925'te hemen yanıbaşımızdaki Diyarbakır şehrinde, geniş bir ayaklanma hareketinden sonra, o hareketin önderi olan kırk dokuz kişi, ibret olsun diye herkesin gözü önünde idam edilmişti, dünyaya gelmeme daha yakın bir tarihte, Dersimi'nin *Dersim Tarihi*'nde yazdığı gibi 1938 yılında Dersim'de yüz bine yakın Alevi Kürt öldürülmüştü ve bölgenin ismi bir çırpıda değiştirilerek Tunceli haline getirilmiş, tüm bir tarih yokedilmişti ve daha yığınla korkunç felaket yaşanmıştı o yörelerde. Peki ama resmi bilgilerin ötesinde, artık rüyalarıma bile giren tüm bu olaylara ilişkin bilgi neredeydi, neyin nasıl olduğunu nerelere başvurarak öğrenecektim?

Bir başka örnek dilimdi; dilimin de farklı olduğunu, Mezopotamya'nın en eski dillerinden biri olduğunu da artık öğrenmiştim ama bırakalım kütüphaneleri, kitapları, dilimle yazılmış bir tek satırı bile henüz görmemiştim. Gerçekten kimilerinin dediği gibi bu dil zengin miydi yoksa resmi bilgilerin iddia ettikleri gibi anlamsız, değersiz, bir dil bile olmayan birkaç sözcükten mi ibaretti? Günlük yaşamın son derece sınırlı konuşma dili elbette ne dilin zenginliği ne de yoksulluğuyla ilgili bir ölçüydü ama ölçü olabilecek kaynaklar neredeydi? Tarihin önemli oldu-

günu, tarihe yakın yaşamam gerektiğini de öğrenmiştim ama onlara bir anlam yüklenmediği sürece anlamsız olan şehirdeki boynu bükük harabe kale, uzaklarda belli belirsiz görülen Doğu Toroslar ve ancak çok yakınına gelindiğinde görülebilen Fırat'ın ötesinde benim tarihim neredeydi?

Bunlar ve bunlara benzer daha birçok soru o günlerde beni en fazla meşgul eden sorulardı ve tüm aramalarıma rağmen, bölük pörçük bilgilerin dışında, beni tatmin edebilecek cevaplar bulamıyordum; çünkü tüm huzursuzluğa, hareketliliğe ve muhalif davranışa rağmen deha, yetenek, yaratıcı eylem, eser ve medeni cesaretin olmazsa olmaz koşulları doğduğum yörelerden sürülmüştü. Zamanları, dönemleri, kuşakları birbirine bağlayacak bir gelenek ve kültür mirası sürekliliği kalmamıştı, bırakalım uzak geçmişi, yakında, otuz, kırk yıl önce ölmüş insanların mezarları bile korunmuyordu ve geçmişe geçip gitmiş bir zaman gözüyle bakılıyordu. Yaşanmış olaylar kendi bütünlükleri ya da tarihsel bağlamları içinde değil, nasılsa vuku bulmuş olaylar olarak değerlendiriliyor ve eğer hâlâ akla gelen kimi yanları varsa onlar da bir rivayet olarak anlatılıyordu; tarih canlı değildi, ölü resmi bilgi canlı tarihin yokedilmesiyle elde edilmişti.

Tüm huzursuzluk ve muhalif hareket, artık benim de coşkuyla katıldığım, günlük siyasetin mecrasında kendisini ifade etmeye çalışıyordu ve günlük siyaset de, ne sözünü ettiğim bilgilerle uğraşacak kadar cömertti ne de bu tür şeylere ayıracak zamanı vardı. Sol düşünceler, özgürlükçü, eşitlikçi, demokratik söylemleri, egemenlere karşı başkaldırıcı tok duruşu ve kapalılığı yıkan evrensel boyutlarıyla herkes gibi beni de derinden etkiliyordu ama bu düşünceler de evrensel mesajların ötesinde benim özgün konumuma, sözgelimi dil, kimlik ve tarih, kültür mirası merakıma ilişkin fazla bir şey sunamıyordu. O muhalif dal-

ganın içinde olan, okumam için bana kitaplar veren, kim olduğumuza ilişkin yüzeysel bilgiler aktaran pekçoğu dil ve kimliğe ilişkin ciddi protez ameliyatı geçirmiş aydın büyüklerimin durumu da, neredeyse benimkiyle aynıydı; onlar da, tarihin ve geleneklerin sürekliliğinden uzak, görünürde hiçbir önemli bilgi olmadan, el yordamıyla, sağa sola savrularak, yalan gerçeklerle dolu o cehennemi karanlıkta yollarını bulmaya çalışıyordu. Bilgilenmek, ölü bilgilerin ötesinde canlı yeni bilgilere, bilince, kavrayışa ulaşmak, yeni düşüncelerle yeni davranışlar, tarzlar, eserler yaratmak, hayatı, zihni ve ruhu zenginleştirecek, dar sınırları ve yüzeysel bakışla duyguyu aşacak bir birikime sahip olmak esastı, bunu çevremde herkes görüyordu ama örnek alınacak bir geçmiş, gelenek, ses olmadığı ve güç verecek, teşvik edecek bir miras bulunmadığı için en küçük adım bile olağanüstü bir çaba, bir dikkat gerektiriyordu. Çünkü tüm bu maddi, manevi engellerin yanında herkesin dikkat etmesi gereken önemli bir tehlike daha vardı; demoklesin kılıcı gibi herkesin başında sallanan rejimin binbir renkli, çıplak, doğrudan baskısı. Benim ve çevremin arzuladığı, peşinde olduğu her şey çoktan mezara gömülmüş, üstü de betonla kapatılmıştı ve rejimin kolaylıkla o mezarları açmaya, yok ettiği dünyaları yeniden diriltmeye hiç niyeti yoktu.

Rejimin böyle bir niyeti olmadığı, 12 Mart 1971 tarihinde iyice anlaşıldı; beni derinden sarsan, hayatımın üç askeri cuntasının ikincisi o tarihte gerçekleşti ve rejim yeniden sonsuz bir sıkıyönetime dönüştü. Her askeri cuntanın şaşmaz hedefleri; sol, demokratik muhalefet, Kürtler ve azınlıklardı. 12 Mart askeri darbesiyle yeniden bir sürek avı başladı; seçilmiş parlamento ve senato lağvedildi, hükümet düşürüldü, anayasa ve yasalar rafa kaldırıldı, ilan edilen sıkıyönetime paralel sıkıyönetim askeri mahkemeleri kuruldu, askeri kışlalarda sıkıyönetim tutukevleri

oluşturuldu ve muhalif aydınlar, akademisyenler, sol liderler, işçi önderleri, Kürt hareketinin öncü isimleri ya birer birer ya da toplu olarak tutuklandı, sıkıyönetim yasalarına göre yargılanmaya başlandı. Askeri cuntaların ve sıkıyönetim düzenlerinin gelenek haline gelmiş kuralı şuydu; düzeni ve yasaları korumak üzere zorunlu olarak geldiklerini söylüyor ve ilk iş olarak da düzeni ve yasaları yok ediyorlardı. Askeri yönetimin, sıkıyönetim düzeninin yasaları, kuralları kendine özgüydü ve herkesin bunlara uyması, mutlaka yerine getirilmesi gereken bir emirdi. Sokaklara salınan tanklar ve zırhlı araçlar, caddelerde gösteriler yapan birlikler, radyo ve televizyonlarda durmadan derin, güçlü seslerle yükselen askeri marşlar, vatansever türküler, çeşitli sıkıyönetim komutanlıklarının durmadan yayınlanan emirleri, genelgeleri, gazetelerde büyük manşetlerle duyurulan sarsıcı, tutuklama, öldürme, baskın, yasaklama, sınırlandırma, kapatma haberleri... Bunların hepsi estirilen terör havasının birer parçasıydı ve amaç hem sıkıyönetim düzeninin ne kadar sert ve kararlı olduğunu göstermek hem de kollektif bir korku yaratarak herkesi sindirmekti. Sıkıyönetim düzeninin merkezi olan büyük şehir Diyarbakır'a çok yakın küçük semtimiz de bu terör ve korku havasından fazlasıyla nasibini aldı ve sindi; muhalif parti, dernek lokalleri kapatıldı, mitingler, toplantılar, piyesler, dışardan gelen ziyaretler kesildi, insanların ortak mekanları kahvehaneler tenhalaştı ve ortalığı derin bir sesizlik kapladı.

Tüm bu gelişmeleri içime sindirmekte güçlük çektiğimi iyi hatırlıyorum; genç ve deneyimsiz yüreğim, olgunluktan çok uzak bilincim isyan ediyordu ve bu bilinçsiz, toy isyan bir tutuklanmayla ulaşacağı yere ulaştı. Birkaç arkadaşımla birlikte, ne anlama geldiğini tam bilmeden ama ortak tepkimizin ve huzursuzluğumuzun çocuksu, naif bir dışavurumu, bir göstergesi ola-

rak, sıkıyönetim düzeninin artık iyice yerleştiği bir zamanda, herkesin uyuduğu bir gece yarısı, kimselere görünmeden, sıkı bir gizlilik içinde, şehrin cadde ve sokaklarının duvarlarına, elbette Türkçe, çoğu anlamsız protesto sloganları yazdık ve sabaha doğru evlerimize giderek, kahramanca bir iş yapmanın huzuruyla rahatça uyuduk. Yaptığımız eylem, ne kadar çocuksu olursa olsun, her şeyi kontrol eden, herkesi sindiren sıkıyönetim düzeninin bağışlayabileceği bir iş değildi ve birkaç gün süren bir sessizlikten sonra, tam da o sloganları yazmış olmanın keyfini çıkardığımız bir zamanda, tıpkı bizim yaptığımız gibi, bir gece yarısı, yine herkesin uyuduğu saatlerde, polis ekipleri büyük gürültülerle evleri basarak, o yazıları yazan arkadaşların hepsini, tek tek, evlerinden alıp merkezi polis karakoluna götürdü.

Aniden ellerindeki silahlarla evimizi basan ve önlerine çıkan her şeyi kırıp döken polislerin beni apar topar alıp, tekme tokat, polis karakoluna götürdükleri meşum gece, 3 Mart 1972 gecesiydi. Karakolda benim dışımda daha birçok insanın evinden alınıp oraya getirildiğini gördüğümde egoist duygularım depreşti ve biraz rahatladım; sonu gelmez insanlıkdışı dayak ve işkenceye maruz kalacak olan sadece ben değildim ve dayağın ortak hale gelmesi benim daha az dayak yemem demekti. Üç gün süren dayak, sorgulama ve tutuklama kararından sonra, biz, medeni cesaretin ne olduğunu tam bilmeden böyle davranmaya çalışan şehrin yirmi sekiz muhalif işçisi, esnafı, öğrencisi ve aydını, silahlı askerlerin gözetiminde, askeri cemselerle, ellerimiz kelepçeli, vücudumuzun her yerinde dayanılmaz bir acı ve sızı, yıkılmış ve ezik, yakın gelecekte başımıza nelerin geleceğini bilmeden, yüreğimize oturmuş bir korku ve tedirginlikle, Diyarbakır'daki Sıkıyönetim Askeri Tutukevi'ne gönderildik.

Bu unutulması mümkün olmayan yolculuk, sonraki tüm yol-

culuklarımın gerçek bir başlangıcı oldu; devamlı değişerek evrene ve köklerime yaptığım yolculuğun, dedemin, ninemin mekanlarını tamamen terkederek, bir dünya muhaciri olarak, durmadan sınırları, ülkeleri, dilleri, dinleri aşarak, bana ait özelliklerle evrensel ölçüleri, kodları birleştirme sevdasının, yasaklanmış bir dille, bir birey olarak kendimi yeniden keşfetme ve yaratma öykümün hep taze, hep hatırlanan başlangıcı. Diyarbakır'da, Yedinci Kolordu Komutanlığı'nın tam ortasındaki ve ancak pek çok zırhlı, telörgülü, tanklı ve tepeden tırnağa silahlı nöbetçilerin beklediği kapılar, engeller aşılarak ulaşılabilen tutukevine geldiğimizde geceydi ve çok soğuk bir günde, her taraftan rüzgarın rahatlıkla girdiği buz gibi cemselerin içinde, silahların gölgesinde yapılan ağır ve hantal bir yolculuktan sonra o sıcak mekana gelmek içimi, ruhumu ısıttı. Oradaki tutuklu insanların hepsi bizdendi, bizim gibiydi ve yüzlerindeki gülümseme, gözlerindeki ışıltı, şişmiş yüzüme bir gülümseme, çökmüş kan çanağı gözbebeklerime bir ışıltı verdi.

Daha o ilk akşam, o ilk karşılaşmayla, bilinçle değil ama güçlü bir duyguyla beni ben yapacak yere geldiğimi anladım; aşağılanmak, horlanmak, yasaklanmak, bir köpek muamelesi görmek, ruha oturmuş bir acıyla yaşamak, sınırlandırılmış alçak bir hayata mahkum olmak benim kaderim değil miydi? Ve askeri barakalardan oluşan, bir binadan çok hangara benzeyen, çevresi ağır tanklar, silahlı nöbetçiler ve telörgülerle çevrili o korkunç tutukevi tüm bunların merkezi değil miydi? Evime gelmiştim işte, kaçmak, sinmek, her şeyi olduğu gibi kabul etmek yerine, çocuksu bir davranışla da olsa, beni kaderimin tüm özellikleriyle yüzyüze getirecek, acılar içinde, hüzünle her şeyi daha yakından görmemi sağlayacak, hiçbir özgürlüğün, insan hak ve hukukunun olmadığı yere gelmiştim işte. Bu dünyada acıyı yaşamadan

acıyı anlatmak ve acı çekenlerle cömertçe dayanışma içinde olmak, keder ve hüznü duymadan, iyi niyetle bu duyguları tasvir etmek gibi bir hakkım yoktu, böylesi bir cömertlik, ince dayanışma duygusu, tasavvur bile edemeyeceğim kadar uzak bir lükstü benim için, yerim cehennemin en dibiydi, en altta, en alçak yerde bulunarak, acı, keder ve hüznü daha da yoğunlaştırarak yolumu bulabilirdim ancak; nihayet o mekana tıkılmıştım işte ve orada bırakın mutluluğu yaşamak, onu düşlemek bile çok zor olsa da o insanlarla, o mekanda olduğum için mutluydum!

Hayat böyleydi işte, herkesin farklı bir hayatı vardı ve benim payıma düşen hayatta da, yaşadıklarıma, sorularıma ve aradıklarıma bir cevap verebilmek, onlara bir anlam ve biçim verebilmek, kendimi yaratabilmek, bu yaratıcı süreçte bir dile, bir etiğe, bir estetiğe ulaşabilmek için o askeri garnizonun ortasındaki yere tıkılmam gerekiyordu; o şanssızlık, hayattaki ilk gerçek şansım oldu.

Her birinde seksen tutuklunun kaldığı iki geniş koğuştan, çok geniş bir yemekhaneden ve tutukluların tüm gün boyu arşınladıkları, futbol ve voleybol oynadıkları geniş bir bahçeden oluşan o askeri tutukevini başka eserlerimde yazdım. *Nar Çiçekleri* ve *Dengbêjlerim*'de o zaman ve mekanla ilgili kimi fragmanlar var ve ilk romanım *Tu* ise tamamen kim olduğu, ne olduğu bilinmeyen, kendisi de olup bitenlerin yeterince farkında olmayan o genç, toy insanın hapisane serüvenini anlatıyor ama hiçbir yerde anadil serüvenimin yazı dünyasıyla ilişkili başlangıcını anlatmadım henüz; şimdi zamanı, dili ve ustalarımı anlatmanın zamanı artık.

Acı ama gerçek olan şu, okulda öğrendiğim tüm o yalan ve ölü bilgileri tek tek aşarak farklı bilgilere ulaşmam da o tutukevi sayesinde oldu; bu haliyle de o tutukevi, benim ilk gerçek oku-

lum oldu. Tutukevinde, hepsi de medeni cesaret sahibi ve aydın, öğrenci, avukat, doktor, mühendis, esnaf, işçi ve köylülerden oluşan ve muhalif, aykırı, farklı duruşlarından dolayı herkesten önce rejimin dikkatini çekerek tutuklanan, her biri başka bölgelerden, birkaçı dışında hiçbirini tanımadığım yaklaşık yüz altmış siyasi tutuklu vardı. Bense hiçbir konuda ciddiye alınmayacak kadar genç ve bıyıkları yeni terlemiş toy bir delikanlıydım, deneyimsizdim, okulun dışında rejimin neredeyse başka hiçbir aygıtını, özelliğini bilmiyordum ve bu yeni düştüğüm yerde, o yoğun merakımla her şey, her insan muazzam dikkatimi çekiyordu. Tüm o toyluk, gençlik, bilmeme ve bilinmeme durumu benim için bir dezavantaj değil, tersine bir avantajdı ve kimsenin önemsemediği ama çok genç olmamdan dolayı herkesin yardımcı olmak istediği biri olarak her şeyi gözlüyor, farkediyor ve kendime göre bana yararlı olacak sonuçlar çıkarıyordum.

Her biri başlı başına ilginç pek çok olay yaşamış bu insanlar, esas olarak iki kategoriye aittiler; yazı dünyasının tüm kural ve kurnazlıklarını, iyilik ve kötülüklerini yakından bilen, medeni cesaretlerini bu yazı dünyasının kurallarına uygun saygın ve cesur bir biçimde gösteren ve genellikle ciddi protez ameliyatlarından geçerek kendisini Türkçe ifade eden aydınlar grubu ve babam, dedem gibi yazı dünyasıyla ilişkisi olmayan, geleneksel basit, mütevazı dünyasında kendisini Kürtçe ifade eden köylüler grubu. Yani babamın ve dedemin çocukluğumda bana gösterdikleri gökkuşağının her iki yanında yer alan kategoriler, insanlar, her ikisine de müthiş ihtiyaç duyduğum kurallar, gelenekler. Aydınlar modernizmi, modern düşünce, davranış ve eylem tarzını temsil ediyorlardı, köylülerse mirası, toprağı, âdeti, geleneksel olanı; yazarlığımda, yazdığım ilk sözcükten bugüne kadar hep dikkat ettiğim, hep birleştirerek onlardan kendime ait fark-

lı bir bütünlük yaratmaya çalıştığım modernite ve gelenek, anlatı ve stil, içerik ve biçim, anlam ve teknik, etik ve estetik o tutukevinde, o iki kategorinin özellikleri olarak oraya yeni düşmüş o toy çocuğu bekliyordu işte. Ama bir siyasi düşünce, ideolojik hareket olarak değil, yaşayan canlı bir dil olarak; o tutukevinde hayattaki ilk sevdama tutuldum ve sıkıntılarımın ve sevincimin kaynağı o imkansız dile âşık oldum.

Elbette oradaki tutukluların siyasi düşünceleri, davranışları da benim için çok önemliydi ve düşünce dünyamın gelişmesi, yalan gerçeklere karşı başlattığım acemi başkaldırıda beni güçlendirecek kaynakların bulunması konusunda bana çok yararı oluyordu ama ben farkında olmasam bile ilgimi en fazla çeken dildi. Hiçbir zaman o kadar yakından ve somut göremeyeceğim, tüm toplumun renkli mozayiğini oluşturan o aydınların ve köylülerin varlığı bu konuda da benim için bulunmaz bir fırsattı; aydınlar dilin nasıl yazıldığını ve okunduğunu, köylüler de o dille söz ve anlatının, yaşanılan ve hissedilenin nasıl ustalıkla söylendiğini ve anlatıldığını biliyorlardı. Orada sadece, kuş bakışı olarak adlandırabileceğim bir biçimde, tüm toplumun kültürel, entelektüel mozayiğiyle tanışmadım, aynı zamanda, lehçeleri, ağızları da dahil tüm o dille de tanıştım ve dilin sesini, nefesini ruhumda duydum.

Tutukevi benim için yeni keşiflerin mekanı oldu; heyecanla, dedemden, yöredeki dengbêjlerden bildiğim ama dedemin vefatıyla kesintiye uğrayan o sözlü geleneğin, tutukevinde, köylülerin gözden ırak ranzalarında tüm canlılığıyla yaşadığını gördüm. Köylülerin o rutubetli, münzevi ranzalarında, basit ve mütevazı ama belli bir bilgelik ve asaletle süren naif, ruhsallığı ve maneviyatı yüksek, ciddi ve bir o kadar da yaşam sevinciyle dolu hayatlarının akışı tamamen Kürtçeydi ve çoğu zaman, özellikle de ak-

şamları, uyku saatinden önce, demlenen çaylar eşliğinde o köşelerde divanlar kuruluyor, sonsuz *stranlar*, destanlar, şarkılarla, dengbêjlerin deyimiyle *şevbuhêrkler* yaşanıyordu. Dile ilişkin sorularımın çoğu, hep rejimin çeşitli saldırılarına karşı korunma ve savunmayla meşgul, askeri savcıların ırkçı Türkçü iddianamelerini cevaplandırmak için durmadan Türkçe metinler yazan tutuklu aydınların ve özellikle bu aydınları gözlemekle meşgul tutukevi idaresinin neredeyse hiç ilgisini çekmeyen o münzevi köşelerde cevaplarını buluyordu; dilin saklı güzelliği, zenginliği, hazineleri, dilin sunduğu tarih ve kültür mirasına ilişkin bilgiler, incinmiş ezik benliğimi tedavi edecek, gurur kazandıracak, beni yüksek duygulara, düşüncelere ulaştıracak söz ve anlatı şaheserleri, duru bir pınar gibi akan, çoğu tıpkı Mezopotamya öyküleri ve destanları, doğduğum yörelere ait dini mesel ve kıssadan hisseler gibi bir deneyimin ifadesi olan ama fantaziyi, düşü de deneyime katarak onu yeniden kuran köylülerin o sözcüklerinde mevcuttu.

Beni derinden etkileyen o sözcüklerle, orada, o güne kadar tanımadığım bir duyguyu yoğun bir biçimde yaşadım; o dile karşı tam ifade edemediğim siyasi, kültürel, ahlaki bir sorumluluk hissettim. Dil, değerli, zengin ve önemliydi, ona layık olmak ve köylülerin yaptığı gibi bunu göstermek, ispatlamak gerekliydi. Dedem, babam ve çocukluğumdaki dengbêjlerimle birlikte, dile ilişkin ilk öğretmenlerim, Irak'taki Kürt direnişine yardımcı olmuş, gizlice dağdaki *peşmergalara* bir torba un ya da bir kutu şeker götürdükleri için tutuklanmış o köylülerdi.

Bulunduğumuz yer, kapalı bir askeri cezaeviydi. Oradaki tutukluların tümü, zorla, evlerinden, işlerinden alınıp getirilmiş, herkesin herkesi sürekli gözlediği ortak, kolektif bir yaşama mahkum edilmişlerdi ama benim bu ortak yaşamla ilgili herhangi bir

sıkıntım, itirazım yoktu; orada her gün, her zaman yeni şeyler öğreniyor, öyküleri ve hayat maceralarıyla ilgimi çeken yeni insanlarla tanışıyordum. O ortamda, daha gelir gelmez hemen fark ettiğim ilk şeyler şunlar oldu; hemen her konuda ve ciddi oranda geç kalmıştım ve cahildim, okulda öğrendiklerimin üzerine kalın bir çizgi çekerek ilkokul birinci sınıfta öğrenilen abc de dahil her şeye yeniden başlamam, öğrenmem, durmadan öğrenmem, koşmam, durmadan koşmam gerekiyordu. Evet, abc'den başlamak gerekiyordu ama bu kez dilimin abc'si. Dil ile yeniden tanışmıştım ama çocukluğumdaki gibi hâlâ sözlü olarak, henüz dilimin nasıl okunup yazıldığını bilmiyordum ve hayatımda Kürtçe yazılmış bir tek metin bile görmemiştim. Ancak bir akşam, ranzalarımızın üzerinde uzanmış uyku saatini beklerken, benden birkaç yaş büyük, Ankara'da, üniversite okurken tutuklanarak Diyarbakır'a getirilmiş ve ben tutukevine geldiğimde hemen bana sahip çıkmış, bitişiğindeki ranzayı arkadaşından rica ederek bana ayırmış, diş fırçasından pijamalarına, kalem ve defterine kadar her şeyini bana vermiş ve o talihsizliğin içinde tasasız bir talih yaşamamı sağlamış kuzenim Ferit Uzun, koğuşun lambaları söndürülmeden önce bana birkaç metin gösterdi; daktiloyla yazılmış Kürtçe şiirlerdi bunlar. Sonraları, sürgün hayatımda en yakın dostlarımdan biri olan, ölümüne kadar hep görüştüğüm ve yönetmeni olduğum dergilerde şiirlerini severek hep yayınladığım Suriyeli Kürt şair Cigerxwîn'e ait olduğunu öğrendiğim o şiirleri, Latin harfleriyle yazıldıkları halde ne yazık ki okuyamadım; Kürtçe okuma yazma bilmiyordum.

Ertesi gün, 1972'nin nisan ayının başlarında ılık ama yağışlı bir günde, belki de 4 Nisan günü, sabahın erken saatlerinde, tutukevinin büyük demir kapısının bitişiğinde, iki insanın arasında, elimde çay bardağı, onlar gibi dizüstü çömelmiş, sırtımız du-

vara dayalı, karşımda hafifçe yağan yağmurun ışıltılı damlalarına bakarken, bize sunduğu zenginlikler, renkler ve seslerle hep cömert ama yenilikleri, farklılıkları ve rasyonalizmiyle de hep gizemli ve ürkütücü olan yazı dünyasının Kürtçe sayfasına ilişkin ilk dersimi aldım ve Kürtçe ile Türkçenin çok farklı iki dil olduğunu, birisinin Hint-Avrupa, ötekinin de Ural-Altay kökenli olduğunu, Kürtçenin Türkçeden farklı kimi seslere ve harflere sahip olduğunu ve yazı dilini öğrenebilmek ilkin bu farklı harfleri bilmek gerektiğini öğrendim. İlk dersimi aldığım o gün, tabiatın ve iklimin kılık değiştirdiği günlerden bir gündü; kış artık geride kalıyordu ve tabiat nisan yağmurları denilen taze, temiz yağmurlarla çıldırıyor, toprak çatlıyor, ağaçlar çiçeğe duruyor ve dünya bahara hazırlanıyordu. O gün, o iki insanın arasında oturmuş o deneyimsiz, cahil, yoksul tıfıl çocuğun karşısında neyi nasıl öğrenmesi gerektiğini gösteren simgelerin tümü vardı; ılıman hava, tertemiz, ışıldayan yağmur damlaları, daha ötede tutukevinin bahçesini çevrelemiş telörgüler, başlarında muşamba yağmurluklarla dolaşan tüfekli nöbetçi askerler, onların ötesinde namluları tutukevine ve tutuklulara yönelmiş tanklar, askeri barakalar, garnizonun ötesinde büyük şehir ve uğultusu tutukevine kadar gelen sıkışmış, çaresiz insan toplulukları, doğuda yağmurların arasından seçilen ısısı ve parlaklığı hissedilmeyen güneş ve en uzakta da, görmediğimiz ama orada olduğunu bildiğimiz Dicle Nehri'nin üstünden göğe doğru uzanan, ince renkli bir çizgi gibi hafifçe, belli belirsiz görülen bir gökkuşağı. Bunun başka bir izahı yoktu, yine yoluma çıkan o gökkuşağı kaderimin simgesiydi; yıllar önce bir atın sırtında Fırat Nehri'ne doğru giderken dedem karşımızda, Fırat'tan yükselen gökkuşağını göstermiş ve mutlaka ona ulaşmam gerektiğini söylemişti bana, şimdiyse dilime ilişkin yazı dünyasının kapılarını aralar-

ken gökkuşağı yine önümdeydi ama bu kez Fırat yerine, Fırat'ın ikizi Dicle'den göğe yükselerek. Sadece cehennem değil, cennet de bu iki kutsal nehrin arasında değil miydi?

Her iki yanıma çökmüş ve bana o sihirli dünyaya ait kapıların anahtarını sunan o iki insan, farklı zaman ve kuşaklardan ama Kürtçe yaratıcılığı bir yaşam tarzı haline getirmiş, dil ve edebiyata tutkun iki yakın dost, uzun yıllar cezaevinde kalmış, genç kuşakları eğitmiş, daha 1960'ların başında Kürtçe şiirler yazmış, İstanbul Harbiye Askeri tutukevinde Kürtçe-Türkçe bir sözlük hazırlamış ve Türkiye'de yayınlanan ilk Kürtçe kitabı, *Birîna Reş* isimli piyesi yazmış Musa Anter ve üniversitede okuduğu yıllarda Kürt öğrenci hareketinin liderlerinden, tutukevinde de Kürtçe şiirler, *stranlar*, öyküler yazmaya başlamış Ferit Uzun'du.

Ferit ve Anter... Kaderleri aynı ömürleri de neredeyse aynı biçimde korkunç cinayetlerle son bulan bu zarif, asi, asil, medeni cesaretin simgesi, bilgili ve hep yaratıcı, hep üretken iki aydını nasıl anlatsam? Bunun mümkün olmadığını bildiğim için, belki ibret olur diye, birkaç sözcükle, sadece sonlarından söz edeyim. İlkin Ferit'i anlatayım; zekasına, yeteneğine, çalışkanlığına, çok yönlü sanatçılığına, medeni cesaretine, güzel sesine, güzel saz çalışına, halay çekişine hayran olduğum, cezaevinden çıktıktan sonra da benim yurtdışına çıkmama kadar hem Ankara'da hem başka yerlerde hep görüştüğüm, sabahlara kadar sohbet ettiğim, kasetlerdeki *stranlarını* hep dinlediğim, öykülerini hep okuduğum, şiirlerini ve öykülerini uzun bir süre sakladığım, siyasi, örgütsel çalışmalarına ve muazzam çalışkanlığına uzaktan hep imrenerek baktığım, birlikte futbol oynadığım, gidip serin sulara girdiğim, babaevinin bahçesinde gerçekleşen düğününde o siyah damat elbiselerinin içinde bir masal prensi gibi yakışıklı, alımlı,

bana gülümserken mutluluktan ağladığım ve sürgün ülkemde sonunu öğrendiğimde, neye uğradığımı şaşırmış biçimde, içim burkularak yere yıkıldığım Ferit, korkunç bir cinayetle öldürüldü; 22 Kasım 1978'de, kucağında henüz bir yaşındaki kızı Yekbûn, yanında eşi Ruhsar, arkadaşları AA ve HA, evinden çıkıp arabasına bineceği sırada kim olduğu bir türlü öğrenilemeyen bir caninin kurşunlarıyla vücudu delik deşik edilerek öldürüldü.

Ferit, durmadan güçlenen gizli, militan, sol bir Kürt örgütünün lideriydi, ziraat mühendisi olmuş, çalışmaya başlamıştı ama esas olarak, hiç kimsenin gözünden kaçmayan yoğun bir siyasi ve örgütsel faaliyet içindeydi. Ferit'in siyasi görevi, bir buldozerin yaptığı işti; engelleri ortadan kaldırmak, yol açmak, yolu düzenlemek. Ama bunu istemeyenlerin sayısı, Ferit'in bile tahmin edebileceğinden fazlaydı ve bu nedenle de katledildi. Tipik bir askeri istihbarat manevrası olarak, Ferit'i katledenlerin bir başka aşirete mensup insanlar olduğu fısıltı halinde yaygınlaştırıldı ve Ferit'in örgütü, aşireti, akrabaları, yakınları, sol, Kürt örgütleri öteki aşiret ve yandaşlarıyla savaştı. Sonuç korkunç oldu; Ferit'in bir başka kuzeni Kemal de dahil, her iki taraftan bine yakın insan öldürüldü, yalan gerçeklere karşı her zaman önemli bir muhalif merkez olan şehir ve yöre tamamem çökertildi ve boşalan o hayalet şehrin cadde ve bulvarlarına, Ferit'e ve o yörede doğmuş, büyümüş, o yörenin mezarlıklarında yatan sayısız saygın aydının anısına hakaret olsun diye, azgın ırkçı Türkçülerin adları verildi. Bu korkunç cinayete ve sonraki korkunç gelişmelere ek başka korkunç bir durumdan da söz etmek zorundayım; sonraları 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle kurulan sıkıyönetim mahkemelerinde, Ferit'in, sözkonusu aşiret tarafından değil de Ferit'in örgütüne rakip, başka militan bir Kürt örgütü tarafından öldürüldüğü söylendi. Ferit'in öldürülmesi gerçekten öyle mi oldu? Bu-

nu bilmiyorum ama Ferit'in öldürülmesi dahil, rejimin arzuladığı her şey, eksiksiz, hatta fazlasıyla o yörelerde gerçekleşti.

Ferit'e yönelik korkunç cinayeti duyduğumda, akşamüstüydü ve sürgünde olduğum kuzeyin kış ülkesinde, EE ile birlikte yaşadığım, şehirdeki mütevazı öğrenci evindeydim; kendimi can havliyle banyoya attığımı, soğuk suyla yüzümü yıkadığımı ve yavaşça yere yıkıldığımı hatırlıyorum ama gerisini hatırlamıyorum. Gözlerimi açtığımda Danderyd Hastanesi'ndeydim ve başucumdaki EE, yüzünde belirgin bir hüzün ve acıma duygusu, bir mide kanaması geçirdiğimi yavaşça kulağıma fısıldadı.

Ferit'in öldürülmesinden sonra onun anısına M. Ferzend Baran imzasıyla *Dil* (Yürek) isimli Kürtçe bir şiir yazdım. Olgun bir şiirden ziyade haykırmak isteyen çaresiz bir yüreğin acısını ifade etmeye çalışan şiir, diren yürek, diyordu, her şeye rağmen diren.

Kürtçe roman yazmaya karar verdiğim 1980'lerin başında, ne yazacağımı, hangi konuyu anlatacağımı düşünürken, hayatımdan bir kesit, bir zaman durmadan rüyalarıma girdi; Diyarbakır'daki o askeri tutukevi. O zaman kesiti, beni yazmalısın, diyordu bana ve yapacak bir şeyim yoktu; esasında yazmak istediğim başka temalar olduğu halde ilk romanım *Tu*'da (Sen), etkin değil, edilgen, katılımcı değil, gözlemci bir gencin gözünden o süreci, elbette değiştirerek ve edebi bir kalıba dökerek, okuma ve yazmayı o tutukevinde öğrendiğim dille Kürtçeyle yeniden yarattım. *Tu*'da çoğu o tutukevinde tanıdığım karakterler var ve o karakterlerden *Pismam* (Kuzen) Ferit'tir.

Anter'e, Kürtlerin, gelmiş geçmiş en yakışıklı, en ince ruhlu, en espritüel, modernizmle gelenekleri ustalıkla birleştirebilmiş bu ölümsüz yazarına gelince, o nisan gününden hemen sonra Anter tahliye oldu ve yaşadığı İstanbul'u da terkederek gidip Suriye sınırına yakın sevdiği köyü Stilîlî'ye yerleşti. Oğullarından,

kızından ve sevgili eşi Hale Hanım'dan devamlı sağlık haberlerini aldığım ve sıcak selam ve sevgilerimi gönderdiğim Anter'i 28 Şubat 1992'ye kadar, bir daha hiç görmedim. O tarihte, acı ve hasretle dolu on beş yıldan sonra ilk kez Türkiye'ye gittiğimde, tüm sıcaklığıyla beni hemen bağrına basanlardan biri de Anter'di; edebi, entelektüel projeleri için köyünü terk etmiş, tekrar gelip Istanbul'a, Kartal'da oğlunun evine yerleşmişti ve benim Istanbul'a geldiğimi duyduğunda hemen beni aramış, o ünlü ruh ve yürek cömertliğiyle, mutlaka gelip evinde kalmam gerektiğini söylemişti. Devamlı kalabalık olduğu, çeşitli insanlarla dolup taştığı için evinde kalmadım ama dostum ÜF ile evini ziyaret ettim, bizim için yaptığı o şahane yemeklerden yedim ve yazdığı yazıları okudum, yazmayı düşündüğü piyeslerle ilgili söylediklerini can kulağıyla dinledim, onun da çok sevdiği, yıllar önce bir cinayetle yitirdiğimiz Ferit'e ilişkin acısına ve gözyaşlarına ortak oldum; acının ve hüznün gözyaşları onun sürme çekilmiş parlak siyah gözlerine çok yakışıyordu.

Uzun yıllar sonra ilk defa Türkiye'ye gelişim münasebetiyle Istanbul'da yaşayan aydınlar yemekli bir gece düzenlediklerinde, gecenin açılışını yapan, kurulan halayın başını çeken yine o oldu; dostları YK, SB, CY ve sonradan onun gibi bir caninin kurşunlarıyla öldürülen Medet Serhat ile durmadan yedi, içti, güldü ve oynadı. Aralıksız çeşitli dergi ve gazetelere Kürtçe, Türkçe yazılar yazan, Türkiye'nin her tarafında konferanslar veren ve belki de hayatının en mutlu, en üretken dönemini yaşayan; canlı, coşkulu ve umutlu Anter ile yeniden kurulan ilişkimiz derinleşerek sürdü; tüm cumhuriyet tarihi boyunca Kürtçe yayınlanmış ilk edebi eser olması nedeniyle hep çok önemsediğim *Birîna Reş* piyesini, arzusu üzerine, tekrar gözden geçirdim, yazım yanlışlarını düzelttim ve bir önsöz de yazarak yayına hazırladım, her

fırsatta kendisiyle görüştüm, düşüncelerini aldım, okuduğu eserlerimle ilgili düşüncelerini dikkatle dinledim ve onu rahatsız edecek kadar ısrarla, daha yoğun biçimde edebiyat dünyasına dönmesini, yeni piyesler, edebi metinler yazmasını istedim.

Onunla en son 1980 askeri darbesinin yıldönümü olan 12 Eylül 1992 akşamı, telefonla konuştum; Diyarbakır'a, o çok sevdiği şehrine gidecek, yeni baskılar yapan kitaplarını ve yeni yayınlanan anılarını okuyucularına imzalayacaktı, son görüşme ve konuşmalarımızdaki gibi yine heyecanlı, coşkulu ve umutluydu. O son konuşmamızda bana bir müjde de verdi; Diyarbakır'dan döndükten sonra, tam da benim arzuladığım biçimde, bir yere çekilip *Birîna Reş* gibi ama elbette ondan çok daha yoğun ve zengin bir piyes daha yazacaktı ve eğer bunu başarırsa daha fazla edebiyata yoğunlaşacaktı. Ama Musa Anter gittiği Diyarbakır'dan bir daha asla dönmedi; 20 Eylül 1992'de, bir gece yarısı, 76 yaşında, karanlık bir sokakta, yine kim olduğu bilinmeyen bir kanlı katilin kurşunlarıyla öldürüldü ve yanındaki dostu Miroğlu da ağır yaralandı. Ölümüyle ruhuma sinmiş acıyı daha da yoğunlaştıran ve katledildikten sonra hakkında birçok yazı yazdığım Anter'in, nasıl katledildiği, o korkunç cinayetin nasıl işlendiği, sonradan, tesadüfen tekrar hayata dönen Miroğlu'nun yazdığı *Dijwar* kitabı ve görevlerinden kaçan canilerin itiraflarıyla ortaya çıktı; devletin içindeki gizli para-militer ölüm mangaları tarafından planlanan cinayet, onların gözetiminde, hapisaneden çıkarılan bir itirafçı tarafından gerçekleştirilmişti.

Ancak tutukevindeki o yağmurlu nisan gününde, o zamanlar, alçak kaderimizin bize göstereceği yeni alçaklıklardan ilerde yaşanacak bu korkunç cinayetlerden çok uzakta; o gün, orada mutluyduk. Anter ve Ferit, ağır saldırılara ve yoketme tehditlerine rağmen yaşamaya çalışan, dünyadan kovulmuş, ağır yaralı

ve mutlak yasaklı bu dile bir yaran olur, belki ilerde Kürtçe yazar düşüncesiyle, bir oğul, bir küçük kardeş gibi ilgilendikleri tıfıl, ruhu eğitime, terbiyeye muhtaç bir öğrenci bulduklan için mutluydular, ben de, hiç beklemediğim bir yerde, beni dedemin gökkuşağı vasiyetine ulaştıracak, onun diliyle sözlü anlatıdan yazılı anlatıya aktaracak böyle öğretmenler bulduğum için mutluydum; medeni cesaret buydu işte, en olmayacak yerde, en çaresiz zamanda geleceğe ilişkin bir umut ışığı yakılıyordu ve ben zindanda yeniden doğuyor, benden koparılmış dünyalara doğru yeni bir yolculuğa çıkıyordum.

Evet, bir yolculuğun başlangıcıydı bu, ölü bilgilerin öldürdükleri dünyamın yeniden keşfine, canlanmasına, aydınlanmasına giden bir yolculuk, tıpkı Ekelöf'ün dediği gibi, ışığıyla ölü dünyalarını yeniden aydınlatacak bir yolculuk; güçlü bir dil olduğunda, her şeye rağmen, her şeyin mutlaka söylenebileceği bir dünyaya, dilin isimsiz ustaları ve çilekeşleri *dengbêjlerin* kurduğu *şevbuhêrklerle,* dedemin, babamın ve çobanların kavalı ve sonsuz destanlarıyla, Fırat ve Dicle'nin ebedi sesiyle, uygarlıkların, kültürlerin, dinlerin kaynağı kadim dil ve topluluklarla, yüksek dağlardaki hüzünlü yankı ve derin vadilerdeki keskin çığlıkla, tarihin unutulmuş, yokedilmiş kaderleri ve öyküleriyle ve modernizmin en modern sesleri, üsluplarıyla dolu, yeniden kurulan, durmadan yeniden yaratılan bir dünyaya doğru sonsuz bir yolculuk. Benim geleceğimin, musibet kaderimin yeni musibetlerine karşı direnebilmemin ve hayata kalabilmemin koşulu, tüm yoğunluğuyla yaşanması ve en ufak bir ayrıntısının bile gözden kaçmaması gereken bu yolculuktu işte.

Yolculuğuma başlamıştım bir kez, devam etmeliydim; şansım yaver gitti ve ilgimiz olmadığı halde toplu bir davaya katıl-

mak üzere, benimle birlikte tutuklanmış on bir arkadaşımla, hurdaya çıkmış köhne bir askeri uçakla, Diyarbakır'daki tutukevinden daha sıkı, daha zor bir başka sıkıyönetim askeri cezaevine, disiplini ve baskıcı yönetimiyle ünlü Ankara'daki Mamak Askeri Cezaevi'ne gönderildim. Yoğun bir dayakla karşılandığımız o hapisanede de hiç bilinmeyen ve önemsenmeyen bir genç olmanın yararını gördüm; birkaç koğuş değiştirdikten sonra, siyasetim, ideolojim ve örgütüm olmadığı için örgütsüzlerin koğuşu Dış-B Koğuşu'na tıkıldım. Bir geniş ve uzun, bir de küçük iki bölümden oluşan ve dış bahçeye bakan koğuş, benim arayıp da bulamayacağım büyük bir nimet oldu benim için; orada okuma terbiyesini kazandım.

Türkiye'nin en önemli muhalif aydınları, profesörler, akademisyenler, yazarlar, yayıncılar, gazeteciler, çevirmenler, fotoğrafçılar, ressamlar, tiyatrocular, öğrenci ve işçi liderleri, akla gelebilecek herkes oradaydı ve hayatları yaratıcılık olan o tutukluların hepsi, her daim okuyordu. Türkiye'nin en sert, en sıkı ve en baskıcı askeri hapisanesi, Mamak'tı; orada sürekli bir şiddet, dayak, hakaret ve ölüm havası vardı ve biz gitmeden kısa bir süre önce orada tutuklu olan öğrenci liderleri Deniz Gezmiş, Hüseyin Cevahir ve Hüseyin Inan, idam cezasına çarptırılmış, o güzel insanlar götürülüp idam edilmişlerdi.

Düzen çok sıkı, askeri içtima korkunç, dayak ve hakaret sürekliydi ama benim bulunduğum koğuşta aynı süreklilikte yürütülen bir başka şey daha vardı; okuma, yazma, araştırma, inceleme, tartışma. Orada olanların bilgisine, görgüsüne, deneyine ve belki de en önemlisi, okuldaki Türkçeden farklı olan Türkçelerine ihtiyacım vardı ve onların arasında sürüp giden o bitmez çelişki, haset, kıskançlık ve çatışmalardan uzak, garip bir genç olarak, herkesle iyi geçinmeye çalıştım ve onlara her hafta gelen ki-

tapları, elbette onlar okuduktan sonra, ödünç alarak okudum. Onlar gibi yaldızlı dolma kalemlerim olmasa da defterlerim oldu ve okuduklarımı ya alıntılar halinde ya da acemi, çocuksu düşüncelerimi de ekleyerek duygu ve düşünce dünyamı anlatan (elbette hapisane idaresi unutulmadan devamlı sansürlenerek) aforizmalar, kısa metinler halinde o defterlere aktardım. Rus, Fransız, İngiliz klasik edebiyatı, modern Türk edebiyatı, dini metinler, Mezopotamya'yı, Roma, Bizans İmparatorluklarını, Osmanlı İmparatorluğu'nu, Birinci, İkinci Dünya Savaşlarını anlatan tarih kitapları, cumhuriyeti anlatan tarih ve edebi kitaplar ve idarenin içeri girmesine müsaade ettiği daha sayılamayacak kadar çok kitap. Hiç unutmuyorum, bir keresinde, tutukluların üzerindeki şiddet alabildiğine artmış, sözgelimi daha sonra dışişleri bakanı olacak ve hapisanede yaşadığı tüm o eziyetleri unutmuşçasına ultra-Türkçülük yapacak olan tutuklu anayasa profesörü bayıltılıncaya kadar dövülmüş, bir başka önemli profesöre de, zor ve coplarla, tutukluların havalandırmaya çıktıkları iç avludaki buzlar kırdırılarak, profesörün ağır hastalanmasına neden olunmuştu ve tüm tutuklular da durmadan artan bu ve benzeri baskıları protesto etmek için açlık grevine gitmişti ve ben de, o sessiz açlık grevi döneminde, on dört gün içinde, arkalardaki ranzamın alt bölümünde yatakta uzanmış halde, açlıktan kazınan midemin sesini duyarak, her biri bir tuğladan daha kalın olan Şolohov'un tüm külliyatını, Don Nehri'ni anlatan altı epik romanını okumuştum.

Tüm o kitaplardan, eğer tanım yerindeyse, okuma disiplini ve terbiyesini öğrendim, yani bir görev ve sorumluluk olarak düşündüğüm okuma, süreç içinde, artık hiçbir zaman ayrılamayacağım bir sevgiye, sevince, en zor koşullarda bile beni terk etmeyen bir mutluluğa da dönüştü; okuma asla sevgisiz olmama-

lıydı, kitaba, bilgiye, deneyime saygı gösterilmeliydi ve okunan, öğrenilen her şey uygar, demokratik cesaretin bir öğesi haline gelmeli, zekaya, dehaya, medeni cesarete güç veren, onu zenginleştiren canlı bir ses olmalıydı. O okuma süreci sayesinde artık hayatımın bir parçası haline gelen yeni bir alışkanlık daha kazandım; hiçbir şeyi artık boş zamanımı değerlendirmek, oyalanmak için ya da moda olarak okunan şeyleri ben de okumuş olayım duygusuyla okumadım. Okuyacağım her şey beni yeniden yaratacak sürece, eyleme hizmet etmeliydi ve bu da ancak neyin bana yararlı olabileceğini bilmeme ve bunları seçmeme bağlıydı; gecikmişliğim ve derin cehaletim her keresinde kendisini hatırlatıyordu, ne oyalanacak zamanım ne de beni aptalca teselli edecek boş, sahte şeylerle uğraşacak lüksüm vardı. Kitap ve okuma konusunda da ne cömert ne de hoşgörülü olabilirdim, tersine alabildiğine hasis ve kıskanç olmalıydım ve acımı, hüznümü entelektüel ve kültürel olarak daha yoğun yaşamama yardımcı olabilecek, onları ilerde yaratıcı bir eser haline getirebilecek, yoksul hayatıma bir zenginlik katabilecek, hayatıma daha dürüst, samimi ve anlamlı bir içerik kazandırabilecek eserler okumalıydım.

Ben, beni, bendeki bireyi keşfetmek, yaratmak, uzaklaştırılmış ruhu, yeteneği, yaratıcılığı bulmak ve özgürleştirmek, benim için hep esas oldu ve yazarlığımda da hep bu alışkanlığa uygun davrandım, ne çeşitli edebi akımların, epokların, seslerin tipik bir savunucusu ya da izleyicisi oldum ne de herhangi bir edebi, felsefi, entelektüel düşünceye bağnazca bağlandım; gücüm ve olanaklarımın elverdiği oranda her şeyi bilmek, öğrenmek, sonra da öğrendiklerimi ayıklamak, fazla bilgileri atmak ve kalanları, hep radikal insani bir edebi başkaldırı olarak hissettiğim kendi özgün edebi sesimi yaratma sürecine katmak duru-

munda kaldım. Gılgameş kadar Homeros, Xanî, Firdevsi, Hayyam kadar Dante, Ovidius, Vergilius, Kürt dengbêjleri kadar Joyce, Proust, Eliot, Char, Tolstoy kadar Dostoyevski, Sartre kadar Camus, Doğu kadar Batı, Mezopotamya kadar İskandinavya da yazarlık mekanlarımın ayrılmaz sesleri, nefesleri oldular.

Başka bir zamanda, başka bir biçimle daha geniş anlatmayı düşündüğüm tüm o ilk cezaevi serüvenim 18 Mayıs 1973'te, elinde küçük valizi, üstünde eski, pörsümüş ince elbiseler, saçları dipten kesilmiş, avurtları çökmüş, gözlerinin feri sönmüş, sıska, zayıf bir genç olarak Mamak Askeri Cezaevi'nden tahliye olmamla son buldu. O sıcak günde, o şaşkın halimle, şehrin çok uzağında, Hüseyin Gazi isimli bir tepenin dibinde kurulmuş ve sanki içerdeki şiddeti tamamlıyormuş gibi her zaman şiddetli soğuk olan o hapisaneden güçlükle Ankara Kızılay Meydanı'na ulaşıp bir nehir gibi durmadan hızla akan o kalabalığa karıştığımda, çok değiştiğimi ve dönüşü olmayan bir yolculuğa çıktığımı tamamen anladım. Benim de yargılandığım o toplu dava da tahliyemden sonra sonuçlandı ve beyaz kireçle duvarlara eğri büğrü harflerle yazdığım o çocuksu, gülünç laflardan dolayı Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi tarafından sekiz yıl ağır hapis cezasına çarptırıldım ama 1974'te yeni iş başına gelmiş sivil hükümetin çıkardığı bir genel afla tekrar cezaevine tıkılmaktan kurtuldum ve yolculuğuma devam ettim.

Bu yolculuğumun önemli duraklarından biri de, öğrendiklerimi, olgunluktan uzak olmalarına rağmen, artık uygulamaya sokabileceğim, tehlikeli deneylerle sınayabileceğim Ankara'daki *Komal* yayınevi ve *Rizgarî* dergisi oldu; doğduğum yöreleri, kısa ziyaretlerin ötesinde, tamamen terk etmiş, bir yüksek okulda

okuduğum Ankara'da yaşıyordum artık ve Diyarbakır'daki tutukevinden tanıdığım arkadaşlarımla siyasal, kültürel çalışmalar içindeydim. Herhangi bir örgütsel temele dayanmayan daha ziyade geniş bir aydın grubu tarafından siyasal, entelektüel bir katkı, bir mücadele olarak düşünülen o çalışmaların bir ürünü olarak ilkin Orhan Kotan'ın sahibi ve yönetmeni olduğu *Komal* (Toplum) yayınevi kuruldu ve ardında da avukat RA'nın sahibi, benim de yönetmeni olduğum aylık *Rizgarî* (Kurtuluş) dergisi yayınlanmaya başladı. Kürtlerin Nevroz bayramını kutlamak ve o gün onlara bir yayın organı sunmak üzere 21 Mart 1976 yılında yayınlanmaya başlayan *Rizgarî*, bir jilet gibi keskin, sözünü sakınmayan ve özellikle rejimin resmi ideolojisini çok sert eleştiren yazılarla dolu bir dergiydi ama derginin içinde bir de küçük basit okuma metinleri ve şiirlerle öykülerin olduğu Kürtçe bölüm vardı. Yazarlarını koruma kaygısıyla, metinlerin tümü imzasız yayınlanmasına rağmen derginin hem geniş genel bir editör kadrosu hem de konuşulan dilin önemli ustalarından Hüseyin Sağnıç'ın öncülük ettiği, İD, HY, YB, MG, KM ve benim de içinde yer aldığım bir Kürtçe editoryası vardı; hâlâ sakladığım olgunluktan çok uzak ilk Kürtçe metinlerim, o dergide yayınlandı işte.

Rejimin böyle bir girişime müsaade etmesi mümkün değildi ve her zamanki gibi bu dergi de yayınlanır yayınlanmaz hemen yasaklanarak toplatıldı ve derginin yönetmeni olduğum için ben de, 22 Mart 1976 tarihinde, derginin bürosundan apar topar alınıp Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne çıkarıldım, tutuklandım ve yeniden cezaevine, bu kez askeri değil, sivil merkezi kapalı cezaevine tıkıldım. Cezaevinin, oradaki özgürlüklerden yoksun hayatın nasıl olduğunu, zamanın nasıl geçtiğini deneyimlerimden biliyordum ve zorluk çekmeden tekrar o hayata döndüm. Bu kez de şansım başka bir biçimde yaver gitti ve tam tutuklandığım

gün Kayseri hapisanesine sürgün edilen tutuklu yazar, sinema yönetmeni Yılmaz Güney, çeşitli odalardan oluşmuş hiç güneş görmeyen rutubetli 8. koğuşun dört kişilik küçük odasında, dışarıya, kadınlar koğuşunun kapısına bakan pencereye bitişik ranzanın üst bölümündeki yerini, okuma ve yazma rahlesini, kimi kitap ve kalemlerini bana bırakarak gitti. Sonraları ağır cezalara çarptırılan, cezaevinden kaçıp Fransa'ya sürgüne giden, yaptığı 'Yol' filmiyle, Costa Gavras ile birlikte Cannes Film Festivali büyük ödülünü alan ve sürgünde vefat eden, sadece Türkiye sinemasının değil, dünya sinemasının da en önemli oyuncu ve yönetmenlerinden Güney'in bu alçakgönüllü dostça jesti çok işime yaradı ve onun yatağında, dizlerimin üzerine çektiğim rahlesinde, çevremde hiç eksilmeyen kalabalıkların içinde yalnızlığımı yaşayarak, oda arkadaşlarım Kotan, Devrimci Gençlik dergisinin yönetmeni TA ve aynı okulda okuduğumuz öğrenci lideri MG'yle birlikte bana en yakınım olan, sessizce ama tüm cömertlikleriyle zenginliklerini bana sunan dostlarım kitaplarla başbaşa kalarak durmadan okudum ve gelecekteki hayatım için önemli olacak, düşünce ve davranışlarıma değerli bir anlam, bir adap, bir biçim vermeye çalışacak defterler dolusu notlar tuttum.

O cezaevinden de, tam da o rahlede yazıp hazırladığım savunmalarımı mahkemeye vermemden bir süre önce, tamamıyla bir tesadüf sonucu, artık kapanmakta olan Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından, çok sıcak bir günde, 15 Eylül 1976 tarihinde tahliye oldum. Tahliye olduktan sonra yaptığım ilk iş, sadece avukatlarım değil, yakın dostlarım olan RA, ŞK ve SB ile görüşmek oldu; evet, tahliye olmuştum ama derginin birinci ve ikinci sayısından dolayı hakkımda açılmış davalar devam ediyordu ve dosyalar kapatılmış Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nden sivil mahkemeye gönderilmiş, bugün yarın, tekrar başla-

yacak duruşmalara çağrılacağım kesindi. Avukat dostlarıma göre kesin olan bir şey daha vardı; beraat mümkün değildi, her iki davadan da ceza alacaktım ve büyük ihtimalle ceza yasasının 142. maddesinde öngörülen en üst sınır olan üç yıl olacaktı ve iki davanın toplamı 6 yıllık bir cezaya göre kendimi hazırlamak zorundaydım. Dışarıya, normal hayata çıkmıştım ama gözüm hep yine cezaevlerine giden yoldaydı.

İki kez tutuklanmış, gençliğimin iki yıldan fazla bir zamanını cezaevlerinde bırakmıştım; yeniden cezaevine dönecek gücüm var mıydı, buna değer miydi, orada öğreneceklerimi öğrenmemiş miydim? Yeniden cezaevine tıkılmak yerine bir süre için yurtdışına çıkma kararını böyle aldım işte; cehaletim devam ediyordu, eksikliklerim fazlaydı ve yurtdışında dil öğrenmem, üçüncü, dördüncü elden kötü çeviriler olarak okuduğum kaynakların orijinaline ulaşmam, kendimi keşfetme, yaratma yolculuğuma devam etmem mümkündü. Ama nasıl, nereye, ne zaman? Pasaport için yaptığım başvurular, davalarım olduğu için reddediliyor, resmi kapıların tümü yüzüme kapanıyordu. Tüm Türkiye'nin artık benim için bir açık hapisaneye dönüştüğü ve yurtdışına nasıl çıkarım, diye düşündüğüm o dönemde, eski bir dostum, çocukluğumdan beri tanıdığım ve Ferit gibi çok sevdiğim, hayran olduğum Necmettin Büyükkaya imdadıma yetişti.

Necmettin... O uzun boylu, yakışıklı, yağız delikanlı; yüzünde hep bir gülümseme olan, yüreği kahramanlıklarla dolu, atılgan, cesur insan; cebinde hep bir defter ve kalem, nerede olursa olsun hep araştıran, yazan, inceleyen ve yaratan aydın; herkese yardımcı olan, darda olanın imdadına yetişen, arkadaşlarını asla unutmayan, hayatını davasına ve mücadelesine adamış ince ruhlu dost... Nasıl anlatsam Necmettin'i?

Necmettin ve Ferit'in neredeyse tüm özellikleri aynıydı; sade-

ce boyları, bosları, yüzlerindeki gülümseme, ince bıyıkları, yakışıklı halleri değil, sevgileri, tutkuları, mücadeleleri, cesaretleri ve yılmaz inançları da aynıydı. Birbirine benzeyen o iki insan, sanırım, tüm hayatları boyunca birbirlerini de etkilemişlerdi; çünkü yaşıttılar, kapı komşusuydular, aynı mahallede büyümüş, aynı sokaklarda, meydanlarda oynamış, aynı okullarda okumuşlardı ve Necmettin İstanbul'da yüksek okulda okurken, Ferit de Ankara'da okuduğu yıllarda öğrenci lideri olmuştu. Necmettin'in abisi Mahmut, Ferit'in ablası Nacê ile evlendiği için akraba da olan bu iki dost, 1971'deki askeri cunta döneminde de farklı yerlerde, Ferit cezaevinde, Necmettin de kaçıp gittiği İsveç'te, mücadelelerine devam etmişlerdi. Tüm hayatları kadar ölümleri de birbirine benzeyen ve benim de uzaktan hep hayranlıkla izlediğim bu iki arkadaş, 1974'teki genel afla, tekrar buluşmuşlardı; Ferit cezaevinden çıkmış, Necmettin de yurtdışından dönmüştü ve farklı mecralarda, farklı örgütlerde, farklı siyasi çalışmalarını hızlandırmışlardı. Ferit tamamıyla kendi yöresinde, kendi siyasi, kültürel, sanatsal çalışmaları içindeyken, Necmettin de, yurtdışında, sürgünde kalmanın deneyimiyle, tüm Kürt bölgelerinde, Ortadoğu'da, Avrupa'da çalışıyor ve özellikle o dönemde yeniden silahlı bir direniş hareketi başlatmak isteyen Iraklı Kürtlere, Talabani ve arkadaşlarına her konuda, olağanüstü yardımcı oluyordu.

Bir mücadele gezginiydi Necmettin; bir gün İstanbul'da, bir gün Tahran'da, bir gün Beyrut'ta, bir gün Stockholm'deydi, cebindeki kalem ve defteri asla unutmadan hep dolaşıyordu. Necmettin'in o güzel, yağız yüzüne ölümün gölgesi düşmüştü; İstanbul'da öğrenci lideri olduğu dönemdeki arkadaşlarının önemli bir bölümü ya idam edilmiş ya da öldürülmüştü, mücadele arkadaşlarının bir bölümü Irak Kürdistan'ında öldürülmüş-

tü ve tüm varlığıyla yardımcı olduğu Iraklı Kürt arkadaşlarından bazıları, her gün, çeşitli pusularda öldürülüyordu. Necmettin, ölümden umut yaratmaya çalışan, zamanımızın değil, Gılgameş, Rüstemê Zâl, Hektor, Akhilleus ve Aenas'ın zamanlarına ait hem çok asi hem de çok asil bir kahramandı. Ninemin doğduğu, büyüdüğü Fırat yörelerinde, Karahan köyünde asi bir Zaza olarak doğan Necmettin'in ruhu Doğu Toroslar'ın yeli ve Fırat'ın sesiyle terbiye olmuştu; o, doğduğu yörelerin kaderi haline getirilmiş basit, anlamsız ve bayağı yaşamın, kan davalarının, aptal cesaretin, çekişmelerin, çatışmaların değil, büyük davaların, ideallerin ve kusursuz, saygın, yaratıcı bir yaşamın adamıydı. Her görüşmemizde yeni bir yanını keşfetmeme yardımcı olan ve beni mutlu eden bu çok yönlü adamın bir diğer özelliği de Kürtçeye tutkunluğuydu; dili seviyor, o yaralı dilden iyi bir edebi dil yaratabilmek için hep çalışıyor, inceliyor, defterlerine notlar alıyor ve hem Zaza hem de Kurmanci lehçeleriyle durmadan yazıyordu. "Kendimizi aldatmayalım," diyordu, "eğer bizim için dilin bir önemi yoksa başka bir şeyin de önemi olamaz, çünkü dil, bizi biz yapan ruhtur, güçtür." Necmettin, ruha, ruhun bir güç yaratacağına inanıyordu ve bunun için de bir hayatı günlük uğraşlarla tüketmek yerine onu ölümsüz bir ruh haline getirecek şeylerle meşguldü.

Türkiye'ye döndükten sonra, Ankara'ya geldiğinde ya da ben İstanbul'a, Diyarbakır'a gittiğimde ve o da oralardaysa mutlaka görüştüğüm Necmettin, yurtdışına çıkmam ve nereye gitmem gerektiği konusunda bana yardımcı oldu. Deneyleri vardı, o mükemmel hafızasıyla tüm dünyayı tanıyor, herkesi hatırlıyor ve ne benim ne de başka hiç kimsenin anlamayadığı cesareti ve yeteneğiyle dünyadaki tüm sınırları rahatlıkla aşabiliyordu. Yine çok meşgul olduğu, bu kez de Iraklı Kürtlerin liderlerini gizlice

Irak'a geçirmekle uğraştığı günlerde görüştüğüm Necmettin, "Evet, haklısın," dedi bana, "cezaevinde ömür çürütmektense yurtdışına çık, kendini geliştir, eğit ama mutlaka tekrar dön." Hangi ülkeye gitmem gerektiğini de yine o kararlaştırdı; İsveç'te birkaç yıl kalmıştı, orada dostları vardı ve eğer dil öğrenmek, kendimi eğitmek, kültürel, entelektüel ve siyasal olarak gelişmek istiyorsam, tüm Avrupa ülkelerinin içinde, derin bir hümanist geleneğe sahip, yabancılar siyaseti öteki ülkelere göre daha iyi olan, mazlumların özgürlük mücadelelerine ilgi duyan ve Kürtlere sempatisiyle bilinen Palme gibi bir başbakana sahip İsveç'i tercih etmem gerekiyordu.

Davalarıma ilişkim hazırladığım yetmiş altı sayfalık savunmayı postayla Ankara'da beni yargılayacak yeni mahkemeye gönderdim, bir kopyasını da avukatlarıma teslim ettim ve Ortradoğu ya da Avrupa'da önemli siyasi, diplomatik işlerle meşgul Necmettin'i beklemeye başladım. Birkaç ay süren bir hazırlık ve beklemeden sonra Necmettin'le çocukluğumuzun şehrinde buluştuk, oradan Diyarbakır'a, Diyarbakır'dan da Nusaybin'e geçtik ve bir gece yarısı, şehirden uzak, dağların eteklerinde, bir askeri karakolun hemen dibinden, içine birkaç kitap ve defter koyduğum "çıkınım" sırtımda, bize rehberlik eden silahlı kaçakçıların ilk başta öncülüğünde, ardından da onların önünde, mayın tarlalarını aşarak Suriye'ye ulaştık.

O geçişte, her şeyi en ince ayrıntısına kadar çok mükemmel biçimde planlamış olan Necmettin'in yetenek ve cesaretine bir kez daha tanık oldum; dostu olduğum için sadece bana yardım etmiyordu, benim için hayatını da tehlikeye atıyordu. O zifiri karanlıkta, uzaktan uluyan çakalların sesini duyarak, tam o mayın tarlasına girip artık Suriye'ye doğru, adım adım gittiğimiz çakıllarla dolu sahada, birden önümüzdeki rehber durdu, yere çö-

meldi ve fısıltıyla gidemeyeceğini, geri dönmek zorunda olduğunu söyledi; mayın tarlasında daha önceden bildiği ve ayaklarıyla bir şerit halinde işaretlediği yolu bulamıyordu, oralardan devamlı insanların geçtiğini öğrenen askerler mayınların yerini değiştirmiş, her şeyi, artık hiç kimsenin geçemeyeceği biçimde karıştırmışlardı. Rehberimizin ayaklarının bağı çözülmüştü, tamamıyla çökmüştü, artık gitmesi mümkün değildi. Ama bizim gitmemiz gerekiyordu ve eğer geri dönersek durumu fark edebilecek karakoldaki askerlere yakalanma tehlikesi de vardı. Necmettin sabırla rehberi sakinleştirdikten sonra, öne geçti, beni de arkaya aldı, elimden tuttu ve uzun bacaklarını hiç kaldırmadan, ayaklarını yerden sürükleyerek, ayak parmakları bir mayına rastladığında, ayağının yönünü değiştirerek, her keresinde dönüp benim de aynen onun yaptığı gibi yapmamı, onun izinden bir milim bile şaşmadan ayaklarımı sürümemi sağlayarak, o sıcak gecede bedenimizin her tarafından akan soğuk terlerle, birkaç saat süren uzun bir ölüm yolculuğundan sonra, sınırın öte tarafına, Kürtlerin yaşadığı Suriye topraklarına vardık.

Necmettin olmadan asla beceremeyeceğim bir işi başarmış, beni kovalayan davalardan, cezalardan, hapisanelerden azıcık uzaklaşmıştım nihayet ama bunun aynı zamanda bir sürgün olduğunu, sadece beni kovalayan korku ve kaygıları değil, beni ben yapan her şeyi de geride bıraktığımı yeterince bilmeden.

Tüm bu öyküyü daha sonra ikinci romanım *Mirina Kalekî Rind*'de (Yaşlı Rindin Ölümü) anlatmaya çalıştım; orada, romanın kahramanı Serdar Azad'a yardım eden, onun dostu, Necmettin'di işte. Suriye'ye attığım o ilk adımın, derin ve trajik bir sürgün hayatının başlangıcı olan bir adım olduğunun elbette yeterince farkında değildim ama Necmettin bunu biliyordu ve belki de bu nedenle, Suriye'nin Kamışlı şehrinde beni emin ellere,

dostları, zamanında Şeyh Sait'in yanında bulunmuş, Türkiye'de cezaevlerinde kalmış, 1920'lerin sonunda kaçıp Suriye'ye, o zamanki Fransız yönetimine sığınmış ve artık orada yaşayan, Hoybun örgütünde çalışmış, Kürtçe edebiyatın ustalarından şair, tarihçi Hasan Hişyar ve 1970'li yılların başındaki otonomi döneminde Kuzey Irak'taki Kürt hükümetinde adalet bakanlığı yapmış hukukçu Ömer Debabe'ye teslim ederken, hiç unutamadığım bir şey söyledi; "Uzaklara, çok farklı yerlere gideceksin ama oralara niçin gittiğini unutma, dilini, kimliğini, köklerini unutma ve bunları yeni öğrendiklerinle geliştir, çünkü bunlar oralarda da sana güç verecek ana kaynaklardır..."

Bir yazar olmak, Kürtçe yazmak, modern bir edebiyat yaratma konusunda beni hep destekleyen Necmettin'den ayrıldım; o tekrar Türkiye'ye, Ortadoğu'yu kapsayan faaliyetlerine döndü, ben de Suriye'de, Şam'da, pasaport ve benzeri işlemler için birkaç aylık bir beklemeden sonra, 1977'nin sıcak bir ağustos günü, kesin tarihiyle 26 Ağustos'ta, Şam'dan havalanan uçakla Iskandinavya'ya, soğuk kış ülkesine doğru uçtum. Ancak daha sonra da Necmettin'le ilişkilerim hep sürdü, birkaç kez görüştük, Stockholm'deki kardeşlerini, yakınlarını ve sevdiklerini ziyarete geldiğinde birlikte olduk ve Ortadoğu'nun neresinde olursa olsun, bulunduğu her yerden, Kürtçe, Türkçe bana yazdığı on, on beş, yirmi sayfalık mektuplarını heyecanla defalarca okudum, bu mektupları üşüyen ruhumu ısıttı ama 12 Eylül 1980'de, yeni bir askeri cuntanın iş başına gelmesinden sonra, Diyarbakır'da yakalanıp o dillere destan, cehennemin ta kendisi askeri cezaevine tıkıldığını duyduğumda, ruhum dahil, her tarafım buz tuttu. Belki o güne kadar, fazla ortalıklarda görünmediği ve ağırlıkla Iraklı Kürtlere yardımcı olduğu için dikkat çekmeyen Necmettin'in kim olduğunu, nasıl biri olduğunu rejim cezaevinde

öğrenecekti ve onun nasıl o güne kadar sağ kaldığına şaşıracaktı; Necmettin, 22 Ocak 1984'te, henüz öyküsü yeterince yazılmamış, anlatılmamış, cehennemin yeryüzündeki mekanı, birçok insanın kendisini yaktığı, işkencede öldürüldüğü, oraya düşen herkesin mutlaka ölümü arzuladığı ve ağır hastalıklara yakalandığı o ünlü Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde, işkenceyle, bedeninde ve kafasında kırılan odun ve kalas darbeleriyle katledildi.

Necmettin'in katli, ruhumda kapanması mümkün olmayan bir yara daha açtı; onunla ilgili yazılar yazdım ve kızı Serdil'e yazılmış bir mektup gibi düşündüğüm uzun bir nesir-şiir yazmak istedim ama o kitabı hiçbir zaman yazamadım ve her keresinde bir, iki sayfa yazdıktan sonra gücüm kesildi.

Anter, Necmettin, Ferit... Kaderimin alçak bir oyunu işte; onlar gitti ben kaldım. Aradan yıllar, uzun yıllar geçti ama onların yüzü, şekli, şemali, gülümsemesi, sözleri, sesleri benden hiç ayrılmadı, nereye gidersem gideyim onlar hep benimle oldu; benden çok daha fazla vefakar, sadık ve samimi oldular. Mümkün olmadığını bildiğim halde, yazdığım her sözcükte, yarattığım her yeni eserde onlara layık olmaya çalıştım; bu, onlara sunabileceğim en basit vefa borcum oldu hep. Çünkü şimdi benim adımla yayınlanan, çeşitli dillere çevrilen, övgüler, ödüller, liyakatlar alan tüm bu eserlerin esas sahibi onlar. İlkinin yaratılıp yaratılamayacağı bile şüpheli olan bu eserler hiçbir zaman hayal bile edemeyeceğim oranda çoğaldı ve geniş okuyucu kitlelerine ulaştı, dünyanın birçok diline çevrildi, onların hayal ettikleri biçimde dil dünyaya ulaştı, bu eserlerin sahibi, yaratıcısı gibi göründüğüm için dünyanın birçok ülkesinde görkemli kitap fuarlarına, okuma gecelerine, parlak yaldızlı salonlara davet edildim, başbakanlar, bakanlar, akademisyenler, diplomatlardan övgü

dolu mektuplar aldım, yemeklere, törenlere, şölenlere çağrıldım, benim adıma günler, geceler, resepsiyonlar düzenlendi, çeşitli ülkelerde eserlerim yayınlandığında, yayınevlerimin bana gönderdikleri eserlere ilişkin çeşitli dillerde yazılmış ve fotoğraflarımla süslenmiş yüzlerce güzel yazıya hüzünle baktım, gözlerim yaşlı, dolup taşan salonlarda okumalar yaptım, uzun kuyruklardan oluşan ve saatlerce süren imza günlerinde, gözlerinde heyecan, mutluluk ve sevgiyle bana bakan okuyuculara bu eserleri imzaladım ama her keresinde, ruhumda bir acı ve keder, yerimi onlara verebilmek için, vahşice katledilen ve bedenleri artık kara toprağın altında olan Anter, Necmettin ve Ferit'i her yerde aradım; bu yaşadıklarımının hiçbirini ben hak etmedim, bunların hepsi onların hakkıydı, onların bunları yaşaması gerekliydi...

XI

"Kim olursa olsun herkes için yazmak istedim, ne olursa olsun her şeye dair, yağmura dair, toprağa dair"

4 Nisan 2001, Çarşamba;

Evet, Türkiye'de, İstanbul'dayım nihayet. İstanbul'un en eski, en kozmopolit semtlerinden Pera'daki otelde, geniş odanın penceresi önünde durmuş, dışarıya bakıyorum; yağışlı bir gün yeni başlıyor, yavaş yavaş aydınlanan günün ilk ışıkları önümde uzanıp giden ve Avrupa'daki düzenli, ahenkli mimariden çok uzak, binaların karmakarışık damlarına vuruyor. Şehir, bir depremin uğultusuna benzeyen seslerle yeni bir güne uyanıyor. Anlaşılması zor bir kargaşa, ürkütücü uğultu, gözün alabildiğine

sonsuzluğa uzanan düzensiz binalar, puslu hava, bunlar İstanbul'un ezelden beri, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlılardan bu yana belirleyici özellikleri olsa gerek, diye düşünüyorum. Doğu ile Batı dünyaları arasındaki bu köprü, hem bir cazibe merkezi hem de bir fitne, fesat ve cinayet merkezi olan İstanbul, gerçekten de Doğu'dan ve Batı'dan gelmiş milyonlarca insana ev sahipliği yapıyor, ama onları sürekli kendi cenderesinde ezerek, öğüterek, kendisine benzeterek, herkesten farklı özgün bir kimlik yaratarak.

Bugün, bu şehirde, Kürtçe ve Türkçe eserlerimin yayınlandığı bu kültür ve edebiyat merkezinde, Boğazda Osmanlı padişah, sultan ve şehzadelerinin saray ve kasırlarına yakın Beşiktaş'taki Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılanacağım işte. Elimde sıcak çay bardağı, rüzgar alan pencereden biraz uzaklaşarak, "nihayet geldim, nihayet buradayım, ne olursa olsun artık," diye düşünüyorum; bana bir nebze rahatlık veren bir duygu bu, az değil, nihayet sonun başlangıcına ulaştım! Bu davaya hazırlıkla geçen sayısız gün ve gecenin o yoğun stresinden ve neyin nasıl olacağını bilememenin verdiği ağır sıkıntıdan kurtulacağım artık. Türkçedeki deyimle, dananın kuyruğu bugün kopacak ve benim bugüne iyi hazırlanmam gerekiyor. Ama hastayım, en olmaması gereken günde hem üşütmüş haldeyim hem de müzmin hastalıklarım astım ve bronşit azıtmış durumda; kendimi halsiz hissediyorum ve sık sık nefesim kesiliyor. Yatağın başucundaki küçük masanın üstü ilaçlarla dolu, odaya getirilmiş kahvaltı tepsisindeki sıcak tosttan bir parça daha alıyor, çaydan birkaç yudum daha içiyorum ve İsveç'ten getirdiğim aspirine benzer ama mide için ondan daha yumuşak olan alvedondan iki tablet alıyorum. Dün gece kısa aralıklarla gelen kimi uyuklamalar dışında neredeyse hiç uyumadım ve hep bugünü düşündüm; şimdi de

yorgunluğuma rağmen uykum yok ve bugün mahkemede yapacaklarımı yoğun biçimde hissediyor ve düşünüyorum. Saate bakıyorum, daha çok erken, saat 09:40'da başlayacak duruşmaya daha çok var. Traş olmuş, duşumu almış durumdayım, üstümdeki pijamayı çıkarıyor ve biri uzun, biri kısa kollu iki beyaz fanilayı üstüste giyiyorum; sıkı giyinmem gerekiyor.

Astım ilacını birkaç derin nefesle çektikten sonra yatağa oturuyor ve gelişi güzel yatağa serpilmiş kağıtlara, kitaplara bakıyorum. Hastalıkların ötesinde korkunç bir yorgunluk duyuyorum; sayısız zorlukla geçen hayatımda, hep yaşadığım yorgunluklardan daha farklı bir yorgunluk bu. Sanki tükeniyorum, enerjimin, gücümün son damlalarını da yitiriyorum. Sadece davalara ilişkin koşuşturmanın verdiği bir yorgunluk değil bu, daha derin, daha yoğun bir yorgunluk; imkansız bir hayatı yaşamanın ve sürgünde imkansız bir yazarlığı yaratmanın yorgunluğu bu. Durmadan koşmanın vardığı yer bu; nefesim kesilmiş durumda ve artık koşamıyorum. Bu şafak vakti hayatımı ve bugün yargılanacak yazarlığımı düşünüyorum; nasıl olup da önüme çıkan fırsatları, imkanları elimin tersiyle ittiğimi, boł maaşlı memurluklukları terk ettiğimi, iş dünyasına yüz çevirdiğimi, iş dönüşü bahçeli bir evin terasında, elimde bira şişesi, yorgunluğumu giderirken, mutfaktan gelen güzel kokular eşliğinde, maaşımdan ya da gelirlerimden artıracağım paralarla biraz daha ev, mal, mülk, dükkan, restoran satın almaya dair düşleri asla gerçekleşmeyecek biçimde katlettiğimi ve her şeyi, tüm varlığımı bu yazarlığın yaratılmasına nasıl adadığımı düşünüyorum; benden geriye kalacak işte bu, sadece bu; bugün ceza alsam bile rejimin öldürmesinin, yok etmesinin artık mümkün olmadığı bu eserler. Bugünkü duruşmada sonuç ne olursa olsun, değişen bir şey olmayacak; rejim çok geç kalmış durumda, eserlerim yaşayacak ve eğer zamanın acımasız unut-

kanlık dalgalarına direnebilecek güçteyse, canlı varlıklarıyla ilelebet yaşayacaklar ama o güçte değillerse, bir süre sonra, kitaplıkların raflarında cansız, tozlu, kimselerin okumadığı unutulmuş kitaplar olarak kalacaklar. Bir eser yayınlandıktan sonra totaliter bir rejimin artık onu öldüremeyeceğini, eserin hayatını belirleyecek olanın, rejimin baskı, yasak ve sansürü değil, eserin gücü olacağını, bugünün ilk saatlerinde şimdi yaşadığım yoğun duygularla, yeniden, çok güçlü bir biçimde hissediyorum.

"Eser," diyorum yavaşça, önümdeki kitap, kağıt, gazete yığınına bakarken, "edebi eser, iyi bir temaya, anlatıya, tasvire, dokuya, dile, ritme, mimariye sahip edebi eserin gücü." Çayımı yudumlarken, "Umarım böyle bir eser yaratmışımdır," diye devam ediyorum, "o zaman bu yorgunluğa değer, bu davalara değer ve bütün bu yaşadıklarımın bir anlamı olur."

Yorgunluğu ve iyi eseri düşünürken, aklım artık geride bıraktığımız yüzyılın en önemli sürgün yazar ve şairlerinden olan Milosz'a gidiyor. Hayatının büyük bir bölümünü sürgünde, zor koşullarda geçiren Litvanya, Leh kökenli Milosz'un, *Benim Avrupam* isimli anı kitabında, deneyimleriyle, bir sürgünün mutlaka sahip olması gereken özelliklere ilişkin, yaklaşık olarak şunları söylüyor; hayata ilişkin çekilişte payına sürgün düşen insanın bir at kadar sağlıklı ve güçlü, bir timsah kadar dayanıklı ve yaratıcı, bir su aygırı kadar sağlam sinirlere sahip olması gerekli. Sürgünde böyle yaşamaya çalıştığımı ama artık tüm gücümü, enerjimi yitirdiğimi hissediyorum şimdi. Ancak her şeye rağmen çok erken başladığım bugüne de dayanmam ve nasıl olacağını kestiremediğim duruşmanın sonuna kadar ayakta olmam gerek; odadan ayrılmadan önce geniş yatağın üstüne serpilmiş bu kağıt ve kitapları gözden geçirmem ve duruşmaya götüreceklerimi yanıma alacağım dosyaya yerleştirmem gerekiyor.

Önümdeki metinlerden biri, dün yazıp, otelden Stockholm'e faksladığım elyazması iki sayfalık bir metin. Dün gece, İstanbul'da ve Stockholm'de, bugünkü davaya ilişkin iki dayanışma toplantısı oldu. İstanbul'daki, İsveç Başkonsolosluğu'nun Pera'daki tarihi binasında gerçekleşti. Binanın ikinci katındaki o geniş ve görkemli salonlarda, İsveç hükümeti adına Başkonsolos ST'nin ev sahipliğiyle gerçekleşen ve duruşmaya katılmak üzere yurtdışından gelen ve Türkiyeli çok sayıdaki yazar, şair, yayıncı, aydın, işadamının da katıldığı kalabalık resepsiyonun açılış konuşmasını Kemal yaptı. Kısa ama özlü ve etkileyici konuşmasında Kemal, bugünkü davayı örnek vererek, "Sözün, anlatının ve düşüncenin özgürlüğü çok hayati. Ülkemde bunlar yasaklandığı, yargılandığı için ülkemden utanıyorum," dedi.

Stockholm'deki geceyse, İsveç Pen Kulübü, İsveç Akademisi, İsveç Yazarlar Birliği, İsveç Yayıncılar Birliği, İsveç Helsinki Komitesi ve Stockholm ABF Kültür merkezi tarafından düzenlendi. Gece yarısı telefonla bana verilen bilgiye göre, Pen Kulübü sekreterlerinden yazar MM'nin sunduğu ve yoğun katılımın olduğu gecede İsveç Akademisi üyesi, yazar, edebiyat profesörü KE, yazar, şair BT, şair, tiyatro yazarı KF, Akademi'yi terkeden yazar KE ve tiyatro, sinema oyuncusu SW eserlerimden parçalar okumuşlar. MM'nin arzusu üzerine, gecede okunmak üzere, ben de dün Stockholm'e, İsveççe yazdığım kısa bir metin gönderdim. "Sevgili Arkadaşlar," diye başlayan metin şöyle;

> "Şimdi, davaya katılmak için, Türkiye'de, İstanbul'dayım. Bugün *Nar Çiçekleri*'nin benim katılmadığım duruşması vardı. Dün görüştüğüm avukatlarım bu duruşmaya katılmamam gerektiğini söylediler. Duruşmaya katılmadığım için dava 5 Nisan'a tehir edildi ve o gün, o duruşma-

ya katılacağım.

"Tüm dünyanın dikkatle gözlediği esas büyük duruşma, yarın, saat 09:40'ta başlıyor. Avukatlarımla birlikte duruşmada olacağım. Çok sıkıntılı ve zor geçen bu günlerde sık sık İsveç'teki hayatımı ve deneyimlerimi düşünüyorum; Tegner'i, Heidenstam'ı, Fröding'i, Lagerlöf'ü, Lagerkvist'i, Ekelöf'ü, Johnson'u, Martinson'u, Lundkvist'i, Edfelt'i düşünüyorum. Tchoulsky'yi, Sachs'ı, Weiss'i düşünüyorum. Sizi, bu akşam o salonda olan arkadaşlarımı, meslektaşlarımı düşünüyorum.

"Size söz veriyorum; her şey artık aramızda olmayanların saygın anısına layık olacak. Her şey sizin değerli desteğinize uygun olacak. Elbette gücüm yettiği ve şartlar elverdiği oranda.

"Saygınlık, dürüslük ve samimiyet çok önemli. İnsana, söze ve anlatıya ilişkin bir saygınlık, dürüstlük ve samimiyet. Tüm yazarlığım, bu temel anlayışa dayanıyor.

"Bir savcı, hakim, polis kurumu ya da başka biri böyle bir anlayışta olmak zorunda değil. Ama sözü ve anlatıyı bir insani angajman olarak yaşayan biz yazarlar için saygınlık, dürüslük ve samimiyet hayati önemde –risklere ve tehlikelere rağmen.

"Bu nedenle buradayım.

"Benimle birlikte olduğunuzu, beni düşündüğünüzü biliyorum. Ve sizin de şunu bilmenizi istiyorum; eğer imkansız koşullardan farklı bir edebi ses yaratabildiysem, İsveç ve İskandinavya deneyimlerim sayesinde oldu bu. Onlar olmadan hiçbir zaman bu sesi yaratabilecek gücü kendimde bulamayacaktım.

"Desteğiniz için size teşekkür ediyorum."

Bu metni mahkemeye götürmeme gerek yok, metni ikiye katlayıp artık geniş bir yığın haline gelmiş dava dosyasına koyuyorum ve İsveç'ten beraberimde getirdiğim birkaç kitabın yığılı olduğu iki kişilik yatağın yastığına bakıyorum. İki kitap, sayfaları açık, yüz üstü yastığın üstüne serili; dün gece, yorgun ve hasta, resepsiyondan otele döndüğümde kimi sayfalarını okuduğum Ekelöf'ün toplu şiirleri ve ilk sayfasına tekrar baktığım Johnson'un *Grupp Krilon* romanı. Ekelöf ve Johnson, başından itibaren, davanın açıldığını bana bildiren o faksın gelmesinden bugüne kadar hep benimle olan yazarlarım, arkadaşlarım. Ekelöf'ün şiirleri hayatımı, yazarlığımı ve bana karşı açılmış bu davaları daha yoğun duymam, düşünmem konusunda hep benimle oldu ve tüm bu duygu ve düşüncelere şiirsel, edebi bir özellik kattı. Johnson da, Mann'ın deyimiyle, total bir insani angajmanla yazdığı ve benim çoğunu bu yeni süreçte tekrar okuduğum güçlü romanlarıyla zor koşullardaki yaratıcı aydının ruh hali, duruşu ve yapması gerekenler konusunda bana güç verdi. Kitabın kapağındaki Ekelöf'ün sürülmüş bir tarlaya benzeyen hüzünlü yüzüne bir süre bakıyorum ve sonra kitabı kapatmadan, açık olan sayfadan özenle tutarak sayfaya bakıyorum; dün gece yarısı okuduğum *Opus Invertum* kitabının *För vem som helst* (Herkes İçin) isimli şiirinin olduğu sayfa bu;

"Kim olursa olsun herkes için yazmak istedim, ne olursa olsun her şeye dair, yağmura dair, toprağa dair..."

Yazarlığımın özlü bir ifadesi bu; başından itibaren herkes için yazmak istedim, tıpkı bugün yargılanacak olan *Aşk Gibi Aydınlık-Ölüm Gibi Karanlık* romanımdaki gibi, insana, bireye, mekana, toprağa, yağmura, kara, güneşe ve yıldızlara dair, beni bugün yargılayacak savcı ve hakimlerin bile okuyabilecekleri anlatılar yaratmak istedim. Yerel bir mekanı, bilinmeyen bir insanı kade-

ri, öyküyü anlatmayı ve tasvir etmeyi evrensel olmanın koşulu olarak gördüm hep. Bir öteki, bir barbar olarak ötekiyi ve barbarı yazdım, ötekinin ve barbarın yokedilmiş ya da yokedilmek istenen öyküsünü, tarihini yeniden yaratmaya çalıştım hep; nasıl ki özgürlük ve eşitlik duyguları yokedilemezse, öteki ve barbarın da, baskı ve eşitsizlik olduğu sürece, asla yokedilemeyeceğini, onu yok etmek için yapılan her şeyin hepimizi biraz daha yok ettiğini, bizi aşağılık bir ırkçı, ultra-milliyetçi, şiddet yanlısı bir sadist haline getirdiğini ve insani ölçüsüzlükle ahlaki çöküşü sürekli kıldığını, öteki ve barbarın en az bizim kadar önemli ve değerli olduğunu, bir siyasi, ideolojik mesaj olarak değil, bir edebi eser olarak, edebi söz, üslup, estetik, tasvir ve karakterlerle anlatmaya çalıştım hep. Yenikonuş diline karşı insani, sıcak, içten söze ve dile inanarak, ağır yaralı sözcükleri koruyup, onları sağaltmaya çalışarak bir hiç haline getirilmiş zamana, tarihe, geçmişe, mekana, toprağa ve yağmura bir anlam, bir canlılık vermeye, gerçeği yalanın, sahtekarlığın, manipülasyonun ve barbar ideolojinin tasallutundan kurtarmaya çalıştım. Ve bunları, tüm insanlık için geçerli erdemler olarak düşününerek, beni yargılayanlar da dahil, herkes için yaptım, –elbette öncülüğü ve öncelliği bunlara en fazla ihtiyaç duyanlara vererek. En zorda olanı, en çaresiz olanı, en fazla sesi kısılmış olanı, en fazla umuda ihtiyaç duyanı anlatmak... Dünya edebiyat tarihi bu değilse nedir o zaman? Eğer bu doğru değilse, beni yargılayanlar haklı o zaman; ben her şeye müstehakım, bana her türlü cezayı verebilirler.

Ama ben, bugün cezalandırılsam bile duygularıma, düşüncelerime ve yarattıklarıma inanıyorum, onların hiçbiri tesadüfen, gelişigüzel yaratılmadı; hepsi acı ve hüzünle dolu kararlarla, acı ve hüzünle dolu süreçlerde yaratıldı. Edebiyata ilişkin etkinliğin, eylemin ve sürecin, Benjamin'in deyimiyle, yapma ile yaz-

manın kesin olarak birbirini izlemesiyle saygın ve güçlü biçimde yaratılabileceğine inandım ve buna uygun davrandım, yazdım. O halde? Ekelöf'ün kitabını kapatıp yatağın öteki ucuna bırakıyorum ve *Grupp Krilon*'u elime alıyorum. Fransızcadaki *cri* ve *long*'un birleştirilmesinden oluşan ve uzun haykırış anlamına gelen *Krilon*, roman kahramanının ismi ve *Krilon ve Grubu* isimli bu roman, tam da İkinci Dünya Savaşı'nın ortasında, sıkışmış, güçten düşmüş aydının ve o cehennem döneminde artık anlamını yitirmiş söz ve anlatının nasıl olması gerektiğini anlatan, aydının duruşunu sorgulayan bir üçlemenin ilk kitabı. Johnson'un, romanın ilk sayfasına aldığı, roman kahramanı Johannes Krilon'un bir sözü var; "...İddianame, benim dış dünyada süren savaşta tarafsız olmadığımı söylüyor. Tamamıyla doğru bu. Ben hiçbir zaman tarafsız olmadım ve şimdi de değilim. Sayın baylar, benim tarafsız olmam mümkün değil. Tarafsız olmam, eşyanın tabiatına aykırı olurdu, evet, şunu bile söyleyebilirim; bir ahlaksızlık olurdu bu. Tarafsız olmamak, benim insani görevim, sizin de."

Şimdi önümde duran ve eğer müsaade edilirse bugün duruşmada okumayı düşündüğüm, tamamıyla bir iç savaş edebi tanıklığı olarak kurduğum romanım *Aşk Gibi Aydınlık-Ölüm Gibi Karanlık*'a ilişkin hazırladığım savunmam işte bu duygu ve düşünceyle, ama bayağı bir sinikliğe ve gülünç bir keskinliğe yer vermeden yazılmış bir metin, bir edebi deklarasyon; herkes için yazmaya çalıştım ama tamamıyla edebi ve kurnazca işlenmiş sloganlardan, aptalca siyasi mesajlardan uzak bir taraf olarak, daima, çaresiz, sıkışmış, dili koparılmış, sesi kesilmiş, kendisini ifade etmesine engel olunmuş bireyi düşünerek.

Durum bu; bu kadar basit ve net ve eğer bundan dolayı cezalandırılacaksam, ne gam, varsın cezalandırılayım. Böyle bir

tercihi bilinçli yaptım ve sonuçlarına da katlanmam gerekiyor, bu kadar...

Kalkıp, giyinmem ve aşağıya, lobiye inmem gerekli artık; yavaşça yataktan doğruluyorum, gözden geçirdiğim kağıtları, gazete küpürlerini ve faks yazışmalarını hacimli dava dosyasına yerleştiriyorum, kitapları üstüste koyup yatağın öteki ucundaki küçük masanın üzerine yerleştiriyorum, savcının iddianamesini, bugün için hazırladığım savunmamın Türkçe orijinalini ve İngilizce çevirisini, avukatlarımın çeşitli dilekçelerini, yazarların davaya ilişkin deklarasyonunu duruşmaya götüreceğim dosyaya yerleştiriyorum ve bugün için satın aldığım gri takım elbiseyi ve gri boğazlı kazağı, bir ayine hazırlanıyormuşçasına, acele etmeden, özenle giyiyorum. Dağınık yatağa son kez bakıyorum ve mahkeme binasının ne kadar dar ve sıkışık olduğunu, paltoyu asmak için yer bulamayacağımı ve nasıl olsa arabayla gideceğimizi düşünerek paltomu almadan ama pasaportumu, kimliğimi, cüzdanımı ceketin ceplerine yerleştirmeyi unutmadan ayakkabılarımı da giyip odadan çıkıyorum.

Lobide benimle birlikte Stockholm'den İstanbul'a gelen AR'yi görüyorum ve ondan İskandinavya ve Avrupa'dan gelmiş yaklaşık yirmi kişilik geniş grubun taksilerle mahkeme binasına gittiğini öğreniyorum. Biz ise, Kemal ile birlikte dün gece kararlaştırdığımız gibi, İsveç Başkonsolosu'nun resmi makam arabasıyla gideceğiz. Araba, baştan sona kitaplarla dolu geniş evi çok uzaklarda olan Kemal'i almaya gitmiş ve biz AR ile Başkonsolos ST'yi beklemek üzere lobide oturuyoruz. Uçakta gelirken, başıma kötü bir şey geldiğinde ya da tutuklandığımda nelerin yapılması gerektiğini uzun uzun kendisine anlattığım dostumla kahvelerimizi içerken karşılıklı birbirimize bakıp gülümsüyoruz; o da benim gibi dalgın ve yorgun, anlamakta güçlük çektiği yeni bir gerçek-

le karşılaşmış olmaktan tedirgin. Duruşmanın nasıl sonuçlanabileceğini soruyor bana. "Bilmiyorum," diyorum kısaca, bezgin biçimde, "bu, doğrudan siyasi atmosfere, yurtdışında ve yurtiçinde yapılan çalışmaların rejimi ne kadar etkileyebildiğine bağlı. Davanın hukukla ilgisi yok. Ama her halükarda bugün bir sonuç alınız tahminimce ve bu da çok iyi..." Sonra da konuşmadan, iç dünyalarımızın derinliklerindeki dalgaların sesini karşılıklı duyarak sessizce oturup, geniş pencereden dışarıya bakıyoruz.

"Hayret," diye düşünüyorum, dışarıya bakarken, "bu yeni başlayan gün, yıllar önce yaşadığım bir başka güne ne kadar da çok benziyor." Evet, çok uzun yıllar önce, 1972 yılının aynen böyle puslu, yağışlı ama dünyanın hızla bahara doğru gittiği ılıman bir nisan gününde, belki de gerçekten 4 Nisan günü, Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Cezaevi'nde, bir duvarın dibine sinmiş, aralarına çömeldiğim ve bugün artık hayatta olmayan iki dostumdan Kürt dilinin nasıl okunup yazılabileceğine ilişkin ilk dersimi aldığım o tutukluluk zamanlarımı düşünüyorum. "Hayret," diyorum kendi kendime, gözlerimi dostumdan kaçırıp dışardaki kalabalığı, arabaları, hızla gidip gelen insanları seyrederken, "o gün bu dilin yazı dünyasına ilk adımımı attım, bugün de o dilin bir yazarı olarak, o dille yazdığım bir romandan dolayı en az yedi buçuk yıl ağır cezayı öngören bir davanın ilk duruşmasına çıkacağım. Sanki hiçbir şey değişmemiş, katledilmiş dostlarım ve gökkuşağının dışında sanki her şey yerli yerinde; kaderim, beni esir almış düzen, olağanüstü mahkemeler, ağır ceza tehditleri, savcılar, hakimler, yasaklı dil ve öteki her şey."

Yasaklı dil.
Yasaklı roman.
Yasaklı yazar...

Ve bugünün uygar dünyasına ait olmayan bir gerçek; benim imkansız gerçeğim.

Bir nisan gününden bir başka nisan gününe bir göz kırpımı kadar süren anda, tüm bir kaderi, hayat öyküsünü anlatan bir yolculuk işte. Otelin kapısı önüne gelen, beklediğimiz makam arabası, benim bu melankolik yolculuğun derinliklerine inmemi önlüyor; kalkıp arabaya doğru gidiyoruz. Kemal, sanki sabahın köründe uyanmak, bugüne hazırlanmak ve o uzun yolu katetmek zorunda kalmamış gibi, şık elbiseler içinde, yüzünde ışıldayan, o bilindik geniş, canlı gülümsemesiyle arabadan inip bizi sımsıcak kucaklıyor. Kemal'in canlılığı, sıcaklığı ve yakın dostluğu beni azıcık canlandırıyor, ama yok, canlandırmak galiba yanlış bir sözcük, bana bir güven, bir sıcaklık veriyor. Hemen arabaya binip yola koyuluyoruz; Kemal önde, biz, ST, AR ve ben arkada, Kemal'in kahkahaları eşliğinde hızla, her zaman dolu ve karmaşık İstanbul trafiğine girip Boğaz'a doğru iniyoruz.

Paltomu giymediğim halde terliyorum ve başım dönüyor ama buna rağmen bir şeyi düşünmeden edemiyorum; "Çok ilginç," diyorum kendi kendime, "Türkiye, çok ilginç. Bundan birkaç yıl önce Kemal şimdi gittiğimiz binada yargılandı ve ben o gün, sabah erken evine uğrayıp, onunla birlikte Beşiktaş'taki mahkeme binasına gittim. Şimdiyse ben yargılanıyorum ve o beni götürüyor." Türkiye gibi ülkelerde muhalif yazar ve aydının kaderi bu işte; yargılanmak, her zaman suçlanmak, engellenmek, cezalandırılmak.

Mahkeme binasının önüne geldiğimizde çok şaşırıyorum, silahlı askerler, ellerinde telsizlerle sivil, resmi polisler, Avrupa'dan gelmiş heyet üyeleri, Türkiyeli yazar, gazeteci, insan hakları savunucuları ve aydınlar ve TV ekipleri, ve fotoğrafçılardan oluşan olağanüstü bir kalabalık var. Kalabalığın biraz ötesinde

polis panzerleri, askeri zırhlı araçlar, hapisane arabaları hareket halinde, gidip geliyorlar. Biz arabadan indiğimizde çevremiz doluyor, durmadan fotoğraflar çekiliyor, TV kameraları görüntüler alıyor ve gazeteciler sorular soruyor. Soruları, sesleri anlamakta güçlük çekiyorum; dikkatimi toplayamıyorum, ne soruları tam anlayabiliyorum ne de doğru dürüst bir cevap verebiliyorum. Neyse ki yanımda, yine koluma girmiş, deneyim sahibi Kemal var, hem soruları cevaplandırmaya çalışıyor hem de mahkeme binasına girmemizi sağlıyor. Mahkeme binasının o daracık bekleme salonu tıkabasa dolu; çoğu tanıdığım simalar, arkadaşlarım, dostlarım, meslektaşlarım. Hafta içi ve sabahın erken bir saati olmasına rağmen benimle dayanışmada bulunmak, söz ve anlatıya ilişkin bu keyfi muameleleri protesto etmek ve sansüre, yasağa karşı durmak için gelmişler; duygulanıyorum. Keşke hep böyle olsa, bu dayanışma her zaman, herkese gösterilse, diye düşünüyorum.

O bekleme esnasında da ancak dostlarıma dayanarak ayakta durabiliyorum; kucaklamalar, sevgi gösterileri, güzel dayanışma sözcükleri beni etkiliyor, içten gülümsüyorum ama halsizim ve nefesim kesiliyor.

Kısa bir süre sonra benim ve yayıncım HÖ'nün ismi okunuyor ve duruşmanın yapılacağı salona giriyoruz. Salon umduğumdan daha geniş ama duruşmayı izlemek için gelmiş o kalabalığa yetmiyor. İzleyiciler için ayrılmış sıralar hemen doluyor ve Kemal, meslektaşları ZL, OP, VT ve diğerleri en başa oturuyor. Ayakta kalanlar da öne, arkaya, yanlara, her tarafa doluyor. Ben ve HÖ, sanıklar için ayrılmış sıraya otururken avukatlarımız da onlara ayrılmış yere geçiyorlar. Evet, aylardır hazırlandığım an nihayet gelmiş durumda ama çok ilginç, şu anda, aylardır düşündüğüm, duyduğum şeylerin hiçbirini ne düşünebiliyor ne de duyabiliyorum: her

şeyin bir an önce bitmesini arzuluyorum, o kadar. En kötü ihtimale de razıyım ama bitsin bu çile, diye düşünüyorum.

Mahkeme salonu, daha önceki davalardan duruşmalardan bildiğim şekilde düzenlenmiş; değişen bir şey yok, sanıkların oturacağı, alabildiğine alçak bir tahta sıra, sanık sırasının tam önüne gelecek biçimde ayarlanmış ve elbette çok yükseklerde olan, mutlak otorite hakimlerin ve savcının, sanıklara üstten bakmasını sağlayan geniş bir sıra, sanıkların sağ tarafına gelecek biçimde ama sanıklarla aynı düzeyde, avukatların oturacağı yer ve arkada da, sanıkların görmesi mümkün olmayan dinleyici, izleyici sıraları. Bu düzenlemede ilginç olan şu; yargıyı verecek ve tarafsız olması gereken hakimler ve iddia sahibi, benim ve yayıncının cezalandırılmasını isteyen savcı, üstte, yanyana oturuyorlar. Avrupa'daysa durum çok farklı; hakimlerin sanık ve iddia makamından kesin olarak bağımsız, tarafsız olması gerekli. Savcının yeri de sanıkların bulunduğu yerin acızık ötesi. Ama Türkiye'deki hukuk sistemi resmi gerçekleri korumak için düzenlendiğinden savcı ve hakimlerin önemli bir farkı yok; iki taraf da aynı sistemin, aynı amaca hizmet eden iki öğesi. Tıpkı hakimlerin ve savcının oturacağı yerin arkasına gelen duvarda, büyük harflerle yazılmış şu vecize gibi; 'Adalet mülkün temelidir'. Bitkin halimle sanık sırasına otururken o yazıya bakıyorum ve istemediğim halde aklıma çeşitli sorular geliyor; hangi mülkün temelidir adalet? Mülk ne demek? Ya mülksüzler, benim gibi herhangi bir mülkü olmayanlar? Bu tür sorular ve cevapları çok önemli değil ama bunlardan çok daha önemli olan bir şey var; adalet, eğer gerçekten de adalet olmak istiyorsa bireyin hakkını, hukukunu, özgürlüğünü ve eşitliğini savunmak zorundadır. Bireyi ezilmişlikten, haksızlıktan ve baskıdan kurtarmayan, tersine bunun böyle sürmesini isteyen ve buna göre davranan adalet

asla adalet değildir; adalet, özgürlüğü ve eşitliği koruyup kolladığı oranda adalettir. Yoksa adalet, hukuk, yargı sözcükleri Orwell'ın *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanındaki Yenikonuş diline uygun, farklı, gizli anlamlar üstlenmiş, çarpıtmanın ötesinde tehlikeli sözcükler olur.

Ben bunları düşünürken salonda bir hareketlenmenin olduğunu ve herkesin ayağa kalktığını farkediyorum; hakimler ve savcı arka kapıdan salona girip yerlerini alıyorlar. HÖ dikkatimi çekip benim de ayağa kalkmam gerektiğini yavaşça fısıldıyor ve ben de kalkıyorum; adaletin nasıl tecelli edeceğine karar verecek olan hakimler geldiğinde salonda bulunan herkesin bunu yapması zorunlu. Üç hakim yükseklerdeki yerlerini alıyor ve savcı da onlardan biraz ötede ama aynı sıradaki yerini. Dikkatimi toplayarak hakimlere ve savcıya bakmaya çalışıyorum ve tahmin ettiğim gibi, bir şeyin doğruluğunu hüzünle görüyorum; karşımdaki insanlar memur, sadece memur. Ne bu davanın ne de öteki davaların onlar için rutin bir iş olmanın ötesinde herhangi bir anlamı yok; onlar için ne benim ve HÖ'nün ne de öteki sanıkların herhangi bir özelliği var. Giyimleri, kuşamları, yüz ifadeleri, davranışları, her şeyleri rutinleşmiş, duyguyu ve düşünceyi çok gerilerde bırakmış bir yaşam tarzının parçası; yarın onları dışarda, sivil elbiseler içinde görsem, mümkün değil, tanıyamam. Onları bir birey olarak duyabileceğim, hatırlayabileceğim hiçbir özelliklerini göremiyorum ve üzülüyorum.

Duruşmayı yöneten başkan, önünde oturan yazıcı katibe bir şeyler yazdırıyor ama dilin eski, fazlasıyla hukuki terimlerle dolu olmasından dolayı neredeyse hiçbir şey anlayamıyorum. Ancak başkanın ve yukarda oturan diğer insanların duruşmanın nasıl bir duruşma olduğunu ve duruşmaya kimlerin geldiğini bildiklerini ve çok saygılı olmaya çalıştıklarını fark ediyorum ve rahatlıyo-

rum; demek onlar da durumun farkında. Başkan katibe bir şeyler yazdırdıktan ve biz sanıkların kimliğine ilişkin gerekli bilgileri aldıktan sonra HÖ'ye iddianemeye karşı söyleyecek bir şeyi olup olmadığını soruyor. HÖ ayağa kalkarak, kısaca, sözlü olarak, romanın suç teşkil etmediğini, edebi bir eser olduğunu ve edebi bir eser olarak yayınladıklarını söylüyor ardından da yerine oturuyor. Şimdi sıra bende; başkanın sorusu üzerine ayağa kalkıyorum ve "Elbette söyleyeceklerim var," diyorum, güç duyulur bir sesle, "İsveç'ten bunun için geldim zaten. Fazla zamanınızı almamak için yazılı bir metin hazırladım ve onu okumak istiyorum."

"Okumasanız da olur," diyor başkan, yumuşak bir sesle, "biz sonra bakarız ona."

"Hayır," diyorum ben, sesimi biraz daha yükseltmeye çalışarak, "mümkünse kısa metni okumak ve sizin de şimdi bu metni dinlemenizi istiyorum."

"Buyrun, o zaman," diyor başkan, beni şaşırtan bir yumuşaklıkla.

Tüm gücümü toplamaya çalışarak, derin bir nefes alıyorum, dosyamı açıp içinden küçük harflerle ama büyük puntolarla yazılmış savunmayı çıkarıyorum, ceketimin iç cebinden de gözlüklerimi alıp takıyorum ve ağır ağır, sözcükleri doğru ve net telaffuz etmeye çalışarak metni okuyorum. Yaklaşık bir çeyrek saat kadar süren bu okumadan sonra başımı kaldırıp mahkeme heyetine bakıyorum; yüzlerinde ne olumlu ne de olumsuz herhangi bir ifade yok. Ne düşünüyorlar, hukuki olmaktan ziyade edebi olan, özenle yazdığım bu metinle ilgili ne hissettiler? Bunları anlamak mümkün değil; deneyimleri benden çok fazla, duygu ve düşüncelerini ustalıkla kendilerine saklıyorlar.

Benden sonra avukatlarım söz alıyor ve avukatlar heyetinin en deneyimlisi olması nedeniyle AY konuşmaya başlıyor. Bense,

okumadan yorulmuş, terli ve bitkin halde oturuyorum; AY'nin ne söylediğini anlayamıyorum. AY'den sonra bu tür davalara ilişkin geniş bir bilgisi ve deneyimi olan HK söz alıyor ve bu romanın Kürtçe orijinalini mahkeme heyetine gösteriyor. Yanımdaki HÖ, HK'nın söylediklerini yavaşça aktarıyor bana; HK, romanın ilkin Kürtçe yazıldığını sonradan Türkçeye çevrildiğini, anadilin önemini ve yasaklanamayacağını uzunca anlatıyor. HK'dan sonra da yazar, hukukçu EK, düşünce özgürlüğü sözcüklerinin sıkça geçtiği bir konuşma yapıyor.

Ah, bir bitse, bu duruşma bir bitse, diye düşünüyorum ben de, tüm o konuşmalar boyunca.

Konuşmalar bittikten ve katibin daktilosunun sesi kesildikten sonra başkan bir süre önündeki dosyaya bakıyor, birkaç sayfayı çeviriyor, her iki yanında oturan üyelerin kulağına bir şeyler fısıldıyor ve ardından savcıya dönerek esas hakkındaki düşüncesini soruyor. Savcının dediklerini anlayamıyorum ama yanımda oturan HÖ'nün "Çok iyi," demesinden olumlu bir şeyler söylediğini çıkarıyorum. Başkanın savcıya esas hakkındaki düşüncesini sorması, davayı başka bir duruşmaya ertelemek yerine o gün bitirmek istemesinin bir işareti. HÖ buna da yine "Çok iyi," diyor.

Yine herkesin ayağa kalkmasından karar anına ulaştığımızı anlıyorum ve ben de nefes dahi almadan, tüm dikkatimi başkana, onun ağzından çıkacak sözcüklere vermeye çalışarak ayağa kalkıyorum ve bana belki bir güç verir diye ellerimi sıranın önündeki tahtaya yaslıyorum. Ama başkanın, kafası önündeki dosyaya gömülü, hızlı hızlı söyleyip katibe yazdırdığı sözcüklerden yine bir şey anlayamıyorum. Tüm o aylar boyunca düşündüklerim, duyduklarım, yaşadıklarımla, şimdi karşımda olup bitenler ne kadar birbirinden farklı, diye düşünüyorum. Benim

o düşündüklerim ve duyduklarım ne kadar yoğundu, şimdi gördüklerim ne kadar basit ve sıradan! Ama bu basit ve sıradan halin olumlu ya da olumsuz bitmesi, sanığın, yargılanan bireyin geleceğinin nasıl olup olmayacağı tamamen mahkeme başkanının ağzından çıkan şu sözcüklere bağlı işte... Şimdi başkanın ağzından çıkan sözcükler neydi? Ben henüz bunu düşünürken, salona yayılan sevinç seslerinden ve avukatların yüzünde beliren gülümsemeden sözcüklerin bizim lehimize olduğunu anlıyorum. "Beraat," diyor HÖ, bana sarılarak, "beraat ettik!"

Beraat ettik... Bu sözcüklere ilişkin ne hissediyorum? Belki seviniyorum da ama "Değer miydi? Ne gerek vardı buna?" diye düşünüyorum; duygularım buruk, kırık, ne seviniyorum ne de üzülüyorum, sadece utanıyorum ve bir an önce o salonu terk etmek istiyorum.

Duruşma böyle bir sonla bitiyor ve biz sanki bir savaştan zaferle çıkmışız gibi birbirimize sarılıyoruz. O kalabalığın içinde önüme çıkan herkesi kucaklayıp, öperek kapıya kadar geliyorum ve orada beni bekleyen Kemal'in koluna giriyorum tekrar; onun ve öteki dostlarımın yüzündeki mutluluk bana ulaşıyor, mutlu oluyorum. Ağır ağır mahkeme binasını terkeden kalabalığın ortasında puslu, yağışlı nisan havasının egemen olduğu günün kucağına bırakıyoruz kendimizi. Dışarısı televizyon kameraları, gazeteciler, fotoğrafçılarla dolu. Kapının önünü boşaltmak ve o kalabalıktan kurtulabilmek için Kemal beni o arabalarla dolu sahanın sol tarafına çekiyor ama kalabalık peşimizde, onlardan uzaklaşmamız mümkün değil. Herkes bir şey söylüyor, bir şeyler soruyor bense şaşkın, sadece gülümseyerek bakıyorum. O arada başkonsolos ST cep telefonunu bana uzatıyor; karşı hatta İsveç Kültür Bakanı, o sıcak, dost sesiyle beni kutluyor ve "Bu durumda artık gelmeme gerek kalmadı," diyor.

"Hayır," diyorum ben de, teşekkür ederek, "gelmenize gerek kalmadı ve umarım bir daha benim de gelmeme gerek kalmaz."

Gazetecilerden, kameralardan, fotoğrafçılardan kurtulmak mümkün değil, davanın sonucuyla ilgili bir şeyler söylemek gerekiyor ama benim konuşacak halim yok; hem yorgun ve bitkinim hem de o yoğun utanç duygusu konuşmamı engelliyor. Kemal'den sonuçla ilgili gazetecilere bilgi vermesini rica ediyorum ve ben kısaca "Bu sonucun tüm Türkiye için hayırlı uğurlu olmasını arzuluyorum, umarım bu bir başlangıç olur ve söz, anlatı, düşünceye ilişkin gerekli demokratik adımlar atılır," dedikten sonra yana çekilip sözü Kemal'e veriyorum. Kemal konuşurken ben de, kendimi çok hasta, çok yaşlanmış hissederek, önümdeki seslerden ve simalardan çok uzakta, boğazımda düğümlenmiş bir hıçkırık, neredeyse kendimden geçmiş halde, sessizce, o insanlara, yüzlerine, ötelerdeki binalara, Boğaz'a, gökyüzüne bakıyorum; bir atın sırtında, dedesinin kucağına oturmuş, yüzü Fırat Nehri'nden gelen hafif yelle okşanan, dedesinin gösterdiği, uzaklarda, Doğu Toroslar'ın ve Fırat'ın üstünden gökyüzüne uzanan muhteşem renkleriyle gökkuşağına bakan bir çocuk görüyorum. Çoktan yaşlanmış, bitkin düşmüş, hasta bir çocuk bu; tüm hayatı boyunca gökkuşağının peşinde koşarak, tesadüflerle, aklına bile getiremeyeceği olaylarla bambaşka bir hale bürünecek, hep koşacak ve dedesine tekrar ulaşabilmek için çok çabalayacak, çok acı çekecek, cehaletini giderebilmek için hep çabalayacak ama öğrendikleriyle de hep biraz daha ezilecek, bilginin ve bilmenin ağır yüküyle hep vicdan azabı çekecek, giderek yorulacak, bitkin düşecek ve tükenecek bir çocuk. Ölümle yaşam arasında gidip gelecek, ölülerini çok özleyecek, sürgün gibi bir mezarda yaşayacak ve mezara gömülmüş olandan yeni bir hayat yaratmaya çalışacak olan bu çocuk, dedesinin sıcaklığını hisse-

derek, şimdi, gökkuşağının parıltılı renklerinin ışıltısıyla, karşımdaki bu kalabalığa bakıyor ve o insanların içinde, ona bakıp gülümseyen ve Zazaca bir şeyler söyleyen ninesini, ona kaval çalan sessiz, bahtsız babasını, ona kitaplar ödünç veren kuzeni Feto'yu, ona ağabeylik yapan kuzeni Ferit ile yakını Necmettin'i, ona Kürtçe incelik ve duyarlılığı gösteren Anter'i, ona bu özellikleriyle evrensel bir ses yaratabilmenin koşullarını anlatan Edfelt'i ve daha sayısız bildik, tanıdık simayı görüyor. Çocuk birden mutlu oluyor ve bitkinliğine rağmen yüzünde saf, temiz bir gülümseme, onlara doğru bir adım atıyor ve yavaşça, sadece onların duyabileceği bir sesle şunu söylüyor;

"Bekleyin beni, bakın bir adım daha attım işte, geliyorum, ne olursunuz bekleyin beni."

Dizin

Achabe, Chinua: 318
Adıvar, Halide Edip: 260
Adorno, Theodor W.: 76, 77, 310
Agamben, Giorgio: 198, 297
Ağaoğlu, Hüseyin (HA): 339
Ahmatova, Anna: 82
Akçam, Taner (TA): 349
Akhilleus: 21, 166, 352
Allende, Salvador: 82
Altan, Çetin: 297
Andriç, İvo: 278
Anter, Musa: 82, 83, 215, 338, 340, 341, 342, 356, 357, 378
Antiokhos: 47, 48, 49, 50, 51, 52, 57, 64, 94
Apollon: 51
Arendt, Hannah: 173
Ares: 51
Arslan, Ruşen (RA): 348, 349
Asturias, Miguel Angel: 82, 213, 214, 307
Asurbanipal: 136
Ateş, Üzüm (ÜA): 147
Atsız, Nihal: 260
Auerbach, Erich: 213, 214
Avcıkıran, Adem (AA): 339
Avni, Mehmed Ali: 172
Aytekin, Enver: 297

Bach, Johann Sebastian: 311

Bakhtin, Mikhail Mikhailovich: 76
Balkas, Yılmaz (YB): 348
Balzac, Honore de: 319
Barthes, Roland: 76
Baudelaire, Charles: 75
Beckett, Samuel: 76
Bedir Han: 135
Bedirhan, Celadet Ali: 14, 229
Benjamin, Walter: 76, 77, 80, 81, 82, 213, 310, 366
Berberova, Nina: 213, 214, 219, 220, 227
Beşikçi, İsmail: 88, 297
Bilbaşar, Kemal: 260
Bizet, Georges (Alexandre César Léopold): 75
Björksten, İngmar: 299, 300
Blanchot, Maurice: 76
Bloom, Harold: 76
Borges, Jorge Louis: 42
Böll, Heinrich: 307
Brahms, Johannes: 75
Broch, Hermann: 213, 216, 310
Brodsky, Joseph: 213
Bucak, Serhat (SB): 341, 349
Buck, Pearl S.: 278
Buğra, Tarık: 260
Bulgakov, Mihail: 233
Büyükkaya, Necmettin: 272, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 378
Büyükkaya, Serdil: 356

Camus, Albert: 64, 82, 234, 298, 347

Canetti, Elias: 213, 310
Celan, Paul: 82, 89, 213, 214, 310
Cervantes: 213, 216
Cevahir, Hüseyin: 344
Char, Rene: 25, 82, 347
Cigerxwîn: 82, 336
Cocteau, Jean: 76
Cohen, Leonard: 319
Curman, Peter (PC): 87, 89
Çehov, Anton: 233
Dante: 65, 82, 92, 192, 213, 215, 224, 347
Darius: 50, 51
Debabe, Ömer: 355
Debussy, Claude: 75
Delen, Îkram (ÎD): 348
Derrida, Jacques: 76, 247, 248
Dersimi, Nuri: 273, 274, 275, 326
Dinamo, H. Î.: 260
Dino, Abidîn: 297
Dostoyevski, Fyodor: 233, 347
Dylan, Bob: 319

Ekelöf, Gunnar: 25, 26, 32, 33, 34, 63, 69, 81, 82, 116, 156, 163, 187, 208, 225, 253, 309, 315, 316, 317, 343, 364, 365, 367
Ekelöf, Îngrid: 309
Ekman, Kerstin (KE): 156, 305, 363
Eliot, T. S.: 75, 308, 347
Elitis, Odysseus: 160, 161, 310
Erdost, Muzaffer: 297

Erkelius, Per Agne (PAE): 303
Ersoy, Mehmet Akif: 260
Espmark, Kjell (KE): 87, 88, 305, 363

Faiz, Ahmed: 82, 213
Faulkner, William: 61, 308
Fırat, Ümit (ÜF): 341
Firdevsi: 310, 347
Fitzgerald, F. Scott: 219
Flaubert, Gustave: 133, 280
Foucault, Michel: 76
Frostenson, Katarina (KF): 300, 305, 315, 317, 363
Fröding, Gustaf: 156, 364

Gamulin, Grgo: 320
Garbo, Greta: 32
Gary, Romain: 42
Gavras, Costa: 349
Gazali: 216
Gemici, Mehmet (MG): 348
Gezmiş, Deniz: 344
Goethe: 204
Gogol, Nikolai Vasilieviç: 233
Gombrowicz, Witold: 220
Gordimer, Nadine: 202
Gökalp, Ziya: 260
Grass, Günter: 202, 286
Grive, Madeleine (MG): 303
Gumiljov, Nikolaj S.: 233
Güney, Yılmaz: 139, 349

Güntekin, R. N.: 260
Gürbüz, Mehmet (MG): 349

Habermas, Jürgen: 76
Hafız: 310
Heger, Anders (AH): 300, 315, 316
Hektor: 352
Helios: 51
Hemingway , Ernest: 219
Herakles: 51
Hermes: 51
Herodot: 164
Hidayet, Sadık: 213, 214
Hişyar, Hasan: 355
Holmkvist, Bengt: 316
Homeros: 22, 134, 160, 161, 213, 214, 215, 216, 263, 310, 347
Hölderlin, Friedrich: 310
Hugo, Victor: 182, 213, 319

İbn Arabi: 216
İnan, Hüseyin: 344
İzol, Mehmet Emin (MEİ): 231

Johnson, Cila: 307
Johnson, Eyvind: 225, 307, 308, 310, 364, 365, 367
Joyce, James: 75, 77, 81, 216, 308, 347
Julius Caesar: 52

Kaçan, Metin (MK): 150

Kafka, Franz: 75, 143, 145, 146, 295
Kaplan, Hasip (HK): 147, 154, 375
Karagöz, Erkan (EK): 147, 375
Karaosmanoğlu, Y. K.: 260, 264, 265, 266, 267
Kavafis, Konstantin: 23, 25, 52, 96, 160, 161, 249, 276, 310, 313
Kaya, Şerafettin (ŞK): 349
Kaya, Yaşar (YK): 341
Kazancakis, Nicos: 160
Keskin, Abdullah (AK): 150
Khachaturian, Aram: 155
Kızılcî, Hasan: 82
Kızılkaya, Muhsin (MK): 150
Kleander, Jason: 52
Kotan, Orhan: 348, 349
Koyuncu, Sami: 257
Kristian II: 79
Kruşçev: 166
Kuntay, Mithat Cemal: 260

Lacan, Jacques: 76
Lagercrantz, Olof: 316
Lagerkvist, Per: 156, 364
Lagerlöf, Selma: 32, 87, 156, 225, 316, 364
Laodike: 50
Leitess, Lucien (LL): 277
Lindgren, Astrid: 225, 316
Lindh, Anna: 85, 201, 285
Livaneli, Zülfü (ZL): 371
Lorca, F. G: 82

Lundberg, Kerstin M. (KML): 303
Lundkvist, Arthur: 225, 307, 308, 309, 310, 315, 364

Mandelstam, Nadezjda: 229, 230
Mandelstam, Osip: 25, 82, 213, 229, 230, 231, 233
Mann, Thomas: 75, 77, 174, 213, 214, 216, 221, 310, 365
Marcus Antonius: 52
Marquez, G. G.: 307
Milosz, Czeslaw: 362
Miroğlu, Orhan: 342
Mithradates: 50
Mithras: 51
Moberg, William: 225
Modig, Maria (MM): 305, 363
Monet, Claude: 320
Musil, Robert: 75, 93, 310
Muştakan, Kaya (KM): 348

Nabokov, Vladimir: 213
Nazım Hikmet: 43, 82, 213, 214, 296, 297
Neruda, Pablo: 25, 82, 151, 213, 214, 307
Nesin, Aziz: 297
Nolde, Eduard: 56
Novalis, Friedrich von Hardenberg: 75, 310
Nuri, İhsan: 272

Odabaşı, D. S. (DO): 147
Orwell, George: 239, 242, 373
Ovidius: 82, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 230, 347

Ömer Hayyam: 310, 347
Östberg, Erik (EÖ): 87, 285, 286
Özer, Adnan (AÖ): 150
Öztoprak, Hasan (HÖ): 19, 20, 84, 198, 286, 287, 288, 371, 373, 374, 375, 376

Palamas, Kostis: 160
Palme , Olaf: 353
Pamuk, Orhan (OP): 371
Pasternak, Boris: 25, 82, 233
Perse, Saint-John: 25, 42, 213, 214, 308
Pessoa, Fernando: 42
Peterson, Jan-Erik (JEP): 87, 285
Picasso, Pablo: 76, 319
Pleijel, Agneta (AP): 156, 303
Prokofiev , Sergey (Sergeyeviç): 75
Proust, Marcel: 75, 77, 347
Puchstein, Otto: 49
Puşkin, Aleksandr Sergeyeviç: 233

Rahmaninov, Sergei: 233
Rea, Chris: 319
Renoir, Pierre-Auguste: 319
Rilke, Rainer Maria: 310
Rimbaud, Arthur: 41, 42, 75
Ritsos, Yannis: 25, 160
Rodin, Auguste: 319
Rossini, Gioachino (Antonio): 75
Rushdie, Salman: 88, 286, 305
Ruth, Arne (AR): 87, 88, 89, 156, 286, 368, 370

Sabahattin Ali: 296, 297
Sachs, Nelly: 82, 213, 214, 225, 300, 305, 310, 316, 317, 318, 320, 364
Safa, Peyami: 260
Sağnıç, Hüseyin: 348
Said, Edward: 103, 310
Salmon, Christian (CS): 286
Sapho: 160, 310
Saramago, Jose: 202
Sartre, Jean-Paul: 254, 280, 347
Satie, Eric: 76, 77
Schoulgin, Eugene (ES): 150, 151
Schumann, Robert: 75
Seferis, Yorgo: 25, 160, 161, 162, 213, 214, 310
Serhat, Medet: 341
Seyit Rıza: 275
Shakespeare, William: 140
Sikelianos, Eleni: 160
Simon, Claude: 307
Singer, İsaac Bashevis: 213
Sokrates: 291
Stalin, Joseph: 166
Steinbeck, John: 278
Stenberg, Eva (ES): 18
Stendhal, (Henri Beyle): 42
Stringberg, August: 156

Tcholsky, Kurt: 82, 224, 225
Theodorakis, Mikis: 160
Thulin, Sture (ST): 363, 368, 370, 376

Todorov, Tzvetan: 76
Tolstoy, Leo: 233, 278, 280, 347
Tõr, Vedat Nedim: 265
Trakl, Georg: 75, 310
Trõtzig, Birgitta (BT): 87, 88, 89, 300, 305, 315, 316, 317, 363
Tsetajeva, Marina: 233
Tũrkali, Vedat: 43, 297

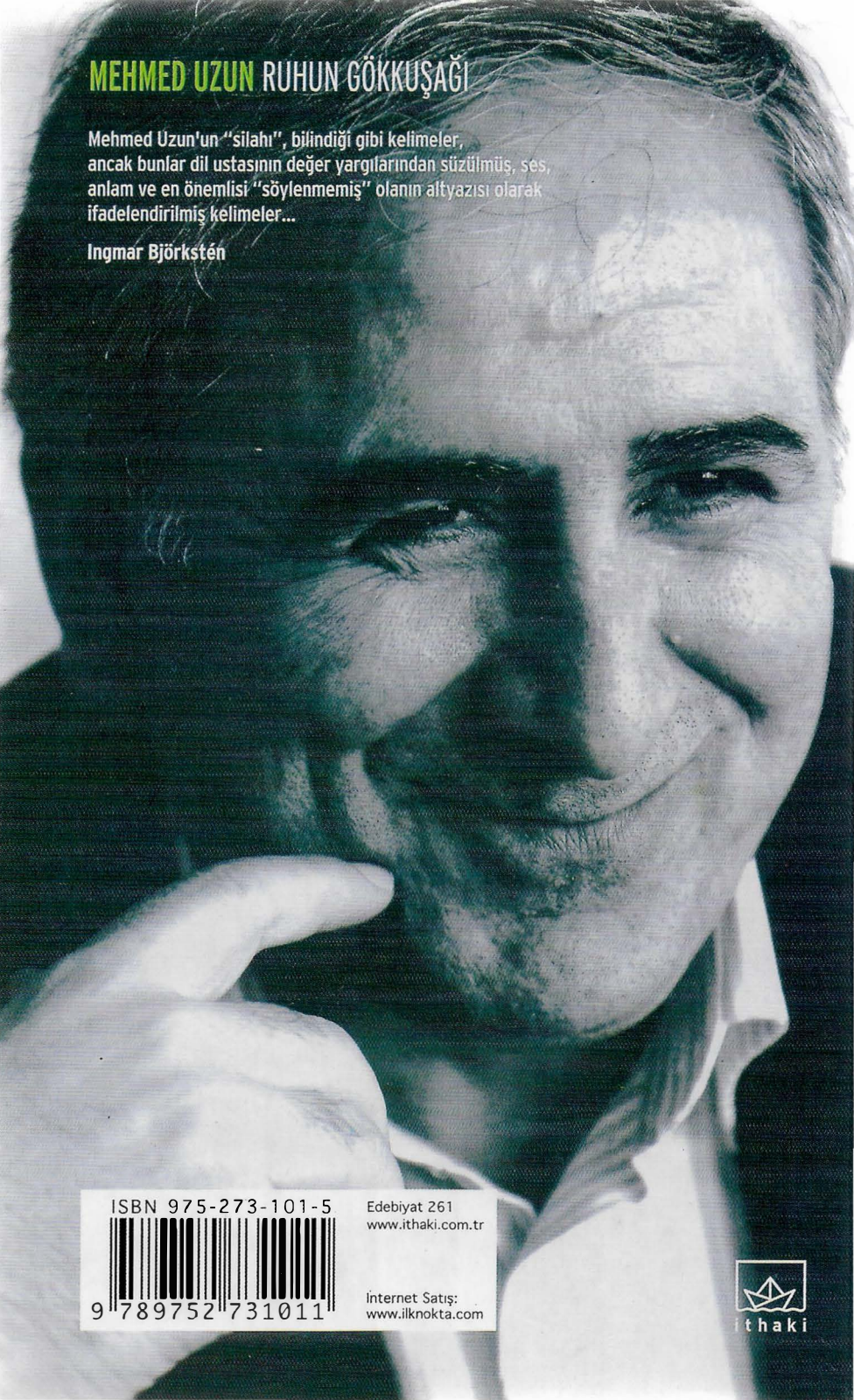
Ulvskog, Marita: 201, 286
Uzun, Ferit: 336, 338, 339, 340, 341, 342, 350, 351, 356, 357, 378
Uzun, Ruhsar: 339
Uzun, Yekbûn: 339

Valery, Paul: 25
Vasa, Gustav: 79
Vergilius: 214, 215, 216, 224, 347
Vivaldi, Antonio: 75
Von Bismarck, Otto: 169, 170
Von Heidenstam, C.G.V.: 156, 225, 364
Von Vegesack, Thomas (TVV): 303
Von Wright, Georg Henrik: 202

Walter, Sven (SW): 305, 363
Warhol, Andy: 319
Weiss, Peter: 225, 364
Weisel , Elie: 202
White, Patrick: 300
Yaşar Kemal: 43, 86, 131, 154, 199, 276, 277, 296, 297, 310, 339, 363, 368, 370, 371, 376, 377

Yaşar, Ali (AY): 147, 374, 375
Yaşar, Hatice (HY): 348
Yeats, William Butler: 25
Yeltekin, Celal (CY): 341
Yılmaz, Zerrin (ZY): 18, 19, 20, 22
Yurdakul, Mehmet Emin: 260

Zarakolu, Ayşe: 297
Zarakolu, Ragıp: 297
Zeus-Oromasdes: 51
Zola, Emile: 291

MEHMED UZUN RUHUN GÖKKUŞAĞI

Mehmed Uzun'un "silahı", bilindiği gibi kelimeler, ancak bunlar dil ustasının değer yargılarından süzülmüş, ses, anlam ve en önemlisi "söylenmemiş" olanın altyazısı olarak ifadelendirilmiş kelimeler...

Ingmar Björkstén

ISBN 975-273-101-5

9 789752 731011

Edebiyat 261
www.ithaki.com.tr

İnternet Satış:
www.ilknokta.com

İthaki